

Rapport 934

Fra mulighetsrom til handlingsrom

Barn og unges deltakelse i organiserte kulturaktiviteter
– i et likestillingsperspektiv

OLA K. BERGE, MARI TORVIK HEIAN, ÅSNE DAHL HAUGSEVJE, REGINE
SØNDERLAND SAGA, EMILIE WIKMAN TIMM, MARIA BRUSELIUS-JEN-
SEN, NIELS ULRIK SØRENSEN, ANNE METTE WINNECHE NIELSEN

Tittel: Fra mulighetsrom til handlingsrom

Undertittel: Barn og unges deltakelse i organiserte kulturaktiviteter – i et likestillingsperspektiv

Rapport nr.: 934

Forfattere: Ola K. Berge, Mari Torvik Heian, Åsne Dahl Haugsevje, Regine Sønderland Saga, Emilie Wikman Timm, Maria Bruselius-Jensen, Niels Ulrik Sørensen, Anne Mette Winneche Nielsen

Dato: 01.04.2026

ISBN: 978-82-336-0837-8

ISSN: 2703-7894

Prosjekt: Barn og unges deltakelse i organiserte kulturaktiviteter – i et likestillingsperspektiv

Prosjektleder: Ola K. Berge

Oppdragsgiver: Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir)

Telemarksforsking
Postboks 4
3833 Bø i Telemark
Tlf.: +47 35061500

English abstract:

This report examines children's and young people's participation in organized cultural activities from an equality perspective. Based on qualitative fieldwork and interviews, it identifies key barriers such as social inequality, low relevance, and institutional constraints, as well as facilitators like belonging, mastery, and inclusive organization. The study finds that targeted, practical measures and increased knowledge of underrepresented groups can enhance more equitable participation.

Forord

Buudir lyste høsten 2022 ut forskningsoppdraget *Barn og unges deltakelse i organiserte kulturaktiviteter – i et likestillingsperspektiv*. Undersøkelsens formål var å gi ny kunnskap om hva som hemmer og fremmer barn og unges deltakelse i organiserte kulturaktiviteter, og da særlig med utgangspunkt i et likestillingsperspektiv.

Telemarksforskning (TF) har gjennomført prosjektet i samarbeid med Center for Ungdomsforskning (CeFU) ved Universitetet i Ålborg. Telemarksforskning har hatt hovedansvaret for prosjektledelse, datainnsamling og analysearbeid samt kontakt med sentrale interesseorganisasjoner underveis. Telemarksforskning har dessuten hatt ansvaret for å skrive denne rapporten. Forskerne ved CeFU har hatt en viktig rolle i å sikre barne- og ungdomsfaglige perspektiver i arbeidet samt å sikre et overordnet nordisk perspektiv i gjennomgang og analyser. De har dessuten spilt en viktig rolle i planlegging og gjennomføring av datainnsamling og interne analyseseminar. Takk til CeFU for godt og konstruktivt samarbeid. Kristoffer Chel-som Vogt, professor ved Universitetet i Bergen har hatt en sentral rolle i den faglige kvalitetssikringen av prosjektet, både i datainnsamlingen, analyser. Takk til han for innsiktsfulle og konstruktive kommentarer og innspill. Takk også til Buudir for tildelt oppdrag og for konstruktivt samarbeid underveis.

Tusen takk til de tre ungdomsorganisasjonene Unge funksjonshemmede, Skeiv ungdom og AgendaX for godt samarbeid og mye hjelp underveis. Ikke minst, takk for at både ledere, ansatte og frivillige ungdommer stilte til intervjuer og til arbeidet med å utvikle verktøy for mer likestilt deltakelse i kulturaktiviteter. Til slutt, tusen takk til ledere, deltakere og foreldre ved de sju kulturtilbudene vi har samarbeidet med i prosjektperioden, som stilte til intervjuer og delte sine erfaringer og fortellinger fra kulturdeltakelse med oss. En særlig takk går til de som også deltok i arbeidet med å utvikle verktøy for mer likestilt deltakelse i kulturaktiviteter.

Bø, 19. mai 2026

Ola K. Berge

Prosjektleder

Innhold

Forord.....	3
Sammendrag	8
English summary	13
1. Innledning	17
1.1 Like muligheter til fritidsdeltakelse?	17
1.2 Hva er likestilling?	21
1.3 Barn og unges møter med kunst og kultur.....	22
1.4 Politikken rundt barn og unges likestilte fritidsdeltakelse.....	23
1.4.1 Jenterom, gutterom og mulighetsrom.....	24
1.4.2 Oppleve, skape, dele	25
1.4.3 På høy tid	27
1.4.4 Andre politiske dokumenter	28
1.4.5 Interessepolitiske dokumenter	30
1.4.6 Politikken sett under ett	31
1.5 Mandat og problemstillinger.....	32
1.6 Gangen i rapporten	34
2. Metode.....	35
2.1 Litteratur- og dokumentgjennomgang	35
2.2 Feltarbeid, kulturarenaer og interesseorganisasjoner	36
2.2.1 Utvalg	36
2.2.2 Deltagende observasjon og intervjuer.....	38
2.2.3 Særlige etiske hensyn.....	40
2.3 Koding og analyse av data.....	40

3. Teoretiske og analytiske perspektiver.....	42
3.1 Strukturelle forutsetninger for deltagelse.....	42
3.2 Institusjonelle rammer.....	44
3.3 Sosiale relasjoner og fellesskap.....	45
4. Forskningslitteraturen om barn og unges mulighet til likestilt deltagelse	48
4.1 Hva vet vi om barn og unges faktiske deltagelse?.....	48
4.2 Hva hemmer likestilt kulturdeltagelse ifølge forskningen?	52
4.3 Hva fremmer likestilt deltagelse ifølge forskningen?	55
4.4 Oppsummering.....	57
5. Arenaer	59
5.1 Ung kultur, Kongsberg kulturskole	59
5.2 Kulturskolen i Fredrikstad kulturskole	61
5.3 Barnekoret ved Den Norske Opera & Ballett	62
5.4 Soul Children, Vågsbygd	63
5.5 Eastside Gamers, Sarpsborg.....	65
5.6 Soul Sessions Oslo	66
5.7 Hugnadheim, Torpo	67
5.8 Oppsummering.....	68
6. Rekruttering, rammer og deltagelse.....	70
6.1 Arenaenes arbeid med å nå ut	70
6.1.1 Markedsføring og målgruppetenkning.....	70
6.1.2 Hvem nås, og hvem faller utenfor?	72
6.1.3 Betydningen av pris – og andre terskler for deltagelse.....	74
6.1.4 Oppsøkende virksomhet og samarbeid på tvers	76
6.2 Å begynne på en aktivitet – fra et deltakerperspektiv	79

6.2.1	Relevans og eksponering.....	79
6.2.2	Foreldres holdninger og ambisjoner.....	81
6.2.3	Venner og forbilder.....	82
6.3	Rammer for deltakelse.....	83
6.3.1	Regelmessighet og fleksibilitet.....	83
6.3.2	Forutsigbarhet og faste rammer.....	84
6.4	De som slutter.....	85
6.5	Oppsummering.....	87
7.	Sosiale fellesskap	89
7.1	Inkluderende fellesskap	89
7.2	Involvering, ansvarliggjøring og lederutvikling.....	92
7.3	Mestring, tilhørighet og sosial status	95
7.4	Å kjenne seg hjemme i fellesskapet	100
7.5	Trygge arenaer.....	102
7.5.1	Regulering og disiplin	103
7.5.2	Å skape rom for annerledeshet	103
7.5.3	Når mor eller far kan være med	105
7.5.4	Individuelle tilpasninger	106
7.5.5	Deltakelse på allmenne eller egne arenaer	108
7.6	Oppsummering.....	113
8.	Trygge voksenpersoner	114
8.1	Ildsjelen	114
8.2	Voksne skaper trygge og inkluderende fritidsarenaer.....	116
8.3	Enkeltpersoners plass i organisasjonen.....	120
8.4	Oppsummering.....	123
9.	Deltakelsens kulturelle forankring	125

9.1	Sentrale verdier	125
9.2	Verdihierarkier og -konflikter.....	132
9.3	Oppsummering.....	134
10.	Diskusjon.....	136
10.1	Rekruttering, relevans og sosial ulikhet.....	137
10.2	Kjønnede mønstre i rekruttering og deltakelse.....	138
10.3	Institusjonelle barrierer og organisatoriske rammer	139
10.4	Flertydige fellesskap	140
10.5	Mestring og tilhørighet	143
10.6	Medbestemmelse, ansvar og betydningen av rollemodeller	146
10.7	Inkluderende lederskap for trygghet og tilhørighet	147
10.8	Ildsjelen – autonom drivkraft, sårbar alene.....	149
10.9	Inkluderingens grenser	151
11.	Fra mulighetsrom til handlingsrom	155
11.1	Hva hemmer likestilt deltakelse?	155
11.2	Hva fremmer likestilt deltakelse?	156
11.3	Handlingsrommet for mangfoldig kulturdeltakelse	157
11.4	Videre forskningsbehov	159
	Referanser.....	161
	Appendiks 1	173

Sammendrag

Denne rapporten er resultatet av en studie av barn og unges deltakelse i organiserte kulturaktiviteter – i et likestillingsperspektiv, utført på oppdrag fra Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir). Bakgrunnen for arbeidet er behovet for ny og forskningsbasert kunnskap om barn og unges tilgang til og barrierer for kulturdeltakelse, beskrevet blant annet i flere offentlige utredninger, stortingsmeldinger og innspillsdokumenter. Rapporten bygger på et omfattende datamateriale, samlet inn på sju organiserte kulturtilbud for barn og unge samt intervjuer med representanter for fire sentrale interesseorganisasjoner. En av arbeidets målsettinger har vært å utarbeide forslag til verktøy eller metoder for mer likestilt deltakelse. Dette arbeidet besto av en prosess der tre av arenaene og tre av interesseorganisasjonene tok del i et utviklingsarbeid basert på metodikken samskapende innovasjon.

Studien besvarer følgende overordnede problemstilling: *Hva hemmer og hva fremmer likestilt mulighet til deltakelse blant barn og unge i organiserte kulturaktiviteter, og hva kan gjøres for en mer mangfoldig kulturdeltakelse?*

Den finner at tilbudenes manglende relevans og eksponering, sosial ulikhet og familienes samlede ressurser, ekskluderende fellesskap og institusjonelle og organisatoriske barrierer, er viktige hemmere for likestilt mulighet til deltakelse. Reell opplevelse av relevans, mestring og tilhørighet, trygge sosiale fellesskap, fleksibel og inkluderende organisering samt kunnskap og holdningsskapende arbeid er blant de viktigste fremmerne. Studien konkluderer med at strukturelle barrierer hemmer likestilt deltakelse, men at en rekke relativt små justeringer kan fremme inkludering. En viktig nøkkel er å spre økt kunnskap om underrepresenterte gruppers behov for tilrettelegging til kulturtilbudene.

Bakgrunn

Forskningsrapporten svarer på kunnskapsbehov formulert blant annet i stortingsmeldingen «*Opplære, skape, dele - Kunst og kultur for, med og av barn og unge*» og NOU 2019: 19 *Jenterom, gutterom og mulighetsrom. Likestillingsutfordringer blant barn og unge*. Tidligere forskning viser at barn og unges muligheter til likestilt deltakelse i fritids- og kulturaktiviteter er preget av tydelige og vedvarende ulikheter. Selv om en stor andel av ungdom deltar i organiserte aktiviteter i løpet av oppveksten, avtar deltakelsen med økende alder, og en betydelig gruppe deltar ikke. Sosioøkonomisk bakgrunn fremstår som en gjennomgående forklaringsfaktor: barn og unge fra familier med høyere inntekt og utdanning deltar oftere og mer stabilt enn jevnaldrende fra lavere sosiale lag. Dette henger sammen med både økonomiske ressurser, foreldres erfaringer og preferanser, samt tilgang til informasjon og støtte. Å sikre slike gruppers deltakelse ses som en betydelig og viktig samfunnsutfordring.

Metode

Rapportens funn, analyser og konklusjoner bygger på et i hovedsak kvalitativt datamateriale, samlet inn gjennom feltarbeid på til sammen sju arenaer med organiserte kulturaktiviteter rettet mot barn og unge, og intervjuer med representanter for fire interesseorganisasjoner: Skeiv ungdom, AgendaX, Unge funksjonshemmede og Samisk hus i Oslo. Under feltarbeidet, som besto av deltagende observasjon og intervjuer på de sju arenaene, tilbragte vi en eller to dager ved hver arena. Under oppholdet overvar vi blant annet undervisning, øvinger og forestillinger, i tillegg til å gjennomføre lengre og kortere intervjuer, både individuelle og i grupper.

Til sammen representerer de utvalgte arenaene et mangfold med tanke på hvilke kulturuttrykk de representerer, eierskap (private, offentlige og frivillige), profil (både lav terskel for deltakelse og mer spissede tilbud), geografi (by og bygd), og i hvilken grad de eksplisitt jobber med inkludering av spesifikke målgrupper og/eller mangfold. Alle tilbudene hadde flere kjønn representert, selv om noen av dem i større grad enn andre var preget av gutte- eller jentedomnans. De spente fysisk og romlig fra gamle tømmerhus til helt moderne kultur-flaggskip, noe som gjenspeiler hvilke institusjonelle og organisasjonsmessige ressurser de har til rådighet – og her varierer de mye. De fleste tilbudene vi studerte hadde en verdslig profil, mens ett tilbud hadde et tydelig religiøst utgangspunkt. Endelig representerer de et mangfold også med tanke på sin kulturelle forankring, og hvilke verdier og normer de tar utgangspunkt i.

I tillegg består det empiriske materialet av dokumentdata og en gjennomgang av eksisterende fagfelleverd og ikke-fagfelleverd forskningslitteratur. Datamaterialet er omfattende og vurderes til sammen som egnet til å kunne si noe substansielt om inkluderingspraksiser i organiserte kulturaktiviteter utover de utvalgte tilbudene i seg selv.

Funn og analyser

I tråd med oppdragets mandat, har dette forskningsprosjektet inneholdt tre deler. I oppdragets første del har vi kartlagt *forskningslitteraturen om barn og unges mulighet til likestilt deltakelse*. I den andre hoveddelen har vi undersøkt *deltakelses- og inkluderingspraksiser blant både deltakere i og tilbydere av kulturaktiviteter*. I oppdragets siste del har vi utviklet et verktøy *som skal sikre mer likestilte muligheter til deltakelse i organiserte kulturaktiviteter*.

I litteraturgjennomgangen finner vi at barn og unges muligheter til likestilt deltakelse i fritids- og kulturaktiviteter er preget av tydelige og vedvarende ulikheter. Selv om en stor andel av ungdom deltar i organiserte aktiviteter i løpet av oppveksten, avtar deltakelsen med økende alder, og en betydelig gruppe deltar ikke. Sosioøkonomisk bakgrunn fremstår som en gjennomgående forklaringsfaktor: barn og unge fra familier med høyere inntekt og utdanning deltar oftere og mer stabilt enn jevnaldrende fra lavere sosiale lag. Dette henger sammen med både økonomiske ressurser, foreldres erfaringer og preferanser, samt tilgang til informasjon og støtte.

Oppdragets andre del er rapportens mest omfattende, og svarer på problemstillingen *Hvilke praksiser for deltakelse og inkludering finner vi blant barn og unge, og aktører som tilbyr kulturaktiviteter?*

Vi finner her, i tråd med eksisterende litteratur på feltet, at rekruttering til organiserte kulturaktiviteter preges av sosial ulikhet. Vi finner samtidig at kunnskapen om, og bevisstheten rundt enkelte gruppers manglende representasjon klart er til stede i kulturtilbudene. Disse strukturene er dypt forankret og endres langsomt, noe som gjør dem vanskelige å påvirke direkte gjennom enkeltstående tiltak. For mange kultur- og fritidstilbud kan dette skape en opplevelse av begrenset handlingsrom, særlig når det gjelder å rekruttere og inkludere grupper som tradisjonelt er underrepresentert. Dette er særlig barn og unge fra lavinntektsfamilier, familier med innvandrerbakgrunn og familier uten tilknytning til kulturfeltet.

Samtlige arenaer i studien er opptatt av at deltakeravgiften ikke må være for høy. Men det er også bevissthet rundt at selv om økonomisk støtte kan bidra til å senke terskelen, er det gjerne andre sosiale forskjeller som hindrer rekruttering. Familiens sosiale og kulturelle kapital og foreldrenes kjennskap til og forståelse av kultur fremstår som sentrale faktorer for hvem som faktisk benytter seg av tilbudene. Lav eller ingen deltakeravgift er med andre ord ikke nok; også kulturelle og sosiale ressurser i familien har stor betydning.

Vi finner videre at kjønn utgjør en viktig faktor i kulturdeltakelse. Flere arenaer er tydelig kjønnsdelte, og forestillinger om hva som er «typiske jente-» eller «gutteaktiviteter» påvirker både rekruttering, deltakelse og frafall. Kjønn tas ofte for gitt, heller enn å bli adressert aktivt i inkluderingsarbeidet.

Vi finner også at organisering og grad av institusjonalisering kan skape barrierer. Manglende universell utforming, kompliserte påmeldingssystemer, oppmøtekrav, ventelister og spenninger mellom kvalitet og inkludering virker inn på hvem som faktisk kan delta. Institusjonelle logikker kan både støtte og hemme inkluderingsarbeid. Dette innebærer at barrierene for deltakelse er sammensatte og omfatter blant annet språk, mangelfull eller lite tilgjengelig informasjon, økonomiske kostnader, transportutfordringer og ulike forståelser av og forventninger til hva et fritidstilbud skal bestå i.

Videre ser vi at fellesskapene er ulike og flertydige. Noen arenaer er aktivitetsbaserte, andre sosialt orienterte, prestasjonsorienterte eller interessebaserte. Trygge relasjoner og konkurranse står ikke nødvendigvis i motsetning til hverandre, men må balanseres forskjellig på ulike arenaer. Et annet funn er at mestring er avgjørende for tilhørighet. Opplevelsen av å få til noe styrker motivasjon, selvtillit og følelsen av å høre til. Manglende mestring kan svekke både deltakelse og sosial inkludering. Mestring er derfor et sosialt og relasjonelt, ikke bare individuelt, fenomen. Vi finner dessuten at medbestemmelse og ansvar styrker deltakelse. Når barn og unge får påvirke aktivitetene og ta ansvar, øker eierskap og motivasjon. Eldre og mer erfarne deltakere kan fungere som mentorer og rollemodeller, noe som styrker kontinuitet og fellesskap.

Et viktig funn er at inkluderende lederskap er en nøkkelfaktor for deltakelse generelt og likestilt deltakelse spesielt. Trygge, tilstedeværende og relasjonelt sterke voksne har stor betydning for trivsel og varig deltakelse. Lederskapet er ikke bare kunstnerisk, men også pedagogisk, sosialt og ofte forebyggende. Samtidig

er det her viktig å peke på en risikofaktor vi finner: Ildsjele er viktige, men skaper sårbarhet. Mange tilbud bæres av enkeltpersoner med sterkt engasjement. De kan være avgjørende for kvalitet og inkludering, men arenaene blir sårbare dersom innsatsen er personavhengig. Autonomi og støtteapparat er derfor viktig.

Et siste funn er at inkludering har grenser og krever pragmatisme. Ikke alle kan eller bør delta på samme måte på samme arena. Reell inkludering handler om å skape meningsfulle muligheter for mestring og tilhørighet, noen ganger i allmenne tilbud, andre ganger i særskilt tilrettelagte eller segregerte tilbud.

I oppdragets siste del, skulle vi undersøke hvilke verktøy som sikrer mer likestilte muligheter til deltakelse i organiserte kulturaktiviteter. Denne delen av arbeidet ble organisert som en egen prosess, basert på metodikken samskapende innovasjon. Gjennom tre workshoper fasilitert av Telemarksforskning, utviklet brukere og ledere fra tre av kulturtilbudene og representanter for tre av interesseorganisasjonene som hadde deltatt i oppdragets del to, et forslag til verktøy for mer likestilt deltakelse. Arbeidet fant sted parallelt med det øvrige forskningsarbeidet, og bygger på hverandre. Et sentralt funn i arbeidet var at tilfanget av verktøy som skal gjøre barn og unges kulturaktiviteter mer likestilt allerede er omfattende – det flere av informantene i prosjektet benevner som «en jungel» av verktøy. Samtidig er de fleste av disse spesifikt rettet inn mot enkeltgruppers behov og ønsker om likestilling. Utfordringen, sett fra et kulturtilbuds side, er altså ikke at det mangler verktøy, men at de ikke er tilstrekkelig overgripende og tverrfaglige, samt at det ikke er en eller noen få slike verktøy som peker seg ut med autoritet. Det gjør at ingen av de eksisterende verktøyene har nødvendig legitimitet eller synlighet til å framstå som reelle alternativer.

Oppfølging av funn og konklusjoner

Vi peker i rapporten på at de ulike strukturelle faktorene som hindrer likestilt deltakelse – økonomiske, sosiale og institusjonelle forhold som består over tid, og som endres langsomt – for et enkeltstående fridstilbud kan virke umulig å forsure. Tre enkle forskningsbaserte råd som alle kan følge, uavhengig av ressurser og organisering, bidrar til mer likestilt kulturdeltakelse og mangfold.

Usikkerhet og uforutsigbarhet er generelle barrierer som gjelder for mange ved oppstart i nye aktiviteter, og god og tydelig informasjon kan bidra til å senke terskelen for deltakelse. Bedre kunnskap om underrepresenterte gruppers behov og bevisste, ofte små tilpasninger i tilbudene bidrar til å redusere ulikhet og styrke deltakelse over tid. Oppsøk slik kunnskap, gjerne via nettbaserte ressurser som **ALLEMED.no** e.l.

Mange barrierer reduseres gjennom relativt enkle tiltak, som universell utforming, tydelig informasjon om oppmøtested, toalettfasiliteter, mulighet for hvile eller pauser, hvem man møter, og hvordan man kommer seg dit. Også unødige kompliserte påmeldingssystemer, krav til oppmøte, ventelister og byråkratiske rutiner skaper barrierer. Ofte er de utilsiktede. Disse kan ofte endres med få og enkle grep. Prioriter de enkleste tilpasningene først.

Langsiktig tillitsbygging gjennom relasjonsbasert oppsøkende virksomhet, kombinert med inkluderende praksiser i hverdagen (trygge voksne, tydelig grensesetting, individuell tilrettelegging), er avgjørende for å nå og beholde deltakere. Hvis ikke underrepresenterte grupper kommer til ditt kulturtilbud, oppsøk dem.

English summary

This report presents the results of a study on children's and young people's participation in organized cultural activities from an equality perspective, commissioned by the Norwegian Directorate for Children, Youth and Family Affairs (Bufdir). The study responds to a need for updated, research-based knowledge on access to, and barriers to, cultural participation among children and young people, as highlighted in public inquiries, white papers, and policy documents.

The report draws on an extensive dataset collected from seven organized cultural initiatives for children and youth, as well as interviews with representatives from four key interest organizations. A central objective has been to develop proposals for tools and methods that can support more equitable participation. This work included a co-creative innovation process involving three of the activity sites and three interest organizations.

The study addresses the following overarching research question: What hinders and what promotes equal opportunities for participation among children and young people in organized cultural activities, and what can be done to foster more diverse cultural participation?

The findings indicate that lack of relevance and visibility, social inequality and family resources, exclusionary communities, and institutional and organizational barriers are key obstacles to equal participation. Conversely, experiences of relevance, mastery, and belonging; safe social environments; flexible and inclusive organization; and knowledge- and awareness-based efforts are among the most important facilitating factors. The study concludes that while structural barriers are significant and persistent, relatively small and targeted adjustments can enhance inclusion. Increasing knowledge about the needs of underrepresented groups is identified as a key mechanism.

Background

The report responds to knowledge needs identified in policy documents such as the white paper *“Experience, Create, Share – Art and Culture for, with and by Children and Young People”* and NOU 2019:19. Previous research consistently shows that participation in cultural and leisure activities is shaped by persistent social inequalities. Although a large proportion of young people participate in organized activities during childhood, participation declines with age, and a substantial group does not participate at all.

Socioeconomic background is a key explanatory factor: children and young people from families with higher income and education levels participate more frequently and more consistently than their peers from lower socioeconomic backgrounds. This is related not only to financial resources, but also to parents' experiences, preferences, and access to information and support. Ensuring broader participation is therefore widely understood as an important societal challenge.

Methodology

The report is based primarily on qualitative data collected through fieldwork at seven sites offering organized cultural activities for children and young people, supplemented by interviews with representatives from four interest organizations: Skeiv Ungdom (Queer Youth), Agenda X, Unge funksjonshemmede (Young Disabled), and Samisk hus i Oslo (Sámi House Oslo). Fieldwork consisted of participant observation and interviews conducted over one or two days at each site, including observations of teaching, rehearsals, and performances, as well as individual and group interviews.

The selected sites represent considerable diversity in artistic forms, ownership (public, private, and voluntary), profiles (from low-threshold to more specialized offers), geography (urban and rural), and degrees of explicit focus on inclusion and diversity. While all sites included participants of more than one gender, some were characterized by gender imbalance. The physical settings ranged from traditional wooden buildings to modern cultural institutions, reflecting variation in organizational and institutional resources. Most initiatives were secular, though one had a clear religious foundation. The sites also varied in their cultural orientations and underlying values.

The empirical material is supplemented by document analysis and a review of both peer-reviewed and grey literature. Taken together, the dataset is considered sufficiently comprehensive to support broader insights into inclusion practices in organized cultural activities.

Findings and analysis

In line with the commission, the project consisted of three parts: a literature review, an empirical study of participation and inclusion practices, and the development of a tool to promote more equitable participation.

The literature review confirms that participation is marked by persistent inequalities. While many young people engage in organized activities, participation declines with age, and those from higher socioeconomic backgrounds participate more consistently. These patterns are closely linked to access to economic, cultural, and social resources.

The empirical analysis shows that recruitment to cultural activities is shaped by social inequality, even when financial barriers are reduced. Cultural and social capital within the family—along with parental familiarity with cultural activities—plays a crucial role. Low or no participation fees are therefore insufficient on their own.

Gender also emerges as an important factor. Many activities are gendered, and assumptions about “typical” interests influence recruitment, participation, and dropout. However, gender is rarely addressed explicitly in inclusion efforts.

Organizational structures can also create barriers. Registration systems, attendance requirements, waiting lists, and tensions between quality and inclusion affect access. Barriers are often complex and include language, limited access to information, financial costs, transportation challenges, and differing expectations about what participation entails.

The study further shows that communities within cultural activities vary in form and function. Some are primarily activity-based, others emphasize social belonging or performance. Experiences of mastery are central to participation: feeling competent strengthens motivation, confidence, and belonging, while lack of mastery can lead to exclusion. Importantly, mastery is not only an individual experience but also a relational and social phenomenon.

Opportunities for co-determination and responsibility strengthen engagement. Older or more experienced participants often act as mentors and role models, supporting continuity and community building.

Inclusive leadership is identified as a key factor. Leaders who are present, supportive, and relationally competent contribute significantly to participants' sense of safety and belonging. At the same time, reliance on highly committed individuals ("champions") can create organizational vulnerability. Sustaining such initiatives requires both autonomy and institutional support.

Finally, the study highlights that inclusion has limits and must be approached pragmatically. Not all participants can or should take part in the same way within the same setting. Meaningful inclusion may require a combination of mainstream and specially adapted or targeted initiatives.

The development work revealed that a wide range of tools for promoting inclusion already exists. However, these are often fragmented, group-specific, and insufficiently coordinated. From the perspective of cultural providers, the main challenge is not a lack of tools, but rather the absence of broadly applicable, cross-sectoral frameworks with sufficient legitimacy and visibility.

Implications and recommendations

The report emphasizes that structural barriers—economic, social, and institutional—are persistent and difficult for individual providers to overcome. Nevertheless, there is meaningful room for action. Three research-based recommendations stand out:

First, reduce uncertainty through clear and accessible information. Uncertainty and unpredictability are common barriers, particularly at the entry stage. Providing clear information about activities, expectations, and practical arrangements can lower thresholds for participation.

Second, improve knowledge about underrepresented groups and implement targeted, often small-scale adjustments. This includes simplifying registration processes, clarifying practical information, and removing unnecessary administrative barriers.

Third, engage in proactive, relationship-based outreach. Long-term trust-building efforts, combined with inclusive everyday practices—such as supportive adult presence, clear norms, and individual adaptation—are essential for reaching and retaining participants. When underrepresented groups do not come to the activity, the activity must reach out to them.

1. Innledning

Det finnes lite forskning som undersøker likestilling i barn og unges deltakelse i kunst- og kulturfeltet. Denne rapporten, som er skrevet på oppdrag fra Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir), har hatt som formål å skaffe kunnskap om hva som hemmer og fremmer barn og unges deltakelse i organiserte kulturaktiviteter, i et *likestillingsperspektiv*. Oppdraget følger av kunnskapsbehov som framkommer av stortingsmeldingen «*Oppleve, skape, dele - Kunst og kultur for, med og av barn og unge*» (Meld. St. 18 (2020-2021)), og NOU 2019: 19 *Jenterom, gutterom og mulighetsrom. Likestillingsutfordringer blant barn og unge*.

Likestilling i denne sammenhengen handler om at alle barn og unge skal ha mulighet til å delta i organiserte kulturaktiviteter, uavhengig av kjønn, etnisitet, religion, livssyn, funksjonsnedsettelse, seksuell orientering, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk, eller andre forhold utenfor den enkeltes kontroll. Organiserte kulturaktiviteter forstås som aktiviteter hvor barn og unge kan oppleve, skape og dele musikk, teater, dans, litteratur, film og media, visuell kunst, dataspill, kulturarv, arkitektur og design på en felles møteplass, i regi av offentlige, frivillige eller private aktører.

Mandatet for forskningsoppdraget har vært tredelt: 1) å sammenstille og oppsummere tidligere forskning, 2) å kartlegge barn og unges deltakelse i organiserte kulturaktiviteter og identifisere ulike forhold som kan hemme og fremme slik deltakelse, og 3) å utvikle verktøy, metoder og/eller modeller for økt likestilling i organiserte kulturaktiviteter. På bakgrunn av dette svarer rapporten på følgende hovedproblemstilling: *Hva hemmer og hva fremmer likestilt mulighet til deltakelse blant barn og unge i organiserte kulturaktiviteter, og hva kan gjøres for en mer mangfoldig kulturdeltakelse?*

1.1 Like muligheter til fritidsdeltakelse?

Barn og unges deltakelse i fritidsaktiviteter står høyt på den politiske agendaen i mange land, og sentralt i internasjonale avtaler og konvensjoner. FNs menneskerettserklæring slår fast at *alle* mennesker har rett til «fritt å delta i samfunnets kulturelle liv, nyte kunst, og dra nytte av vitenskapelig fremgang og dens goder» (Art. 27). I Barnekonvensjonen står det videre at *alle barn* har rett til hvile, fritid og lek, og til å delta i kunst og kulturliv (Art. 31). Barnekonvensjonen spesifiserer dessuten at alle barn har rett til å ikke bli forskjellsbehandlet på grunn av «barnets, dets foreldres eller verges rase, hudfarge, kjønn, språk, religion, politiske eller annen oppfatning, nasjonale, etniske eller sosiale opprinnelse, eiendomsforhold, funksjonshemming, fødsel eller annen stilling», og at staten skal sørge for at ingen diskrimineres (Art. 2)¹. Alle barn har også

¹ https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kilde/bfd/bro/2004/0004/ddd/pdfv/178931-fns_barnekonvensjon.pdf

rett til å si sine meninger og ha innflytelse i saker som angår dem (Art. 12). Med ett unntak har alle verdens land ratifisert Barnekonvensjonen.

Det er mange grunner til at barns rett til å delta på fritidsaktiviteter tenkes som en rettighet. Det er bred allmenn og politisk enighet om at deltakelse i fritidsaktiviteter er sentralt for barn og unges livskvalitet, sosiale tilhørighet, identitetsutvikling og mestring. Å ikke ha tilgang til kultur og idrett, ses derfor som et samfunnsproblem, noe som innebærer en bekymring for og diskusjon om de som ikke bruker eller har tilgang til kulturaktiviteter (Balling & Kann-Christensen, 2013). Denne forståelsen underbygges av ulike studier som har dokumentert hvordan kulturdeltakelse har betydning for barn og unge på en rekke måter. Fritidsdeltakelse ses som viktig for barn og unges oppvekstsvilkår, og for forebygging av utenforskap og samfunnsdeltakelse senere i livet. Fritidsaktiviteter framstilles ofte som viktige tiltak for inkludering, særlig for barn og unge som strever i skolen eller på andre oppvekstarenaer (NOU 2024: 8). I flere sammenhenger har manglende fritidsdeltakelse blitt koblet til økt risiko for ensomhet, psykiske helseplager og marginalisering, og slik deltakelse ses dermed som et viktig ledd i samfunnets forebyggende psykososiale arbeid (Fredriksson et al., 2016; Seland et al., 2021). Kunst- og kulturopplevelser og -deltakelse har også gjerne blitt tillagt andre instrumentelle egenskaper som kilde til bedre skoleresultater eller kreativ kompetanse, velegnet i ulike sammenhenger der innovasjon og kreativ kompetanse anses som viktig. I Barnekonvensjonen knyttes denne retten videre til behovet for hvile, fritid og lek.

Men retten til deltakelse i kunst- og kulturaktiviteter har også sammenheng med argumentet om kunstens egenverdi; at det å oppleve eller utøve kunst og kultur har verdi i seg selv. Barn og unge har rett til å oppleve kunst og kultur som verdifulle uttrykk og grunnleggende erfaringer i seg selv. Mange er for eksempel opptatt av kunst og kultur som noe som har potensiale til å overskride de instrumentelle aspektene som nevnes over. For eksempel diskuterer Hickey-Moody (2022) nettopp det kritiske potensialet ved kunst- og kulturaktiviteter, og betoner forskjellen mellom aktiviteter med instrumentelle målsettinger, som har en tendens til å virke disiplinerende, og aktiviteter som i høyere grad gir de unge mulighet for gjennom estetiske erkjennelsesformer å finne svar på spørsmål og problemer som er viktig for dem.

I forskningen beskrives deltakelse i kunst og kulturaktiviteter videre som en viktig kilde til fellesskap, identitet og mestring som gir barn og unge ferdigheter og erfaringer som har betydning senere i livet (Howard & Nielsen, 2025; Sletten et al., 2015). Blant annet legger Lareau (2011) vekt på at kulturaktiviteter er arenaer der barn og unge lærer seg hvordan man skal forhandle seg gjennom livet for å oppnå privilegier, og at det blant annet er derfor ressurssterke foreldre sender dem dit. Dersom barn og unge ikke deltar, vil de gå glipp av disse effektene, og gapet til de med ressurser øker (Heath & Roach, 1999). Deltakelse er derfor ikke bare et viktig virkemiddel for å hindre utenforskap i aktiviteten, men også mot økte forskjeller generelt.

Retten til kulturaktiviteter blir ofte beskrevet som grunnleggende for barn og unges dannelse – som et viktig element for å bli aktive og kritiske borgere (Bjørnsen, 2012). Selv om dannelsesidealet har røtter tilbake

til romantikken er det fortsatt relevant, og har i det siste fått ny aktualitet i forbindelse med økt fokus på befolkningens samfunnsmessige beredskap. Her ses deltakelse i frivillige organisasjoner nærmest som skoler i demokrati og som et viktig bidrag til å øke innbyggere, og kanskje særlig barn og unges resiliens mot kriser og utfordringer (Gunvén & Johansson, 2025). I en studie av kulturdeltakelse i europeiske land, beskrives en positiv sammenheng mellom andelen av borgere som deltar i kulturelle aktiviteter og samfunnsdeltakelse, demokratisk kompetanse og sosial samhørighet (European Commission & ECORYS, 2023). Ifølge forskerne bidrar deltakelse i kulturelle aktiviteter til å styrke demokratiet og den sosiale samhørigheten på mange forskjellige måter. Det konkluderes med at investering i borgernes kulturelle engasjement på alle måter er avgjørende for å fremme aktivt medborgerskap på lokalt, regionalt, nasjonalt og europeisk plan. Rapporten har møtt kritikk for ikke å avklare de kausale forholdene som beskrives: er det slik rapporten beskriver, at ungdom som deltar i kulturaktiviteter i større grad enn de som ikke deltar utvikler demokratisk kompetanse? Eller er det like gjerne slik at ungdom som i utgangspunktet har en slik demokratisk kompetanse også er opptatt av kultur, og dermed deltar mer på slike arenaer? Siden både kulturelle og demokratiske arenaer har skjev deltakelse, der enkelte grupper er underrepresentert, er faren dermed, noe rapporten i mindre grad diskuterer, at det er de samme barna og ungdommene som ikke deltar i kulturaktiviteter som også deltar mindre på demokratiske arenaer.

Det er med andre ord god grunn til å rette søkelys mot underrepresentasjon i barn og unges kulturdeltakelse, men hva vet vi om slik deltakelse og hvor omfattende den er? Nesten alle barn og unge i Norge deltar i organisert fritidsaktivitet i løpet av oppveksten. De aller fleste av disse deltar i organisert idrett, mens færre tar del i kulturaktiviteter (Bakken et al., 2024; Enstad & Bakken, 2022; Bakken, 2025). Andelen som deltar i organiserte fritidsaktiviteter har imidlertid sunket de siste ti årene, i størst grad blant jenter (Bakken, 2025). Barn og unges aktiviteter på fritida er kjønnsdelt, et mønster som forsterkes med økende alder. Både i kultur- og idrettsaktivitetene er det store kjønnsforskjeller mellom jenter og gutter, men til forskjell fra idrettsaktivitetene er det jentene som dominerer kulturaktivitetene (Bakken, 2025). Studier har også vist at ungdom fra lavere sosiale lag er underrepresentert i organiserte aktiviteter (Jacobsen et al., 2021), særlig i organiserte kulturaktiviteter som kulturskoler, kor, korps og orkestre. Forskning på kulturskoler basert på Ungdata, viser at sannsynligheten for deltakelse er høyere for jenter enn gutter, og hvis foreldrene er høyt utdannet (Berge et al. 2019). Samtidig er det i størst grad ungdom med lav sosioøkonomisk status som deltar i fritidsklubber (Lie Andersen & Seland, 2019).

Ulikheten som kommer til syne i barn og unges deltakelse på fritidsaktiviteter, kan ses som et speilbilde av barn og unges deltakelse på andre arenaer. Det er derfor fruktbart å se problemstillingen om hva som hemmer og fremmer likestilt deltakelse i organiserte kulturaktiviteter i lys av kunnskap om barn og unges oppvekst i en bredere samfunnskontekst. Selv om ungdom i Norge generelt har gode oppvekstvilkår, høy livskvalitet og opplever å ha det bra i hverdagen, er det tydelig at ikke alle har de samme forutsetningene for deltakelse (Bakken et al. 2025). Denne ulikheten henger særlig sammen med sosial bakgrunn, der ungdom fra mer ressurssterke hjem ofte har bedre levekår og livskvalitet enn andre. Det er også forskjeller

mellom kjønn. Jenter oppgir oftere om psykiske plager som stress, press og helseutfordringer, og er mindre fornøyde med egen helse enn gutter. Gutter er på sin side oftere utsatt for atferdsrelaterte risikofaktorer. Enkelte minoritetsgrupper rapporterer oftere om utfordringer som lavere livskvalitet og ensomhet. Selv om de fleste ungdommer har det bra, er altså sosial ulikhet fortsatt en viktig faktor som påvirker hvordan unge har det i Norge.

Forskningslitteraturen peker på ulike utviklingstendenser som har betydning for barn og unges oppvekst, som delvis nyanserer hverandre. En overordnet tendens som trekkes fram er at dagens barn og unge, til forskjell fra tidligere generasjoner, vokser opp i en verden preget av kontinuerlige og raske endringer, som påvirker både forholdet til familie, venner, skolegang, fritidsliv og samfunnsdeltakelse. I en verden preget av akselerasjon (Rosa, 2024), polarisering (Reckwitz, 2019), en tiltagende økologisk krise (Latour & Schultz, 2022) og en eksistensiell trussel om krig (Žižek, 2023), fremstår tilværelsen og fremtiden som stadig mer omskiftelig og uforutsigbar. Dette bidrar til at en rekke store og eksistensielle spørsmål i økende grad presser seg frem. Det fremstår derfor som avgjørende at unge, på tvers av ulike gruppetilknytninger, får tilgang til sammenhenger og arenaer der de kan komme til orde med sine perspektiver og prøve ut og utvikle identiteter, relasjoner, erfaringsverdener og forestillingsevner – slik det blant annet kan skje på kunst- og kulturarenaer (Hickey-Moody, 2022; Juncker, 2017).

En annen tendens forskningslitteraturen om barn og unges oppvekst peker på er at barn og unges hverdag i dag i større grad enn før er preget av voksenorganisert aktivitet (Kitterød & Bringedal, 2012; Wold et al., 2022), og at det i stor grad er voksne som definerer hvem som deltar og hvordan man deltar på ulike arenaer (Bruselius-Jensen & Nielsen 2020). Samtidig peker andre på at ungdomstiden de siste tiårene har blitt utvidet, og at barn og unge begynner å leve et ungdomsliv tidligere enn før. Det betyr at barn og unge i stadig yngre alder deltar i ungdomskulturelle sammenhenger, der barndommens lek og voksenstyrte aktiviteter i økende grad er blitt erstattet av uformelle samværsformer på digitale og kommersielle arenaer (Lalander & Johansson, 2017; Vogt, 2019).

En tendens som også ofte trekkes fram, er at samfunnet på flere områder har utviklet seg i en mer prestasjons- og konkurransepreget retning, med en tilhørende bekymring for hvordan det egentlig står til med ungdommen (McCrindle & Wolfinger, 2009; Madsen, 2018). Denne bekymringen har vært preget av to perspektiver: ett perspektiv som legger vekt på dagens ungdom som pliktoppfyllende, opptatt av å prestere og preget av stress og press, og et annet perspektiv som vektlegger barn og unge som ekskluderes og på ulike måter befinner seg i samfunnets randsoner – med temaer som frafall i skolesystemet, ungdomskriminalitet, rusproblematikk og andre former for marginalisering. Nyere forskning har imidlertid nyansert disse til dels ensidig negative fremstillingene av dagens ungdomsliv. Flere studier peker på at dagens ungdom har et mer fortrolig forhold til generasjonen over enn tidligere generasjoner (Sørensen et al., 2021). De årlige Ungdata-undersøkelsene har vist at de fleste norske ungdommer i dag er godt tilpasset og har det bra, både på skolen, hjemme og i fritiden, også etter to år med pandemi (Bakken, 2019; 2022; 2025). Samtidig viser forskning at det er betydelige forskjeller i hvordan unges liv og trivsel arter seg, og at

bakgrunnsfaktorer og gruppetilknytninger fortsatt spiller en viktig rolle, selv om disse forskjellene og ulikhetene til dels har fått nye uttrykksformer (Katznelson et al., 2021).

Barn og unges oppvekstvilkår og fritidsdeltakelse preges med andre ord av både stabilitet og endring. Samtidig som de fleste har gode livsbetingelser, tydeliggjør forskningen vedvarende og til dels nye former for ulikhet. Dette understreker behovet for inkluderende arenaer som gir alle unge reelle muligheter for deltakelse, utvikling og medvirkning i et samfunn i stadig endring.

1.2 Hva er likestilling?

Som beskrevet innledningsvis, skal prosjektet skaffe kunnskap om barn og unges deltakelse basert på et utvidet likestillingsbegrep. I norsk sammenheng har likestilling lenge vært forbundet med kvinners rettigheter og kjønnskamp, men i senere tid har oppmerksomheten i større grad også vært rettet mot menns og gutters rettigheter, og det blir ofte lagt til grunn en mangfoldig forståelse av kjønn, som ikke nødvendigvis er avgrenset til to gjensidig utelukkende gutt- eller jentekategorier. I utredningen *Politikk for likestilling* (NOU 2012: 15) beskrives målet for norsk likestillingspolitikk som lik mulighet til samfunnsdeltakelse for alle, uavhengig av kjønn, klassebakgrunn, etnisitet, hvor man befinner seg i livsløpet samt andre faktorer som er utenfor den enkeltes kontroll. Dette er rettigheter som skal gjelde for alle samfunnssektorer, inkludert sektorene som omfatter barn og unges oppvekst og deres muligheter til å delta i organiserte kulturaktiviteter. Med utgangspunkt i likestillings- og diskrimineringsloven beskriver utredningen likestilling som et grunnleggende spørsmål om et rettferdig samfunn som sikrer at alle borgere har like rettigheter og like muligheter til å delta, uten at faktorer som kjønn, klassebakgrunn, etnisitet, livsfase eller andre forhold påvirker levekår og livsmuligheter. Det er denne forståelsen av likestilling som ligger til grunn for oppdraget fra Bufdir som denne rapporten har munnet ut i.

Ifølge *Politikk for likestilling* betyr like vilkår «fravær av vold og tvang, av diskriminering, marginalisering og utestenging, men også, mer positivt, like livssjanser, og lik anledning – i alle relasjoner – til å være jevnbyrdig». For å kunne fremme likestilling, er det altså nødvendig å se ulike typer av diskriminering, marginalisering og undertrykking i sammenheng (NOU 2012: 15, s. 58). Dette synet videreføres også i NOU 2019: 19 *Jenterom, gutterom og mulighetsrom. Likestillingsutfordringer blant barn og unge*. Likestillings- og diskrimineringsloven legger til grunn at alle i Norge skal ha like rettigheter og at vi skal være et samfunn som aktivt forebygger diskriminering og fremmer likestilling. Utvalget legger *rettferdighet* til grunn for likestilling. Prinsippet om rettferdighet er spesielt viktig når det gjelder barn og unge, fordi de ikke har samme status og makt som voksne. Selv om det er relativt bred politisk enighet om verdien av likestilling i Norge, også på barn og unge-feltet, reiser likestillingspolitikken en rekke spørsmål og noen dilemmaer.

Når målet om likestilling er omtalt i politikk og offentlige utredninger, er som regel utgangspunktet at alle skal ha like muligheter. Dette omtales ofte som *sjanselikhhet*, til forskjell fra *resultatlikhet*, som viser til den

faktiske fordelingen, for eksempel når det gjelder inntekt, utdanning eller representasjon av ulike grupper. Et sentralt spørsmål i likestillingsdiskusjoner er imidlertid hva like muligheter innebærer i praksis: Innvendingen er at det ikke er tilstrekkelig med et lovfestet vern mot diskriminering, men at reell likestilling innebærer at samfunnets strukturer ikke systematisk favoriserer enkelte grupper. Med andre ord, selv om like muligheter er sikret formelt, påvirkes menneskers liv fortsatt av uformelle forhold knyttet til bakgrunn og posisjon.

I slike diskusjoner står forståelsen av forholdet mellom *minoritet* og *majoritet* sentralt. Begrepene viser ikke bare til forskjeller i tallmessige størrelser, men til posisjoner i asymmetriske maktforhold, der det typisk er majoriteten som sitter med definisjonsmakten. Majoriteten framstår ofte som selvfølgelig, som det nøytrale og universelle, mens minoriteten i større grad blir definert som annerledes eller avvikende (Gullestad 2002). Den som har posisjon til å definere hva som er normalt, slipper ifølge en slik forståelse altså i stor grad selv å bli definert. Dersom en gruppe systematisk har mindre tilgang på ressurser, innflytelse og anerkjennelse, kan den, uavhengig av om en gruppe er tallmessig liten eller stor, stå i en underordnet maktposisjon. Asymmetrien handler dermed om hvordan samfunnets strukturer, normer og praksiser bidrar til å opprettholde ulikhet mellom grupper. Diskriminerings- og likestillingsloven konkretiserer dette gjennom sine diskrimineringsgrunnlag – blant annet kjønn, etnisitet, religion, funksjonsnedsettelse, seksuell orientering og kjønnsidentitet – som nettopp er kjennetegn ved grupper som historisk og strukturelt har vært utsatt for slik maktulikhet. Lovens formål om å fremme likestilling og hindre diskriminering kan dermed forstås som et forsøk på å motvirke disse asymmetriske maktforholdene, ikke bare gjennom formelle rettigheter, men ved å anerkjenne at ulike grupper har ulike strukturelle utgangspunkt.

1.3 Barn og unges møter med kunst og kultur

Organiserte kulturaktiviteter for barn og unge skaper rom der de kan utvikle nye relasjoner og tilhørigheter, og forme andre typer selvbilder og kollektive forestillinger enn det de har tilgang til i sin øvrige hverdag (Tawell et al., 2015; Ennis & Tonkin, 2018). Her kan de innta roller og posisjoner i fellesskapene (Nielsen & Sørensen, 2024). I kunst- og kulturaktiviteter kan det oppstå et rom for samvær, der barn og unge kan senke tempoet, stoppe opp og dvele ved det som gjør særlig inntrykk. Det blir dermed mulig å skape, sanse og erfare seg selv, hverandre og verden på nye måter, og utforske hva som inspirerer og engasjerer dem (Howard, 2022).

Mange barn og unge har med andre ord verdifulle møter med kunst og kultur, men som beskrevet over er tilgangen til og erfaringene med organiserte kulturaktiviteter skjevt fordelt (Bakken, 2022; Enstad & Bakken, 2022; Jacobsen et al., 2021). Skolen har tradisjonelt sett vært en viktig arena der barn og unge har fått utfolde seg kunstnerisk, men de siste årene har det utviklet seg et snevrere syn på faglighet i grunnskolen, som i økende grad orienteres mot et prøvefokuset, reproduktivt og fasitorientert læringsideal (Storgaard, 2020; Mikkelsen, 2020; Krogh & Madsen, 2024). Dette har bidratt til å redusere betydningen av kunst og

kultur i skolens undervisning (Nielsen & Cortsen, 2025). Samtidig har unges oppmerksomhet i økende grad flyttet seg mot digitale plattformer og sammenhenger. På den ene siden har dette intensivert barn og unges engasjement i og tilgang til kunst- og kulturaktiviteter, hvor de kan bevege seg friere og i mindre grad være overvåket av voksne i et ellers stadig mer regulert og voksenstyrt barne- og ungdomsliv (Vogt, 2017). Digitaliseringen har åpnet nye handlingsrom og bevegelsesmuligheter som i noen grad mangler i de fysiske hverdagslivene, og nye formater for barn og unges egenproduksjon har synliggjort dem som skapende aktører i et omfang som tidligere ikke har vært like tydelig. På den andre siden har digitale plattformer også bidratt til å reproducere og forsterke samfunnsmessige posisjoner og hierarkier. Barn og unge gjensker her klasseskille, etnisitet, kjønn og geografiske forskjeller gjennom de kulturelle ressursene og repertoarene de bringer inn i disse sammenhengene (Pitcan et al., 2018). Ettersom barn og unges estetiske uttrykk sjelden er utelukkende digitale, men ofte er tett sammenvevd med fysiske praksiser, strekker både mulighetene og utfordringene knyttet til det digitale seg langt inn i andre deler av barne- og ungdomslivet..

1.4 Politikken rundt barn og unges likestilte fritidsdeltakelse

Barn og unges likestilte deltakelse er et sentralt satsingsområde i norsk kulturpolitikk. Dette kan ses i sammenheng med en generell utvikling der demokratisering og deltakelse har blitt stadig mer sentrale kulturpolitiske mål (Dahl & Helseth, 2006; Mangset, 2012; Mangset & Hylland, 2017): Uavhengig av bosted, sosial bakgrunn og alder, skal alle ha tilgang til kunst og kultur av høy kvalitet. Til grunn for målene for demokratisering og deltakelse ligger det, som vi var inne på innledningsvis, også et dannelsesaspekt: Kunst og kultur skal både utvikle oss som mennesker og gjøre oss til gode samfunnsborgere (Røyseng, 2007; Stavrum, 2013; Hylland et al., 2011; Bjørnsen, 2012). Dette er en politikk som historisk strekker seg nesten hundre år tilbake i tid.

Etter første verdenskrig ble det innført regulering av arbeidstid for vanlige lønsmottakere i mange europeiske land. I Norge ble åttetimersdagen og 48 timers arbeidsuke innført i 1919 (Hylland et al., 2019). Folk fikk nye rettigheter, og med det også en ny kategori tid: *fritid*. Hylland et al. (2019) beskriver hvordan det nye fenomenet fritid ble sett på både som en ressurs, men også som en utfordring; for hva skulle folk bruke denne tiden på? På 1930-tallet ble det diskutert hva man skulle gjøre med det såkalte «fritidsproblemet»:

Arbeiderpartipolitiker Rolf Hofmo, en av initiativtagerne til Arbeidernes idrettsforbund, skrev f.eks. dette i 1937: «et av de viktigste problemer som samfundet står overfor er løsningen av fritidsproblemet, d.v.s. hvordan menneskene skal benytte sin fritid på den fornuftigste måte» (Hofmo 1937, s. 56). Og det var ikke bare i Norge dette ble betraktet som en utfordring. På radio kunne man i denne perioden høre diskusjoner om hvordan man forsøkte å løse fritidsproblemet i land som Sverige og Tyskland (Hylland et al., 2019, s. 53).

Bekymringen var særlig rettet mot hva ungdommen brukte eller burde bruke fritiden sin på. Etter andre verdenskrig ble retorikk omsatt til politikk. I det tverrpolitiske Fellesprogrammet før stortingsvalget i 1945

var fritidsproblemet et tema. Her ble det blant annet pekt på biblioteker, folkeakademier, idretts- og andre ungdomsorganisasjoner som viktige aktører som myndighetene kunne samarbeide med for å gi ungdommen «høve til å nytte sin fritid til selv å arbeide på sin utvikling og til å skaffe seg en sunn rekreasjon» (Fellesprogrammet, referert i Hylland et al., 2019, s. 53). I 1949, i det som omtales som Norges første kulturmelding, ble kultur behandlet først og fremst som «fritidskultur». Gjennom blant annet økonomisk støtte til ungdoms- og kulturorganisasjoner, skulle man bidra til å løse «fritidsproblemet», ikke minst skulle bedre tilgang til kulturgoder, for eksempel amatørteater, motvirke alkoholmisbruk (St. prp. nr. 1. Tillegg nr. 17). Også på lokalt nivå kom «fritidsproblemet» på den politiske agendaen. I Oslo ble det i 1949 etablert en kommunal ungdomsnemnd som skulle løse fritidsproblemene, og det ble argumentert for at ungdommen måtte få fritidslokaler (Hylland et al., 2019, s. 53).

I dag, mer enn 70 år senere, er fritid og hva barn og unge fyller denne tiden sin med, fortsatt gjenstand for både politiske bekymringer og -visjoner. Barn og unges likestilte tilgang til fritidsaktiviteter er et sentralt mål både i kulturpolitikken og i likestillingspolitikken. Dette forskningsoppdraget springer ut av både kulturpolitiske og likestillingspolitiske mål, formulert i to respektive dokumenter: den kulturpolitiske stortingsmeldingen *Oppleve, skape, dele - Kunst og kultur for, med og av barn og unge* (Meld. St. 18 (2020–2021)), og den likestillingspolitiske utredningen NOU 2019: 19 *Jenterom, gutterom og mulighetsrom. Likestillingsutfordringer blant barn og unge*.

La oss nå se nærmere på hvordan barn og unges deltakelse tematiseres og problematiseres i disse to dokumentene og i noen andre relevante politiske dokumenter. I de fleste av dokumentene omtales kulturaktiviteter som regel som del av fritidsaktiviteter mer generelt, men vi løfter fram det som er rettet mot kultur. Vi beskriver også hvilke tiltak de ulike dokumentene diskuterer for å sikre mer likestilt deltakelse.

1.4.1 Jenterom, gutterom og mulighetsrom

Den offentlige utredningen *Jenterom, gutterom og mulighetsrom. Likestillingsutfordringer blant barn og unge* (NOU 2019: 19), tematiserer for det første at barn og unges fritidsaktiviteter i stor grad følger kjønnede mønstre, hvor enkelte aktiviteter, som dataspill og fotball, er dominert av gutter, mens flere jenter enn gutter deltar i kulturskolen og andre kulturaktiviteter. Utredningen framhever at dette påvirker unges muligheter til utfoldelse og tilhørighet på tvers av kjønn. For det andre beskriver utredningen hvordan kjønnsnormer, forventninger og sosial kontroll påvirker hvordan jenter og gutter bruker fritidsarenaer, inkludert kulturaktiviteter. Typisk påvirker normer knyttet til «passende» valg for jenter og gutter hvem som deltar hvor, og med hvilken frihet. Ifølge utredningen er populærkulturelle uttrykk, som film, serier og digitale medier, sammen med religiøse organisasjoner og kulturarenaer, særlig viktige arenaer for identitetsutvikling. NOU-en drøfter religiøse organisasjoner som viktige fritidsarenaer for mange barn og unge, særlig blant de med innvandrerbakgrunn.

Jenterom, gutterom og mulighetsrom drøfter også hvilke faktorer som hindrer barn og unges likestilte deltakelse på en rekke samfunnsområder, inkludert kulturaktiviteter. Et eksempel som utredningen peker på, er at normative forventninger til jenter og gutter legger sterke føringer på hvilke fritidsarenaer de oppsøker. Særlig beskrives at jenter i enkelte miljøer møter strengere sosial kontroll, noe som reduserer deres mulighet til å delta i aktiviteter utenfor hjemmet. Guttens deltakelse begrenses på andre måter, blant annet gjennom stereotyper om at kulturaktiviteter anses som «feminint». NOU-en beskriver videre at religiøse fritidsarenaer ofte organiseres kjønnsdelt. Dette innebærer at jenter i noen moskeer og kristne miljøer får et smalere tilbud og færre kulturaktiviteter enn gutter, noe som igjen utgjør en strukturell hindring for deltakelse for enkelte grupper. Det påpekes at barn og unge kan oppleve formelle og uformelle sanksjoner hvis de bryter med kjønnsnormene i sine valg av kulturaktiviteter. Særlig jenter kan møte forventninger knyttet til anstendighet, mens gutter kan oppleve negative reaksjoner ved deltakelse i aktiviteter som anses som feminine. Sist, men ikke minst, problematiserer NOU-en hvorvidt det er manglende representasjon av skeive, minoritetsungdom og mangfoldige kjønnsuttrykk i kulturproduksjoner rettet mot barn og unge. Dette kan svekke identifikasjon og tilhørighet, og dermed indirekte påvirke denne gruppens deltakelse negativt.

Utredningen vier mye plass til ulike tiltak for å sikre like muligheter til deltakelse. Overordnet legger den betydelig vekt på likestillingsintegrering som prinsipp: at myndigheter og kulturinstitusjoner systematisk vurderer likestillingskonsekvenser av politikk og tiltak, også på kultur- og fritidsfeltet. Dette inkluderer å synliggjøre kjønnede konsekvenser av tilsynelatende kjønnsnøytral politikk og justere praksis der dette hindrer lik deltakelse. Videre anbefales en generell styrking av kunnskapsgrunnlaget om kjønn og kulturaktiviteter. Utredningen peker på behov for å styrke kulturpolitikkenes vektlegging av inkluderende produksjoner som speiler mangfoldet i befolkningen og dermed utvider handlingsrommet for barn og unge, og for å etablere målrettede tiltak i enkelte miljøer der jenter har færre tilgjengelige fritidsaktiviteter enn gutter. Foreslåtte tiltak omfatter både styrket samarbeid med lokal frivillighet og støtteordninger som utjevner kjønnsforskjeller i tilbud.

1.4.2 Oppleve, skape, dele

I stortingsmeldingen *Oppleve, skape, dele. Kunst og kultur for alle* (St.meld. 18 (2020-2021)) understrekes barn og unges særskilte rett til å delta i kunst- og kulturaktiviteter overordnet, slik det er nedfelt i barnekonvensjonens artikkel 31.. Kultur forstås her som en grunnleggende del av barns utvikling, mestring og deltakelse i samfunnet. I meldingen framhever regjeringen at kunst og kultur ikke bare skal være *tilgjengelig* for barn, men også utformes på en måte som ivaretar barns uttrykk, behov og medvirkning. Politikken dreier seg slik om å sikre at alle barn, uavhengig av funksjonsevne, bakgrunn og bosted, faktisk får delta i et mangfold av kulturtilbud. Et sentralt tema i meldingen er hvordan diskriminering, manglende likestillings tiltak og svak organisasjonskultur påvirker barn og unges deltakelse. Den trekker fram at kultursektoren er forpliktet gjennom likestillings- og diskrimineringsloven til å arbeide aktivt, målrettet og planmessig for

likestilling. Samtidig peker den på at mange barn og unge likevel møter varierende holdninger og praksiser i kultursektoren, som påvirker trygghet, tilhørighet og reell tilgang. Dette er særlig relevant for minoriteter, skeive unge og barn med funksjonsnedsettelse. Meldingen fremhever for eksempel at barn med funksjonsnedsettelse skal ha de samme mulighetene som andre barn til å delta i lek, fritid og kulturtilbud, og at dette krever særskilte tiltak og tilrettelegging. Meldingen løfter også fram at arbeidsgivere og sektoren som helhet har plikt til å forebygge diskriminering og aktivt fremme likestilling, i møte med barn og unge som deltar i kulturaktivitetene.

St.meld. 18 (2020-2021), identifiserer og diskuterer en rekke hindringer for barn og unges likestilte deltakelse. Særlig trekkes manglende universell utforming og diskriminering fram som eksempler på slike hindringer. For barn med funksjonsnedsettelse er mangelfull universell utforming en grunnleggende barriere som hindrer deltakelse på linje med andre barn. Meldingen viser til Konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne (2013, art. 30),² som pålegger staten ansvar for å sikre at barn med funksjonsnedsettelse har full tilgang til kultur, fritid og idrett.

Hindringene omfatter fysiske barrierer i kulturbygg og uteområder, manglende tilrettelegging i aktiviteter og organisatoriske barrierer som fravær av assistanse eller kompetanse. Dette gjør at barn ikke bare mister tilgang til aktiviteter, men også til læring, fellesskap og identitetsutvikling. Meldingen peker videre på at diskriminering både direkte og indirekte kan redusere barns reelle tilgang til kulturaktiviteter. Dette inkluderer holdningsbaserte barrierer, manglende kompetanse i organisasjoner, svake rutiner for forebygging av trakassering og fravær av systematisk likestillingsarbeid. For barn og unge kan dette gi redusert trygghet, mindre deltakelse og svekket tilhørighet i kulturmiljøer. Likestillings- og diskrimineringslovens §§ 24–26 gir tydelige krav om aktivitets- og redegjørelsesplikt, men meldingen viser til at etterlevelsen varierer. Dermed blir diskriminering en strukturell hindring i deler av kultursektoren.

Stortingsmeldingen understreker at staten har et særskilt ansvar for å sikre universell utforming av kulturtilbud. Tiltak vil dermed omfatte kompetansebygging, bedre praksis i institusjoner og tverrsektorielt samarbeid for å utjevne forskjeller, særlig i skolebaserte kulturtilbud. Videre omtales arbeidsgiveres aktivitets- og redegjørelsesplikt,³ som skal sikre at kulturinstitusjoner aktivt arbeider for likestilling og mot diskriminering. Meldingen beskriver tiltak der arbeidsgivere må identifisere risiko, lage handlingsplaner, utvikle

² Mange land, herunder Norge, har også ratifisert FN-konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne (ofte referert til med det engelske akronymet CRPD). 1. januar 2026 ble CRPD norsk lov på linje med andre diskrimineringskonvensjoner. Konvensjonen slår fast at barn med nedsatt funksjonsevne skal kunne nyte alle menneskerettigheter og grunnleggende friheter fullt ut og på lik linje med andre barn (Art. 7). Den spesifiserer dessuten at barn med nedsatt funksjonsevne skal ha mulighet til å delta i lek, fornøyer, fritidsaktiviteter og idrettsaktiviteter, også dette på lik linje med andre (Art. 30). CRPD reflekterer det som er omtalt som et paradigmeskifte i synet på funksjonshemmede, der man har gått fra en medisinsk eller helse- og omsorgsorientert tilnærming til en rettighetsorientert tilnærming. Skiftet innebærer en dreining fra å behandle personer med funksjonshemminger som objekter til å forstå dem som subjekter og rettighetsbærere (NIM, 2025, s. 114).

³ Arbeidsgiveres aktivitets- og redegjørelsesplikt, som følger av likestillings- og diskrimineringsloven §§ 24–26, pålegger offentlige myndigheter, arbeidsgivere og tjenesteytere å arbeide aktivt, målrettet og planmessig for å fremme likestilling og hindre diskriminering på grunn av blant annet kjønn, etnisitet, religion, funksjonsnedsettelse, seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk.

gode rutiner og rapportere om arbeidet. Dette skal bidra til tryggere kulturarenaer for barn, særlig for utsatte grupper. Forbedret likestillingsarbeid er ment å gi barn og unge et større rom for deltakelse, uavhengig av kjønn, seksuell orientering, kjønnsidentitet, etnisitet, religion eller funksjonsevne.

1.4.3 På høy tid

En annen sentral offentlig utredning på likestillingsfeltet er *På høy tid. Realisering av funksjonshindredets rettigheter* (NOU 2023: 13). Den argumenterer for at manglende universell utforming skaper betydelige deltakelsesbarrierer og dermed fører til systematiske forskjeller i tilgang til ulike samfunnsarenaer. Deltakelse på fritidsarenaer knyttes slik til grunnleggende menneskerettigheter, og dermed som sentral for likestilling. Utredningen framhever universell utforming som en grunnleggende forutsetning for at barn og unge med funksjonsnedsettelse skal kunne delta i kultur, fritid og samfunnsliv på lik linje med andre. Dette omfatter bygningsmessige forhold, tilgang til kultur- og fritidsarenaer, programinnhold og støtteordninger. Også diskriminering, stigma og holdningsbaserte barrierer løftes frem som betydelige utfordringer som rammer barn og unge med funksjonsnedsettelse, og dermed noe som begrenser deltakelse både i organiserte kulturaktiviteter og på uformelle møteplasser.

På høy tid vier videre mye plass til ulike hindringer for likestilt deltakelse, og beskriver grundig hvordan utilgjengelige bygg, lokaler, transportløsninger og tekniske løsninger er gjennomgående hindringer for deltakelse i kulturaktiviteter. Utredningen understreker at kulturarenaer, arrangementssteder og organisasjonslokaler i stor grad ikke tilfredsstiller kravene til universell utforming. Dette gjelder både kommunale bygg og frivillige møteplasser. Konsekvensen er ekskludering fra sosiale og kulturelle fellesskap. For barn og unge som er avhengige av praktisk assistanse (som BPA eller ledsagerordninger), beskriver NOU-en at mangelfull tilgang til nødvendige timer eller tjenester begrenser muligheten til å delta i kultur, fritid og offentlig liv. Utredningen viser at utilstrekkelige BPA-ressurser direkte påvirker deltakelse i frivillighet og kulturaktiviteter, og dermed påvirker både sosial tilhørighet og muligheten til å utfolde seg på fritidsarenaer. Også stereotype oppfatninger, lav forventning til deltakelse og usynliggjøring i kulturfeltet skaper betydelige hindringer. Slike holdningsbarrierer kan være like begrensende som fysiske barrierer. Barn og unge med funksjonsnedsettelse opplever ofte at organisasjoner og arenaer ikke inkluderer dem i utviklingen av tilbudene, og at manglende representasjon påvirker både motivasjon og mulighet til å delta.

På tiltakssiden anbefaler utredningen for det første en betydelig styrking av lovverket for universell utforming, inkludert krav til arrangører og kulturaktører som mottar offentlig støtte. Målet er å fjerne strukturelle barrierer for deltakelse. Det foreslås klare krav ved offentlige anskaffelser og bedre tilsyn og håndheving for å sikre at kulturarenaer, organisasjonsbygg og fritidslokaler er tilgjengelige for alle barn og unge. NOU-en foreslår videre en nasjonal handlingsplan som skal sikre tilgjengelige kultur- og fritidsarenaer, bedre kompetanse i kommuner og frivillighet, og mer systematisk arbeid med inkludering. Utvalget bak utredningen anbefaler til sist å sikre at barn og unge med funksjonsnedsettelse får reell tilgang til praktisk

assistanse og støtteordninger som muliggjør deltakelse i kultur og fritid. Dette inkluderer bedre BPA-ordninger, tilgjengelige møteplasser og ordninger som legger til rette for brukervedvirkning i utviklingen av kulturtilbud. Utvalget understreker at deltakelsen må være rettighetsfestet og ikke behovsprøvd etter skjønn.

1.4.4 Andre politiske dokumenter

En fjerde utredning som er relevant i vår sammenheng, er *Likestillingens neste steg* (NOU 2024: 8) fra det såkalte *Mannsutvalget*. Et sentralt tema og problemstilling i denne NOU-en er kjønnede mønstre i fritidsdeltakelse og utenforskap blant gutter. Her løftes det fram at gutter, særlig fra lavinntektsfamilier, i økende grad står utenfor organiserte fritidsaktiviteter. Utvalget knytter dette til svake mestringserfaringer i skolen, sosioøkonomisk ulikhet og manglende tilgang til inkluderende møteplasser. Manglende deltakelse i meningsfulle fritidsfellesskap øker risikoen for utenforskap og marginalisering. Fritidsarenaer forstås som sentrale for tilhørighet, identitetsutvikling og forebygging av utenforskap, og med grunnlag i det anbefaler Mannsutvalget i sin rapport blant annet å styrke praktisk-estetiske fag i grunnskolen, som musikk, kunst og håndverk.

Et femte politisk dokument som tar fatt i denne tematikken på et overordnet nivå, er Kultur og likestillingsdepartementets inkluderingsstrategi fra 2024 *Alle inkludert. Handlingsplan for like muligheter til å delta i kultur-, idretts- og friluftslivsaktiviteter, 2024–2026*. Her settes blant annet søkelys på inkludering og sosial ulikhet. Planen beskriver for eksempel vedvarende sosiale forskjeller i barn og unges deltakelse, der økonomi, geografi, sosioøkonomisk status, innvandrerbakgrunn og funksjonsnedsettelse påvirker muligheten til å delta i fritidsaktiviteter. Utfordringen forstås som strukturell og noe som krever samordnet innsats.

Mangel på universelt utformede arenaer, transportløsninger og egnede lokaler løftes frem som barrierer. Dette gjelder både for kulturbygg, fritidsklubber og aktiviteter som krever spesifikk tilrettelegging. Planen har videre fokus på hvordan mangelfull og uoversiktlig informasjon gjør det vanskelig for barn og foreldre å orientere seg i aktivitetstilbudet, og etterlyser her felles oversikter, digitale løsninger og mer målrettet informasjon. Også ulike hindringer og barrierer for deltakelse beskrives og diskuteres i *Alle inkludert*. En slik barriere som trekkes fram er økonomi. Høye deltakeravgifter, dyrt utstyr og kostbare turer gjør at barn fra husholdninger med lav inntekt deltar mindre i aktiviteter enn andre. Handlingsplanen peker videre på manglende transport og geografiske avstander som typiske hindre for deltakelse. I distriktene er reisevei og mangel på kollektivtilbud en klar hindring, og barn og unge i tynt befolkede områder har ofte dårligere tilgang til et variert kulturtilbud. Planen peker dessuten på hvordan funksjonsnedsettelse og manglende universell utforming er vanlige hindringer for deltakelse. Barn med funksjonsnedsettelse deltar mindre i organiserte aktiviteter, og både fysiske barrierer, manglende kompetanse og mangelfull tilrettelegging nevnes som forklaringer.

Hindringene følges opp med en diskusjon av mulige og ønskelige tiltak. Med tanke på økonomiske barrierer, prioriterer planen tilskudd som reduserer prisnivået, inkludert lokale fritidskasser, støtte til utstyr, økte spillemidler og målrettede ordninger for barn i lavinntektsfamilier. Planen peker også på viktigheten av universell utforming og mer tilgjengelig infrastruktur. Tiltak inkluderer her krav om universell utforming i nye planer, bedre kartlegging av kulturarenaers tilgjengelighet og videre utvikling av veiledere for universell utforming.

Barn og unges deltakelse i fritidsaktiviteter tematiseres også i politiske dokumenter med et mer spesifikt nedslagsfelt. For eksempel tar flere av de regjeringsbestemte handlingsplanene opp diskriminering og utenforskap. Både *Handlingsplan mot bets og diskriminering av samer (2025)*, *Handlingsplan mot antisemittisme (2024)* og *Handlingsplan mot diskriminering av og hat mot muslimer (2025)* peker på risiko for diskriminering i kultur- og fritidsliv, inkludert rasisme, samehets, muslimfiendtlighet, antisemittisme og diskriminering mot skeive. Ifølge planene påvirker diskriminering trygghet, tilhørighet og deltakelse, særlig for minoriteter. *Handlingsplan mot diskriminering av og hat mot muslimer* beskriver at muslimske barn og unge opplever utenforskap og fiendtlighet, noe som også rammer deres deltakelse i fritid, kultur og sivilsamfunn. Hatkriminalitet og stigmatisering svekker videre tryggheten i offentlige rom. Muslimske barn og unge er særlig utsatt for hatefulle ytringer og netthets i digitale rom, noe som påvirker deres deltakelse i debatt og nettbaserte kultur- og fritidsmiljøer. Også *Handlingsplan for kjønns- og seksualitetsmangfold (2023–2026)* omtaler barn og unges kulturdeltakelse. Planen beskriver hvordan skeive barn og unge opplever usikkerhet, normpress og risiko for negative reaksjoner på fritidsarenaer, inkludert idrett og kultur. Flere av de politiske dokumentene omtaler ellers barn og unges medvirkning som sentralt, og påpeker samtidig at barn og unge ofte ikke blir hørt i utformingen av kulturtilbud. Aller tydeligst kommer dette fram i *Like muligheter i Oppveksten. Regjeringens samarbeidsstrategi for barn og ungdom i lavinntektsfamilier (2020–2023)* og i Kulturtankens innspill til Meld. St. 18 (2020–2021) *Barn og unges stemmer - Kunst og kultur*, der reell medvirkning beskrives som nødvendig for å sikre treffsikre tilbud.

Flere av de politiske planene, blant annet Kulturdepartementets inkluderingsstrategi, *Handlingsplan mot antisemittisme* og *Handlingsplan mot diskriminering av og hat mot muslimer*, foreslår bedre informasjon og digitale oversikter som tiltak for mer likestilt deltakelse. Her foreslås både nasjonale og lokale aktivitetsoversikter, forbedret informasjon på *ung.no*⁴ og bedre formidling fra kommuner og organisasjoner for å gjøre tilbudene mer tilgjengelige. Styrket rådgivning og informasjonstjenester, inkludert via *ung.no*, skal gi muslimske barn og unge bedre støtte i møte med hat og sikre at de deltar i offentlige og kulturelle fellesskap uten frykt. Til sist peker alle planene og strategiene vi har gått igjennom på viktigheten av og behovet for kompetanseheving og kunnskapsutvikling. Siden mange av politikkdokumentene vi har gått gjennom peker på at manglende kompetanse er en barriere for likestilt deltakelse, er det ikke så merkelig at styrket kunnskap i skoler, politiet og andre tjenester om muslimfiendtlighet er tiltak som foreslås. Økt kompetanse vil skape

⁴ Ung.no er det offentlige informasjonskanal for ungdom, drevet av Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir).

tryggere miljøer også i kulturliv og fritidstilbud. Andre tiltak retter seg mot frivillighet, skole og helse, inkludert informasjon og kunnskapsløft for å redusere fordommer og sikre bedre møteplasser for skeive barn og unge. Men, som Regjeringens samarbeidsstrategi for barn og ungdom i lavinntektsfamilier (2020–2023) *Like muligheter i oppveksten* peker på, bør slik kompetanseheving følges av styrket medvirkning fra barn og unge. Slik medvirkning kan for eksempel omfatte forsterket ungdomsrådsordning, medvirkning i lokale kulturplaner og metodikk for reell involvering i utviklingen av fritids- og kulturtilbud.

Som forventet omtaler handlingsplanene vi har sett på en rekke hindringer for likestilt deltakelse eksplisitt. For eksempel viser *Handlingsplan for kjønns- og seksualitetsmangfold* til forskning som viser at normpress og frykt for negative reaksjoner er en hindring. Skeive unge møter negative holdninger og risiko for trakassering i fritidsmiljøer. Dette skaper barrierer for deltakelse i idrett og kultur, særlig for transpersoner og unge med minoritetsbakgrunn. Også diskriminering og hatefulle ytringer blir trukket fram som typiske barrierer. Handlingsplanene mot *samehets, antisemittisme, diskriminering av og hat mot muslimer* og *for kjønns- og seksualitetsmangfold*, beskriver alle samer, muslimer, jøder og skeive barn og unge som særlig utsatt for hatefulle ytringer, mobbing og diskriminering, noe som svekker trygghet og deltakelse i kulturarenaer. Dette rammer særlig ungdom som bærer synlige religiøse symboler. Til sist peker både *Rom for deltakelse – regjeringens kulturfrivillighetsstrategi* (2023–2025) og handlingsplanen for kjønns- og seksualitetsmangfold på at kultur- og frivillighetsfeltet har lav synlighet og ikke informerer godt nok om egne aktiviteter. Dermed fremstår det som uoversiktlig for mange familier. Dårlig kjennskap til lokale tilbud reduserer deltakelsen, særlig blant barn med innvandrerbakgrunn, og mangel på kunnskap om kjønns- og seksualitetsmangfold i frivillige organisasjoner og idrettslag gjør at unge ikke alltid møtes på trygge eller inkluderende måter.

1.4.5 Interessepolitiske dokumenter

Barn og unges medvirkning tematiseres også fra interessepolitiske ståsteder. Rapporten *Koordinert kulturarbeid for barn og unge*, ført i pennen av Norsk kulturskoleråd, UKM og Ungdom og Fritid, understreker betydningen av reell medvirkning og samskaping med ungdom, i tillegg til behovet for bedre koordinering mellom kommunale og frivillige kulturaktører for å sikre relevante og inkluderende tilbud. Både Redd barna-rapporten *Fritid for alle – uten fordommer* fra 2021 og Unge funksjonshemmedes veileder *Barrierefri fritid* fra 2022, løfter fram systematiske barrierer som begrenser deltakelse for barn og unge med funksjonsnedsettelse, inkludert holdninger, utilgjengelige arenaer og manglende menneskelig og materiell støtte. De viser samtidig til at barn og unge opplever fordommer, lave forventninger og manglende kompetanse blant voksne, noe som reduserer deltakelsen og skaper utenforskap i fritidsaktiviteter. Særlig Unge funksjonshemmede vektlegger at fysisk og sosial tilgjengelighet må være integrert i planleggingen av aktivitetstilbud, og at universell utforming må være standard ved valg av lokaler og arenaer. Dokumentene peker, som mange av de andre vi har omtalt til nå, på en rekke forhold som er til hinder for reell og likestilt deltakelse: Fysiske barrierer og utilgjengelige lokaler; sosiale barrierer, fordommer og lave forventninger; manglende koordinering mellom kulturaktører; lite informasjon; svake rekrutteringsrutiner og mangel på

individuelt tilpasset utstyr, assistanse (for eksempel BPA), og tilrettelegging. Ifølge rapporten fra Redd Barnas, beskriver barn og unge selv en rekke holdningsbaserte barrierer, som barnliggjøring, antagelser om manglende mestring og segregerende praksiser, noe som igjen svekker opplevelsen av deltakelse og tilhørighet. Koordinert kulturarbeid-rapporten viser videre at fragmenterte tjenester og svakt samarbeid mellom kulturskoler, fritidsklubber og UKM-aktører skaper uoversiktlige tilbud og ujevn tilgang for ungdom. Flere av dokumentene nevner også at utilstrekkelig informasjon, svak målretting og lite mangfold i representasjon gjør at enkelte grupper ikke kjenner til eller opplever seg invitert inn i kulturaktiviteter.

På tiltakssiden er flere av organisasjonene opptatt av medvirkning. Norsk kulturskoleråd, UKM og Ungdom og Fritid peker i sin rapport Koordinert kulturarbeid for barn og unge fra 2022 på behovet for styrket medvirkning og reelle beslutningsarenaer for ungdom. I veilederen *Barrierefri fritid* fra 2022 utgitt av Unge funksjonshemmede og i rapporten *Fritid for alle – uten fordommer* fra 2021 utgitt av Redd Barna anbefaler de to organisasjonene at kulturtilbud planlegges proaktivt med universell utforming, tilgjengelige lokaler og fleksible løsninger for ulike funksjonsnedsettelse. Dette lettes av bedre koordinering mellom kommunale og frivillige aktører, et tiltak som trekkes fram også i dokumentene vi har lest, fra flere av de andre organisasjonene. Det samme gjelder kompetanseheving og inkluderende praksis. Flere av dokumentene understreker behovet for økt kompetanse blant voksne som møter barn og unge i fritiden, særlig om funksjonsvariasjoner, holdningsarbeid og tilrettelegging. I *Barrierefri fritid* framhever Unge funksjonshemmede også behovet for tilpasset informasjon, rekruttering og representasjon, og anbefaler å bruke et mangfold av kanaler for å nå flere grupper av ungdom, og å sikre rollemodeller og representasjon som gjenspeiler mangfoldet i målgruppen. Også dette er noe som går igjen i flere av tekstene ført i pennen av interesseorganisasjonene, det anbefales sterkt å gi ungdom sentrale roller i planlegging og gjennomføring av kulturtilbud, blant annet gjennom ungdomsråd, unge arrangører og deltakelse i prosjektgrupper. I denne sammenhengen er det til slutt verdt å nevne to nettbaserte tiltak eller verktøy som begge sikter mot å være faglige knutepunkter for inkludering og deltakelse i fritidsfeltet. **ALLEMED** (allemed.no), som er en arbeidsmodell og et gratis nasjonalt verktøy som skal hjelpe til med å inkludere alle barn og unge i fritidsaktivitet, uavhengig av familiens økonomi. **ALLEMED** er utviklet av organisasjonsnettverket Nasjonal dugnad mot fattigdom og utenforskap blant barn og unge (NDFU) og finansieres av Bufdirs ordning Tilskudd til inkludering av barn og unge. Fritid for alle (fritidforalle.no), er på sin side et nasjonalt nettsted knyttet til fagfeltet støttekontakt, kultur og fritidsdeltakelse. Nettstedet driftes av Nasjonalt kvalitets- og kompetansenettverk for barn og unge med funksjonsnedsettelse (NKBUF), som har fått i oppgave av Helsedirektoratet å være et faglig knutepunkt for fagfeltet støttekontakt, kultur- og fritidsdeltakelse.

1.4.6 Politikken sett under ett

Sett under ett peker de politiske dokumentene på at deltakelse formes av strukturelle og normative forhold knyttet til kjønn, funksjonsevne, sosioøkonomisk bakgrunn, etnisitet og seksualitet. NOU 2019: 19 viser hvordan kjønnsnormer påvirker valg av aktiviteter og kan begrense både jenters og gutters handlingsrom.

NOU 2023: 13 fremhever manglende universell utforming, stigma og utilstrekkelig assistanse som sentrale barrierer for barn og unge med funksjonsnedsettelse. NOU 2024: 8 peker på økende utenforskap blant gutter, særlig fra lavinntektsfamilier. Stortingsmeldinger og handlingsplaner understreker barns rett til kultureldeltakelse og identifiserer økonomi, geografi, diskriminering og manglende informasjon som viktige hindringer. Flere dokumenter fremhever også behovet for reell medvirkning fra barn og unge og bedre koordinering mellom aktører i kultur- og fritidsfeltet. Samlet beskrives deltakelse som et spørsmål om både tilgang, tilrettelegging og sosial inkludering.

På grunnlag av kunnskapen om den skjeve fritidsdeltakelsen, har regjeringen, kommunesektorens organisasjon (KS) og et bredt spekter av frivillige organisasjoner inngått en intensjonsavtale. Avtalen som fikk navnet *Fritidserklæringen*,⁵ ble inngått allerede i 2016, og fornyet i 2022. Fritidserklæringen tar sikte på å konkretisere FNs barnekonvensjon (art. 3) og slår blant annet fast at deltakelse i sosiale fellesskap er en viktig verdi, og at barn i lavinntektsfamilier skal få bedre livskvalitet. I avtalen står det at:

Partene anerkjenner barnets rett til hvile og fritid og til å delta i lek og fritidsaktiviteter som passer for barnets alder og til fritt å delta i kulturliv og kunstnerisk virksomhet. Partene skal respektere og fremme barnets rett til fullt ut å delta i det kulturelle og kunstneriske liv og skal oppmuntre tilgangen til egnede og like muligheter for kulturelle, kunstneriske, rekreasjons- og fritidsaktiviteter. For å realisere dette må alle barn ha mulighet til å delta jevnlig i minst én organisert fritidsaktivitet sammen med andre.

Erklæringen innebærer et forpliktende samarbeid om å styrke lokal implementering, redusere økonomiske barrierer og fremme barns medvirkning i utformingen av fritidstilbudene. I erklæringen står det videre at målet om alle barn og unges mulighet til å delta i minst en organisert fritidsaktivitet, krever at partene samarbeider om å bygge ned barrierer for deltakelse. Videre står det at «Alle barn og unge må inkluderes på lik linje, uavhengig av for eksempel kjønn, etnisitet, religion, seksuell orientering, funksjonsevne, bosted og foreldrenes sosiale og økonomiske situasjon». For å bidra til å realisere målet i fritidserklæringen, har mange frivillige lag og foreninger utformet egne, lokale fritidserklæringer.

1.5 Mandat og problemstillinger

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) lyste høsten 2022 ut forskningsoppdraget som denne rapporten springer ut fra. Bakgrunnen for oppdraget var stortingsmeldingen *Oppleve, skape, dele - Kunst og kultur for, med og av barn og unge* (Meld. St. 18 (2020–2021)) og NOU-en *Jenterom, gutterom og mulighetsrom. Likestillingsutfordringer blant barn og unge* (NOU 2019: 19), som begge hadde konkludert med at det var behov for ny og forskningsbasert kunnskap om barn og unges tilgang til og barrierer for kultureldeltakelse. Oppdraget var også knyttet til forhold det ble pekt på i handlingsplan for universell utforming, *Bærekraft og like muligheter – et universelt utformet Norge (2021–2025)* og handlingsplan for likestilling av personer med

⁵ https://www.regjeringen.no/contentassets/547fc860cfc1403d97e842a61024dc48/fritidserklaeringen_2022_uu.pdf

funksjonsnedsettelse 2020-2025, *Et samfunn for alle – Likestilling, demokrati og menneskerettigheter*. Overordnet ønsket Bufdir kunnskap om deltakelse i et bredt spekter av kulturaktiviteter hvor barn og unge kan oppleve, skape og dele kunst og kultur. Det vil si deltakelse i aktiviteter som omfatter musikk, teater, dans, litteratur, film og media, visuell kunst, dataspill, kulturarv, arkitektur og design, og tverrgående kunst og kultur – og som foregår på en felles arena eller møteplass, i regi av offentlige, frivillige eller private aktører. Den observante leser vil se at tittelen på denne rapporten bygger på tittelen nettopp i NOU 2019: 19 *Jenterom, gutterom og mulighetsrom*, bare med en ambisjon om ytterligere å komme videre: fra mulighetsrom til handlingsrom.

I utlysningen til oppdraget står det at «likestilling i denne sammenhengen handler om at alle barn og unge skal ha mulighet til å delta i organiserte kulturaktiviteter, uavhengig av kjønn, etnisitet, religion, livssyn, funksjonsnedsettelse, seksuell orientering, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk, eller andre forhold utenfor den enkeltes kontroll». Med andre ord ønsket oppdragsgiver kunnskap basert på et utvidet likestillingsbegrep i et bredt mangfolds- og inkluderingsperspektiv, som dermed handler om noe mer enn kjønnslikestilling. Denne tilnærmingen samsvarer med likestillings- og diskrimineringsloven, som nettopp har til formål å fremme likestilling og hindre diskriminering på grunn av kjønn og en rekke andre faktorer, som etnisitet, religion, livssyn, funksjonsnedsettelse, seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk (LOV-2021-06-11-77 fra 01.01.2022).

Med dette utgangspunktet har mandatet for forskningsoppdraget vært tredelt: Det skulle 1) sammenstille og oppsummere tidligere forskning, 2) kartlegge barn og unges deltakelse i organiserte kulturaktiviteter og identifiserer ulike forhold som kan hemme og fremme slik deltakelse, og 3) utvikle verktøy, metoder og/eller modeller for økt likestilling i organiserte kulturaktiviteter. I tråd med dette har vi arbeidet ut fra følgende problemstilling, med tre tilhørende underproblemstillinger:

Hva hemmer og hva fremmer likestilt mulighet til deltakelse blant barn og unge i organiserte kulturaktiviteter, og hva kan gjøres for en mer mangfoldig kulturdeltakelse?

Hva sier forskningslitteraturen om barn og unges mulighet til likestilt deltakelse?

Hvilke deltakelses- og inkluderingspraksiser finner vi blant både deltakere og de som tilbyr kulturaktiviteter?

Hvilke verktøy sikrer mer likestilte muligheter til deltakelse i organiserte kulturaktiviteter?

Gjennomføringen av oppdraget har i tråd med mandat og problemstillinger vært organisert med tre deler, som bygger på hverandre: 1) Kartlegging av forskningsfronten med et systematisk litteratursøk, 2) Kartlegging av kulturdeltakelse basert på kvalitative intervjuer og deltakende observasjon, og 3) Samskapende innovasjon av verktøy for mer likestilt deltakelse.

1.6 Gangen i rapporten

Etter innledningskapitlet beskriver vi i kapittel 2 hvilke data og metoder vi har brukt i arbeidet med dette forskningsprosjektet. Deretter følger kapittel 3, som gir en oversikt over de mest sentrale teoretiske perspektivene og begrepene som tas i bruk i våre analyser av datamaterialet. I kapittel 4 følger vår gjennomgang av forskningslitteraturen knyttet til barn og unges deltakelse i organiserte kulturaktiviteter, der vi svarer på prosjektets første problemstilling: *Hva sier forskningslitteraturen om barn og unges mulighet til likestilt deltakelse?* I kapittel 5 gir vi en kortfattet, deskriptiv presentasjon av arenaene vi besøkte. I kapittel 6-9 svarer vi på problemstillingen *Hvilke praksiser for deltakelse og inkludering finner vi blant barn og unge, og aktører som tilbyr kulturaktiviteter?* Her beskriver vi altså de ulike deltakelsespraksisene vi fant i det empiriske materialet, og hvordan dette knytter an til likestilling, inkludering og mangfold. De fire kapitlene tar for seg og er organisert i tråd med det vi oppfatter som sentrale sider ved denne praksisen: organisering og utadrettet virksomhet, sosiale fellesskap, betydningen av trygge voksne, og til slutt deltakelsens kulturelle forankring. Kapittel 6, 7 og 8 er relativt deskriptive og presenterer resultatene fra datainnsamlingen. Kapittel 9 er imidlertid tenkt som en overgang til reportens diskusjonskapittel, og dermed noe mer analytisk i formen. Kapittel 10 er rapportens diskusjonskapittel. I dette kapitlet analyserer vi funnene presentert i tidligere kapitler på tvers av aktører, arenaer og aktiviteter, og tar for seg følgende problemstilling: *Hva hemmer og hva fremmer likestilt mulighet til deltakelse blant barn og unge i organiserte kulturaktiviteter, og hva kan gjøres for en mer mangfoldig kulturdeltakelse?* Kapittel 11 er rapportens konklusjonskapittel. Her besvares prosjektets overordnede problemstilling: *Hva hemmer og hva fremmer likestilt mulighet til deltakelse blant barn og unge i organiserte kulturaktiviteter, og hva kan gjøres for en mer mangfoldig kulturdeltakelse?*

Helt til slutt følger resultatet fra prosjektets del 3, der vi skulle utvikle verktøy, metoder og/eller modeller for økt likestilling i organiserte kulturaktiviteter, som en egen delrapport. Her besvarer vi følgende problemstillingen *Hvilke verktøy sikrer mer likestilte muligheter til deltakelse i organiserte kulturaktiviteter?* Grunnen til at vi har valgt å presentere resultatene fra denne delen i en egen rapport, er at vi tenker det vil kunne øke mulighetene for at den leses av et bredere publikum, også de som ikke er vant til eller ønsker å lese en rapport som både er lang og av en akademisk karakter. For eksempel håper vi at denne delrapporten er relevant for de som tilbyr organiserte kulturaktiviteter til barn og unge, eller organisasjoner som arbeider for likestilling og mangfold.

2. Metode

Datamaterialet som ligger til grunn for denne rapporten består av i all hovedsak kvalitative data, samlet inn med velkjente samfunnsvitenskapelige metoder som dokumentanalyse, deltakende observasjon og intervju. I det følgende redegjør vi for metoder, utvalg og datainnsamling.

2.1 Litteratur- og dokumentgjennomgang

Forskningsarbeidet bygger på et stort tekst- og dokumentmateriale. Det ble dels samlet inn i et strukturert søk etter fagfellevurdert forskningslitteratur tidlig i prosjektperioden, dels gjennom fortløpende innsamling av relevant forskning, politiske dokumenter og mediatekster gjennom hele prosjektperioden.

Gjennomgangen av fagfellevurdert forskningslitteratur var en del av forskningsoppdragets eksplisitte mandat, og formulert i et eget forskningsspørsmål: *Hva sier forskningslitteraturen om barn og unges mulighet til likestilt deltakelse?* Denne litteraturen ble dels kartlagt med systematiserte søk i tidsskriftdatabaser og dels med snøballmetoden, der vi lette etter relevant litteratur i utvalgte tidsskrifter og referanselister i nøkkellitteratur. Søkene ble gjort med utgangspunkt i følgende søkespørsmål: *Hva hemmer og fremmer barn og unges mulighet til likestilt deltakelse i organisert kulturaktivitet?* Resultatet av søkearbeidet ble en liste 19 referanser med høy eller middels relevans for dette prosjektoppdraget. For en mer detaljert beskrivelse av metoden bak og prosessen med søk, se Appendiks 1.

I tillegg til den fagfellevurderte litteraturen har vi gått gjennom rapporter og innspillsdokumenter fra ulike forskningsinstitusjoner, særlig fra miljøer med høy kompetanse på barn og ungdom, og deltakelse, inkludering og utenforskap, for eksempel NOVA, AFI og ISFs Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor. Dette er forskningsrapporter og dokumenter som ikke er fagfellevurdert, og som dermed ikke formelt har status som vitenskapelige artikler eller bøker. Likevel har de mange av de samme trekkene som disse. Den største forskjellen er at de ofte er skrevet på bestilling fra en oppdragsgiver, ofte noen i embetsverket. De er slik initiert på grunnlag av en politisk beslutning om at noe skal kartlegges, evalueres eller gjennomgås. Forskningsspørsmålene er ofte forhåndsdefinerte, og tids- og økonomiske rammer er ofte stramme. Dette innebærer at slike prosjekter har sine begrensninger og sin egen dynamikk (Tellmann, 2024). Det betyr ikke at de kan ha svært høy kvalitet og relevans, og målbare både systemkritiske og opplysende perspektiver.

Det finnes generelt et stort antall dokumenter formulert av statlige myndigheter, akademia og frivillige organisasjoner/NGO-er som tematiserer og analyserer barn og unges deltakelse – eller manglende deltakelse – i fritidsaktiviteter, kulturaktiviteter inkludert. Målet med å gjennomgå denne litteraturen var todelt. For det første var det viktig å undersøke *hvilke* politiske føringer og målsettinger som er nedfelt i disse

dokumentene og *hvorvidt* og *hvordan* ulike aktører relaterer seg til mål om likestilt deltakelse i kulturaktiviteter. Med tanke på at slike mål er nedfelt i internasjonale konvensjoner som Norge er forpliktet av, som for eksempel FNs barnekonvensjon, er det både relevant og interessant å undersøke hvordan dette reflekteres i ulike politiske dokumenter. For det andre var det viktig å få et overblikk over hvilke problemstillinger og -løsninger knyttet til deltakelse som finnes i litteraturen. Hva har vært særskilt gjenstand for oppmerksomhet de siste årene, og hvilke kunnskapshull kan identifiseres? Dette gjelder ikke minst med tanke på hvilke verktøy som finnes eller har blitt foreslått for å sikre mer likestilt deltakelse, noe som er direkte relevant for den siste delen av vårt prosjekt.

Eksempler på dokumenter vi har gjennomgått er NOU-er og stortingsmeldinger, samt kulturpolitiske dokumenter som strategi- og handlingsplaner og rapporter utarbeidet av Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir), Kulturdirektoratet og Kulturtanken. Vi har også gått gjennom rapporter, strategidokumenter og innspillsdokumenter fra flere frivillige organisasjoner med relevans for feltet. Eksempler på slike organisasjoner er Redd barna, Røde kors og organisasjoner under paraplyorganisasjonen Landsrådet for Norges barne- og ungdomsorganisasjoner.

2.2 Feltarbeid, kulturarenaer og interesseorganisasjoner

I tillegg til dokumentene og tekstene beskrevet over, består prosjektets datamateriale av deltakende observasjon og intervjuer ved sju arenaer med organisert kulturtilbud for barn og unge, og intervjuer med representanter for fire interessepolitiske ungdomsorganisasjoner. Siden prosjektets mandat er å undersøke hva som kan gi mer likestilt deltakelse, uavhengig av kjønn, etnisitet, religion, livssyn, funksjonsnedsettelse, seksuell orientering, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk, eller andre forhold utenfor den enkeltes kontroll, tok vi innledningsvis kontakt med fire organisasjoner som arbeider med nettopp slike forhold: Unge funksjonshemmede, Skeiv ungdom, Agenda X og Samisk hus i Oslo. Her gjennomførte vi innledende intervjuer for å få oversikt over feltet og få kjennskap til hvilke behov ulike målgrupper blant barn og unge har med tanke på deltakelse. Datamaterialet fra denne første fasen sto sentralt i det øvrige datainnsamlingsarbeidet, som altså i hovedsak fant sted ved sju kulturtilbud for barn og unge.

2.2.1 Utvalg

Interesseorganisasjonene ble rekruttert inn i prosjektet på bakgrunn av deres arbeid med og relevans for prosjektets likestillingsperspektiv.

For å få et så bredt og godt utvalg av arenaer som mulig, rekrutterte vi arenaer som til sammen representerer et mangfold med tanke på følgende kriterier: 1) kulturuttrykk, 2) private, offentlige og frivillige arenaer, 3) bred profil med lav terskel for deltakelse og elitepreget profil, 4) by og land, 5) aktører som særskilt

jobber med inkludering av spesifikke målgrupper og/eller mangfold. På bakgrunn av dette, ble det endelige utvalget følgende tilbud: Ung kultur/Kongsberg kulturskole, gamingtilbudet Eastside gamers i Sarpsborg, kodetilbudet ved Kulturskolen i Fredrikstad, Vågsbygd Soul Children og Soul Teens, folkedanstilbudet ved Hugnad ungdomslag i Hallingdal, barneoperakoret ved Den Norske Opera & Ballett og hiphop-tilbudet ved Soul Sessions Oslo. Utvalget ble rekruttert i samråd med partnerorganisasjonene nevnt over.

I tillegg til kriteriene listet opp over, gir forskingsoppdragets mandat en føring for utvalget ved å avgrense studien til *organiserte* kulturaktiviteter. Organiserte kulturaktiviteter for barn og unge foregår gjerne i lag, klubber og foreninger og brukes som en samlebetegnelse på aktiviteter som har det til felles at de er ledet eller initiert av voksne, at de samler en gruppe barn og/eller ungdommer, at det holdes regelmessige møter og at aktivitetene ofte er regelstyrte (Cornwall, 2008). Uorganiserte eller egenorganiserte kulturaktiviteter er til sammenlikning aktiviteter som utføres alene, sammen med venner eller med familie utenfor organisasjonene. Grensene mellom organiserte, egenorganiserte og uorganiserte aktiviteter er imidlertid overlappende, og noen aktiviteter vil være i gråsonen, slik som for eksempel aktiviteter i biblioteker og fritidsklubber, hvor det kan være blanding av tilrettelegging/organisering fra voksne/institusjonen. Også hva som regnes som kulturaktivitet kan forstås på ulike måter noe som for eksempel gjenspeiles i at vi har valgt å ta inn tilbud i gaming i det endelige utvalget. Både med tanke på graden organisering og definisjon av kultur har vi valgt å være pragmatiske, noe utvalget gjenspeiler. For mer detaljert informasjon om utvalget ellers, se Appendiks 1.

Vi har valgt å identifisere hvilke arenaer og organisasjoner som er med i prosjektet. Samtidig nevner vi ikke individuelle informanter med navn, og selv om det er mulig å identifisere noen av lederne, er de fleste helt anonymisert. En slik delvis identifikasjon er et viktig analytisk og etisk valg. Det er enklest å argumentere for identifikasjon av organisasjonene. Siden de er nettopp interesseorganisasjoner, ligger det i deres natur at de både ønsker og må stå for sine politiske posisjoner, noe som også gjelder deres ansatte.

Å identifisere arenaene er derimot ikke like opplagt, da står man i fare for å samtidig kunne identifisere individuelle informanter, særlig i små organisasjoner der det kanskje bare er én leder. Selv om man da «anonymiserer» ved å referere til «lederen», gir ikke det nødvendigvis reell anonymitet. Vurderingen her har vært at både den analytiske og narrative nytten av å kunne være åpen rundt arenaene, er større enn ulemmene ved at enkelte informanter er identifiserbare. Det har en stor analytisk verdi å kunne beskrive arenaene i detalj, noe som ikke lar seg gjøre uten å identifisere dem. Beslutningen om å identifisere arenaene ble tatt i dialog med ledelsen ved alle arenaene som alle var positivt til dette. Alle som er identifiserbare, har fått tilbud om å få se og godkjenne, eventuelt redigere tekst, der vi har sitert eller parafrasert utsagn fra dem. Vårt valg om å ikke navngi noen informanter, selv om vedkommende er mulig å identifisere, er grunnlagt i et ønske om å flytte fokus fra informantens identitet til deres rolle i arenaen samt hvilke erfaringer, synspunkter og meninger de delte med oss. Også dette er klarert med den enkelte informant.

2.2.2 Deltagende observasjon og intervjuer

Under de innledende møtene med representanter for interesseorganisasjonene gjennomførte vi kvalitative dybdeintervjuer med ledende personer i de fire organisasjonene Unge funksjonshemmede, Skeiv ungdom, Agenda X og Samisk hus i Oslo. Vi brukte innledende intervjuer både for å få innblikk i hvordan de jobber interessepolitisk for å sikre tilgang til kulturaktiviteter for sin målgruppe, og for å få tilgang til konkrete, akkumulerte erfaringer og opplevelser av hva som hemmer og fremmer deltakelse. Det siste var ønskelig, siden vi ikke hadde noen garanti for at vi ville få slike data ved besøk på arenaene, særlig ikke i form av førstehåndserfaringer og -opplevelser.

Våren 2024 besøkte vi de sju arenaene i studien, nevnt over. Ved de fleste stedene tilbragte vi en hel dag og kveld, slik at vi både fikk intervjuet sentrale lederpersoner og observert aktivitetene på arenaen. Den deltagende observasjonen besto i at vi mer eller mindre aktivt ble med på de aktivitetene som arenaen tilbyr. Noen steder var det enkelt, f.eks. var vi med og danset og sang i Kongsberg kulturskoles *Flere farger*-øving, andre steder litt vanskeligere. For eksempel var det vanskelig å delta aktivt i kodingen som foregikk ved Kulturskolen i Fredrikstad, siden ingen av oss behersker koding. Det viktigste var likevel at vi fikk et godt innblikk i aktiviteten, hvordan den foregikk, hvem som deltok (og ikke), i hvilke omgivelser, og med hvilke fysiske forutsetninger. Under alle disse besøkene var vi to eller tre forskere til stede, og alle forskerne som var til stede skrev hvert sitt feltnotat.

I løpet av tiden vi tilbragte på arenaene fikk vi intervjuet både de som sto bak og de som deltok i tilbudet, og ved noen av arenaene også noen deltakeres foresatte. Informantene ble dels rekruttert på forhånd, dels i forbindelse med besøket. Typisk hadde vi avtale med ledere, andre sentrale medarbeidere og deltakere på forhånd, mens øvrige informanter ble rekruttert der og da. Deltakere og ikke-deltakere ble i hovedsak rekruttert med hjelp fra ledelsen ved de ulike arenaene. Typiske temaer og spørsmål kretset rundt organisering av tilbudet, rekruttering og markedsføring. Vi spurte også om konkrete beskrivelser av innhold og aktiviteter. Til slutt ønsket vi å høre hvordan de eksplisitt forholdt seg til inkludering og det å målrettet nå enkeltgrupper som eventuelt er underrepresentert. Siden prosjektet handler om hvem som deltar i kulturaktiviteter og hva som fremmer og ikke minst hemmer slik deltakelse, har forskningsprosjektet samtidig et implisitt fokus på de vi kan kalle et tilbudets «ikke-brukere». For å få innsyn i hva disse ikke-brukerne tenker rundt deltakelse, intervjuet vi representanter for denne gruppen. De ble rekruttert fra deltakernes skoleklasser, og hadde med andre ord lik alder og geografisk tilknytning som deltakerne. Vi intervjuet også aktivitetsledere og representanter for interesseorganisasjoners om hva som kjennetegner ikke-deltakere, og hvilke barrierer de møter. I det samlede materialet er likevel ikke-deltakelse representert i langt mindre grad enn deltakelse. At de mest tilgjengelige stemmene lettere inkluderes, er et gjennomgående problem i samfunnsforskningen (Kristensen & Ravn 2015).

Datainnsamlingen beskrevet over ble gjennomført med dybdeintervjuer, gruppeintervjuer og mer uformelle samtaler med ledere, deltakere og foresatte (jf. Brinkmann & Tanggaard, 2015; Aase & Fossåskaret,

2014). Dybde- og gruppeintervjuenes varighet var fra 1-1,5 timer. I tillegg hadde vi kortere, mer uformelle samtaler med deltakere og foreldre på arenaene, gjerne under aktivitetene, slik at vi kom tett på informantene og deres livsverden i en kontekst som er svært relevant for studien. Alle intervjuene tok utgangspunkt i en semistrukturert intervjuguide – i dybdeintervjuene i større grad enn i de korte feltsamtalene.

Datamaterialet fra arenabesøkene er rikt og variert. En svakhet ved casestudier er imidlertid at man på forhånd ikke kan vite sikkert hva casene vil representere eller tematisere. Slik har det vært også i dette prosjektet, og det har medført at enkelte temaer i liten eller ingen grad er dekket i det casebaserte materialet. Et eksempel er forhold rundt funksjonsnedsettelse og universelt utformede løsninger, som i liten grad kommer eksplisitt fram i datamaterialet. Det kan skyldes flere ting. Det kan for det første henge sammen med hvordan vi som forskere har stilt spørsmål om denne tematikken på. Det kan også skyldes hvordan informantene har ordlagt seg, for eksempel at de har brukt begreper som å «være annerledes» eller «ikke passe helt inn», uten at de direkte uttaler at det handler om funksjonsnedsettelse eller deltakere som har behov for tilrettelegging. En slik indirekte talemåte kan videre henge sammen med at aktivitetsledere ofte ikke får informasjon om eventuelle diagnoser, dersom ikke deltakeren selv eller foreldrene opplyser om det. Manglende bevissthet rundt, eller kunnskap om, hva en funksjonsnedsettelse kan være kan også være en grunn til at denne tematikken er lite framtrædende i datamaterialet. Tilsvarende er det lite i det casebaserte materialet om barn og unges kjønnsidentitet eller seksuelle orientering, og barn og unge med samisk bakgrunn eller bakgrunn i nasjonale minoriteter. Intervjuene med interesseorganisasjonene, som er nevnt innledningsvis i dette delkapitlet, bøter til en viss grad på denne mangelen.

Etter feltarbeidet ble tre av arenaene og tre av interesseorganisasjonene rekruttert til å delta i prosjektets del 3, der de med bruk av metodikken samskapende innovasjon skulle utvikle verktøy for mer likestilt deltakelse (jf. prosjektets problemstillinger, kapittel 1.5). De seks var de tre kulturtilbudene Kongsberg kulturskole, Eastside gamers og Souls Sessions, og de tre organisasjonene Skeiv ungdom, Unge funksjonshemmede og AgendaX. Denne delen av prosjektet ble gjennomført i form av tre workshop-er lagt til hver av de tre kulturarenaenes lokaliteter. I de tre workshop-ene deltok henholdsvis 12, 9 og 12 ansatte/ledere/ungdomsrepresentanter. Hvem som representerte organisasjonene og arenaene varierte dermed noe fra workshop til workshop. For mer informasjon om, og metodebeskrivelse for utviklingen av verktøy, se egen rapport vedlagt denne rapporten.

Som vist i Tabell 3 i Appendiks 1, bygger rapporten på data fra nær 120 kortere og lengre kvalitative intervjuer. 19 intervjuer ble gjennomført med representanter for de fire interesseorganisasjonene. 31 intervjuer ble gjort med ledere eller andre støttespillere ved de sju kulturarenaene. Vi har bevisst ikke oppgitt antall informanter i denne gruppen mer spesifikt, siden de ulike rollene, for eksempel ansatte, ledere, frivillige og deltakere med hjelpefunksjoner, ved et flertall av arenaene glir over i hverandre. 42 intervjuer ble gjort med deltakere og foresatte, 15 ble gjort med ikke-deltakere ved aktivitetene og 10 ble gjort med deltakere under workshop-ene i prosjektets del 3, nevnt over. Til sammen utgjør dette et stort og rikt

datamateriale, med god og variert spredning med hensyn til de ulike diskrimineringsgrunnlagene spesifisert i mandatet, i tillegg til alder.

2.2.3 Særlige etiske hensyn

Å studere barn og unges deltagelse i organiserte kulturaktiviteter i et likestillingsperspektiv involverer potensielt sårbare personer. For slik forskning gjelder særskilte forskningsetiske retningslinjer (jf. Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap og humaniora, NESH⁶ og SIKT⁷). Formelt sett er prosjektets personvern ivaretatt gjennom innmelding til Sikt – Kunnskapssektorens tjenesteleverandør før prosjektstart.

I de kvalitative intervjuene har vi gjort kontinuerlige etiske vurderinger tilpasset den enkelte informant. Dette har vært særlig viktig i intervjuene vi gjorde i samarbeid med interesseorganisasjonene, blant annet med skeive og ungdommer med flerkulturell bakgrunn. Vi har bestrebt at informantene får uttrykke seg fritt og har fått legge vekt på det de selv synes er viktig og relevant (Tangen, 2010).

2.3 Koding og analyse av data

Intervjuopptak fra alle intervjuene ble transkribert ved hjelp av automatiske transkripsjonstjenester basert på KI. Her benyttet vi UiOs tjenester *Nettskjema-diktafon*, som er en app på mobiltelefonen som sikrer opptak, lagring og transkribering i henhold til SIKT og EUs personvernforordning (GDPR), og *Autotekst*. Disse tjenestene genererer i dag transkripsjoner av forholdsvis god kvalitet, og gjør det mulig å spare tid og ressurser i analysearbeidet. Det var likevel nødvendig å gå manuelt gjennom transkripsjonene for å sikre korrekt gjengivelse av utsagn. I tilfeller der det tok noen dager fra vi gjorde intervjuet til vi gjennomgikk transkripsjonen, gikk vi tilbake til opptaket for kvalitetssikring.

Intervjutranskripsjoner og feltnotat ble deretter kodet manuelt. Her benyttet vi en metode inspirert av kollektiv kvalitativ analyse (Eggebo, 2020) som besto av at det ble skrevet sammendrag på ca. en side av alle intervjuer. Med utgangspunkt i sammendragene samt feltnotat, ble det videre utarbeidet en omfattende liste over de mest sentrale, overordnede temaene og funnene fra materialet. Listen, og i noen grad intervju-sammendragene, ble så presentert og diskutert på to kollektive analyseseminar. I det første av disse, som gikk over to dager, deltok de seks forskerne fra Telemarksforskning og Center for Ungdomsforskning (CeFU) ved Aalborg Universitet, samt én ekstern ekspert innleid fra Universitetet i Bergen. I det andre, som fant sted noen uker senere og gikk over en dag, deltok kun de tre forskerne fra Telemarksforskning. Formålet

⁶ <https://www.forskningsetikk.no/retningslinjer/hum-sam/forskningsetiske-retningslinjer-for-samfunnsvitenskap-og-humaniora/>

⁷ <https://sikt.no/tjenester/personverntjenester-forskning>

med seminarene var å systematisere, diskutere og oppsummere datamaterialet med tanke på videre koding. Prosjektets orientering mot likestillingsperspektivet sto sentralt i dette arbeidet. I tråd med dette identifiserte forskergruppen på det første seminaret en rekke tematiske empiriske kategorier, som ble samlet i en bruttoliste med til sammen 28 slike kategorier. På det andre analyseseminar ble disse så bearbeidet videre til åtte *tematiske empiriske kategorier* som vi ønsket å bruke i det videre arbeidet med å systematisere data i prosjektet: 1) rom i overført betydning (f.eks. trygge rom), 2) rom i konkret betydning (f.eks. UU), 3) ledelse, 4) menneskelige faktorer/relasjoner, 5) økonomi, 6) organisering, 7) tilbudet, og 8) tid/temporalitet. Under etterarbeidet etter analyseseminar to, ble de åtte tematiske empiriske kategoriene redusert til fire, som vi i neste omgang tok i bruk for å kode det omfattende datamaterialet. De fire kategoriene er vist i tabellen under:

Tabell 1: Endelige tematiske empiriske kategorier fra analyseseminar 1 og 2

	Tematisk empirisk kategori
1.	Tilbudets kulturelle dimensjon
2.	Tilbudets organisatoriske dimensjon (eller systemdimensjon)
3.	Tilbudets infrastrukturelle dimensjon
4.	Tilbudets sosiale dimensjon

Sagt helt enkelt, handler de fire om hvilken betydning *kultur*, *systemer*, *rom* og *folk* har for deltakelsespraksiser. I tillegg til de fire nevnte fant vi at en empirisk kategori knyttet til *ressurser*, som kom til syne og gikk på tvers av de fire andre, preget datamaterialet. I lys av de teoretiske perspektivene vi anvender, ble denne kategorien senere definert innenfor rammene av kulturell, sosial og økonomisk kapital.

Datamaterialet ble så kodet på bakgrunn av kategoriene vi hadde kommet fram til. Siden mange faktorer kan plasseres i flere kategorier, er systematiseringen ikke bare analytisk, men også nokså pragmatisk. Med utgangspunkt i det ferdig kodede materialet utarbeidet vi en rekke funn, både innenfor og på tvers av kategoriene. Disse danner grunnlag for rapportens resultatkapittel, og svarer på prosjektets forskningsspørsmål om hvilke praksiser for deltakelse og inkludering vi finner blant barn og unge og aktører som tilbyr kulturaktiviteter. I rapportens diskusjonskapittel ser vi de ulike praksisene i sammenheng, og inkluderer dessuten resultatet fra prosjektets del 3, når vi svarer på prosjektets overordnede problemstilling: *Hva hemmer og hva fremmer likestilt mulighet til deltakelse blant barn og unge i organiserte kulturaktiviteter, og hva kan gjøres for en mer mangfoldig kulturdeltakelse?*

3. Teoretiske og analytiske perspektiver

I det følgende presenterer vi de teoretiske perspektivene og begrepene vi benytter i våre analyser. Her har vi hatt en åpen tilnærming – selv om enkelte teoretiske perspektiver har vært førende i utformingen og planleggingen av prosjektet, har analysen vært preget av en fortløpende teoretisk refleksjon der vi har tatt i bruk teoretiske begreper som har vist seg særlig relevante og analytisk fruktbare i møte med datamaterialet (jf. Vassenden, 2018; Johannesen, 2022).

3.1 Strukturelle forutsetninger for deltakelse

Som beskrevet i innledningskapitlet tar denne studien utgangspunkt i et utvidet likestillingsbegrep, forankret i et bredt mangfolds- og inkluderingsperspektiv. Likestilling handler her om mer enn kjønnslikestilling; det omfatter samspillet mellom ulike sosiale kategorier og strukturelle betingelser som kan påvirke barn og unges deltakelsesmuligheter. I mye av forskningen om kjønn og likestilling har begrepet *interseksjonalitet*⁸ fått en fremtredende plass, nettopp for å belyse samspillet mellom kjønn og andre dimensjoner av ulikhet, som sosial klasse og etnisitet, og for å analysere hvordan ulikhetsskapende strukturer, under- og overordningssystemer og maktforhold virker sammen (Crenshaw, 1989). Begrepet, og bruken av det, er imidlertid omstridt, særlig innenfor feministisk teori, der det har vært diskutert hvorvidt interseksjonalitet som perspektiv bør forbeholdes analyser av kvinner i minoritetssituasjoner, eller om det også kan brukes for å analysere andre grupper. Andre har rettet kritikk mot at interseksjonell analyse er statisk, fordi det innebærer binære kategorier som «konstituerer» hverandre (Hoffart, 2021). I kjølvannet av denne diskusjonen har det blitt tatt til orde for å utvikle begrepet om interseksjonalitet. Blant annet har Vogt (2020) lansert begrepet prosessuell interseksjonalitet, og argumentert for en mer kontekstualisert forståelse av gutters oppvekst, deres utfordringer i hverdagen og gjennom livsløpet (Vogt, 2020, s. 7). Inspirert av en prosessorientert forståelse av interseksjonalitet vil vi analysere hvordan ulike bakgrunnsfaktorer virker sammen i barn og unges hverdagsliv og oppvekstløp, og hvordan dette samlet kan forme deres muligheter for deltakelse i organiserte kulturaktiviteter.

En inngang til å analysere hvordan sammensatte ulikhetsstrukturer påvirker og former barn og unges handlingsrom og muligheter til deltakelse, går gjennom Bourdieu (2011). Hans begrepsapparat synliggjør hvordan ulike ressurser, makt og legitimitet fordeles og reproduseres mellom generasjoner og på tvers av institusjoner. Bourdieu knytter sosial ulikhet til ulike former for kapital som er ulikt fordelt i befolkningen

⁸ Begrepet ble opprinnelig utviklet for å synliggjøre hvordan svarte kvinner ble usynliggjort i det amerikanske retts-systemet, og hvordan samvirket mellom ulike maktforhold – særlig kjønn og «rase» – kan få betydning for individers møte med samfunnets institusjoner.

(2011): *Økonomisk kapital* viser til penger og materielle ressurser, blant annet inntekt; *kulturell kapital* viser til utdanning, kunnskap og språk og *sosial kapital* viser til nettverk og sosiale relasjoner som kan gi tilgang til ressurser og muligheter. Kapitalformene virker alltid i samspill, og hvilken verdi de ulike formene har er avhengig av hvilket *sosialt felt* man er del av, for eksempel utdanningsfeltet, kulturfeltet, det økonomiske feltet eller det politiske feltet. Innenfor hvert felt råder det en egen logikk for hva som gir status, anerkjennelse og innflytelse, der noen har definisjonsmakt til å fastsette disse reglene. Aktører med mye kapital kan dermed forme både spillereglene og forståelsen av hva som oppfattes som legitim praksis. Dette bidrar til å opprettholde eksisterende maktforhold. Et sentralt poeng hos Bourdieu er at hvilke typer kapital vi har tilgang til, enten det er penger, utdanning, kulturelle erfaringer eller sosiale nettverk, påvirker hvordan vi oppfatter, forstår og handler i verden. Over tid blir disse erfaringene internalisert og danner et sett av varige disposisjoner – det Bourdieu kaller *habitus* – som gjør at bestemte valg, smaker og væremåter oppleves som naturlige og selvfølgelige. Hvordan ulike måter å tenke og være på verdsettes, varierer mellom ulike samfunnsområder og institusjoner.

Å ta i bruk Bourdieus begrepsapparat innebærer i vår sammenheng blant annet å analysere verdien av kulturinstitusjoner og hvilke sosioøkonomiske strukturer og forhold som påvirker deltakelse. Bourdieus begreper hjelper oss med andre ord å forstå hvordan forskjeller i sammensetningen av ulike kapitaltyper kan skape strukturelle barrierer i barn og unges deltakelse i organiserte kulturaktiviteter. En slik tilnærming er også fruktbar i en analyse av mange av spenningene mellom ulike kunstneriske og forvaltningsmessige logikker, og hvordan ulike aktører bygger legitimitet, og sikrer sine posisjoner og interesser, i dette spenningsfeltet. Eksempelvis kan det handle om spenninger mellom en operainstitusjons krav til kunstnerisk autonomi og politikkenes krav om likestilt deltakelse. Ved å anvende Bourdieus begreper kan vi altså undersøke hva som tillegges verdi på fritidsarenaene vi har besøkt, og i hvilken grad det skaper terskler for deltakelse. Begrepsapparatet åpner også for analyser av hvordan barn og unge selv opplever, tolker og orienterer seg i disse rammene, og hvordan deres erfaringer former hva som fremstår som mulig, ønskelig og oppnåelig.

Ulik tilgang til økonomisk, kulturell og sosial kapital gir barn ulike forutsetninger for å lykkes og bidrar til å videreføre sosiale forskjeller mellom generasjoner (Bourdieu & Passeron, 1990). Studier fra flere land viser at middelklasse- og overklassebarn oftere har ressurser og støtte hjemmefra som samsvarer med skolens forventninger (Bakken et al., 2024). Det gjør det lettere å møte faglige krav og samhandle med lærere, mens arbeiderklassebarns ressurser oftere verdsettes mindre i skolen, med svakere uttelling over tid.

Hvordan sosiale forskjeller videreføres, er noe blant annet den amerikanske sosiologen Anette Lareau (2011) har forsket på. I likhet med Bourdieu forstår Lareau sosial ulikhet som noe som kommer til uttrykk gjennom internaliserte disposisjoner og hverdagspraksiser. Hennes teori bygger eksplisitt videre på Bourdieu, og tar for seg hvordan den strukturelle ulikheten faktisk produseres og vedlikeholdes i familieliv og barneoppdragelse (Lareau, 2011; Stefansen & Farstad, 2008). I teorien om ulike samfunnsklassers omsorgsideal, beskrevet med de analytiske begrepene *intensiv foredling* og *naturlig utvikling* («concerted

cultivation» vs. «natural growth»), viser Lareau, med utgangspunkt i et omfattende datamateriale fra USA, hvordan foreldre med ulik klassebakgrunn har ulike strategier for barneoppdragelse. Selv om samfunnsforholdene i USA ikke så lett kan sammenliknes med de i Norge, er flere sider ved denne forskningen likevel relevant for vår undersøkelse. For eksempel at et viktig kjennetegn ved over- og middelklassen er at de systematisk og intensivt – om enn ikke nødvendigvis så bevisst – lærer barna sine å forholde seg til, diskutere og forhandle med myndighetspersoner og systemer (inkludert foreldrene selv). Det gir barna store fordeler senere i livet, gjennom sosiale ferdigheter, og dermed økt selvtillit, i møte med maktpersoner og -systemer. En av de viktigste arenaene for trening i å forholde seg strategisk til og forhandle med disse er arenaer for organiserte fritidsaktiviteter. Disse arenaene blir dermed viktige arenaer for reproduksjon av sosial og kulturell kapital.

Der barneoppdragelsen i familier med arbeiderklassebakgrunn, ifølge Lareau, typisk kjennetegnes av fri lek og selvorganisering, men også tradisjonelle verdier og rollemønstre, preges den i middel- og overklassefamilier mer av medbestemmelse, diskusjon og forhandlinger. Dette gir barna i middel- og overklassefamilier opplevelse av autonomi og mulighet til å påvirke beslutninger som omhandler dem. De får dermed trening i å argumentere for en sak eller et synspunkt. Ved at barn fra familier med arbeiderklassebakgrunn er mindre delaktige i organiserte aktiviteter, får de heller ikke tilgang til disse «treningsarenaene» for slike forhandlinger. Ifølge Lareau, kan det senere i livet føre til fremmedgjøring, avstand og mistro (distance, distrust and constraint) til viktige samfunnssystemer. I vår sammenheng bruker vi dette begrepsapparatet til å forklare hvordan makt, status og verdi oppstår på og preger arenaene vi har studert. Lareaus perspektiver på betydningen av foreldre, familie og nære venner er dessuten viktig for å forstå hvordan både bruk og ikke-bruk av kulturtilbud reproduseres.

3.2 Institusjonelle rammer

De strukturelle forutsetningene for deltakelse som vi har vist til så langt, inkluderer også en rekke samfunnsinstitusjoner, kulturinstitusjoner inkludert. For å forstå hvordan institusjonelle og organisatoriske rammer former praksis i kulturfeltet, tar vi i våre analyser utgangspunkt i Alford og Friedlands (1991) begrep *institusjonell logikk*. Det viser til hvordan ulike, historisk forankrede verdier, normer og styringsprinsipper – som byråkratiske, markedsbaserte eller kunstneriske logikker – preger organisasjonen og dens aktørers handlingsrom. Blant annet er Alford og Friedland opptatt av å forklare hvordan institusjoner som markedet, staten, demokratiet, familien, religionen og profesjonene bærer med seg særskilte logikker som strukturerer organisasjoner og individers handlingsmuligheter, hvilke mål som er legitime, og hvilke typer atferd som anses som passende. Ulike organisasjoner styres med andre ord ikke bare av formelle regler og ledelse ovenfra, men også av innarbeidede måter å tenke og handle på i organisasjonen nedenfra. Et sentralt poeng her er at institusjonelle logikker ofte står i et spenningsforhold og kan komme i konflikt. Dette

skaper mulighetsrom for endring, fordi aktører kan mobilisere alternative logikker for å utfordre etablerte praksiser.

Teorien om institusjonelle logikker er relevant også for ulike kulturinstitusjoner og organisasjoner som arbeider med kunst og kultur. Også her er organisatoriske og institusjonelle mål, strategier og legitimeringer knyttet til spesifikke logikker, som igjen henger sammen med styringsidealer, profesjonsbakgrunner og kunstformer. Ikke minst finner man spenninger knyttet til at ulike logikker konkurrerer, for eksempel når kultur og kulturarbeidere møter byråkrati.

Som analysene i denne rapporten vil vise, har vi mye materiale ikke bare om institusjoner og organisasjoner, men også om menneskene som jobber i disse – enkeltpersonene i systemene. I disse analysene tar vi i bruk nok et begrep fra nyinstitusjonell teori, nemlig Lipskys (2010) teori om «Street-Level Bureaucracy» eller, på norsk, «bakkebyråkrati». Denne springer ut av en hypotese om at byråkratiet møter utfordringer når de innenfor rammene av lover, regler og ressursbegrensninger skal ivareta velferdsstatens ansvar i ansikt-til-ansikt-møter med praksisfeltet de forvalter. Perspektivet beskriver hvordan ansatte i førstelinjetjenester, som lærere, sosialarbeidere og politifolk, utøver betydelig skjønn i møte med brukere. I vår sammenheng bruker vi perspektivet til å analysere hvordan kulturskolelærere og aktivitetsledere innenfor andre typer institusjoner og organisasjoner former den faktiske gjennomføringen av undervisning og tilrettelegging gjennom skjønn, prioriteringer og pragmatiske tilpasninger – noe som får innvirkning på deltakelsen.

I analysene av disse enkeltpersonenes arbeid har vi også latt oss inspirere av Fergusons (2011) analyser av sosialt arbeid som kroppslig, emosjonelt og relasjonelt. Ferguson har undersøkt hvordan ansatte i det britiske barnevernet arbeider i praksis i konkrete møter med barn og familier, og hvordan relasjoner skapes gjennom nærvær, sensitivitet og situert skjønn. Perspektivet legger vekt på betydningen av tillit, anerkjennelse, emosjonell støtte og kontinuitet i samhandlingen mellom ansatte i barnevernet og barn og familier. Vi tar dette i bruk i analysen av samhandlingen mellom aktivitetsledere og unge deltakere i kulturaktiviteter for å forstå hvordan kvaliteten i arbeidet i stor grad avgjøres i de konkrete relasjonelle møtene, og hvordan skjønn, følelser og organisatoriske rammer virker sammen i praksis.

3.3 Sosiale relasjoner og fellesskap

Å delta i et sosialt fellesskap er for mange deltakere selve essensen av deltakelsen – for mange er det viktigere enn aktiviteten i seg selv. I materialet vårt er det mange skildringer av samhold og fellesskapsfølelse, av hvor viktig tillitsbaserte relasjoner er, og av den tryggheten som kan oppstå gjennom å høre til i en gruppe.

For å beskrive og forstå disse fellesskapene, hva de betyr og hvordan de spiller inn på hvem som er utenfor og innenfor, tar vi i bruk Putnams (2000) begrep om sosial kapital. Putnam tar utgangspunkt i sosial kapital som ressurser som oppstår gjennom sosiale relasjoner, nettverk og normer for tillit og gjensidighet. Han skiller mellom to typer: Sammenbindende sosial kapital (*bonding*) viser til tette, nære relasjoner mellom mennesker som ligner hverandre sosialt, kulturelt eller demografisk, for eksempel familie, nære venner eller homogene lokalsamfunn. Denne formen for sosial kapital styrker intern solidaritet, trygghet og tilhørighet, men kan samtidig virke ekskluderende overfor dem som står utenfor gruppen. Overbyggende sosial kapital (*bridging*) foregår i åpnere og løsere nettverk, og består av sosiale relasjoner som ofte går på tvers av og knytter sammen ulike sosiale grupper. Slike relasjoner gir tilgang til nye ressurser, informasjon og muligheter, og har ifølge Putnam særlig betydning for sosial mobilitet, inkludering og demokratisk deltakelse.

Putnams poeng er at begge former er nødvendige, men at de har ulike samfunnsmessige konsekvenser. Mens *bonding* skaper sosial støtte og fellesskap, er *bridging* avgjørende for å redusere ulikhet og fremme sosial integrasjon. I vår sammenheng, er bondingbegrepet nyttig å bruke når vi for eksempel analyserer kulturaktiviteters dyrking av sosiale fellesskap, der sterkt indre samhold gir deltakerne en følelse av tilhørighet og eksklusivitet. Bridging-begrepet kan være nyttig for eksempel for å forstå rekrutteringen til aktiviteten. Putnams teori er slik godt egnet til å belyse det dilemmaet eller den indre motsetningen som ligger i slike fellesskap, som handler om å balansere gruppas behov for å både være eksklusiv og inklusiv samtidig, noe som ofte er en krevende øvelse.

Sammenkoblende sosial kapital (*linking*) er brukt om en tredje form for sosial kapital, inspirert av Putnams begrepspar (Woolcock, 1998, 2001; Szreter & Woolcock, 2004), og viser til relasjoner som kobler individer og grupper i sivilsamfunnet til institusjoner med makt og autoritet. Begrepet beskriver hvordan slike vertikale koblinger gir folk tilgang til ressurser, rettigheter og beslutningskanaler som ikke nødvendigvis følger av nære fellesskap eller horisontale nettverk. I vår sammenheng er det nyttig å se på denne typen relasjoner fra kulturarenaenes perspektiv, og for eksempel hvordan de kan bidra til å styrke rekruttering og kontakt med ulike målgrupper.

Et analytisk begrep vi tar i bruk i rapporten, er Collins (2004) begrep om *emosjonell energi*. Emosjonell energi, det vil si følelser av styrke, selvtillit, entusiasme og handlekraft, er en form for sosialt produsert drivkraft som oppstår gjennom vellykkede samhandlingsritualer. Et samhandlingsritual kan for eksempel være en samtale, et håndtrykk eller en dans. Ritualet kjennetegnes av at to eller flere personer befinner seg på samme sted, det etableres et skille mellom deltakere og utenforstående, deltakerne retter oppmerksomheten sin mot et felles objekt eller aktivitet, og de deler en felles emosjonell erfaring gjennom kommunikasjon og koordinert samhandling (Collins, 2004; Barstad, 2010). Når ritualet er vellykket og deltakerne faller inn i en felles «rytme», føler de seg ladet opp av emosjonell energi, og de kjenner også på tilhørighet til fellesskapet. Ifølge Collins inngår disse prosessene i kjeder av samhandlingsritualer, der tidligere erfaringer fra vellykkede og mislykkede ritualer påvirker motivasjonen for å delta i nye situasjoner. Tilgang til arenaer der vellykkede ritualer finner sted er dessuten sosialt skjevfordelt. Noen grupper har mer ressurser å

ta med seg inn i ritualer, og utvikler dermed sterkere solidaritet, som gjør at de er i stand til å dominere dem som har mindre. De rituelt privilegerte gruppene utvikler mer slagkraftige symboler og fyller sine medlemmer med mer emosjonell energi. Også innad i gruppene kan man se forskjeller, på den måten at de mest privilegerte individene befinner seg nærmere ritualets sentrum. I ritualer er det altså skiller både mellom de som er innenfor og de som er utenfor, og innad i ritualet mellom rituallederne, som er i ritualets midtpunkt, og de øvrige ritualdeltakerne (Collins, 2004, s. 41). Vi bruker dette perspektivet til å forstå styrken i ulike samhandlingssituasjoner på organiserte kulturarenaer, og hvordan slike situasjoner fremmer trivsel, glede, energi og sosial tilhørighet, men også inngår i bredere prosesser knyttet til inkludering og ekskludering.

4. Forskningslitteraturen om barn og unges mulighet til likestilt deltakelse

Som vi allerede har vært inne på, har det ved flere anledninger blitt påpekt at den forskningsbaserte kunnskapen om barn og unges likestillingsutfordringer er begrenset, både når det gjelder kjønn og kjønnsstereotyper og i et bredere mangfolds- og inkluderingsperspektiv. I dette kapitlet presenterer vi våre funn fra gjennomgangen av forskningslitteraturen om barn og unges mulighet til likestilt deltakelse, og svarer med det på prosjektets første problemstilling: *Hva sier forskningslitteraturen om barn og unges mulighet til likestilt deltakelse?* Kapitlet er delt inn i tre deler: Først ser vi på hva forskningslitteraturen sier om barn og unges deltakelse. Deretter går vi gjennom hvilke hemmere for likestilt deltakelse denne litteraturen beskriver og analyserer, før vi tar for oss hva den sier om hva som fremmer likestilt deltakelse. I hvert av de tre kapitlene begynner vi med en gjennomgang av den delen av forskningslitteraturen som er skrevet av fagmiljøer, men ikke er fagfellevurdert, det vil si utredninger, gjennomganger og evalueringsrapporter. Deretter går vi gjennom den fagfellevurderte forskningslitteraturen, det vil si den vi finner i nasjonale og internasjonale vitenskapelige tidsskrifter og -bøker.

4.1 Hva vet vi om barn og unges faktiske deltakelse?

I rapporten *Fritidsprofiler blant ungdom. Fritid, sosial ulikhet, livskvalitet og endringer over tid* som bygger på den ferskeste Ungdata-undersøkelsen, tar Bakken et al. (2024) for seg ungdoms fritidsaktiviteter generelt, og dermed også kulturaktiviteter. Rapporten viser tydelige mønstre i sosial ulikhet i deltakelse, for eksempel at ungdom med høy sosioøkonomisk (SØS) status deltar mer i organiserte kulturaktiviteter, mens ungdom med lav slik status oftere bruker fritidsklubb og har høyere skjermbruk. I rapporten brukes SØS som et samlemål for å fange opp ungdoms tilgang til økonomiske og kulturelle ressurser hjemme.⁹

Sosial ulikhet er et gjennomgangstema i forskningen om barn og unges fritidsdeltakelse. Både Eid Jacobsen et al. (2021), i rapporten *Sosial ulikhet i barn og unges deltakelse i organiserte fritidsaktiviteter* og Wøien Hansen et al. (2024), i rapporten *Økonomiske barrierer for barn og unges deltakelse i kulturfrivilligheten*, fremhever vedvarende sosiale forskjeller i deltakelse som sentralt. Foreldres inntekt, utdanning og økonomisk handlingsrom påvirker barns muligheter til å delta i fritids- og kulturaktiviteter. Dette gjelder særlig idrett, musikk og kulturskole (Heian & Berge, 2024; Roaldsnes, 2025).

⁹ SØS måles gjennom flere indikatorer, blant annet foreldres utdanningsnivå, antall bøker hjemme, antall biler i husholdningen, antall PC-er/nettbrett, om ungdommen har eget soverom og om familien har reist på ferie siste år. Dette summeres til en samlet indeks som viser hvor ungdommen ligger i fordelingen (lav, middels eller høy SØS).

I rapporten *Barn og unges erfaringer med rasisme og diskriminering* knytter Proba samfunnsanalyse barn og unges deltakelse i fritidsaktiviteter til deres kulturelle bakgrunn og til rasisme og diskriminering (2023). De viser blant annet til at barn og unge med minoritetsbakgrunn hyppigere opplever rasisme og diskriminering, også i tilknytning til fritidsarenaer. Slike erfaringer kan svekke trygghet og tilhørighet og påvirke deltakelsen negativt. I rapporten *Oppvekststedets betydning for barn og unge. Nabolaget som ressurs og utfordring*, viser Brattbakk & Andersen (2017) hvordan oppvekstmiljø og nabolag påvirker tilgangen til aktiviteter, lokale nettverk og sosial kapital. Barn i områder med levekårsutfordringer har ofte færre tilbud og svakere tilgang til kultur- og fritidsarenaer. Wold et al. (2022) hevder i rapporten *Barn og unges organiserte friluftsliv. Hva fremmer gode opplevelser og varig deltagelse?* at flere og flere aktiviteter blir stadig mer organiserte og voksenstyrte. Dette skaper nye forventninger til oppmøte, kostnader og prestasjon, som igjen påvirker rekruttering og frafall. I rapporten *Frivillige organisasjoners arbeid for inkludering av barn og unge. Barrierer, virkemidler og samspill med kommunene i inkluderingsarbeidet*, viser Erdvik & Ervik (2022) på sin side at frivillige organisasjoner er sentrale kultur- og fritidsarenaer, men samtidig hvordan de møter barrierer knyttet til kapasitet, mangfoldskompetanse og samarbeid med kommuner. I samfunnsdebatten gis av og til koronapandemien skylden for noen av problemene barn og ungdom har på ulike samfunnsarenaer. I rapporten *Hvordan har ungdom, ungdomskultur og ungdomsarbeid blitt påvirket av pandemien?* ser Böhler & Huang (2021) nettopp på hvilke konsekvenser pandemien fikk for ungdomskultur og deltakelse. I rapporten tematiseres bla. hvordan pandemien reduserte fysisk deltakelse, økte ensomhet og skapte «digital fatigue».

I kategorien ikke-fagfelleverdert forskningslitteratur finnes blant annet flere store kvantitative levekårsundersøkelser som inkluderer temaet barn og unges kultur- eller fritidsdeltakelse, og noen mer spissede kulturbruksundersøkelser der barn og unge er inkludert. Relevant i denne sammenhengen er Ungdata, basert på lokale undersøkelser der skolelever i hele Norge besvarer spørsmål om hvordan de har det, og hva de driver med på fritiden. I den ferskeste Ungdata-rapporten, fra 2025, svarer 85 prosent av ungdommene at de har deltatt i organiserte fritidsaktiviteter etter fylte ti år (Bakken, 2025). Imidlertid faller deltakelsen markant fra ungdomsskole til videregående. Dette er i tråd med tidligere Ungdata-analyser. Selv om sosioøkonomiske forskjeller i deltakelse er mindre eksplisitt analysert i Ungdata-rapporten fra 2025 enn i enkelte tidligere Ungdata-publikasjoner, så dokumenterer den fortsatt høy, men noe avtakende deltakelse i organiserte fritidsaktiviteter med økende alder. Rapporten viser også variasjoner etter kjønn og klassetrinn, og at en betydelig andel aldri har deltatt. Det generelle bildet er altså konsistent med tidligere funn om ulik deltakelse og frafall gjennom ungdomsløpet.

I Ungdata-rapporten fra 2016 blir frafall og sosioøkonomiske forskjeller i deltakelse grundig analysert. Her pekes det blant annet på at frafallet er større blant jenter enn gutter. Ungdom fra lavere sosiale lag er sjeldnere med i en fritidsorganisasjon enn de fra høyere sosiale lag, og det skyldes både at færre av dem er innom i løpet av oppveksten, og at flere av dem faller fra underveis. I 2016-rapporten diskuterer forfatterne dessuten hva som kan være årsakene:

Det kan være mange grunner til at ungdom fra lavere sosiale lag sjeldnere er med i fritidsorganisasjoner, og at de slutter tidligere hvis de har vært medlem. Foreldre fra høyere sosiale lag har kanskje oftere selv erfaringer fra medlemskap i ulike fritidsorganisasjoner, og vil kanskje i større grad motivere barna til deltakelse. Ettersom ungdommene blir eldre får mange av fritidsaktivitetene dessuten et mer seriøst preg. Blant de eldste ungdommene krever aktiv deltakelse ofte betydelige investeringer fra familiene – både tidsmessig og økonomisk (Bakken et al., 2016, s. 68).

Selv om Ungdata-rapporten fra 2025 i mindre grad analyserer denne tematikken eksplisitt, kan man likevel finne indirekte støtte for at disse sentrale mekanismene fortsatt spiller inn. Foreldre spiller fortsatt en sentral rolle i ungdoms fritid – et stort flertall opplever at foreldrene har oversikt over fritid og venner, og foreldrerelasjoner framstår som viktige for ungdoms liv og aktiviteter generelt – og deltakelse i organiserte aktiviteter krever tid og struktur, og varierer systematisk med alder og livsfase.

Tidligere Ungdata-undersøkelser viser at gutter oftere er med i idrett og fritidsklubb, mens jenter oftere er med i religiøse foreninger, korps og kulturskole. Unge fra familier med høy sosioøkonomisk status er oftere med i idrettslag, og det tilsvarende gjelder for kor, korps, orkester og kulturskole, selv om kulturell og økonomisk kapital slår ut ulikt i kultur og idrett (Sletten et al., 2015). Relativt sett er utslagene sterkere for kunst- og kulturarenaene enn for idrettsarenaene, fordi det er omtrent dobbelt så mange blant unge med høy sosioøkonomisk bakgrunn som er med her, sammenliknet med den laveste statusgruppen. Sosioøkonomisk bakgrunn har lite å si med hensyn til deltakelse i religiøse organisasjoner. Fritidsklubber/ungdomshus skiller seg likevel tydelig ut som arena, her er andelen som har deltatt størst blant unge med lav sosioøkonomisk status.

Basert på en kvantitativ studie av over 6 000 norske barn i alderen 10–13 år har Møller-Skau et al. (2026) undersøkt sammenhenger mellom fritidsdeltakelse, funksjonsnedsettelse og sosiodemografiske faktorer. Undersøkelsen viser at barn med funksjonsnedsettelse er underrepresentert i organiserte og fysisk krevende aktiviteter, og overrepresentert i skjermbaserte og uorganiserte aktiviteter. Barrierene for denne gruppen er altså størst på institusjonaliserte fritidsarenaer, spesielt i aktiviteter som innebærer fysisk aktivitet.

Forskningsprosjektet Kultur for å delta (Haugsevje et al., 2016; Hylland & Haugsevje, 2019) undersøkte mønstre for kulturell deltakelse blant barn og unge i Drammen kommune samt hvordan man kan arbeide for å påvirke disse mønstrene. Prosjektet undersøkte kulturell deltakelse generelt, men med et særskilt blikk på kulturelle minoriteter, lavinntekt og kjønn. Forskerne lanserte åtte parameter med betydning for barn og ungdoms kulturelle deltakelse: 1) målgrupper, brukere og rekruttering, 2) initiativ, medvirkning og aktivitetsledelse, 3) tillit, trygghet og voksenkontakt, 4) arenaens omdømme, 5) aktivitetstilbud, 6) lokalisering, 7) betaling og 8) organisering. Disse åtte parameterne kan ha ulik betydning for deltakelse i ulike kontekster, og ofte spiller flere ulike forhold sammen.

Den svenske Myndigheten för ungdoms- og civilsamhällesfrågor, som sorterer under Utbildningsdepartementet, presenterer levekårsundersøkelsen *Ung i dag*.¹⁰ Sist undersøkelsen ble gjennomført var i 2021. En rekke indikatorer benyttes, sortert under seks hovedkategorier, hvor Kultur og fritid er en av dem. Dataene viser blant annet at rundt 30 prosent unge mellom 16 og 25 år utøver kultur hver uke. Av disse er det flere jenter enn gutter, mens det ikke er særlig store forskjeller når det kommer til fødeland (Sverige eller utlandet) eller kulturell bakgrunn (svensk eller utenlandsk).¹¹

En relevant svensk kulturbruksundersøkelse gjennomføres jevnlig av Myndigheten för kulturanalys, som ligger under Kulturdepartementet. I rapporten *Barn och ungas kulturaktiviteter* (Myndigheten för kulturanalys, 2017) studeres barn og unges kulturaktiviteter i lys av bakgrunnsfaktorene kjønn, foreldres utdanning og utenlandsk bakgrunn. Rapporten konkluderer blant annet med at flere jenter enn gutter går i musikk-/kulturskole, og at barn med foreldre med høy utdanning deltar i større grad enn barn med foreldre med kort utdanning. Utenlandsk bakgrunn har ingen betydning for deltakelsen. Rapporten viser videre at det i liten grad er kjønnsforskjeller i kategorien «kulturellt förenings- och samhällsdeltagande», men at unge med foreldre med høy utdanning deltar i noe større grad enn unge med foreldre med lav utdanning. Hindre for å delta i kulturaktiviteter oppgis til å være mangel på tid, at tidspunktene for aktivitetene ikke passer, at det er for dyrt, og at det er vanskelig å komme seg til stedet hvor aktivitetene foregår. At man ikke har noen å gjøre aktivitetene sammen med er også oppgitt som et hinder for mange.

I Danmark finnes det, i motsetning til i Sverige og Norge, ikke én samlet levekårsundersøkelse om barn og unges kulturutøvelse der kultur og fritid utgjør en egen hovedkategori. Den mest systematiske kunnskapen om barn og unges deltakelse i kultur- og fritidsaktiviteter er derfor Kulturvaneundersøkelsen (Danmarks Statistik 2025), som i hovedsak retter seg mot kulturforbruk snarere enn kulturutøvelse. Undersøkelsen omfatter indikatorer som museumsbesøk, kinobesøk, digitale spill, musikkbruk og biblioteksbesøk, og viser blant annet at barn og unge er hyppige brukere av særlig digitale kulturformer som strømming av film og musikk samt digitale spill. Aktiviteter som museums- og biblioteksbesøk forekommer også, men er ofte knyttet til skole- og utdanningsrelaterte aktiviteter.

Som supplement gir VIVEs nasjonale rapport *Børn og unge i Danmark. Velfærd og trivsel 2022* (Ottosen et al. 2022) et mer inngående bilde av barn og unges fritidsliv. Rapporten viser, i likhet med Kulturvaneundersøkelsen, at fritidslivet i økende grad foregår digitalt, og at fysisk samvær har gått betydelig ned, særlig blant gutter. Dette påvirker hvordan barn og unge deltar i kultur, både digitalt og sosialt. Videre dokumenterer rapporten betydelige sosiale forskjeller i deltakelsesmuligheter, der unge fra hjem med lavere utdanningsressurser møter flere barrierer i fritids- og kulturaktiviteter.

Denne strukturelt betingede ulikheten er også et sentralt tema i flere nyere danske studier (Danmarks Statistik 2024; Boeskov 2023; Eriksson et al. 2022; Dael et al. 2021). Disse peker på betydelige forskjeller i

¹⁰ <https://ungidag.se/>

¹¹ https://ungidag.se/indikator/kultur_och_fritid/utoevar-kultur

barn og unges tilgang til og deltakelse i kunstneriske aktiviteter, særlig innenfor musikk- og kulturskoletilbud. Mønstrene ligner de som er dokumentert i Sverige og Norge: Flere jenter enn gutter deltar i organiserte kunstaktiviteter, og deltakelsen er høyere blant barn av høyt utdannede og ressurssterke foreldre. Vanlige barrierer for deltakelse er kostnader, transport, tidsmangel, lite hensiktsmessig tidspunkt for aktiviteter og mangel på noen å delta sammen med.

Fra de store nordiske kulturbruks- og levekårsundersøkelsene kan man hente kunnskap om *faktisk* deltakelse i lys av variabler som for eksempel kjønn, kulturell bakgrunn og foreldres utdanningsnivå. Andre variabler, som kjønnsidentitet, seksuell orientering og funksjonshindring, er ikke eller i mindre grad dekket av disse undersøkelsene. Undersøkelsene er også i liten grad en kilde til kunnskap om hva som *hemmer* og *fremmer* likestilt kulturdeltakelse. Vi skal nå se nærmere på hva forskningslitteraturen kan fortelle om disse forholdene. Det finnes en rekke forskningsbidrag som omhandler barn og unges fritidsdeltakelse i et likestillingsperspektiv. De færreste bidragene handler imidlertid spesifikt om deltakelse i *organiserte kulturaktiviteter*. Ofte er temaet fritidsdeltakelse, som gjerne inkluderer deltakelse i idrett, og ofte handler det om deltakelse mer generelt, utover det organiserte.

4.2 Hva hemmer likestilt kulturdeltakelse ifølge forskningen?

Mange av utredningene, gjennomgangene og evalueringsrapportene vi har gått igjennom identifiserer og diskuterer ulike hindringer for barn og unges deltakelse. Bakken et al. (2024) peker ikke eksplisitt på «barrierer» slik enkelte av de tematiske rapportene gjør, men inneholder brede analyser av sosial ulikhet, som i praksis fungerer som barrierer. Blant annet viser forskerne hvordan ungdom med høy sosioøkonomisk status er overrepresentert i kulturaktiviteter, mens ungdom med lav sosioøkonomisk status er mer hjemmorienterte eller hyppigere går på fritidsklubb. Skjermaktiviteter er særlig utbredt blant ungdom med lav sosioøkonomisk status, noe Bakken et al. (2024) beskriver som en indikator på dårligere tilgang til organiserte tilbud. Rapporten viser at det er stabile sosioøkonomiske skjevheter i gruppen som benevnes «de mest kulturelle», noe som antyder strukturelle barrierer for deltakelse. Rapporten peker dermed på sosioøkonomisk status som den viktigste systematiske hindringen for deltakelse.

Dette funnet støttes av Wøien Hansen et al. (2024), som peker på flere sosiale og kulturelle barrierer. Blant annet skaper mangel på foreldreinvolvering, manglende kjennskap til aktivitetssystemet, språkbarrierer og lav tillit til institusjoner hindringer særlig for barn med minoritetsbakgrunn. Wøien Hansen et al. peker også på økonomiske barrierer som kontingenter, deltakeravgifter, utstyrskostnader og reiseutgifter som betydelige hindre, særlig for lavinntektsfamilier. Erdvik og Ervik (2022) peker videre på organisatoriske og kapasitetsmessige barrierer, og viser til at frivillige organisasjoner oppgir manglende ressurser, rekrutteringsutfordringer og begrenset mangfoldskompetanse som hindre for deltakelse, særlig i arbeidet med utsatte grupper.

I rapporten fra Proba samfunnsanalyse (2023), trekkes rasisme, stereotypisering og forskjellsbehandling fram som faktorer som reduserer trivsel og trygghet i fritidsmiljøer. Dette rammer særlig barn med innvandrerbakgrunn, som rapporterer om høy forekomst av negative ytringer. Slike faktorer identifiseres dermed som viktige barrierer for deltakelse. Også geografiske barrierer og ulik tilgang trekkes fram som hindringer. Brattbakk & Andersen (2017) viser hvordan nabolag med svake levekår opplever færre møteplasser, lavere aktivitetstilbud og svakere infrastruktur enn andre. Barn fra slike nabolag eksponeres dermed for færre muligheter til deltakelse og sosiale nettverk. Til sist trekkes også tidspress og konkurranse mellom aktiviteter fram som hindringer for deltakelse. Særlig viser Wold et al. (2022) at barn og unge, særlig i ungdomsalder, oppgir tidsmangel, skolepress og konkurrerende tilbud – særlig skjermaktiviteter – som viktige årsaker til ikke-deltakelse og frafall.

Vår gjennomgang av forskningslitteraturen om hemmere og fremmere for likestilt kulturdeltakelse blant barn og unge avdekker at dette er et komplekst tema der mange forhold spiller inn. Noen bidrag har et spisset nedslag, og handler eksempelvis spesifikt om hvilken betydning kjønn har for deltakelse, noe handler spesifikt om seksuell orientering eller kjønnsidentitet, og noe handler spesifikt om funksjonshindring. De fleste bidrag til litteraturen omhandler imidlertid mer enn ett likestillingsgrunnlag. Eksempelvis handler mange bidrag om deltakelse i lys av *både* kjønn, klassebakgrunn, lavinntekt og kulturell bakgrunn. Et mye diskutert tema i litteraturen er familieøkonomi som hemmer for likestilt deltakelse. Noen forskningsbidrag slår fast at kulturtilbudet for barn og unge har endret seg over tid. Hylland et al. (2019) beskriver eksempelvis hvordan barn og unge i dag har et langt bredere kulturtilbud å velge i, enn hva som var tilfellet for et par generasjoner siden. Tilbudet er også preget av mer spesialiserte aktiviteter og økt profesjonalisering. Dette gir blant annet utslag i økte kostnader, noe som kan være et hinder for deltakelse, ikke minst for barn fra lavinntektsfamilier. Samtidig er det viktig å ikke overforenkle sammenhengen mellom familieøkonomi og deltakelse, og flere forskningsbidrag peker på at det primært er andre forhold som ofte er avgjørende. Hjalmarsson (2022) undersøker om husholdningsøkonomi er en driver for inntektsskjevheten i fritidsdeltakelse. Han påviser en svak skjevhet, men finner at resultatene sår tvil om teoretiske forklaringer som vektlegger svak husholdningsøkonomi som en viktig årsak til inntektsskjevheten i deltakelse. I stedet rimer resultatene bedre med forklaringer som vektlegger kulturelle forskjeller i foreldrelogikker og foreldres preferanser for deltakelse, så vel som forklaringer som vektlegger ikke-økonomiske former for ressursbegrensninger. Hjalmarsson tar forbehold om at det kan være en mer direkte sammenheng mellom lavinntekt og deltakelse når det gjelder spesielt kostbare aktiviteter.

Flere andre bidrag (Behtoui, 2019; Gravesen et al., 2021; Sjödin & Roman, 2018) peker på foreldrestrategier, foreldrelogikker og foreldreressurser som en viktig forklaring på ulikhet i deltakelse, og flere av disse refererer til Lareau (2011), som er opptatt av at familieressurser og økonomi henger tett sammen med klassebakgrunn. Klasse kan være en viktig bakgrunn for ulikhet i deltakelse, og ofte i samvirke også med andre faktorer, for eksempel kulturell bakgrunn. Litteraturen diskuterer hva som primært har betydning, og hva som er mer sekundært. Behtoui (2019) finner at klassebakgrunn og familieressurser er det som ser

ut til å ha betydning for deltakelsen, og i mindre grad innvandrerbakgrunn. Jeppsson og Lindgren (2018) finner at den typiske eleven i svenske kulturskoler er en svensk-født jente med høyt utdannede foreldre. Studier finner også at det er mer sannsynlig at barn bli elever i kulturskolen dersom foreldrene selv eksempelvis synger eller spiller et instrument (Heian & Berge, 2024). Det handler altså om både klasse og foreldres preferanser og interesser. Resultatene av analysen til Jeppson og Lindgren bekrefter Bourdieus teori om kulturell reproduksjon, på tross av at de nordiske landene preges av generelt høy sosial mobilitet. Også Kallunki (2023) påviser at kulturell deltakelse går i arv i Finland, i tråd med Bourdieus perspektiver.

Smette et al. (2021) har studert foreldrerestriksjoner i minoritetsmiljøer, og finner at restriktive foreldrepraksiser har betydning for deltakelse, særlig på fritidsarenaer. Minoritetsungdom opplever flere begrensninger i fritiden enn majoritetsungdom. Til forskjell fra blant majoritetsungdom er det store kjønnsforskjeller blant minoritetsungdommer, og jenter opplever flere restriksjoner.

En kunnskapsoppsummering om konsekvenser av oppvekst i lavinntektsfamilier, viser likevel at økonomi ikke skal bagatelliseres (Hyggen et al., 2018). Barns egne interesser og hva vennene deres deltar i har, ikke overraskende, stor betydning for deres deltakelse. Men svak familieøkonomi blir likevel et filter som begrenser mulighetene. Flere bidrag tematiserer oppvekststedets betydning for barn og unges deltakelse. Mens noen får drahjelp av oppvekststedet sitt, får andre sine muligheter redusert. Eriksson et al. (2022) beskriver hvordan politiske satsinger på spesifikke bydeler eller områder, slik som såkalte områdeløft, kan føre til stigmatisering og negative effekter, på tross av gode intensjoner. I sin studie av kulturskoledeltakelse, vektlegger Tillborg og Ellefsen (2021) betydningen av at barn med flyktningbakgrunn blir sett på som myndiggjorte subjekter, ikke objekter som skal inkluderes. Dette handler til dels om hvordan «problemet» defineres. En artikkel av Sol og Ekholm (2021) om lesestimulerende tiltak i bydeler med stor andel utsatte familier, berører noe av det samme; om hvordan «problemet» konstrueres i diskursen.

Det er relativt få bidrag som spesifikt omhandler sammenhenger mellom kjønn og deltakelse. De fleste som omhandler kjønn, handler også om mange andre likestillingsfaktorer. Noen bidrag omhandler kjønn knyttet til instrumentopplæring i ung alder, og mer spesifikt at valg av instrument er kjønn, det vil si at noen instrumenter oppfattes som feminine, mens andre oppfattes som maskuline (Almqvist, 2019; Mateos-Moreno & Hoglert, 2023). Her det pekes det blant annet på forhold som musikk lærernes praksiser, foreldres påvirkning og instrumentets timbre, altså instrumentets lydkvalitet eller «klangfarge». Vi finner også et forskningsbidrag som handler om jentebevisst byplanlegging (Hansson & Straume, 2021). Her beskrives kjønnsstrukturer i det offentlige rom, og hvordan måten man utformer urbane rom har betydning for hvorvidt jenter tar slike rom i bruk og hvorvidt de kjenner seg trygge der.

Noen få bidrag omhandler deltakelse i lys av seksuell orientering, kjønnsidentitet eller kjønnsuttrykk. Gotfredsen et al. (2023) påpeker at arenaer og aktiviteter i seg selv er kjønn, en del aktiviteter framstår som queer, andre framstår som lite queer-vennlige. Forfatterne trekker fram betydningen av safe spaces og det å møte likesinnede. Et mer spesifikt forhold går at overgangsperioden med kjønnsbekreftende behandling

kan være et hinder for deltakelse. Betydningen av safe spaces berøres også av Lehtikoinen og Turpeinen (2022).

Funksjonshindrede barn og unges deltakelse utgjør et eget tema i forskningslitteraturen. Denne gruppens deltakelse i organisert kulturaktivitet ser ut til å hemmes dersom de blir segregert i skoletiden. Andre hemmere ser ut til å være foreldres utdanningsnivå, familiens inntektsnivå og familiens bosted (Finnvold, 2018). Dolva et al. (2019) viser at vennskap og samvær med jevnaldrende er viktig også for barn og unge med kognitive funksjonshindringer. Mangelen på kontakt med ungdom uten funksjonshindringer og med personer utenfor deres egne familier kan utgjøre en barriere for videre sosial inkludering. Samtidig viser studien at det er sammen med andre ungdommer med tilsvarende funksjonshindringer at disse ungdommene finner vennskap. På et generelt nivå, og uten et spesifikt fokus på barn og unge, oppsummerer Leahy og Ferri (2022) kunnskap som viser at funksjonshindredes deltakelse hemmes av 1) mangel på effektiv/tilstrekkelig lovgivning, 2) mangel på finansiering og/eller tilstrekkelige tjenester, 3) negative holdninger, 4) mangel på tilgjengelighet og 5) mangel på medvirkning (at personer med funksjonshindring ikke blir hørt eller tatt med på råd).

Skal vi oppsummere så langt, finnes det altså en del forskningslitteratur som løfter fram hvordan ulikhet i deltakelse har sammenheng med kjønn, kulturell bakgrunn, klasse, familieøkonomi, foreldrestrategier, -logikker og -preferanser. I tillegg løfter litteraturen fram organisasjonsorienterte faktorer som ligger i selve kulturtilbudet. Samlet sett viser litteraturen at hemmere for likestilt deltakelse ofte har sin rot i svært sammensatte årsakssammenhenger.

4.3 Hva fremmer likestilt deltakelse ifølge forskningen?

Hva sier så litteraturen vi har gjennomgått om hvordan vi kan sikre en mer likestilt deltakelse? Dersom vi først ser på utredninger, gjennomganger og evalueringsrapporter, foreslår de vi har sett på en rekke tiltak som kan øke likestillingsgraden i barn og unges fritidsaktiviteter. Flere av disse peker for eksempel på det å redusere økonomiske kostnader som et viktig tiltak. Wøien Hansen et al. (2024) foreslår ulike tiltak for særlig å redusere økonomiske barrierer for lavinntektsfamilier, herunder å inkludere friplasser, utlån av utstyr, redusert kontingent, kommunale tilskudd, fritidskort og styrking av støtteordninger. Erdvik & Ervik (2022) foreslår, med utgangspunkt i sin studie av frivillige organisasjoners arbeid for inkludering av barn og unge, å styrke inkludering og mangfoldskompetanse i disse organisasjonene. De peker her på at frivilligheten selv anbefaler økt kompetanse om mangfold, mer oppsøkende arbeid og utvikling som sikrer trygge miljøer for alle barn og unge. Også Wold et al. (2022) er opptatt av dette; de framhever bedre samarbeid mellom skole, frivillighet og kommune. De framhever viktigheten av tverrsektorielle partnerskap, særlig for å nå utsatte grupper gjennom skoler og barnehager, og sikre koordinert innsats.

Flere av forskningsrapportene foreslår tiltak rettet mot barrierene knyttet til rasisme og diskriminering. Forslagene omfatter bedre rutiner for varsling, systematisk kompetanseheving i skolen, styrket støtteapparat og økt involvering av minoritetsungdom i utvikling av tiltak. En annet barriere som nevnes i flere av rapportene er følger av geografiske og demografiske forhold. Særlig ble det, som tidligere nevnt, pekt på at barn og unge i utkantstrøk har færre og dårligere tilbud enn andre. Brattbakk & Andersen (2017) følger dette opp med flere tiltak for tilrettelegging i nærmiljøet. Utvikling av tryggere og bedre uteområder, lokale møteplasser og tilgjengelige lavterskeltilbud trekkes fram som viktige for å redusere geografisk ulikhet. Under pandemien ble digitale tilbud, gaming og musikkarbeid utviklet som inkluderende lavterskelarenaer, for alle. Flere rapporter, blant annet Böhler & Huang (2021), anbefaler å videreføre slike arenaer som et supplement. Flere av rapportene foreslår dessuten å styrke kulturtilbud uten prestasjonspress. Wold et al. (2022) trekker fram at særlig friluftsliv og kreative aktiviteter uten krav til konkurranse eller ferdighetsnivå kan være inkluderende alternativer for bredere ungdomsgrupper.

Ser vi på den fagfelleverdurdert litteraturen, er det overordnet sett ikke så mange forskningsbidrag som spesifikt behandler *fremmere* for likestilt deltakelse i organisert kulturaktivitet – det er langt flere som omhandler *hemmere*. Det er også noe begrenset hva som finnes av litteratur på temaet som avgrenser seg spesifikt til organisert kulturaktivitet. Dersom vi tar for oss den litteraturen som faktisk foreligger på dette forholdsvise spesifikke temaet – fremmere for likestilt deltakelse i organisert kulturaktivitet – kan vi skille mellom individ-/målgruppeorienterte tiltak og organisasjonsorienterte tiltak. Det første handler om hvilke tiltak som kan målrettes mot grupper av barn og unge som er underrepresenterte i organisert kulturaktivitet for å fjerne eller redusere barrierer for deres deltakelse, og det siste handler om hva som kan gjøres på tilbyder-siden, for eksempel hvordan selve aktivitetstilbudet kan utformes for å fjerne eller redusere barrierer. Forskningslitteraturen varierer også i hvor generelt eller spesifikt den behandler konkrete barrierer og bestemte målgrupper.

Mye av samfunnsdebatten rundt manglende deltakelse har dreid seg om høy pris som barriere, og mange politiske tiltak har følgelig hatt som mål å redusere økonomiske barrierer for deltakelse. Samtidig diskuterer forskningslitteraturen, som vi har sett, i hvilken grad familiens lavinntekt faktisk er en primær årsak til ulikhet i deltakelse. Litteraturen peker her på at sammenhengene mellom lavinntekt og deltakelse kan være mer komplekse, og at klassebakgrunn samt foreldres strategier og preferanser spiller en viktig rolle. Et relevant spørsmål her er hvorfor økonomiske barrierer har fått såpass stor politisk oppmerksomhet, hvis disse barrierene ikke er så viktig sammenliknet med andre faktorer? En grunn kan være at økonomiske forhold – for eksempel foreldrebetaling og dyrt utstyr – er noe konkret som det er enkelt å sette inn tiltak mot, sammenliknet med forhold som har å gjøre med for eksempel klasse. En norsk kunnskapsoppsummering om helhetlige tiltak mot barnefattigdom, indikerer likevel at innføring av opplevelseskort kan ha en positiv effekt på deltakelse for barn og unges som lever i fattige familier (Fløtten & Grødem, 2014). Samtidig er det en fare for at slike virkemidler medfører stigmatisering av mottakerne.

Som beskrevet tidligere i kapitlet, viser forskningslitteraturen at tradisjonelle kjønnsroller gjenspeiles i kultureldeltakelse. Eksempelvis er valg av musikkinstrument i stor grad en kjønnnet handling. Mateos-Moreno og Hoglert (2023) finner i sin studie at det kan ha betydning å gi barn mulighet til å teste ut ulike instrumenter før de tar valget, noe som kan bidra til økt kjønns mangfold innenfor de ulike instrumentgruppene.

En annen fremmer for deltagelse som blir diskutert i forskningslitteraturen er bruken av personstyrt assistanse (PA), som et virkemiddel spesielt målrettet mot barn og unge med funksjonsnedsettelse. Jenhaug og Askheim (2018) finner at personstyrt assistanse kan gi funksjonshindrede tenåringer økt uavhengighet fra foreldre, som igjen kan fremme likestilt deltagelse. Kinnunen og Holopainen (2023) har studert barn med nevrologiske funksjonsnedsettelse, og finner at deltagelse (i fritidsaktiviteter og mer generelt) kan styrkes ved godt samarbeid mellom foreldre, lærere og terapeuter og en barnesentrert tilnærming. Et bidrag fremhever eSport som en arena som klarer å inkludere funksjonshindrede og andre som har opplevd utenfor-skap i andre sammenhenger (Tjønndal & Skauge, 2021).

Så langt har vi nevnt litteratur som diskuterer fremmere for deltagelse med utgangspunkt i målgruppe-orienterte/strukturelle forhold. Forskningslitteraturen diskuterer også hva som kan gjøres eller endres hos tilbyderne av kulturaktiviteter eller ved selve kulturaktivitetene med mål om å fremme likestilt deltagelse. Holm et al. (2015) har undersøkt hvordan hiphop-kulturen kan benyttes som mulighetsrom for unge i såkalt ghetto-stemplede områder. Forfatterne peker på viktigheten av at prosjekter bevisst arbeider med å ta fatt i de unge deltakerne som spirende raptalenter, ikke som utsatte unge, og kontinuerlig arbeider med å snakke opp de unges potensialer. Også Nielsen og Sørensen (2017) legger vekt på betydningen av at kunstprosjekter til unge på kanten av samfunnet er kunstnerisk ambisiøse.

4.4 Oppsummering

Oppsummert viser vår gjennomgang av forskningslitteraturen at barn og unges muligheter til likestilt deltagelse i fritids- og kulturaktiviteter er preget av tydelige og vedvarende ulikheter. Selv om en stor andel av ungdom deltar i organiserte aktiviteter i løpet av oppveksten, avtar deltakelsen med økende alder, og en betydelig gruppe deltar ikke. Sosioøkonomisk bakgrunn fremstår som en gjennomgående forklaringsfaktor: barn og unge fra familier med høyere inntekt og utdanning deltar oftere og mer stabilt enn jevnaldrende fra lavere sosiale lag. Dette henger sammen med både økonomiske ressurser, foreldres erfaringer og preferanser, samt tilgang til informasjon og støtte.

Litteraturen peker også på andre forhold som påvirker deltagelse. Diskriminering og opplevelser av utenfor-skap kan svekke tilhørighet og redusere deltagelse, særlig blant minoritetsungdom. Geografiske forskjeller i tilbud og infrastruktur bidrar til ulik tilgang, spesielt i levekårsutsatte områder. Kjønn og funksjonsnedsettelse påvirker også hvilke aktiviteter man deltar i og i hvilken grad. Videre fremheves organisatoriske og strukturelle forhold, som økende krav til tid, prestasjon og ressurser, som barrierer for

deltakelse. Samlet viser forskningen at likestilt deltakelse ikke hindres av én enkelt faktor, men av et samspill av økonomiske, sosiale, kulturelle og institusjonelle forhold.

5. Arenaer

Datamaterialet i forskningsprosjektet ble i hovedsak innhentet på sju arenaer med organiserte kulturtilbud (jf. kapittel 2.2). I dette kapittelet gir vi en kort beskrivelse av hver av de sju arenaene og tilbudene der. Det er ment som et innledende bakgrunnskapittel som kort beskriver arenaenes og tilbudenes organisering, målgrupper, rammer og formål, til hjelp i de kommende kapitlene, som går dypere inn i aktører, organisering og praksiser for deltakelse, og ser aktivitetene både fra ledere, barn og unge og foreldres perspektiv.

5.1 Ung kultur, Kongsberg kulturskole

Kongsberg er en mellomstor bykommune med rundt 30 000 innbyggere. De fleste bor sentrumsnært, men mange er bosatt i omkringliggende boligområder. Rundt 20 prosent av befolkningen er under 19 år – omtrent samme andel som i landet ellers. Næringslivet i Kongsberg er sterkt preget av et internasjonalt høyteknologisk industrimiljø. Dette bidrar til at kommunen får en relativt internasjonalt sammensatt befolkning. Dette setter også sitt preg på kulturskolen, som har en relativt stor andel elever med foreldre født i utlandet.

Kulturskolen i Kongsberg ligger sentralt i byen og er fordelt på to eldre, men renoverte murbygg, og et nybygg, som omkranser en bakgård. I bakgården er det bygd et lite amfi, som samtidig er en rullestolrampe inn mot hovedbygningen. Inne i kulturskolebyggene er det nokså bratte trapper, men byggene er utstyrt med heis, det er ikke terskler mellom rommene og dørene er utstyrt med elektrisk døråpner.

Kongsberg kulturskole er organisert under virksomheten Ung Kultur, som ligger under kommune-enheten Kultur og velferd. De andre virksomhetene som ligger under samme enhet er NAV, Integrering, Kongsberg bibliotek, Utvikling og anlegg og Idretts- og svømmehall. I tillegg er Kongsberg Vitensenter, som driftes av Kongsberg kommune med støtte fra lokalt næringsliv, organisert under Ung Kultur. Denne organiseringen gir seg utslag i utstrakt og tett samarbeid mellom kulturskolen og de samorganiserte virksomhetsområdene. Denne varianten av samorganisering er ikke så vanlig i andre kommuner. Det vanligste er at kultur er organisert som en egen enhet eller at det er samorganisert med fritid/idrett/frivillighet (Kleppe & Holmboe 2025, s. 28).

Som de fleste kulturskoler tilbyr Kongsberg kulturskole et bredt spekter av kunst- og kulturaktiviteter, og har rundt 800 elevplasser innen fagområdene musikk, kunsthøgskole, teater, folkedans, skapende skriving og film. Kulturskolen er organisert i tråd med Norsk kulturskoleråds rammeplan (2016), der tilbudet er inndelt i tre kategorier: *Breddeprogrammet* skal senke terskelen for deltakelse og bidra til økt inkludering. Dette knyttes lokalt i Kongsberg til resten av Ung kulturs virksomhet. *Kjerneprogrammet* inneholder det mer

tradisjonelle kulturskoletilbudet, blant annet instrumentopplæring. *Fordypningsprogrammet*, som delvis er et samarbeid med resten av fylket, er for mer erfarne elever som ønsker å bruke mer tid på å dyrke aktiviteten. Som ved alle andre kulturskoler, ligger hovedvekten på musikk. På musikkområdet omfatter opplæringen både individuell undervisning og opplæring i større og mindre grupper. Tilbudet spenner fra instrumentopplæring og sang til ulike former for samspill, herunder band, orkester, korps og kor, og omfatter regelmessig undervisning og samspill med mål om progresjon på ulike nivåer, ensemblebasert læring og musisering sammen med andre. For de yngste inngår musikktilbud som musikkleik, kveding og et folke-musikktilbud knyttet til skole/SFO. I perioder inngår også babysang i samarbeid med helsestasjonen.

I tillegg til det ordinære tilbudet har kulturskolen en rekke tilpassede og målrettede aktiviteter og opplæringstilbud. Blant annet har den flere tilbud der musikkterapeuter og -terapi inngår, både for enkeltelever og mindre grupper av elever. Dette tilbudet er ledende i kulturskolesammenheng og har vakt nasjonal oppmerksomhet, blant annet for sin vektlegging av «det friske» ved deltakerne framfor det som i mange sammenhenger ses som utfordrende.

Under feltarbeidet i Kongsberg, samlet vi data ved tre ulike kulturskoletilbud: *Flere farger*, som er et multikulturelt prosjekt med sang, musikk og dans for unge mellom 8 og 25 år; *Kunstfag*, som er et gruppetilbud i visuell kunst for barn fra 8 år og *Musikktreff*, som er et tilbud ledet av musikkterapeuter og tilrettelagt for unge voksne over 18 år med psykiske helseutfordringer.

Som del av feltarbeidet ved kulturskolen i Kongsberg, var vi også til stede på *Heng igjen*. Dette er et gratistilbud ved to ungdomsskoler og for mellomtrinnet ved to barneskoler i Kongsberg. Tilbudet startet som et prosjekt finansiert av Bufdir i 2022.¹² Tilbudet er for alle elever. Én ettermiddag i uka blir klasserom, gym-sal og kantine forvandlet til en sosial arena med aktiviteter og gratis mat. Typiske aktiviteter kan være dans, utprøving av musikkinstrumenter, brettspill, sjakk, gaming, diverse hobbyaktiviteter og idrettsaktiviteter. Skolebiblioteket er åpent med bibliotekar til stede. Heng igjen organiseres av Ung Kultur og skolene i samarbeid med bibliotek og frivilligheten. Personalet på arenaen består av ansatte både fra Ung Kultur og skolene. Formålet med Heng igjen er å bygge gode relasjoner til ungdom gjennom tidlig forebygging, og gjøre dem kjent med og trygge på ansatte og Ung Kulturs tilbud.

I tillegg til kulturskolen og Heng igjen drifter Ung Kultur en ungdomskafé, en ungdomsklubb (*Vinifri, Vittingen bibliotek- og fritidssenter*) og en klubb tilrettelagt for mennesker med ulike funksjonsvariasjoner *Toppenklubben*. Ung Kultur omfatter også Utekontakten, som er en oppsøkende tjeneste, blant annet i sentrum, på arrangementer for ungdom og på skolene. En egen koordinator ansatt ved Ung Kultur arbeider med oppfølging av barn og unge ankommet til kommunen som flyktninger, for å få dem inn i fritidsaktivitet. Dette skjer i tett samarbeid med integreringsseksjonen, kulturskolen og andre tilbud i Ung Kultur, og i samarbeid med lag og foreninger, frivillige fra idrett og kultur.

¹² Ung Kultur mottok et nytt tilskudd fra Bufdir våren 2025 for å videreføre prosjektet. <https://www.kongsberg.kommune.no/artikkel/jublet-for-at-heng-igjen-fortsetter> Lesedato: 16.03.2026

5.2 Kulturskolen i Fredrikstad kulturskole

På 1950- og 60-tallet var Fredrikstad en av landets viktigste industribyer, med en omfattende maritim næring. På Kråkerøysiden av byen lå Fredrikstad mekaniske verksted, FMV, helt inntil Glommas utløp. Her lå skipsverft, verkstedhaller, beddinger og tørrdokker, og i 1961 ble en stor dokk ferdigstilt. FMV er for lengst nedlagt, men navnet Dokka lever fortsatt videre, og det er her, tett på Glomma og med Fredrikstad fotballklubbs arena som nærmeste nabo, Kulturskolen i Fredrikstad ligger. Kulturskolen har innbydende og moderne lokaler, med kontorer for ledelse og lærere, undervisnings- og øvingsrom og scene. Lokalene er hovedbasen for kulturskoleaktivitetene. I tillegg til hovedbasen på Dokka tilbyr Kulturskolen undervisning ute på skoler og i barnehager gjennom tilbudene Super-SFO og Kulturbarn. Kulturskolelærere besøker SFO og barnehager i perioder på åtte uker og tilbudet rulleres til alle skoler og barnehager i kommunen. Kulturskolen tilbyr et bredt spekter av aktiviteter innen musikk, dans, teater, visuell kunst og mediefag, der barn og unge lærer å spille instrumenter, synge, danse, male, tegne, lage spill, animere eller opptre på scenen. Det arrangeres jevnlig små og store konserter og forestillinger. For elever som går på musikk, er det anledning til å opptre og delta på huskonserter eller på større konserter, som for eksempel kulturskolens tradisjonelle julekonsert.

Det viktigste styringsdokumentet for kulturskolen i Fredrikstad er den lokale planen *Veksthuset*.¹³ Her finner vi kulturskolens formål, som er å gi tilpasset opplæring av høy faglig- og pedagogisk kvalitet i kunst og kulturfag til alle barn og unge som ønsker det. Vi finner også dens visjon, som er å være «et kulturelt veksthus for alle barn og unge». Ifølge kulturskolen selv betyr det å være et kulturelt veksthus at «hos oss skal barn og unge bli tilført de beste mulige vekstvilkår for å kunne utvikle seg som menneske igjennom kunst og kulturfag.»

Som i mange kulturskoler vises det i Veksthuset-planen til Kulturskolerådets målsetting om en «kulturskole for alle». Fredrikstad kommune inkluderes i dag gjerne i det såkalte «rustbeltet»¹⁴ rundt Oslofjorden fra Agder til Østfold, et område med særskilte levekårsutfordringer. Selv om mange av disse utfordringene er strukturelle forhold utenfor kulturskolens kontroll, gjør de likevel at kulturskolen har særskilt fokus på det å bryte ned barrierer for deltakelse. Dette er noe som er reflektert gjennom et bevisst forhold til nivåer på egenbetaling, kulturskolens innhold og tilbud, som for eksempel satsingen på spillutvikling og lokalisering av undervisningen. Kulturskolen deltar også aktivt i den statlig finansierte områdesatsingen i tre bydelar med høy andel barn som lever i vedvarende lavinntekt. Her står det helårlige tiltaket Barnas verdensdager sentralt. Dette er et åpent og gratis tiltak som skaper møteplasser for barnefamilier i nærmiljøet basert på matkultur, ulike kulturuttrykk og frivillighet. Tiltaket er, sammen med Super-SFO og Kulturbarn, eksempler på tverrsektorielle satsinger som har som mål å nå bredt ut, inkludert til underrepresenterte

¹³ <https://www.fredrikstad.kommune.no/media/pyzhvyej/veksthuset-lokal-plan-for-kulturskolen-i-fredrikstad-komprimert.pdf>

¹⁴ <https://www.nrk.no/dokumentar/xl/et-rustbelte-med-darlige-levekar-i-norge-1.17467539>

grupper som det er vanskelig å nå med det ordinære kulturskoletilbudet. Kulturskolen i Fredrikstad har i hovedsak universelt utformede lokaler, med blant annet heis, lave dørterskler, romslige rom og tilgjengelige HC-toaletter osv. Som de fleste kulturskoletilbud har kjerneprogrammet i Fredrikstad krav om regularitet. Tilbudet gis for ett skoleår av gangen og permisjon gis normalt ikke. Elevbetalingen fastsettes årlig av Fredrikstad kommune. Det gis 25 prosent søskenmoderasjon på full pris fra barn nummer to, og forsørgere som har en samlet bruttoinntekt for husstanden som er under 4,5 G, kan søke om redusert egenandel.

Kulturskolen vektlegger ifølge egne planer og målsettinger samarbeid, både med kommunale, frivillige og ideelle organisasjoner knyttet til barn og unges helhetlige oppvekstvilkår, og mellom kulturskole og hjem. Samarbeidet omfatter også andre partnere og målsettinger. Særlig relevant for tilbudet vi tok del i, er *E6 medieverksted*, som er et kompetanse- og ressursenter innen skoling i bruk av film, animasjon og digitale medier under Kulturskolen i Fredrikstad. *Spillutvikling*, som er tilbudet vi besøkte, gir opplæring i spilldesign, der elevene får utvikle spill med enkel koding. De får opplæring i enkle program som Scratch og Microsoft Arcade, og får etter hvert teste ut andre og litt mer avanserte programmer. Det kreves ingen ferdigheter for å delta. Tilbudet er primært rettet mot elever i alderen 10–12 år. Tilbudet innen spillutvikling er del av kulturskolens tilbud innen mediefag, som i tillegg til Spillutvikling omfatter to ulike animasjonstilbud, *Anime/2D animasjon* (for målgruppen 13–18 år) og *Animix* (primært for målgruppen 10–12 år).

5.3 Barnekoret ved Den Norske Opera & Ballett

Operahuset i Oslo, som huser Den Norske Opera & Ballett (DNO&B), ruver i bybildet, både fysisk og symbolsk, beskrevet som et arkitektonisk mesterverk både hjemme og internasjonalt. Allerede i 2012, bare fire år etter at bygget sto ferdig, ble det fredet av Riksantikvaren. Da det nye operabygget ble vedtatt, ble det i Stortingets behandling omtalt som “den største kulturpolitiske enkeltsak i Norge”,¹⁵ en investering i nasjonal kultur- og byutvikling. Samtidig var og er det fortsatt debatt om hvorvidt en enkelt institusjon og kunstform skal ha en så dominerende plass i det kulturpolitiske landskapet. I 2025 mottok DNO&B mer enn 794 millioner kroner over statsbudsjettet, og man kan anta at dette til en viss grad kan fortrenge konkurrerende tiltak og institusjoner. Etter åpningen har operaen likevel oppnådd stor popularitet, og den trekker til seg både operabesøkende og byboere, turister og andre brukere som ønsker en spasertur med takutsikt.

At dette er en stor og profesjonell institusjon speiles også i Barnekoret ved DNO&B. Det inkluderer universelt utformede løsninger i bygget. I 2014 fikk operahuset Europarådets Trophee de l'accessibilite for sin universelle utforming. Våren 2024 gjorde vi feltarbeid her, der vi i tillegg til å intervjuer ledere og deltakere ved tilbudet over to dager også fulgte de siste prøvene og forberedelsene til en forestilling på Scene 2. Vi

¹⁵ <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Referater/Stortinget/2001-2002/020617/7/> Lesedato: 22.01.2026

overvar også selve forestillingen. Ifølge Barnekorets egen håndbok¹⁶, ble koret etablert våren 2002, med en todelt oppgave: Det skal delta på ordinære sceniske produksjoner og ved spesielle anledninger og gi barna et pedagogisk tilbud med undervisning i sang, bevegelse, drama og musikkteori. Barnekoret består av ca. 80 jenter og gutter, og er delt inn i to grupper, 6–10 år og 10–17 år. Ifølge håndboken må alle som søker opptak til Barnekoret gjennom en opptaksprøve der ledelsen danner seg et bilde av barnets forutsetninger musikalsk og scenisk for å være med i korets aktiviteter. I tillegg er første semester et «prøvesemester» hvor det gjøres en grundigere vurdering av kandidatens arbeid og utvikling over tid. Dersom koristene ikke når ønsket utvikling, anser man det bedre for barnet å slutte, før hun eller han blir for knyttet til koret. Som håndboken sier: «Å slite med å følge med over tid gir få positive opplevelser knyttet til mestring». Barnekoret peker likevel på mange gevinster av deltakelse i aktivitetene. Koristene utgjør et viktig element i flere forestillinger på både hovedscenen og biscener. Det gir verdifull sceneerfaring og motivasjon for videre arbeid.

Det er ingen tvil om at deltakelsen i barnekoret er profesjonelt rammet inn. Dette gjelder både krav til ferdigheter i sang og til orden og oppførsel. I håndboken påpekes det at i og med at det stort sett dreier seg om profesjonelle forestillinger, vil hensynet til best mulig scenisk resultat være avgjørende for uttaket. Det vektlegges dessuten at koristen må møte presis til prøver og forestillinger. Dersom koristen av en eller annen grunn ikke kan møte, må korleder få beskjed om dette i god tid. Det blir laget semesterplaner og ukeplaner for koret, og koristene og deres foresatte er selv ansvarlige for å holde seg orientert om den gjeldende planen. Foreldre har ellers ikke adgang til Operaens lokaler, de kan kun følge sine barn til resepsjonen.

Barnekoret vektlegger godt miljø, og har utarbeidet detaljerte retningslinjer for oppførsel, som er skrevet i en håndbok alle koristene har tilgang til. Her står det blant annet at man ønsker at alle skal ha det godt i koret, og at alle er snille med hverandre. Det skal videre benyttes et anstendig språk og alle skal vise respekt for at deltakerne er forskjellige. De store må være spesielt oppmerksomme og flinke til å hjelpe de mindre. Både av sikkerhetsgrunner og av respekt for publikum må koristene adlyde og samarbeide godt med voksne. Retningslinjene avslutter med følgende formaning: «Løping og roping i trapper og ganger er ikke tillatt. Man skal hilse pent på alle i resepsjonen, pedagoger, pianister osv.»

5.4 Soul Children, Vågsbygd

Sørvest for Kristiansand sentrum ligger Vågsbygd, som med sine over 20 000 innbyggere er den største bydelen i Kristiansand. Denne veletablerte forstadsbydelen har en blandet befolkning, og både villaområder og områder med blokkbebyggelse og kommunale boliger. Delbydelen Slettheia har et stort innslag

¹⁶ https://www.operaen.no/globalassets/fra-gamle-operaen/om-oss/barnekoret/haandbok_-for_barnekoret-2016.pdf Lesedato: 22.01.2026

innbyggere med innvandrerbakgrunn, og kommer dårlig ut på levekårsindikatorer som inntektsnivå og arbeidsledighet.

På et lite høydedrag i Indre Vågsbygd med utsikt til boligområder, ligger Vågsbygd kirke. Det er en vakker kirke i stein og betong, ferdigstilt i 1967. Kirken rommer en stor kirkesal og et galleri med plass til 650 personer. Dominerende elementer i kirkesalen er en stor altertavle med motiv fra påskeevangeliet og et glassmaleri som viser de tolv apostlene. En rampe utenfor hovedinngangen gjør det mulig å komme inn i kirken med rullestol, men adkomst til over- og underetasje er ikke tilrettelagt på samme måte. Ved siden av kirkesalen er det en romslig menighetssal, og i etasjene under og over er det mange rom som benyttes til kjerneaktiviteter som søndagsskole og konfirmasjonsundervisning, men også en hel rekke andre aktiviteter. Her finnes det eksempelvis ungdomsklubblokale med sofagrupper, kjøkken og biljardbord, velutstyrt spillrom med flere gamingstasjoner, båndrom og lydstudio med instrumenter og gymsal tilrettelagt for yoga og trening. Vågsbygd kirke er ikke bare et kirkerom, den er et møtested for menigheten, som utgjør en stor del av lokalbefolkningen i Vågsbygd. Her møtes man til språkkafe, babysang, fellesmåltider, overnatting med venner – og man synger i kor. Menighetens visjon er at mennesker som er i kontakt med kirken skal få «et glimt av himmel», og at man skal kjenne seg velkommen i kirken, «enten det er hverdag eller høytid, på livets festdager eller når livet fylles av sorg og motgang».¹⁷ Kirken driver med andre ord et omfattende arbeid, ikke minst rettet mot barn og unge.

Som en viktig del av barne- og ungdomsarbeidet, driver kirken et kortilbud under navnet Vågsbygd Soul Children. Vårt feltarbeid fant sted her våren 2024, og besto i tillegg til intervjuer med ledere og deltakere av å følge korøvelse for tre kor på tre ulike aldersgrupper: Soul Kids, for barn på 1.–4. trinn, Soul Children for 5.–9. trinn og Soul Teens for ungdom fra 10. trinn og til og med 19 år. Øving skjer hver torsdag kveld. Først møter de yngste i Soul Kids til en øvelse som varer i tre kvarter. Etterpå er det øving for Soul Children og Soul Teens i halvannen time. Koret ledes av to frivillige som har rollene som kordirigent og musikkansvarlig. Frivillige foreldre bidrar underveis i øvelsene, og hjelper til med pausemat og der det trengs. Menigheten har ni ansatte, men arbeidet er helt avhengig av innsats fra et stort antall frivillige. Disse er organisert i ni sektorer, ledet av frivillige sektorledere som med jevne mellomrom møter arbeidsutvalg og menighetsråd. For eksempel er arbeidet rettet mot barn organisert som én sektor, ungdomsarbeid som en annen, og musikk som en tredje. De øvrige sektorene er gudstjenesteliv, misjon, trosopplæring, diakoni, givertjeneste og informasjon. Denne måten å organisere arbeidet på er kjent som Vågsbygd-modellen (Den norske kyrkja, 2021).

¹⁷ <https://vagsbygdkirke.no/>

5.5 Eastside Gamers, Sarpsborg

I Østfold ved Glomma ligger Sarpsborg, en av Norges eldste byer. Sagbruksbyen var på 1800-tallet en viktig utførselshavn for trelast. Borregaards cellulosefabrikk ved den mektige Sarpefossen var starten på det som senere skulle gjøre Sarpsborg til en av landets viktigste industribyer. I likhet med Fredrikstad inkluderes Sarpsborg i det såkalte «rustbeltet» rundt Oslofjorden. Befolkningen her har et utdanningsnivå som er lavere enn i landet ellers. Andelen unge uføre er større enn landsgjennomsnittet, og Sarpsborg er blant de tre kommunene i landet med høyest andel barn som vokser opp i lavinntektsfamilier.¹⁸ Kommunen har også sterk vekst i antall innvandrere, og opplever integreringsutfordringer. I januar 2024 utgjorde innvandrere (inkludert norskfødte med innvandrerforeldre) nesten en fjerdedel av befolkningen i Sarpsborg, og halvparten av disse hadde flyktningbakgrunn.¹⁹ Over 79 prosent av sosialhjelpsutbetalingene gikk dette året til flyktninger. Selv om levekårsutfordringene i kommunen er størst i sentrum av byen, er det ingen områder av kommunen som utmerker seg spesielt positivt i levekårsstatistikkene.

Gamingtilbudet Eastside Gamers i Sarpsborg, som vi har studert, har ikke en uttalt og direkte målsetting om å bidra til å løse utfordringer knyttet til levekår og utenforskap, men initiativet sprang ut fra et ønske om å skape en inkluderende møteplass for barn og unge – også barn og unge som ikke så lett finner tilhørighet og interessefellesskap i andre kulturaktiviteter eller i idretten. Under koronapandemien hadde enkeltpersonen som tok initiativ til tilbudet, sett verdien av gaming som en måte å være sammen på når man ikke kunne være sammen fysisk. Da samfunnet åpnet opp igjen etter pandemien, ønsket han å skape en møteplass som kunne trekke gamerne ut av gutte- og jenterommene, der de kunne dyrke sin interesse for gaming og samtidig være sammen i et fysisk rom. Med økonomisk og administrativ hjelp fra Sarpsborg Øst frivilligsentral ble tilbudet etablert i 2021. Frivilligsentralen er organisert som en stiftelse, og er lokalisert i Skjeberg, noen kilometer sørøst for sentrum, i den gamle rådhusbygningen fra tiden da Skjeberg var egen kommune. Bygningen rommer også et av Sarpsborgs fire biblioteker. Det er her, på biblioteket, Eastside Gamers holder til. Biblioteket ligger i første etasje i bygningen, med trappefri adkomst. På nettsidene til Sarpsborg kommune kan man utforske alle bibliotekene virtuelt i 3D før man besøker dem. Dette gir besøkende mulighet til å undersøke hvordan det vil være å komme inn og bevege seg rundt i biblioteket.

Eastside Gamers arrangerer spillkveld to timer hver tirsdag kveld etter bibliotekets ordinære åpningstid. Gamingklubben retter seg mot barn og unge i alle aldre, fra seks til 25 år. I dette ligger det et ønske om å inkludere alle uavhengig av funksjonsnivå, og en tanke om at alder ikke alltid er det som avgjør om man kan passe inn i miljøet. I praksis er det likevel barn i aldersspennet 7–12 år samt enkelte litt eldre som i all hovedsak benytter tilbudet. Tilbudet drives av den før nevnte initiativtakeren sammen med en liten gjeng med frivillige; noen foreldre og noen unge voksne. I samarbeid med frivilligsentralen har de søkt penger

¹⁸ <https://sru4.sarpsborg.com//api/utvalg/200194/moter/356318/behandlinger/11/1>

¹⁹ <https://www.sarpsborg.com/globalassets/dokumenter/helse-og-omsorg/utredning---flyktningssituasjonen-i-sarpsborg.pdf>

og fått midler til laptop, spillkonsoll, spill og annet utstyr. Hver klubbkveld rigges det til et langbord mellom bokhyllene på biblioteket, der laptopene får plass. Noen av deltakerne har med seg egne PCer. I et eget rom i biblioteket med storskjerm på veggen legges det til rette for spilling på Nintendo Switch.

Selv om gamingtilbudet retter seg mot alle, ligger det altså en tanke bak om at det kanskje er noen grupper av barn og unge som trenger det mer enn andre, ikke minst i lys av at kommunen har mange familier som lever i fattigdom. Personen som er primus motor ønsket med dette åpne gratistilbudet å motarbeide det sosiale presset som omgir barn og unge om å skaffe seg dyre gaming-PCer og spille spill med høye aldersgrenser. Ved etableringen av tilbudet gikk han derfor i dialog med barnevernet og helsesykepleierne i kommunen, for å spre informasjon om tilbudet. Klubben har drevet aktiv markedsføring mot innvandrerforeninger, uten at det har ført til særlig mange deltakere med innvandrerbakgrunn. Deltakerne som bruker tilbudet i dag er en blandet gruppe, og kan ikke sies å representere én eller noen få bestemte grupper av barn og unge.

5.6 Soul Sessions Oslo

Soul Sessions Oslo, heretter Soul Sessions, ble etablert i 2009, og er en ideell organisasjon som «skaper inkluderende plattformer for utveksling og utvikling innen street- og club dance-kulturen i Norge – i hiphopens ånd ‘peace, love, unity and having fun’»²⁰ Siden 2010 har de organisert ukentlige åpne treninger, jams, ulike prosjekter og såkalte «dansebattles». Våren 2016 flyttet Soul Sessions inn på Sentralen i Oslo, og det er her de nå har både kontorer og arrangerer mange av aktivitetene sine. Sentralen, som eies av Sparebankstiftelsen DNB, omtaler seg som et «arrangementshus»²¹ og ligger i det tidligere hovedkontoret til Christiania Sparebank. Over seks etasjer med historiske lokaler leier de ut arrangementslokaler, produksjonsrom og møterom til ulike formål, først og fremst knyttet til kultur. Med fortid som et sentralt bankbygg er imidlertid dette et kulturhus litt utenom det vanlige, nokså langt fra hiphopmiljøets kulturelle forankring. Det var hit vi dro i 2024 for å besøke den delen av Soul Sessions som tilbyr faste, organiserte kulturaktiviteter for barn og ungdom, nemlig *Open Practice*.

Open Practice er et tilbud som ønsker alle velkommen til å danse og trene gratis i gymsalen i fjerdeetasje på Sentralen hver søndag ettermiddag mellom fire og sju. Ifølge egne nettsider, skal Sentralen kunne brukes av alle – uansett funksjonsevne, og følger prinsippene for universell utforming og arbeider for trinnfri adkomst, HC-toaletter og god informasjon. Mottoet for tilbudet er «Kom og dans, inspirer og bli inspirert!» Selv om tilbudet gis ukentlig, er det forholdsvis lite forpliktende. Her kan deltakerne komme og gå som de vil, trene på det de selv vil eller sammen med andre. På hver øving er det en fritreningsvakt til stede som er der for å spille musikk og veilede eller komme med tips til de som ønsker det. Det er som regel dyktige dansere til stede, så det er ifølge arrangøren en fin mulighet til å danse sammen, lære av

²⁰ <https://soulsessionsoslo.com/nb/about>

²¹ <https://www.sentralen.no/om-sentralen/om-oss>

hverandre, bli kjent med andre i dansemiljøet og ikke minst bli inspirert. Det spilles variert musikk på treningen, og den er åpen for alle stiler.

I tillegg til Open Practice er Soul Sessions ansvarlige for *Encounters*, som er en årlig scenekunsthetsfestival, *Extended*, som er en årlig festival med battles i flere sjangre, showcasekonkurranse, panelsamtaler, workshops, jams og klubbkonsepter, samt en rekke løpende battles og jams. Virksomheten er videre nært knyttet til dansestudioet/-skolen *Subsdans*, da den ukentlige undervisningen enkelte ungdommer deltar i og arbeidsplassen til mange av danserne i feltet er her. For å inkludere nye unge dansere i miljøet har Soul Sessions startet Soul Sessions Community, et tilbud for ungdom både i Oslo og i resten av landet. I samarbeid med lokale aktører, arrangerer de workshops, battles og sosiale samlinger. I Oslo innbefatter samarbeidet Oslo kulturskole, Rommen Scene på Stovner og Voldsløkka Scene på Sagene. Disse initiativene har rettet seg spesielt mot ungdom som ikke deltar i organiserte fritidsaktiviteter, med mål om å skape inkluderende og tilgjengelige rom for dans og fellesskap, også for dem som står lenger unna etablerte kulturarenaer.

Soul Sessions er i all hovedsak prosjektfinansiert, med støtte fra Sparebankstiftelsen DNB, Oslo kommune, Kulturrådet, Nordisk kulturfond, Kulturtanken og Bufdir. Som del av Sentralen UNGs program for barn og unge, får de dekket leiekostnader og tekniske tjenester til de fleste av arrangementene sine på Sentralen. Organisasjonen har en administrasjon med 6 ansatte fordelt på 2,1 årsverk, i tillegg til innleide produsenter og praktikanter.

5.7 Hugnadheim, Torpo

Torpo er ei lita bygd med rundt 400 innbyggere, som ligger omtrent midt mellom Ål og Gol i Hallingdal. I en eldre rød malt tømmerbygning, like i nærheten av Torpo barneskole, ligger Hugnadheim, som er det lokale ungdomshuset. Her samles folk fra området til ulike sammenkomster og arrangementer, men den viktigste aktiviteten som foregår her, er opplæring i folkemusikk og folkedans for barn og unge. Huset eies av Hugnad ungdomslag, som ble stiftet i 1901. Ungdomshuset ble bygget i 1914, og har et påbygg fra 1930. Inngangspartiet består av en overbygd veranda med søyler og rekkverk., med en murtrapp på hver side. Trappene har ikke rekkverk og er ikke tilrettelagt for rullestol. Hovedrommet er stort, nærmest som en sal, og det er her danseundervisningen foregår. I den ene enden er det en liten trapp opp til en stor scene. I den andre enden står en stor vedfyrstovn, som ikke er i bruk, varmekilden er erstattet med en varmepumpe. Langs den ene veggen henger gamle og nyere bilder, blant annet av huset og av bunadskledte ungdommer som danser eller står oppstilt. Ungdomslagets fane henger på en annen vegg. I den påbygde delen er det kjøkken, yttergang, garderobe, scene, rom i 2. etasje, og kjeller med tidligere folkebad. Trappa som til 2. etasje er smal og bratt, og fører opp til et romslig rom. Her gis det undervisning i fele, langeleik og kveding.

Under feltarbeidet på Hugnadheim, som gikk over en dag og en kveld, studerte vi først og fremst dansetilbudet. Det kanskje flest forbinder med dansetradisjonen i Hallingdal er hallingdans og det ikoniske hal-lingkastet, der danseren sparker ned en hatt fra en kjepp. Dansen, som også kalles lausdans, er en solodans der danseren viser akrobatikk, spenst og styrke, men som i andre deler av landet, står også pardans sentralt, og da først og fremst hallingspringar. Danseundervisningen på Hugnadheim startet opp for 30 år siden og er bygd opp og drevet av en og samme person. Han har en lang karriere bak seg som profesjonell folkedanser, som han har fortsatt med i hele perioden etter at han etablerte dansetilbudet på Hugnadheim. I begynnelsen var undervisningen i hovedsak frivillig basert. Men fra 2008, da tilbudet ble mer omfattende med fem dansegrupper og både laus- og pardans, har Hugnad Ungdomslag fått midler fra Noregs ungdomslag og fra Ål kommune og Regionrådet for Hallingdal.

Øvingene foregår omtrent hver 14. dag. Det gis undervisning i lausdans for barn fra 2. klasse og pardans fra 4. klasse. Det koster 500 kroner per halvår å delta. Undervisningen gis i aldersinndelte grupper, og starter med lausdans og deretter pardans for de yngste, før ungdommer fra 8. klasse og eldre danser laus og til slutt pardans. Undervisningen er bevisst lagt opp til at det er noe overlapp mellom gruppene, blant annet i forbindelse med sang og instrumentundervisning, slik at elever i ulike aldersgrupper treffes.

Flere i de to eldste gruppene deltar både på lausdans og i pardans. Det gis også undervisning i kveding og langeleik samme kveld, og et knippe av folkemusikkelevne deltar også i pardans. De aller fleste deltakerne i lausdansgruppene er gutter, men i den yngste pardans-gruppa er det flest jenter som deltar. I den eldste pardansgruppa er guttene i flertall. Deltakerne kommer fra både Torpo, Ål og Gol og fra bygdene rundt. Mange har vokst opp med foreldre som har vært aktive i folkemusikk- og dansemiljøet, men det gjelder ikke alle. Noen er rekruttert via skolebesøk, eller gjennom venner. Trass i at det ikke er satt av ressurser til markedsføring eller målrettet rekruttering av nye deltakere, har det vært en relativ jevn økning i antall deltakere siden oppstarten for vel 30 år siden.

5.8 Oppsummering

Arenaene beskrevet i denne gjennomgangen, representerer til sammen et mangfold med tanke på hvilke kulturuttrykk de representerer, eierskap (private, offentlige og frivillige), profil (både lav terskel for deltakelse og mer spissede tilbud), geografi (by og bygd), og i hvilken grad de eksplisitt jobber med inkludering av spesifikke målgrupper og/eller mangfold, herunder universell utforming. Alle tilbudene har flere kjønn representert, selv om noen av dem i større grad enn andre var preget av gutte- eller jentedominans, noe vi kommer tilbake til. De spanner fysisk og romlig fra gamle tømmerhus (Hugnadheim) til helt moderne kultur-flaggskip (DNO&B), noe som gjenspeiler hvilke institusjonelle og organisasjonsmessige ressurser de har til rådighet – og her varierer de mye. De fleste tilbudene vi studerte har en verdslig profil, mens ett tilbud har et tydelig religiøst utgangspunkt (Vågsbygd). Som vi skal komme tilbake til i kapittel 9,

representerer de et mangfold også med tanke på sin kulturelle forankring, og hvilke verdier og normer de tar utgangspunkt i.

6.Rekruttering, rammer og deltakelse

Dette kapitlet handler om hvordan de sju kulturarenaene arbeider for å nå ut til barn og unge, og hvilke forhold som påvirker deltakelse i et likestillingsperspektiv. Først ses arenaene fra perspektivet til ledere ved arenaene. Her beskrives arenaenes strategier for markedsføring og rekruttering, målgruppetenkning og hvem tilbudene når og ikke. Her beskrives også hva som kan være barrierer for deltakelse og hvilken betydning økonomiske og andre forhold kan ha for rekruttering og deltakelse, og hvordan oppsøkende virksomhet og samarbeid på tvers av ulike virksomhetsområder kan bidra til å nå nye målgrupper. Kapitlet skifter deretter perspektiv fra institusjonene til deltakerne, når vi undersøker hva som har betydning for at barn og unge begynner på en aktivitet. Til slutt tar kapitlet for seg hvordan ulike organisatoriske rammer, som krav til oppmøte, regelmessighet og struktur i aktivitetene, påvirker deltakelsen fra et deltagerperspektiv. Kapitlet rundes av med å beskrive årsaker til at barn og unge slutter i disse organiserte kulturaktivitetene.

6.1 Arenaenes arbeid med å nå ut

I det følgende rettes oppmerksomheten mot hvordan arenaene arbeider for å gjøre sine tilbud kjent og tilgjengelige for ulike grupper barn og unge. Her belyses ulike strategier for markedsføring og rekruttering, hvordan prisen på tilbudet og andre faktorer virker inn på rekrutteringen, og hvordan arenaene arbeider for å nå ut til underrepresenterte grupper.

6.1.1 Markedsføring og målgruppetenkning

I beskrivelsene av arenaene i kapittel 5, kom det fram at de i ulik grad retter seg mot spesifikke målgrupper. De sju arenaene har dessuten ulike og mer eller mindre (pro)aktive markedsførings- og rekrutteringsstrategier. Noen driver aktiv og målrettet markedsføring, mens andre har en mindre systematisk tilnærming, enten fordi tilbudet er fylt opp, eller fordi det ikke er ressurser til slikt arbeid. Markedsføringen skjer gjennom en rekke digitale og analoge kanaler, fra plakater på tavler i aktuelle lokaler, til sosiale medier, nettsider og medieomtaler. Men at andre barn og foreldre forteller om og framsnakker arenaen til folk de kjenner, er ofte vel så viktig som oppslagstavler og informasjon på nettsider. At venner og klassekamerater går på en fritidsaktivitet, gjør ofte at flere begynner. Aktivitetsledere og lokale ildsjeler som sprer ordet om tilbudet gjennom sine nettverk og personlige relasjoner, har også ofte stor betydning for rekrutteringen. Hvordan et tilbud kommuniseres og markedsføres, er avhengig av hvem man vil nå. Flere av arenaene peker på at de minste barna er relativt enkle å nå, fordi informasjon ofte formidles via foreldre. Ungdom er langt vanskeligere å treffe, fordi de i mye større grad styrer og organiserer sin egen fritid. I de eldre

aldersgruppene er det også andre kanaler som teller, og flere av arenaene forteller at de har sluttet å bruke Facebook, og har begynt å spre informasjon via Instagram og Snapchat. De som har brukt slike sosiale medieflater til markedsføring erkjenner imidlertid at dette ikke nødvendigvis har gjort at de har nådd nye grupper.

Noen av arenaene ser behov for mer målrettet markedsføring, og en av kulturskolene vi har besøkt er i gang med å få ut informasjon på flere språk. Tydelig og konkret informasjon om hvordan aktivitetene er organisert, hva som forventes, og hva man vil møte, fremheves av mange som viktig. Samtidig påpeker kulturskolerektoren i Kongsberg at det å nå fram til en målgruppe ofte krever mer enn kun å oversette til andre språk. Derfor, forteller hun, har kommunen ønsket å arbeide mer systematisk med å forbedre informasjonstilgangen for å forklare hva kulturskoletilbud og ungdomsklubber innebærer.

Jeg tenker på dette med tilgjengelig informasjon. Altså, vi har jo noe informasjon som ligger ute på flere språk.

Men det å på en måte få dybdeforståelse av hva et kulturskoletilbud er, eller hva en ungdomsklubb er (A1-2).

Kulturskolerektoren i Kongsberg forteller at de har hatt planer om å søke midler til en ViFritid-løsning²², som er en plattform som presenterer fritidstilbud med støtte av filmer og innhold på flere språk, for å gi flere bedre innsikt i hva fritidstilbudene inneholder. Disse planene ble imidlertid skrinlagt på grunn av at omfanget ble vurdert som for stort og ressurskrevende. Kulturskolerektoren i Fredrikstad forteller på sin side at det generelt er vanskelig å nå ut med informasjon om kulturskolen. Et dilemma det ble pekt på, er at selv om skolen kan være en sentral rekrutteringsarena, kompliseres informasjonsarbeidet av forbud mot å reklamere for betalte tilbud i skolen. Dette har imidlertid løst seg her, ved at kulturskolen har fått en avtale med skoleledelsen om å bruke skolens kommunikasjonsplattform (Vigilo) til å informere om kulturskoletilbud. Disse to eksemplene fra Kongsberg og Fredrikstad illustrerer likevel at å gjennomføre et systematisk informasjonsarbeid kan hindres av både formaliteter og manglende muligheter til å prioritere systemer som er ressurskrevende enten det gjelder tid, kompetanse eller økonomi.

Datamaterialet fra arenaene tyder på at tilgang til kulturaktiviteter i stor grad er knyttet til språk, kommunikasjon og informasjonsflyt. Det samme kommer fram i intervjuer med interesseorganisasjonene Agenda X og Skeiv ungdom, med beskrivelser av hvordan mange tilbud ikke når fram til målgruppen, fordi måten de presenteres på oppleves som fremmed, utilgjengelig eller lite inkluderende – både språklig, visuelt og gjennom valg av kanaler. Dette gjelder særlig for ungdom med minoritetsbakgrunn, der informasjon ofte ikke finnes på relevante språk eller formidles på måter som treffer deres hverdag og mediebruk. Språk fremheves av en av informantene i denne sammenhengen som en form for makt, ved at det påvirker hvem som forstår, hvem som føler seg inkludert, og hvem som faktisk får tilgang til tilbudene. Også en informant fra Skeiv ungdom mener inkluderende markedsføring har stor betydning: «At du bare ser noen som deg selv, gjør at du får øynene opp og får lyst til å være med, tror jeg.» Samtidig er det ikke nok å bare sørge for at for eksempel skeive eller funksjonshemmede eller personer med ulike kulturelle bakgrunner er

²² <https://vifritid.no/about.html>

representert gjennom visuelle virkemidler. Som informanten fra Skeiv ungdom sier: «Det må reflekteres i handlinger». Inkluderende markedsføring som virker forutsetter, ifølge informantene fra Skeiv ungdom, god mangfoldskompetanse, forstått som en helhetlig kultur der mangfold og inkludering er normalen. Slik kultur kommer av langsiktig og systematisk satsing på kompetanseheving. Informantene mener at korte kurs eller sertifiseringsprosesser som fort går i glemmeboka ikke er tilstrekkelig. Faktisk hevder informantene at hvis mangfoldskompetansen ikke stikker dypt nok og er «helhjertet», men bare spiller seg ut på et overfladisk og retorisk nivå, er dette verre enn om det ikke blir snakket om mangfold i det hele tatt.

6.1.2 Hvem nås, og hvem faller utenfor?

Felles for alle arenaene er at de beskriver rekruttering av underrepresenterte grupper som krevende, særlig barn og unge med lav sosioøkonomisk status og med innvandrerbakgrunn. Flere av arenaene er dominert av enten gutter eller jenter. Både i barneoperakoret og ved de to kulturskolene ble den typiske deltakeren beskrevet som en jente fra middelklassen, tilsvarende det som er beskrevet i tidligere kulturskoleforskning (Heian og Berge 2024). Ved noen av arenaene som særlig er dominert av jenter, ses det som utfordrende å rekruttere og holde på gutter, men det varierer i hvilken grad det ses på som et problem. En informant ved kulturskolen i Fredrikstad forteller at de har stor overvekt av jenter, som skyldes at nesten halvparten av elevene går på dans, og der er alle jenter. «Da blir det veldig vanskelig å komme inn som den første gutten», sier informanten (3a). Noe tilsvarende får vi høre fra barneoperakoret, der jentene er i flertall. Der er det behov for flere gutter, og de har blant annet hatt egne audisjoner målrettet mot gutter for å øke rekrutteringen.

Ved de fleste arenaene vi har besøkt er de opptatt av å nå ut til barn og unge fra lavinntektsfamilier, og flere forteller at de fokuserer på de med innvandrerbakgrunn. Hvor systematisk de jobber med å nå ut til ulike grupper, varierer, og er ofte avhengig av ressurser og rammer. Med unntak av arenaen i Kongsberg, foregår det i liten grad systematisk rekrutteringsarbeid for inkludering av funksjonshemmede barn og unge ved arenaene vi har besøkt. Det samme gjelder underrepresenterte grupper som skeive, barn og unge med samisk bakgrunn, eller nasjonale minoriteter, som ikke nevnes ved noen av arenaene. At barn og unge med lav sosioøkonomisk status og med innvandrerbakgrunn er krevende å nå, er gjennomgående i intervjuene med aktivitetsledere og andre ledere. Det samme er gjennomgående i intervjuene med de ansatte fra interesseorganisasjonene som inngår i datamaterialet. For eksempel i gruppeintervjuet med Agenda X beskrives kulturdeltakelse som et knapphetsgode, der «kunst- og kulturtilbud er kanskje de første man fjerner, hvis man for eksempel ikke har råd», som en av informantene sier. Videre beskriver hun økonomi som en grunnleggende strukturell barriere: «Der er det en kjempebarriere. Det handler om hvilken sosioøkonomisk status du har».

At barn og unge med funksjonsnedsettelse er underrepresentert i fritidsaktiviteter, er godt dokumentert i forskningslitteraturen, men det er hittil lite forskningsbasert kunnskap om hva som er barrierene og hva

som kan fremme likestilt deltakelse for grupper med ulike typer funksjonsnedsettelse (Møller-Skau et al., 2026). Et av intervjuene med Unge funksjonshemmede peker på at barrierer for deltakelse ofte oppstår allerede før ungdom faktisk møter opp på en aktivitet. Manglende universell utforming av lokaler og transport begrenser i praksis hvem som har reell tilgang til tilbudene, samtidig som utilstrekkelig tilgang på assistanse, som BPA eller ledsagerordninger, gjør det vanskelig å delta på lik linje med andre. I tillegg beskrives holdninger og lave forventninger som en gjennomgående barriere, der funksjonshemmede barn og unge ofte møtes med antakelser om begrenset mestringssevne. En av de andre ansatte i Unge funksjonshemmede sier at: «den aller viktigste barrieren, det er holdninger. Og ikke minst masse, masse fordommer om hva funksjonshemmede kan, hva de ikke kan, hvem funksjonshemmede er.» Ifølge henne er det utbredte fordommer i samfunnet om hvem personer med funksjonsnedsettelse er, og hva de kan og ikke kan. Informanten peker på at mange hevder at de «ikke har funksjonshemmede» i sin skole eller sitt lokalsamfunn, og at det tyder på manglende kunnskap om hva funksjonsnedsettelse innebærer. Relativt utbredte kroniske sykdommer eller diagnoser som ADHD, dysleksi, spiseforstyrrelser og psykiske lidelser inngår ifølge henne ofte ikke i den etablerte forståelsen av hva en funksjonsnedsettelse er.

I arbeidet med inkludering i kommuner og lokalsamfunn støter de ansatte i Unge funksjonshemmede stadig på feilaktige antakelser om hva som kreves av tilrettelegging. Mange barrierer kan reduseres gjennom relativt enkle tiltak, som tydelig informasjon om oppmøtested, hvem man møter, og hvordan man kommer seg dit. Usikkerhet og uforutsigbarhet er generelle barrierer som gjelder for mange ved oppstart i nye aktiviteter, og god og tydelig informasjon kan bidra til å senke terskelen for deltakelse.

Begge informantene fra Unge funksjonshemmede ser det som nødvendig med systematisk holdningsendrende arbeid generelt mot samfunnets forståelse av funksjonshemning og rettet spesifikt mot fritidssektoren. De trekker paralleller til hvordan holdninger til etniske minoriteter har endret seg over tid, og argumenterer for at tilsvarende innsats må rettes mot fordommer og diskriminering av personer med funksjonsnedsettelse. Samtidig pekes det på at dagens inkluderingsarbeid ofte ikke når de som har størst behov. Særlig fremheves personer med sammensatte minoritetsposisjoner som enda mindre representert og stilt overfor ytterligere utfordringer. Dette illustrerer behovet for å forstå barrierer i et interseksjonelt perspektiv, der flere former for marginalisering virker sammen. Dette poenget er også understreket i forskningslitteraturen, som etterlyser mer kunnskap om nettopp interseksjonelle forhold (Kittelsaa et al., 2016).

Arenaene ser det generelt som krevende å nå spesifikke underrepresenterte grupper, og det gjelder også for tilbud som ellers er attraktive og populære. En informant ved kulturskolen i Fredrikstad forteller at når kulturskolen skal utvikle tilbud for eldre barn og ungdom som ikke tidligere har gått i kulturskolen, må det arbeides annerledes enn i rekrutteringen av de yngste aldersgruppene. I slike tilfeller rettes innsatsen mer direkte mot spesifikke målgrupper, særlig definert etter alder, og arbeidet skjer i større grad gjennom skoler, videregående skoler og ulike typer fritidsklubber. Det innebærer også at man i noen tilfeller benytter personer som har tettere og mer direkte kontakt med målgruppen. En slik tilnærming til rekruttering står i kontrast til kulturskolens ordinære informasjonskanaler, som i stor grad er forankret hos foreldre som

allerede kjenner til kulturskolen og dens tilbud. Det hender også at arenaene henvender seg til både enkeltpersoner og grupper mer direkte, for eksempel forteller kulturskolen i Kongsberg om tilfeller der de har invitert foreldre med innvandrerbakgrunn til omvisning på kulturskolen.

At deltakelse kulturaktiviteter forutsetter aktiv oppsøking og forkunnskap, og dermed noe som kan virke ekskluderende for grupper som ikke står så tett på kulturfeltet fra før, kommer også fram i intervjuet med Agenda X. Der pekes det på at det i liten grad finnes i felles plattformer, apper eller samordnede oversikter over kulturtilbud, og det gjør det krevende for både ungdom og foreldre å orientere seg og finne relevante aktiviteter.

Ventelister og høye kostnader kan også bidra til å forsterke opplevelsen av at kulturskolen er lite tilgjengelig. Dette bidrar til at noen grupper systematisk faller utenfor. Dette er barrierer vi kjenner igjen fra andre forskningsprosjekter om kulturskolen (Heian & Berge, 2024). Det pekes også på at kulturskolens byråkratiske påmeldingssystem kan hindre rekruttering. Krav til digital kompetanse og språkferdigheter gjør at enkelte foreldre enten ikke vet om tilbudet, eller ikke vet hvordan de skal melde barna på. Læreren på spillutviklingsarenaen vi besøkte forteller om et eksempel, der en gutt på 11 år selv tok kontakt med kulturskolen. Ifølge denne læreren snakket gutten litt dårlig norsk, og han antok han hadde kommet til Norge som liten. Han sier:

Altså han ringte oss selv og prøvde å melde seg på, og så måtte han få bekreftelse fra en mor eller far da. Så han ordnet det selv, og han var jo bare 11 år gammel. Så det var jo veldig spesielt, det er liksom veldig lite typisk norsk greie, at foreldre ikke melder deg på ting. Så det husker jeg jeg tenkte at det er sikkert mange foreldre der ute, som er innvandrere, som ikke skjønner hva kulturskolen er, eller ikke kan språket bra nok til å skjønne helt at det er et tilbud for dem. (3a)

Ved denne kulturskolen har de hatt et forsøk der ungdom selv kunne melde seg på et gratis spillutviklings-tilbud, og erfarte at de rekrutterte nye grupper, for eksempel ungdom med innvandrerbakgrunn. Men da tilbudet ble innlemmet i det ordinære systemet med betaling og mer byråkrati, falt mange fra. Dette kan tolkes som at manglende fleksibilitet i systemene gjør overgangen fra interesse til fast deltakelse vanskelig.

At rekruttering til arenaene – så vel som varig deltakelse – ikke bare handler om markedsføring og informasjon, men også om organisering, hva barn og unge er interessert i og om hva slags bakgrunner de har, vil være et gjennomgangstema i de påfølgende kapitlene.

6.1.3 Betydningen av pris – og andre terskler for deltakelse

I intervjuene ved alle arenaene beskrives prisnivå som viktig for å senke terskelen for deltakelse. Samtlige arenaer er bevisst på at prisen på tilbudet ikke bør være for høy. Flere arenaer peker også på at kostnader knyttet til kontingent ofte kombineres med tilleggskrav som dugnadsarbeid, transport og i noen tilfeller behov for utstyr.

I intervjuene med aktivitetsledere og andre ledere ved arenaene vi har besøkt, kommer det fram mange eksempler på bevisste strategier for å redusere barrierer. Noe av dette handler om økonomi. For eksempel har kulturskolene noen betalte tilbud og noen gratistilbud i forsøk på å virke utjevne. Ved Eastside Gamers er deltakelsen gratis, og det stilles verken krav om foreldredugnad eller søknad om friplass. Dette begrunnes blant annet med erfaringer fra andre aktiviteter der dugnad og økonomiske forpliktelser oppleves som ekskluderende. Også tilbudet Open Practice i regi av Souls Sessions i Oslo er gratis. Dansetilbudet ved Hugnadheim koster 500 kroner i halvåret, som er betydelig lavere enn hva en kulturskoleplass koster i de aller fleste kommuner. Også ved Soul Children, som er en arena med romslig økonomi, kan barn og unge være med i koret uten å betale, og de kan delta på turer med minimal egenbetaling. I intervjuet med kordirigenten kommer det imidlertid fram at de har diskutert å ta en lav kontingent, blant annet av hensyn til forsikring og for å ha mulighet til å registrere medlemmer formelt. Kordirigenten sier at det uansett vil settes en makspris på 300-500 kroner per familie.

At selv relativt lave kostnader kan utgjøre en barriere for enkelte familier, er det bevissthet rundt også ved de andre arenaene vi har besøkt. Kordirigenten ved barneoperakoret beskriver for eksempel hvordan det har vært et bevisst mål å holde deltakeravgiften lav for å sikre tilgjengelighet, særlig i sammenligning med mer kostbare tilbud som ballettskolen ved samme institusjon. Likevel opplever de at det relativt lave beløpet kan være krevende for noen å betale. Eksempelene kordirigenten nevner er familier med flerkulturell bakgrunn, familier med én inntekt, kunstnerfamilier, aleneforeldre og familier som bor langt unna og dermed har betydelige reise- og tidskostnader i tillegg.

Samtidig er lederne ved alle arenaene vi har besøkt bevisste på at det ofte ikke er den økonomiske terskelen som er den viktigste barrieren. Deltakelse forutsetter ofte tilgang til ressurser som kommer i tillegg til økonomiske, som forventninger om foreldreengasjement, øving og oppfølging i hjemmet, språk- og digitale ferdigheter, dugnadsinnsats, krav til utstyr og transport til og fra aktiviteter. I intervjuet med Agenda X forteller en av informantene hvordan noen familier må bruke mye tid og ressurser på transport for at barn og unge skal kunne delta. Dette gjelder særlig lavinntektsfamilier og foreldre med innvandrerbakgrunn, som ofte ikke har bil. Det kan også være vanskelig å kombinere barnas fritidsaktiviteter med krevende arbeids- og hverdagsliv. Informanten peker på at situasjonen ofte er enda mer krevende andre steder i Norge, der store avstander og manglende tilbud gjør deltakelse ytterligere vanskelig.

Manglende universell utforming av bygningsmasse utgjør også en barriere for deltakelse. Som arenabeskrivelsene i forrige kapittel viser, er flere av fritidsaktivitetene lokalisert til eldre bygninger med lite tilrettelagt adkomst og areal. Et eksempel er Hugnadheim, der trappa opp til inngangsdøra utgjør en barriere for eksempel for personer som bruker rullestol. Et annet eksempel er Vågsbygd kirke, der det er mulig å komme inn i bygningen med rullestol via rampe ved hovedinngangen, men der trapper og mangel på heis innendørs gjør adkomst til flere rom i bygningen vanskelig. I intervju med en av lederne får vi høre at de i noen tilfeller har løst dette ved å bære deltakere opp og ned trappene, selv om det ikke ses som en tilfredsstillende løsning.

Opptaksprøve og audition, slik som ved barneoperakoret, er også noe som nødvendigvis krever oppfølging og interesse fra foreldre. I tillegg kan ulike kvalitetsforståelser spille en rolle; enkelte foreldre oppfatter ikke nødvendigvis tilbudene som relevante, anerkjente eller verdifulle for egne barn. Lederen ved kulturskolen i Fredrikstad sier for eksempel at han ser på økonomi som en hindring, men at foreldrenes utdanningsnivå er vel så viktig.

Materialet vårt viser at tilbud med lav eller ingen deltakerpris ikke automatisk senker terskelen for deltakelse blant barn fra familier med lav sosioøkonomisk status, blant annet fordi deltakelse krever andre ressurser hjemmefra i tillegg. Økonomi er altså en betydningsfull, men ikke tilstrekkelig forklaringsfaktor for deltakelse. Det er i samspillet mellom pris, praktiske krav, forventninger til foreldreinnsats og opplevd relevans at barrierer og muligheter for deltakelse skapes. Ut fra beskrivelsene over danner med andre ord barrierene for rekruttering og deltakelse et sammensatt bilde, der økonomiske ressurser spiller sammen med kulturelle og sosiale ressurser i familien, med tilhørende ulike forventninger om foreldreinvolving, kjennskap til aktivitetene og oppfølging hjemme. Hvor mye ressurser – *eller kapital* – den enkelte besitter påvirker da både hvilke aktiviteter foreldre oppfatter som relevante for sine barn, og i hvilken grad de har mulighet til å støtte barnas deltakelse over tid (jf. Bourdieu 2011, Lareau 2011). Dette er også kjent fra tidligere forskning på barn og unges fritidsdeltakelse. For eksempel finner Hjalmarsson (2022) at kulturelle forskjeller i foreldres preferanser og andre ikke-økonomiske ressursbegrensninger ser ut til å være viktigere forklaringer enn husholdningsøkonomi alene.

6.1.4 Oppsøkende virksomhet og samarbeid på tvers

Som beskrevet over kan redusert pris være en måte å senke terskelen til deltakelse, men ikke uten at man tar høyde for de praktiske, sosiale og kulturelle forhold som også påvirker mulighetene til å delta. Skal flere barn og unge få reell tilgang til kulturarenaene, og også bli værende i aktiviteten, må man med andre ord ha flere innganger.

Én slik inngang er å informere aktivt og mer direkte til målgruppene eller miljøene man ønsker å nå. For, som også kulturskolerektoren i Kongsberg vi viste til tidligere i kapitlet var inne på, kan manglende kunnskap om hva kulturskolen er og hva den kan tilby, i seg selv være en barriere. Begge kulturskolene vi besøkte er opptatt av å oppsøke barn og unge i ulike målgrupper på deres egne arenaer, nettopp for å gjøre tilbudene relevante og tilgjengelige, også for barn fra familier som ikke kjenner godt til kulturskolen. Dette kan innebære å ta i bruk utradisjonelle plattformer og møteplasser, for eksempel ved å formidle informasjon på steder der innvandrerfamilier allerede samles, som religiøse eller kulturelle arenaer. Erfaringene tilsier at mange med innvandrerbakgrunn foretrekker å orientere seg mot kjente kulturelle fellesskap og aktiviteter, også etter at de er bosatt i Norge, og at de derfor ikke nødvendigvis befinner seg på de samme arenaene som majoritetsbefolkningen. Skal for eksempel kulturskolen nå disse gruppene, kan det gi bedre utbytte å i større grad møte dem der de er.

Erfaringen fra Kongsberg kulturskole er at oppsøkende virksomhet er et effektivt virkemiddel for å nå barn og ungdommer som ellers er vanskelige å komme i kontakt med. I Kongsberg har de, blant annet gjennom samarbeidet med Heng igjen og andre arenaer knyttet til Ung Kultur, erfart at det å oppsøke skoler og andre arenaer der barn og ungdom allerede oppholder seg, kan bidra til å nå nye grupper. Det gjelder for eksempel barn og ungdom med innvandrerbakgrunn, fra lavinntektsfamilier, eller med rus- eller psykiatriutfordringer. Kommunen har to erfarne utekontakter som oppsøker ungdom på skoler, i bybildet og andre steder der de oppholder seg. De skaper relasjoner, diskuterer temaer som psykisk helse, rus og seksualitet, og samarbeider med helsesykepleiere. Utekontaktene er knyttet til Ung Kultur og bruker fritidsarenaer for å hjelpe ungdom inn i trygge miljøer og aktiviteter som musikkterapi, klubber, UKM eller Åpen Scene. Å møte ungdommene der de er, heller enn å forvente at de selv oppsøker etablerte kulturarenaer, ses på som helt nødvendig for å kunne tilby et fritidstilbud for en del ungdommer. Ifølge ledelsen i Kongsberg kulturskole og Ung Kultur spiller utekontaktene en viktig rolle i å støtte ungdom med sosiale utfordringer, å bryte ensomhet, og å gi dem trygge møteplasser. De kan også fungere som en støtte for ungdom som trenger hjelp til å delta i sosiale aktiviteter, og tilbyr en trygg overgang til å bli del av kultur- og fritidsmiljøer. I Kongsberg jobber de med andre ord bredt i tilnærmingen til barn og unge. Og av arenaene vi har studert er det Kulturskolen i Kongsberg i samarbeid med Ung Kultur og kommunens utekontakter som arbeider mest systematisk og utbredt med oppsøkende virksomhet. Som beskrevet i kapittel 5, er dette del av en helhetlig og tverrorganisatorisk tenkning, som ikke bare gjør seg gjeldende i kulturskolen og Heng igjen, som vi har studert. Ifølge lederne ved Ung kultur er oppsøkende virksomhet sentralt i mye av kommunens arbeid rettet mot barn og unge. Dette er basert på en strategisk ambisjon om inkludering, som i praksis handler om å kombinere arbeid basert på faglig kvalitet med trygghet og omsorg. Tankegangen rundt den helhetlige tenkningen rundt organiseringen av ulike tilbud og tjenester skal dessuten gi grunnlag for å utvikle velfungerende samarbeidspraksiser både når det gjelder samarbeidsformer, rolleforståelser og anerkjennelse for ulike profesjoner. Inkludering på de ulike arenaene forstås da ikke bare som tilgang til kulturtilbud, men som etablering av trygge relasjoner og meningsfull fritid. Den største utfordringen ligger ifølge lederne ved Kulturskolen og Heng igjen ikke i vilje eller verdigrunnlag, men i å videreutvikle strukturer og felles praksis som integrerer de ulike profesjonelle perspektivene.

Selv om noen av aktivitetene ved Heng igjen og kulturskoletilbudene overlapper tematisk, og flere av kulturskolelærerne også jobber ved Heng igjen, understreker lederen for Ung kultur at Heng igjen ikke er ment som en rekrutteringskanal til kulturskolen. Det skal være et selvstendig tilbud som er åpent for alle og det vil ifølge henne ikke være riktig å drive aktiv markedsføring av kulturskolen, fordi det er et kostbart tilbud for mange familier. Også Kulturskolen i Fredrikstad har erfaring med åpne arenaer. Rektoren der framhever at åpne arenaer i liten grad gir direkte rekruttering, og sier at «det er få som kommer som en direkte konsekvens av det». Samtidig gir han uttrykk for at åpne arenaer kan være viktige for å skape kjennskap til tilbudet gjennom at barn og unge møter både lærere og fag. Erfaringer fra nye tilbud i visuell kunst og teater viser at flere av elevene ble rekruttert nettopp på denne måten, og trolig ikke ville kjent til tilbudet ellers. Samtidig pekes det på betydningen av å kunne tilby umiddelbar oppstart, noe som gjør det

enklere å fange opp interesse der og da. Rektoren viser til at det er en utbredt oppfatning av kulturskolen som preget av ventelister og høye kostnader, noe som kan virke avskrekkende, selv om dette varierer mellom ulike tilbud. Han peker på at fleksibilitet i kapasitet er en forutsetning for å kunne ta imot elever raskt, og at søknadsprosessen ideelt sett kunne vært enklere, slik at potensielle søkere ikke faller fra underveis. «Hvor mange har startet en påmeldingsprosess, men ikke fullført? Den statistikken har jeg ikke. Det hadde vært interessant å se», sier han.

Også ved Soul Sessions ser ledelsen at oppsøkende virksomhet eller direkte rekruttering ofte er det som skal til for å trekke barn og ungdom til arenaen. Noen av de som deltar på Open Practice har blitt rekruttert direkte fra fritidsklubber der Soul Sessions har hatt danseworkshops. Men de kommer ikke av seg selv. Hun forklarer: «Ja, det er åpent, men det krever at du kjenner en eller annen, eller føler deg kompetent nok til å delta. Hvis du ikke har noen av de tingene, da blir jeg veldig imponert hvis du kommer». Slik rekruttering skjer gjerne ved at en voksen, som selv er aktiv danser, tar danseinteresserte ungdommer med seg til arenaen. En slik voksen, som vår informant fortalte om, er tilknyttet en fritidsklubb. Hun henvender seg direkte til ungdommer og sier for eksempel: «Hei, bli med og ta T-banen ned til Sentralen på søndag. Jeg skal på Open Practice.» Ifølge lederen ved Soul Sessions krever slik rekruttering systematisk innsats over tid; ungdommene kommer ikke av seg selv, de trenger voksne som følger opp: «Jeg ser jo at noen av de som var med for fire år siden, de kommer nå på egen hånd. Men de ble fulgt sikkert fem, seks, sju ganger før de liksom turte å gjøre det selv.» Slikt langsiktig arbeid er et ubetalt rekrutteringsarbeid, som skjer fordi det finnes slike dedikerte voksne blant de ansatte på fritidsklubben, som kan være et bindeledd og følge opp på en relativt fast basis. Ifølge lederen er det dette som trengs, å sette «de riktige voksne i kontakt med ungdom og barn».

Også ved Hugnadheim og barneoperakoret har de erfaring med opplæring utenfor arenaens ordinære drift. Instruktøren ved Hugnadheim har for eksempel lang erfaring med skolebesøk i området, og han har i en årrekke holdt dansekurs ved asylmottaket som ligger i kommunen. Under vårt besøk på Torpo, får vi høre at det er mange deltakere opp gjennom årene som har begynt etter å ha hatt han på skolebesøk. Ved DNO&B har de drevet med en form for oppsøkende markedsførings- og rekrutteringsarbeid i regi av barneoperakoret, gjennom en sommerskole arrangert i noen utvalgte bydeler i Oslo. Selv om barneoperakoret arbeider aktivt for økt mangfold, blant annet gjennom sommerskolen, kommer det fram i intervjuene at rekrutteringen fortsatt i stor grad skjer fra ressurssterke familier. Informanten peker på at koret i prinsippet har rom for mange typer barn, inkludert barn med ulik kulturell bakgrunn og funksjonsnedsettelse, men at aktivitetens innhold også stiller konkrete krav som kan virke ekskluderende for noen. Slike krav er for eksempel krav til musikalitet og stemmekvalitet.

Oppsøkende arbeid og tett voksenoppfølging kan altså være avgjørende for å nå nye grupper og også bidra varig deltakelse. Skal tilbudene bli reelt tilgjengelige for flere, krever det langsiktig relasjonsbygging, systematisk innsats og samarbeid på tvers av arenaer og tjenester. Denne måten å drive oppsøkende arbeid og samarbeid på tvers kan i tråd med begrepet om *sammenkoblende kapital* – eller *linking* (Szreter &

Woolcock, 2004) skape bindeledd mellom ulike sosiale miljøer og institusjoner, og slik bidra til å styrke mulighetene for deltakelse for barn og unge som i liten grad oppsøker kulturtilbudene på egen hånd. I eksempelet fra Kongsberg bygger arenaene opp en form for sammenbindende kapital som bidrar med å etablere forbindelser mellom barn og unge og kommunens fritidsarenaer, som forvalter ressurser og kompetanse og tilbud de kan dra nytte av. Når kulturarenaer, fritidsklubber, skoler og andre tjenester samarbeider om å nå ut til nye grupper, kan med andre ord slike relasjoner bidra til å åpne kanaler inn til aktiviteter og fellesskap som ellers kan være vanskelig tilgjengelige. Slike sammenkoblende relasjoner kan slik også fungere innganger til arenaer der barn og unge møter jevnaldrende og over tid etablerer tettere sosiale bånd (*bonding*) (Putnam 2000). Dette kommer vi tilbake til i kapittel 7 og 8.

En av informantene fra Unge funksjonshemmede viser til at organiseringen av tjenester i kommunene kan fungere som en barriere for deltakelse, fordi barn og unge med funksjonsnedsettelse ofte plasseres innenfor helse- og omsorgssektoren, heller enn i kultur- og fritidsfeltet (se også Kleppe & Holmbo, 2025). Dette poenget er også understreket i utredningen *På høy tid. Realisering av funksjonshindredes rettigheter* (NOU 2023: 13). Dette kan bidra til at fritidsaktiviteter i mindre grad sees som en naturlig del av hva de skal tilbys av tjenester, og at ansvar for inkludering i kultur- og fritidsarenaer blir uklart. En slik sektorinndeling kan dermed begrense både forventninger til deltakelse og utviklingen av inkluderende tilbud, og bidra til at barn og unge ikke når av aktiviteter som ellers er tilgjengelige for jevnaldrende.

6.2 Å begynne på en aktivitet – fra et deltakerperspektiv

Så langt er rekruttering beskrevet fra et institusjonsperspektiv, og sett at det er mye arenaene kan gjøre for å nå ut, men det er et krevende arbeid å rekruttere underrepresenterte grupper. I følgende skifter fokus til deltakerperspektivet, der vi ser nærmere på hva som har betydning for hvorvidt barn og unge blir deltakere eller ikke.

6.2.1 Relevans og eksponering

En viktig, om enn selvsagt, faktor for om man oppsøker en organisert kulturarena for første gang, er hvorvidt aktiviteten som foregår der appellerer. Slik voksne er forskjellige, er også barn og unge forskjellige med ulike interesser og preferanser. I materialet vårt har vi møtt og snakket med mange barn og unge som har fortalt om at de har prøvd ut flere forskjellige kulturaktiviteter før de har funnet den aktiviteten de liker å drive med. For eksempel fortalte en ung danser at hun tidligere hadde spilt cello i et skoleorkester. Hun fant imidlertid ut at det ble for kjedelig og stillesittende; det var «ikke spesielt gøy å spille cello». Det var ikke nok at orkesteret var et godt sosialt miljø og at informanten hadde mange venner der, når det ikke var noe gøy å drive med. For denne ungdommen var det mye morsommere å danse. Vårt materiale er fullt av barn og unge som liker å danse, tegne, game, synge eller drive med en eller annen kulturaktivitet,

og der det nettopp er helt sentralt for deres deltakelse på arenaen at det er nettopp den aktuelle aktiviteten man holder på med der.

Samtidig må man til en viss grad ha blitt eksponert for en aktivitet for å utvikle interesse for den. Mange av våre unge informanter har vokst opp i et miljø der foreldre, søsken, venner eller andre har drevet med en bestemt aktivitet, som de selv har utviklet en interesse for. For eksempel har flere av ungdommene som deltar på Hugnadheim vokst opp i folkemusikkfamilier. En av dem fortalte at han har vært med moren sin på lausdans helt fra han var baby. Da han var fem år begynte han å danse på Hugnadheim selv, og siden har han danset. En deltaker i barneoperakoret fortalte at hun har vokst opp i et hjem med mye samtids- og klassisk musikk, og begynte i koret på morens initiativ, fordi moren, som selv har høyere musikkutdanning, tidlig forstod at hun hadde engasjement og motivasjon for sang.

Også på flere av de andre arenaene vi har studert i dette prosjektet har vi møtt deltakere som har vokst opp i familier som deltar aktivt i miljøet som kulturaktiviteten har utspring i. For eksempel er det mange kormedlemmer i Soul Children fra familier som er aktive medlemmer av den menigheten som utgjør rammen for korvirksomheten, og på Soul Sessions er det flere deltakere som har en mor eller far som kjenner hiphop-kulturen innenfra. En av deltakerne vi snakket med på Soul sessions fortalte at det var mamma som hadde introdusert henne til dansen. Vi spurte om foreldrene fortsatt syntes det var bra at hun deltok:

Ja, de syns det er kjempekult. Men begge de kommer jo fra oss, og det miljøet. Pappa var rapper. Var en del av street-miljøet. Det går jo litt hånd i hånd, da, de ulike miljøene. Og det var jo sånn når breaking kom til Norge ... Det var jo ikke et stort miljø, og da blir man jo veldig close med det. De har jo begge vært en del av det, så de syns det er kjempekult.

Det er interessant å se hvordan informanten ordlegger seg, når hun sier at foreldrene «kommer fra oss». Det kan ses som en måte å knytte sammen to familier; en biologisk og en ideologisk. Også en annen deltaker på samme arena fortalte at moren hadde oppdaget at hun hadde talent for dans:

Hun har sagt til meg flere ganger at hun så på meg at jeg hadde liksom den dansepersonen inni meg. Eller, jeg vet ikke hva jeg skal kalle det, men at hun så at jeg hadde dansen i meg. Så da følte hun at hun måtte melde meg på danseklasser. Og det er jeg glad for at hun gjorde.

Mange foreldre er opptatt av at barna skal drive med aktiviteter som kan være utviklende, og bruker mye tid på å følge opp barna i slike aktiviteter. En deltaker på Soul Sessions fortalte om foreldrene sine:

De elsker jo hiphop og liksom hele den greia med at det er *each one, teach one*.²³ Så de er veldig glade for at jeg begynte på det. De er alltid med og ser på konkurranser og forestillinger og sånn.

²³ Each one, teach one refererer til en opplæringsmodell der alle har et kollektivt ansvar for å bidra til at andre kan bli bedre dansere. Modellen inkluderer også de aller beste og mest profesjonelle danserne, som dermed har en «plikt» til å bidra selv om nivået er lavt og det er snakk om nybegynnere. Se også fotnote 31.

Foreldres egne interesser og engasjement kan ha stor betydning for barn og unges deltakelse. De fungerer gjerne både som døråpnere, rollemodeller og støttespillere, og bidrar til å skape kontinuitet mellom hjem og fritidsarena.

6.2.2 Foreldres holdninger og ambisjoner

Ikke alle deler erfaringen med å ha glidd naturlig inn i en aktivitet i oppveksten via nære familiemedlemmer. Vi ser likevel at foreldre ofte er de som tar initiativ til deltakelse ved å introdusere barnet for aktiviteten, selv om de ikke har egen erfaring med den. Uavhengig av foreldres egne erfaringer med kulturaktivitet, er deres *holdninger* til ulike aktiviteter og deres *ambisjoner* for barnas deltakelse noe som ser ut til å ha stor betydning for om barna begynner på en aktivitet eller ikke.

For foreldre som er opptatt av at barna skal dyrke talent og oppøve ferdigheter, er det naturlig å søke dem inn på kulturskolen eller andre kulturarenaer som har et element av opplæring. For andre foreldre er det mindre viktig hva innholdet i aktiviteten til barna er så lenge de trives med den og den gir tilgang til et sosialt fellesskap de kan kjenne tilhørighet til. En mor vi møtte på Eastside Gamers var der for første gang med sin sønn på åtte år. Hun hadde lett seg fram til dette tilbudet på nettet, fordi sønnen kjente seg utestengt og mobbet på fotballen. Gutten hadde tidligere forsøkt seg også på et teatertilbud, men hadde sluttet nesten før han hadde fått begynt, hovedsakelig på grunn av økonomi og mangel på fleksibilitet. Moren påpekte i intervjuet med oss at deltakelse ble komplisert blant annet fordi det ikke var noen åpning for at man kunne få prøve ut aktiviteten før man måtte betale deltakeravgift på nærmere 3 000 kroner. For denne moren var det ikke så viktig at sønnen skulle være med på kulturskole eller andre ferdighetsorienterte aktiviteter. Hun var også opptatt av å sette eventuelle egne ambisjoner for sønnen til side: «Jeg tenker han skal være trygg der han er, og han skal føle seg velkommen der han er. Det teller ti ganger mer enn hva jeg føler og vil han helst skulle ha gjort». Hun hadde lagt ned mye krefter i å følge opp sønnen på ulike aktiviteter. Selv hadde hun ønsket seg foreldre i oppveksten som hadde lagt ned litt mer ressurser i å hjelpe henne inn i aktiviteter:

Jeg ser jo selv på hvordan jeg hadde det. Selv stengte jeg meg inne da jeg ble mobba, og ville ikke noen ting. Og hadde mine foreldre pushet meg, og sagt 'ja, men vi kan prøve det, vi kan prøve det', så hadde jeg kanskje hatt det litt annerledes i oppveksten, da, tenker jeg. Mine foreldre brydde seg, men de så det ikke, tror jeg. Så lenge jeg stengte det inne og sa at jeg ikke ville drive med noe, så sa de 'ja, nei, det er greit,' liksom. Så jeg satt inne og lekte for meg selv, i stedet for å finne en aktivitet som ... Kanskje truffet andre barn, da, som var mer imøtekommende enn i det miljøet man hadde vært i? Jeg tenker det er viktig at man ser barna og tenker, ja, men da prøver vi noe nytt. Ikke gir opp håpet for dem.

Mange foreldre er opptatt av at barna deltar på arenaer som innebærer fysisk aktivitet, og gjerne utendørs. Med det som utgangspunkt, kan det være mer nærliggende for foreldre å støtte opp om barnas idrettsdeltakelse enn deltakelse i kulturaktivitet. Gaming er eksempel på en aktivitet som mange foreldre er skeptiske til å stimulere til. I løpet av prosjektets feltarbeid snakket vi også med en rekke barn og unge som

ikke deltok på arenaene vi besøkte. Et barn vi snakket med i Sarpsborg som *ikke* var deltaker ved Eastside Gamers, fortalte for eksempel at foreldrene støttet opp under barnets fotballinteresse, fordi de syntes det var bra å være i aktivitet utendørs. Et annet barn, som heller ikke deltok på gamingtilbudet, sa: «De liker at jeg er i aktivitet og får nye venner og sånn. Og at jeg ikke bare er inne hele tiden». At mange foreldre ikke anerkjenner gaming som verdifull aktivitet, og dermed ikke oppmuntrer til deltakelse på gamingklubben, bekreftes av lederen ved Eastside Gamers.

Mens mange foreldre har et ambivalent syn på gaming, har *spillutvikling* en litt annen og mer positiv valør for en del foreldre. Avdelingsleder ved kulturskolen som tilbyr spillutvikling mener foreldre med barn som liker å spille, melder barna på spillutvikling fordi de oppfatter dette som en mer kreativ og produktiv aktivitet enn gaming. Vi ser altså at foreldres anerkjennelse eller mangel på anerkjennelse kan være nokså avgjørende for om barn og unge introduseres for og begynner på en aktivitet, og i så fall hvilken.

6.2.3 Venner og forbilder

En annen faktor med stor betydning for barn og unges deltakelse i kulturaktiviteter, er hva venner bruker fritiden sin på. I vårt materiale er det mange barn og unge som, når vi spør hvorfor de begynte på en kulturaktivitet, svarer at de hadde en eller flere venner som gikk der allerede. Venner kan fungere som inspirerende ambassadører for en kulturaktivitet, og de kan aktivt rekruttere sine venner (jf. Heian & Berge, 2024). Det kan også kjennes tryggere å oppsøke en arena for første gang sammen med en venn som er kjent der. Ved noen av arenaene vi har studert har man erfart at enkelte deltakere utmerker seg som «superververe» gjennom at de aktivt mobiliserer mange i klassen eller vennegjengen, og drar dem med på aktiviteten. Lederne ved Soul Children opplever at de ikke behøver å jobbe aktivt med rekruttering, fordi kormedlemmene selv gjør jobben. Som den ene lederen sier; det typiske kormedlemmet har venner som har invitert vedkommende med. Også ved Soul Sessions har lederne erfart at dersom de klarer å få med noen få, kommer flere til: «For når de kjenner noen som kjenner noen som kjenner noen, så kommer jo ungdommene».

I vårt materiale ser vi at også forbilder kan ha en betydning for om man begynner på en kulturaktivitet. Ved Hugnadheim møtte vi en mor til en deltaker som fortalte at hun lenge hadde forsøkt å overtale sønnen sin til å begynne på dans, men det var først da danseinstruktøren kom på skolebesøk at han ble inspirert til å begynne. På kulturarenaer der barn og unge møtes på tvers av alder, kan eldre deltakere være viktige forbilder for de yngre. Dette var særlig tydelig på dansearenaene Hugnadheim og Soul Sessions, der eldre deltakere briljerte med sine ferdigheter. Ved begge disse arenaene møter deltakere eldre utøvere som har oppnådd status i dansemiljøene – også på nasjonalt nivå. En deltaker ved Soul Sessions fortalte at det var gøy å komme på Open Practice og oppdage at man her kunne trene sammen med eldre dansere og danseinstruktører som man hadde sett på Instagram eller battles. At det finnes forbilder man kan identifisere seg med kan altså ha mye å si for rekruttering til en aktivitet.

6.3 Rammer for deltakelse

Kapitlet har så langt vist at veien inn i en aktivitet ikke bare handler om at tilbudene er tilgjengelige, men også om familiebakgrunn, vennerelasjoner og om aktiviteten ses som interessant og relevant. I intervjuene med aktivitetslederne ved de ulike arenaene var tilbudets organisering og struktur tema, der spørsmålet om hvilken betydning har regelmessighet og oppmøtekrav, rutiner og ulike pedagogiske opplegg sto sentralt.

6.3.1 Regelmessighet og fleksibilitet

Ved alle arenaene vi besøkte foregår aktivitetene jevnlig, på faste ukedager og klokkeslett. Men hvor forpliktende oppmøtet er, varierer mellom arenaene. Barneoperakoret krever oppmøte hver gang, og man må ha gode grunner for å ikke møte. Det samme gjelder ved de fleste kulturskoletilbud. Enkelte arenaer, som Soul Children, har ikke krav til oppmøte, heller ikke Hugnadheim. Men også ved disse arenaene får ofte aktivitetslederne beskjed hvis noen ikke kan møte til øvelse. *Heng igjen* i Kongsberg krever ikke påmelding, der kan alle skolebarna delta etter skoletid. Uavhengig av forpliktelseskrav beskrives denne typen regelmessighet gjennomgående som avgjørende for å skape et miljø hvor de kan oppleve mestring og utvikling. Den minst bindende av arenaene vi besøkte er Open Practice ved Soul Sessions, som fungerer som et drop-in-tilbud, med åpen deltakelse og uten påmelding eller registrering.

At tilbudet foregår regelmessig ses altså på som viktig ved alle arenaene, samtidig som fleksibilitet og muligheten til å ikke binde seg til fast oppmøte kan være nødvendig for enkelte. Det kan også være noe med innholdet i enkelte av tilbudene som tilsier en annen organisering enn ukentlig oppmøte. For eksempel peker en av informantene ved Fredrikstad kulturskole på at fag som spillutvikling, animasjon og film representerer en annen type fag enn de mer tradisjonelle kulturskolefagene, og derfor kan ha behov for en mer fagspesifikk tilrettelegging. I denne sammenhengen trekkes særlig film fram som et eksempel på et fag der organisering i form av workshops, arrangementer eller intensive moduler med hyppigere treff kan være mer formålstjenlig enn den tradisjonelle modellen med ukentlige økter gjennom hele året.. Ifølge informanten bør slike fag heller organiseres som workshops, arrangementer eller intensive moduler med hyppigere treff. Det vil ha betydning både for motivasjon, progresjon og læring, blant annet fordi deltakerne slipper å starte på nytt hver uke. Erfaringer fra dans og sirkus trekkes også frem, der flere økter per uke, i avgrensede perioder, gir mer framgang enn én enkelt time per uke over et lengre tidsrom.

Hvor regelmessig, bindende og hyppig et fritidstilbud skal være og hvilken betydning det har, vil også være avhengig av målgruppas alder og livssituasjon. *Musikketreff* ved kulturskolen i Kongsberg, som er et musikkterapitilbud for unge voksne med rusutfordringer og/eller psykiske lidelser, har heller ikke noe krav til oppmøte; lederne beskriver dette som et «null-terskeltilbud». Tilbudet har få deltakere, og det er de samme som deltar hver gang, men enkelte kan ha lengre pauser i deltakelsen, for eksempel i forbindelse med perioder med sykdom eller behandling.

6.3.2 Forutsigbarhet og faste rammer

Et gjennomgående budskap fra flere arenaer er at aktiviteter som foregår innenfor noenlunde faste rammer i selve aktiviteten skaper forutsigbarhet og trygghet for deltakerne. Innholdet i mange av tilbudene er organisert etter faste strukturer, for eksempel med faste oppvarmingsøvelser etterfulgt av øving eller aktivitet. Et eksempel er dansetilbudet ved Hugnadheim, der hver time har en fast gang. Mønsteret er i hovedsak lik i alle gruppene, men med tilpasning etter aldersgruppe. At det er samme danselærer og at aktiviteten er lagt opp relativt likt i ulike aldergrupper gir en forutsigbarhet som bidrar til trygghet etter hvert som deltakerne blir eldre og starter i nye grupper. I de yngste gruppene begynner de med lekbaserte oppvarmingsøvelser, som sisten eller hauk og due. Så stiller alle seg i en sirkel, holder hender og går i ring etter takta fra felemusikk. Danselæreren gir lite instruksjoner i plenum, han bare begynner å gjøre ulike trinn, mens deltakerne hermer etter han. Han følger oppmerksomt med på hver enkelt, danser ved siden av de ulike deltakerne for å vise, og gir instruksjoner der det trengs. Mot slutten av økta drar danselæreren fram en turnmatte, og alle stiller seg i kø. Danselæreren går foran; han stuper kråke, og barna gjør det samme en etter en, mens danselæreren hjelper dem gjennom øvelsen dersom de trenger det. Treningsøkta kan også inneholde hallingsspark og andre leker eller konkurranser med akrobatiske øvelser – da vi var på besøk på arenaen var det tydelig at alle deltakerne hadde vært med på dette før, og visste hva som kom.

I likhet med dansetimen ved Hugnadheim kombinerer undervisningen ved spillutviklingstilbudet en fast struktur med rom for individuell utfoldelse. Timene innledes med felles gjennomgang i plenum, før deltakerne arbeider videre på egen hånd. Denne strukturen legger til rette for både felles læring og individuell progresjon, samtidig som den gir rom for kreativitet innenfor tydelige rammer. Spillutviklingslæreren beskriver undervisningsopplegget som en stegvis gjennomgang der hun først viser framgangsmåten på stor-skjerm fra egen PC, mens elevene gjør nøyaktig det samme underveis, omtrent som i en læringsvideo på YouTube. Etter denne felles gjennomgangen får elevene anledning til å lage egne variasjoner og bruke ekstra tid på endringer de selv ønsker å gjøre. Samtidig forsøker informantene å begrense bruken av visuelle effekter og ekstra elementer i spillet mens opplæringen pågår. Det kan ifølge læreren oppleves som utfordrende fordi elevene er svært kreative og har stor lyst til å skape mye på én gang. Derfor legges det opp til instruksjon på mellom en halv og en time, før elevene får friere rom til kreativ utfoldelse. I denne fasen jobber elevene selvstendig mens læreren går rundt og gir veiledning, svarer på spørsmål og tar opp felles problemstillinger i plenum via skjermen. Avslutningsvis må det også settes av tid til rydding og faste rutiner, slik at økten kan avsluttes på en strukturert måte.

Lignende faste strukturer finner vi også ved de andre arenaene. Basert på intervjumaterialet vårt kan vi si at denne typen stabile rammer og regelmessighet ofte ses på som avgjørende for deltakelse. For deltakerne er stabilitet tett knyttet til relasjoner og rammer. At barn og unge møter de samme voksne, og også de samme deltakerne, og at man får mulighet til å bli godt kjent med hverandre, øker sjansen for at man utvikler tillitsfulle relasjoner og et trygt miljø. Vi har hørt mange historier om hvordan enkeltpersoner følger

barn og unge over tid, og blir godt kjent med mange av deltakerne. Denne typen kontinuitet ses ofte på som en forutsetning for et godt sosialt fellesskap. Flere informanter er dessuten opptatt av at denne kontinuiteten har betydning for kvaliteten på tilbudet, og for den enkeltes progresjon og læring. Flere arenaer, både kulturskolene vi besøkte, barneoperakoret og også folkedanstilbudet, legger til rette for sammenhengende løp som gjør det mulig å utvikle seg fra nybegynnernivå til profesjonell utøver. Forutsigbarhet, både på organisatorisk og menneskelig nivå, ses med andre ord som en sentral forutsetning for stabilitet i det sosiale miljøet og for den enkelte deltakers utviklingsmuligheter.

Også i gruppeintervjuet med ansatte i Agenda X ble mangel på forutsigbarhet og kontinuitet beskrevet som en barriere for deltakelse. Deres erfaring er at kulturaktiviteter som er rettet mot spesifikke målgrupper ofte finansieres gjennom kortsiktige og prosjektbaserte tilskudd, for eksempel fra Bufdir. Det gjør det vanskelig å sikre kontinuitet og kvalitet, og mye av aktivitetslederens tid går til søknadsskriving og administrasjon framfor arbeid med ungdom. Dette innebærer også at det ofte er stor usikkerhet knyttet til hvor lenge ulike tilbud kan opprettholdes. Dette omtales eksplisitt som en demokratisk utfordring, særlig fordi nettopp mangfoldorienterte prosjekter, ifølge en av informantene, er mest sårbare for slik uforutsigbar finansiering.

Samlet sett viser materialet at stabile rammer, tydelig struktur og kontinuitet i relasjoner utgjør en kjerne i de fritidstilbudene vi har undersøkt. Det legger til rette for at deltakerne forplikter seg over tid, samtidig som denne forpliktelsen gjør det mulig å erfare utvikling, mestring og tilhørighet. Disse erfaringene bidrar igjen til at aktiviteten oppleves som meningsfull, noe som kan styrke motivasjonen for videre deltakelse. Å oppleve aktiviteten som meningsfull er ikke nødvendigvis bare knyttet til aktiviteten i seg selv, men til kontinuitet i deltakelse innenfor stabile og gjenkjennelige rammer. Som vi skal komme tilbake til i kapittel 8.1, der vi skriver om ildsjeler, er denne stabiliteten avhengig av organisatoriske og menneskelige ressurser, og kan utfordres av både sårbare arbeidsforhold og ytre rammebetingelser. Hvordan tilbudene organiseres og bemannes får dermed direkte betydning for både kvaliteten, tryggheten og hvor bærekraftige aktivitetene er over tid.

6.4 De som slutter

I løpet av dette kapitlet har vi beskrevet hva som gjør at barn og unge blir introdusert for og begynner på en organisert kulturaktivitet. Barn og unges egne preferanser for hva som oppleves gøy og relevant, og hvilke kulturaktiviteter som er tilgjengelig på hjemstedet, er selvsagt vesentlig. Foreldre og venners preferanser, anerkjennelse og ambisjoner er også viktig, det samme er ulike typer forbilder. At aktiviteten foregår innenfor faste rammer og tilbys regelmessig, kan være utslagsgivende for deltakelse, men for noen er fleksibilitet i organisering og krav til oppmøte nødvendig. Disse beveggrunnene for å begynne på en aktivitet, er samtidig beveggrunner for å ikke begynne eller *å slutte* på en aktivitet.

Vårt materiale viser at barn og unge ofte slutter på kulturaktiviteter hvis de får nye interesser, ved overgang i oppveksten, eller hvis andre aktiviteter blir viktigere i livet eller i timeplanen. Mange barn har fulle kalendre. En gutt på 11 år i Sarpsborg som ikke var blant deltakerne på gamingtilbudet på biblioteket, fortalte at han egentlig kunne tenkt seg å teste ut tilbudet, men tidspunktet passet dårlig: «Det passer ganske dårlig på tirsdager, for da er det liksom ... Jeg har trening på mandag, så da trenger jeg å slappe av på tirsdag før trening dagen etter igjen». En kulturskolerektor erfarte at elevene i kulturskolen ofte begynner å falle fra når de blir 13 år, ofte fordi de deltar på en idrettsaktivitet med økende treningsmengde: «Noen går på håndball, og det er plutselig fem treninger i uka, og sånn. Så da må de velge». Dette er en erfaring som mange i feltet deler. Noen barn har også behov for luker i kalenderen der det ikke skjer noe spesielt, der de kan være alene eller sammen med venner uten at det er noe organisert opplegg.

En annen viktig årsak til at barn og unge slutter, er at vennene deres på arenaen slutter. En gutt i slutten av tenårene som gikk på dans på Hugnadheim, hadde vært borte fra arenaen i flere år før han begynte igjen. Han fortalte om hvorfor han sluttet i 10-årsalderen:

Det var folk i klassen min som slutta etter hvert også. Og da var det ikke så mange som jeg kjente. Da var det de som var eldre. Da jeg var 10 år og de andre var 12, så var det ganske stor forskjell, syntes jeg. Det var ikke så artig.

Når én slutter, kan det altså ofte ha en smitteeffekt.

Slik foreldres preferanser, anerkjennelse, oppfølging og ambisjoner kan fremme deltakelse, kan mangel på det samme medvirke til at barnet *slutter* på en aktivitet. Kordinigenten ved barneoperakoret fortalte at de opplever utfordringer knyttet til øving hjemme, fordi noen foreldre ikke i tilstrekkelig grad legger til rette for dette:

Mange har utfordringer med å øve hjemme. Foreldre synes det er veldig fint at de driver med noen sysler, men hvis det blir profesjonelt, hvis det blir på et nivå som gjør at det, 'Oi, de begynner å ha lyst til å gå på talentutvikling, skole, program'. Da begynner foreldre å si, 'Nei, nå ble det litt mye. Må han øve så mye hjemme, da? Må han øve fem timer om dagen, liksom?' Da begynner du å bli litt skeptisk. Da blir de for flinke, nesten.

Også i kulturskolesammenheng kan elevenes entusiasme og lyst til å fortsette stå mest på foreldrene, mener en seksjonsleder. «Det er jo foreldrene som er den største utfordringen», sa hun. Hun forklarte at det kan være krevende å få foreldre til å forstå hva det faktisk innebærer å være elev ved en kulturskole og hva det kreves av møysommelig innsats og stamina for å for eksempel bli god på et instrument. I vår digitale tidsalder, der alt skal gå fort og der barn og unge har blitt vant til å få raske belønninger, er det, ifølge seksjonslederen, enda større behov enn før for at foreldre støtter opp under dette møysommelige arbeidet for eksempel ved å tilrettelegge for øving og passe på at det skjer. Hvis man ikke øver, vil man i mindre grad oppnå progresjon og mestring, som igjen kan føre til at man slutter.

Når foreldrekontakten er vanskelig å få til, er det utfordrende å samarbeide godt om å legge til rette for øving. En særlig utfordring, som representerer et ytterpunkt når det gjelder foreldrekontakt, og som nevnes av noen av våre voksne informanter, er når barn eller ungdom flytter på institusjon, og ikke lenger bor

sammen med foresatte som følger dem opp. Hvis institusjonen ikke er vant til og ikke har det i sine rutiner å forholde seg til fritidsaktiviteten, blir ansvaret lagt på barnet. En leder ved Kongsberg kulturskole fortalte at slike situasjoner er krevende for kulturskolen og den enkelte lærer som blir en svært viktig person for et barn i en vanskelig livssituasjon. I slike situasjoner ser kulturskolen at det er nødvendig med tett oppfølging, for å erstatte foresatte som følger opp at eleven kommer til spilletime og kjører og henter. Kulturskolen har erfart at det kan gå bra og at deltakelse kan opprettholdes, men faren for slutting er stor.

6.5 Oppsummering

Oppsummert så langt kan vi si at samtlige arenaer vi har besøkt, strever med å nå underrepresenterte grupper, særlig barn og unge fra husholdninger med lav inntekt, med innvandrerbakgrunn eller med foreldre uten interesse for eller tilknytning til kulturfeltet. Ved flere av arenaene vi besøkte, får vi høre at jenter er overrepresentert, og at gutter er vanskelig å rekruttere. Det gjelder særlig ved en del kulturskoletilbud og i korene. Ved Soul Sessions er det omtrent like mange gutter som jenter. Blant arenaene vi besøkte, er dansetilbudet ved Hugnadheim og spillutviklingstilbudet i Fredrikstad unntak når det gjelder kjønn, der guttene er i flertall. Kjønnsforskjellene når det gjelder rekruttering ses oftest i sammenheng med hva slags aktiviteter som tilbys, og at kulturaktiviteter ofte ses på som typiske jente-aktiviteter. Med andre ord kan selve aktiviteten og i hvilken grad den oppleves som relevant, være et sentralt hinder for rekruttering av ulike grupper.

Flere av informantene ved arenaene vi har besøkt, peker også på mer praktiske eller tekniske hindre for rekruttering. De to kulturskolene peker for eksempel på byråkratiske hindre, knyttet til søknadssystemer, betalingsordninger og ventelister, som kan virke ekskluderende. Samtlige arenaer er opptatt av at prisen ikke må være for høy. Men det er også bevissthet rundt at selv om økonomisk støtte kan bidra til å senke terskelen, er det gjerne andre sosiale forskjeller som hindrer rekruttering. Familiens sosiale og kulturelle kapital og foreldrenes kjennskap til og forståelse av kultur fremstår som sentrale faktorer for hvem som faktisk benytter seg av tilbudene. Dette innebærer at barrierene for deltakelse er sammensatte og omfatter blant annet språk, mangelfull eller lite tilgjengelig informasjon, økonomiske kostnader, transportutfordringer og ulike forventninger til hva et fritidstilbud skal bestå i. For å imøtekomme denne kompleksiteten, og nå ut til underrepresenterte grupper, har flere arenaer iverksatt målrettede rekrutteringstiltak gjennom skoler, fritidsklubber, skolefritidsordning og sommerskoler. Samtidig får vi høre at noen har erfart at også disse tilbudene i praksis ofte når de samme, relativt ressurssterke familiene. Der de lykkes med rekruttering av underrepresenterte grupper, har de drevet aktiv oppsøkende virksomhet, relasjonsbygging og synlig representasjon, snarere enn prisreduksjoner og tradisjonell annonsering alene. Samlet sett viser funnene at effektiv informasjon og markedsføring med sikte på inkludering krever mer enn økt synlighet. Det forutsetter målrettet og tilpasset kommunikasjon, tydelig og trygghetsskapende informasjon, oppsøkende arbeid

på brukernes egne arenaer samt et sterkt innslag av relasjonsbasert arbeid, ofte drevet fram av ildsjeler og lokale nettverk.

7. Sosiale fellesskap

I forrige kapittel viste vi at relasjoner og vennskap kan ha stor betydning for hvorvidt barn og unge prøver ut en organisert kulturaktivitet, og for om de fortsetter. I dette kapitlet går vi nærmere inn i fellesskapene som dannes på de utvalgte kulturarenaene og beskriver hva som kjennetegner disse fellesskapene. Vi beskriver hvordan de ulike arenaene vi har studert, arbeider med å skape trygge arenaer, og tar for oss betydningen av voksne nøkkelpersoner og god og trygg aktivitetsledelse. Først ser vi på hvordan fellesskapene påvirkes av hvordan fritidstilbudet balanserer mellom ambisjoner om inkludering og hensyn til faglig kvalitet, prestasjon og progresjon.

7.1 Inkluderende fellesskap

Både aktivitetens innhold og hvordan aktiviteten organiseres kan ha stor betydning for motivasjonen for å delta, for hvilke relasjoner som etableres, og for hvordan deltakelsen oppleves. Det kan også legge føringer for hvilke former for fellesskap som utvikles.

Noen aktiviteter foregår på en måte der man deltar tett sammen med andre uten å nødvendigvis måtte bli kjent gjennom samtaler. En av ungdommene ved Soul Sessions, forteller at samhandling primært skjer gjennom selve dansen: «Vi danser jo mer enn å snakke, da. Man blir liksom kjent med hverandre gjennom dansen, egentlig. Det er ofte jeg har danset med masse fremmede, og så tre uker senere finner jeg ut av hva de heter.».

At ikke alle aktiviteter krever at man blir kjent med hverandre gjennom samtaler, er også Eastside Gamers eksempel på. Aktivitetslederen der beskriver gamingtilbudet som en «skulder-ved-skulder-aktivitet», der deltakerne gjerne samhandler i selve spillet, men uten at de behøver å ha oppmerksomheten fysisk rettet mot de andre i rommet. Videre forteller han at gaming gir rom for ulike måter å delta på:

Når man spiller dataspill, kan man jo gjøre det på mange måter. Man kan konkurrere, eller man kan være kreativ, eller spille for seg selv. Men det er ikke så mange her som er så interesserte i å konkurrere. Det er ikke det viktigste. Det er ikke det de velger å gjøre når de spiller selv. Det synes jeg er veldig typisk. Og det er kanskje til og med typisk for de frivillige. Det er ikke så mye FIFA som blir spilt.

Som i idretten, er mange kulturaktiviteter kjennetegnet av et konkurranseelement. På musikkarenaer kan det være mer eller mindre uttalt konkurranse om for eksempel førstestemmer og solistoppgaver. Også dansearenaer kan være konkurransepreget. Hiphop-kulturens dansebattles og folkedansmiljøets kappleiker er nettopp konkurransebasert. Slik sett kan både Soul Sessions og Hugnadheim sies å være preget av et konkurranseelement. Men ikke alle barn og unge trives i konkurransepregede miljøer. Eastside Gamers er en arena med lite fokus på konkurranse, selv om det ligger et visst konkurranseelement i det å spille mot

hverandre. For aktivitetslederen lå motivasjonen til å dra i gang gamingklubben i nettopp det å skape en inkluderende og sosial arena uten konkurranse som bærende element; et fristed uten mange regler og uten høye krav. Vårt inntrykk er at gamingklubben på denne måten dekker et behov. Selv om det her er mulig å utvikle seg som gamer, og bli god på det, er det ikke fokus på prestasjon. Ambisjonen er bare å komme sammen, spille og ha det fint. Selv om han mener deltakelsen er verdifull for alle som er der, legger lederen for tilbudet til: «Vi har sikkert en del som ikke passer så godt inn i annen type organisert aktivitet eller lagidrett». Det samme fikk vi høre fra moren til en av deltakerne i gamingtilbudet, også referert tidligere i denne rapporten. Sønnen, som hun beskrev som lite sosial, hadde negative erfaringer fra fotball, men fant en alternativ arena gjennom gamingtilbudet. Da hun fant annonsen for en spillkveld som skulle arrangeres i regi av East Side Gamers, der man kunne møtes og sitte og spille i samme rom, tenkte hun at det måtte være midt i blinken for han. Hun fortalte videre at hun var nervøs for hvordan deltakelsen ville fungere, men at sønnen raskt ble inkludert: «Da var det en gutt som kom og spurte 'åh, spiller du Nintendo, kom, bli med inn her, for her er det storskjerm'. Og da forsvant han med en gjeng, og da ble jo hvert fall mor veldig rørt.», fortalte hun.

I Soul Children beskrives det sosiale miljøet som helt essensielt, og ofte kjenner kordeltakerne hverandre fra før, enten fra menigheten, eller fordi de går på skolen sammen. Lederne av tilbudet forteller begge at motivasjonen for å drive korene er å gi barn og unge et sosialt fellesskap i kirka, heller enn vektlegge individuell progresjon og musikalsk kvalitet. Dirigenten for den eldste gruppa, Soul Teens, sier at det først og fremst er ungdomsarbeid de driver med. Samtidig understreker han at det at det nettopp er sang og musikk som er aktiviteten, er avgjørende:

Vi har begge to en veldig tydelig tanke om at koret først og fremst er et barne- og ungdomsarbeid. Og da skal det være stor bredde. Og så er fokuset vårt sang og musikk. Men det viktigste for oss er jo at de blir inkludert. Og vi har mange i koret som jeg ikke tror synger en tone. Men de er med her likevel.

Videre beskriver informanten at det store engasjementet de begge har for barn og unge, er en sentral drivkraft, og at dette også smitter over på andre. Han mener dessuten at de har klart å bygge opp en annerledes kultur enn den som preger skolen. Han beskriver kormiljøet i menigheten som et miljø der de aller fleste er trygge på å være seg selv, og hvor det er rom for å feile og «drite seg ut». Ifølge informanten preges koret av «en utrolig backing-stemning».

Til forskjell fra kortilbudet i Vågsbygd, legger barneoperakoret ved DNO&B stor vekt på kunstnerisk og musikalsk kvalitet og progresjon. Men også her ses det sosiale som en essensiell kvalitet ved tilbudet. En av lederne for barnekoret der er opptatt av at opera som kunstform innebærer en kombinasjon av musikalske, kroppslige og sosiale kvaliteter. Selv om forestillingene de gjør, foregår i en helprofesjonell setting, har de hovedmål å utvikle barna, både musikalsk og sosialt: «Det å gjøre en forestilling, det er en veldig sosial greie. Det er et kollektiv som sveiser dem veldig godt sammen.»

Aktiviteter kan romme svært ulike elementer og kompetanser. Spillutviklingstilbudet ved Kulturskolen i Fredrikstad trekkes fram som eksempel på en mangfoldig og variert aktivitet. Spillutvikling som aktivitet er ikke begrenset til teknisk koding, men inkluderer design, planlegging, problemløsning og estetiske vurderinger. Dette innebærer at aktiviteten kan appellere til barn og unge med ulike interesser og ferdigheter, både de som er mest opptatt av programmering og IT, og de som i større grad motiveres av visuelle, kreative og estetiske uttrykk. Samtidig krever aktiviteten, ifølge kulturskulelæreren som har ansvar for dette tilbudet, at deltakerne har evne til å sitte stille over tid, konsentrere seg foran en laptop og ta imot relativt avanserte instruksjoner både fra lærer og fra spillmotoren som brukes i undervisningen.

På tvers av arenaene kommer det fram en gjennomgående toleranse for annerledeshet knyttet til ulike bakgrunner og væremåter, samtidig som mange tilbud i praksis framstår som relativt homogene. Et eksempel på dette finner vi ved spillutviklingstilbudet i Fredrikstad, som beskrives som åpent for alle som har interesse for faget. Samtidig viser sammensetningen av deltakerne liten grad av mangfold: tilbudet består utelukkende av gutter, de er stort sett i samme aldersgruppe, og det er begrenset kulturelt mangfold. Kulturskulelæreren forteller at hun har begrenset kunnskap om barnas bakgrunn. Hun forklarer dette slik: «Jeg snakker jo ikke så mye med dem om deres liv. Og de deler jo sjelden til oss også. De snakker bare spill og om det de holder på med.» Men lærere føyer til at det trolig er ulik grad av foreldreressurser involvert.

Både i Fredrikstad og ved barneoperakoret framstår interesse og dyktighet som langt viktigere kriterier enn eksplisitte mål om likestilling, inkludering og mangfold. Læreren i spillutvikling i Fredrikstad forteller at kulturskolen har hatt mange diskusjoner om inkludering, om hva det innebærer, hvem man mangler, og hvordan man kan nå flere. Samtidig uttrykker hun et ønske om å bevare fagets integritet. Hun sier:

Jeg tror de prøver å finne ut av hvordan de skal inkludere folk, men fortsatt beholde integriteten i hvordan de har satt opp tilbudet. For min del så vil jeg egentlig bare at de som er interessert i det faget, melder seg på. Men jeg vet ikke, kanskje jeg er litt annerledes akkurat der, jeg vil jo ikke at det skal være en stopper for inkludering.

Ifølge henne handler utfordringen i stor grad om markedsføring og informasjon, og om å være til stede på arenaer der potensielle deltakere befinner seg. Samtidig gir hun uttrykk for forestillinger om hvem som faktisk er interessert i tilbudet: «Jeg tipper jo at mange innvandrere for eksempel er interessert i spillutvikling. Men jeg tror ikke flere jenter er interessert. Av egen erfaring. Ikke på den måten vi gjør det i hvert fall.» (3a) I gruppeintervjuet med ledere og ansatte i Ung Kultur og kulturskolen i Kongsberg er det strategiske arbeidet med inkludering et sentralt tema. Det framgår at arbeidet forankres i en overordnet felles strategi, samtidig som de to arenaene skal få ha forskjellig fokus: Heng igjen prioriterer ungdommenes helhetlige trivsel og livssituasjon, mens kulturskolen er mer fagrettet. Fortsatt er det en vei å gå for å bygge bro mellom de to, noe som blant annet handler om å gi en felles forståelse av samarbeid og hvilke yrkesgrupper som skal inngå i ulike tilbud. Men bevisstheten om verdien av trygge voksne er gjennomgående innarbeidet i alle tilbud, og organisasjonen har jobbet med både å anerkjenne kulturskulelærernes kompetanse og heve kompetansen blant ansatte i Heng igjen/Ung kultur fritid. Det overordnede målet er å skape

inkluderende og trygge miljøer for ungdom, men det påpekes altså at det fortsatt er rom for utvikling og bedre samhandling.

Som eksempel på samhandling som fungerer bra, trekkes samarbeidet mellom kulturskolen og ungdomskafeen fram. Ungdomskafeen er et av tilbudene i regi av Ung kultur, og samarbeidet har som mål å gi ungdom, og særlig de med ekstra utfordringer, en trygg og meningsfull fritid. Dette innebærer både aktiviteter som sang og musikk, og et sted å finne støtte på dårlige dager. Ambisjonen er å skape en helhet som fyller ungdommenes fritid med mening og relasjoner til trygge voksne.

Vi har jo flere ungdommer som både er hos miljøarbeideren på ungdomskafeen, men som også er hos kulturskolelærer en annen dag i uka. Og vi samarbeider jo og snakker om og prøver på en måte å ramme inn disse ungdommene som kanskje har litt ekstra utfordringer på en trygg måte. At de har flere voksne. At de får stå og utøve og synge, men også komme ned til deg og legge seg på sofaen og ha en dårlig dag. Og bli bredd over pledd og få gratis mat. Det er et mål på at vi fyller fritida deres med mening, da. Så det er et sånn hele i dette her.

Spørsmålet om balansen mellom kunstnerisk og pedagogisk kvalitet og ambisjonen om at «alle skal med», er en gjennomgående problemstilling i Kongsberg. Kulturskolerektoren forteller at personalgruppa jevnlig drøfter hva som ligger i visjonen om en kulturskole for alle, og hvordan man kan legge til rette for at hver enkelt elev opplever mestring. Hun spør retorisk:

Og hva er «Kulturskole for alle»? Hva legger vi i det? At det skal være gode tilbud? At vi skal ta elevene seriøst? Og ha respekt? Kontinuerlig og også i de store prosjektene vi har hatt, så er det kjempeviktig at lærerne snakker med elevene. At vi får deres stemme fram i evalueringer også. Så jeg tenker at det er jo sånn sett en systematikk, kanskje, med det. Med den visjonen på toppen.

Som andre norske kulturskoler, balanserer altså kulturskolen i Kongsberg mellom ulike mål. Dette gjenspeiles også i ansattgruppa: Mange lærere er opptatt av hvordan undervisningen kan være mer fleksibel og coachende framfor å følge tradisjonelle mester-svenn-modeller. Andre liker best den delen av jobben som handler om å utvikle de ivrigste elevene. Det er bevissthet blant de ansatte om at utvikling av særlig dedikerte elever er en viktig del av kulturskolens mandat, og det legges vekt på å gi også disse elevene tilbud som sikrer utvikling og mestring. *Glogerfestspillene* løftes fram som en satsing som ivaretar denne typen elever. Festivalen arrangeres i Kongsberg hver vinter, og Kulturskolen står som arrangør for en egen konsertserie, der elevene både har egne konserter og spiller sammen med profesjonelle musikere. Dette oppleves som et prestisjefylt høydepunkt for mange av de mest dedikerte elevene. Tilbudet retter seg mot elever som ønsker å prestere på et høyt nivå, og det stilles krav til kvalitet og gjennomarbeidede fremføringer.

7.2 Involvering, ansvarliggjøring og lederutvikling

Arbeidet med å skape fellesskap det er godt å være del av og samtidig tilrettelegge for læring og utvikling kan også inkludere å gi noen deltakere, for eksempel de mest dedikerte eller de eldste, ekstra ansvar eller

mulighet til medvirkning. I Kongsberg har de gode erfaringer med å bruke viderekommende elever som mentorer og rollemodeller for andre unge, «som ressurser til å hjelpe andre ungdommer til å komme seg videre», som hun uttrykker det. Dette foregår på *Sommerskolen Kongsberg*, som arrangeres av kultur og velferdstjenesten i Kongsberg kommune. Sommerskolen er et gratis aktivitetstilbud i sommerferien for alle elever i private og kommunale grunnskoler i kommunen som tilbyr «et variert utvalg av morsomme, lærerike, praktisk-faglige, kulturelle og sosiale aktiviteter og kurs innenfor områdene musikk, teknologi, film, kunst, natur og bevegelse.»²⁴ Der får altså viderekommende og erfarne kulturskoleelever mulighet til å ha sommerjobb som assistenter. Dette er en praksis som kulturskolen ønsker å videreutvikle. Ifølge lederen for Ung kultur er dette noe som styrker fellesskapet, samtidig som de såkalt «spissede» elevene får dele sin kompetanse:

Da får de bruke all den kompetansen de har opparbeida seg gjennom flere år, til å faktisk hjelpe andre i gang. Og de beste rollemodellene er jo de som er nærmest seg sjøl i alder. Så ja, det er noe vi bare skal gjøre mer av, tenker jeg.

Sommerskolen er et godt eksempel på at det kan være mulig å kombinere spiss- og breddetenkningen, som mange kulturskoler beskriver som vanskelig. Samtidig understrekes det at denne typen helhetlig tenkning krever systematisk arbeid over tid, som også innebærer tverrfaglig og -sektoriell organisering, og at man har faglige og økonomiske ressurser.

Sommerskolen i Kongsberg gir noen av de eldste kulturskoleelevene mulighet til å få arbeidserfaring, men det er også en måte å involvere elevene på, og slik skape engasjement og eierskap til fritidsarenaen. Lederne ved kulturskolen forteller at de særlig de senere årene har blitt mer bevisst på å involvere elevene på ulike måter. De har blant annet latt dem ta aktivt del i både planlegging og gjennomføring av ulike prosjekter. For eksempel i forbindelse med ombyggingen av det nye kulturskolebygget fikk elever være med i deler av prosessen. Denne tenkningen er delvis inspirert av fritidsklubbene i kommunen, som har relativt lang erfaring med slik medvirkning. Men involveringen behøver ikke å være prosjektbasert, formalisert eller eksplisitt formulert. Det kan av og til bare være å ta seg tid til å snakke med elevene og høre hva de mener og synes om tilbudet; spørre hva de vil gjøre og hvordan de vil ha det. Dét er ofte viktig for å beholde elevene, forteller lederne. Erfaringen er at dette fungerer best når de voksne kjenner barna og får innsikt i hvordan de trives, slik kulturskolerektoren forteller her:

Og så dette med å beholde, da. Fremme lysten til å fortsette å stå i et tilbud. Det med at vi som lærere eller som voksne ikke gir de opp så lett. På en måte fortsetter å spørre etter, 'Hvorfor? Fortell! Er det noe vi kan gjøre annerledes? Er det noe mer du vil ha ut av dette her? Har du en idé?' Altså ta de med på råd. Medvirkning.

Å involvere barn og unge ved å spørre dem om hva de ønsker og liker, framheves også intervjuet med ansatte i Unge funksjonshemmede. «Vi spør veldig sjelden: 'Hva ønsker du? Hva er det du trenger for å være et fullt og helt menneske?», sier en av informantene og peker på at manglende brukermedvirkning kan

²⁴ <https://sommerskolenkongsberg.no/les-dette/>

påvirke hvor relevante fritidstilbud oppleves for barn og unge. Tilbud utformes ifølge henne uten at barnet eller ungdommen selv blir spurt om hva de ønsker eller trenger for å delta. Dette kan føre til standardiserte aktiviteter som i liten grad treffer den enkeltes interesser og behov. Når barn og ungdom ikke opplever at tilbudene er tilpasset dem eller gir rom for egne valg, kan det bidra til lavere motivasjon for deltakelse og til at enkelte grupper faller utenfor.

Som beskrevet over, er de ansatte ved arenaene i Kongsberg bevisste på å involvere deltakerne på ulike måter. Det gjelder også de andre arenaene vi har besøkt. I gamingtilbudet i Sarpsborg har de et *barnecrew*, der noen få deltakere blir plukket ut til å være med å bestemme litt og få litt ansvar; et slags medvirkningsråd. I likhet med kulturskolen i Kongsberg, har også de sett til fritidsklubber som har mer erfaring med medvirkning. Aktivitetslederen er opptatt av at deltakerne som plukkes ut til crewet ikke nødvendigvis er de som utpeker seg som spesielt flinke. Dette er ikke barn som typisk er medlemmer av elevråd på skolen, sier han, men heller de som har vært med lenge og som har vært forholdsvis stabile deltakere:

Jeg tror nok det er barn som ikke nødvendigvis hadde fått noe ansvar, eller noen av de har ikke fått så mye ansvar i andre sammenhenger. Men det er jo selvfølgelig de som har vært her mye, og de har vi prøvd å gi litt ansvar, og ser at det går bedre enn man skulle kunne tro.

Videre forteller han at ansvar brukes aktivt som et virkemiddel for utvikling. Aktivitetslederen gir et eksempel der en deltaker, som tidligere var mest opptatt av å jukse i spill, fikk ansvar for å bygge fellesskap på en Minecraft-server. Selv om dette i utgangspunktet skapte usikkerhet rundt om det ville føre til kaos, viste det seg å fungere svært godt. Dette ble et tydelig tegn på at de var inne på noe riktig.

Ved de fleste arenaene vi besøkte er tilbudet organisert etter alder. Aldersinndelingen ses som hensiktsmessig fordi det ses på som viktig å legge til rette for at deltakerne kan være del av et jevnalderfellesskap, og som gjerne også er på samme ferdighetsnivå som dem selv. Men ved flere av arenaene har de også aktiviteter med større aldersspenn, eller de har arrangementer der aldersgruppene blandes eller overlapper hverandre. De eldste deltakerne fungerer i slike tilfeller som forbilder, og enkelte steder også som «beskyttere», slik det beskrives i materialet. Ved Hugnadheim er de aldersinndelte danseklassene organisert slik at det noen ganger kan være en liten overlapp i tid, slik at de eldste av og til danser litt sammen med de som er litt yngre. De eldre deltakerne bidrar gjennom dette til å inspirere og motivere de yngre deltakerne, og de blir kjent med hverandre på tvers av aldre. Slik skapes en kontinuitet.

Ved Soul Children får de eldste deltakerne, fra 10. trinn og til med 19 år, ansvar for å ta vare på og trygge yngre deltakere. I tillegg til at de er med i hovedkoret, Soul Children, har de også sin egen gruppe, Soul Teens, som først og fremst er et lederutviklingstilbud. Også i barneoperakoret har de eldste fått ekstra ansvar. De hjelper for eksempel til under oppvarming og prøver, og er vakter før og under forestillinger. Vi fikk også høre om tidligere kormedlemmer som nå går på prestisjetunge utdanningsinstitusjoner for sangere som i ferier kommer tilbake for å både treffe kjente og hjelpe til. Det var tydelig at disse innhoppene var populære og at dette var store forbilder for barnekoristene. Også på soul Sessions har eldre dansere en

viktig oppgave, både som forbilder og som lærekrefter. Opplæringsprinsippet *Each one, teach one*, som vi så vidt var innom i kapittel 6, refererer til det kollektive ansvaret alle i hiphop-miljøet har for å bidra til at alle kan bli bedre dansere. Det betyr at også eldre dansere er involvert i opplæring og oppfølging av yngre. Dette kan være dansere som hevder seg i internasjonale konkurranser – battles – og det er dermed liten tvil om at dette er viktige forbilder i miljøet.

Så langt i dette kapitlet har vi sett at aktiviteters innhold og organisering kan ha stor betydning for deltakernes motivasjon, relasjoner og opplevelse, og ulike tilbud tilrettelegger for forskjellige former for deltakelse og fellesskap. Ved noen arenaer, for eksempel Eastside Gamers og Soul Children, tilbys aktiviteter som gir rom for sosial samhandling uten prestasjonskrav. På andre arenaer foregår det aktiviteter med mulighet for fordypning og ferdighetsutvikling, for eksempel ved flere av kulturskoletilbudene, og der dette setter rammer for det sosiale arbeidet. Noen av arenaene er også mer konkurranseorienterte enn andre. Dette gjelder for eksempel Hugnadheim og Soul Sessions, der deltakerne inngår i tevlingskulturer. Felles for mange tilbud er likevel at det jobbes med å skape gode arenaer og fellesskap å være en del av og å gi mulighet for individuell utvikling.

7.3 Mestring, tilhørighet og sosial status

Vårt materiale viser at opplevelsen av mestring har stor betydning for deltakelse. Det å finne en arena der man får dyrke en interesse, oppøve ferdigheter og bli god på noe kan ha stor verdi for den enkelte. Flere av deltakerne på arenaene vi har studert forteller om at de testet ut flere arenaer og aktiviteter før de fant den rette aktiviteten for dem. I slike tilfeller kan opplevelsen av mestring være sentral, slik det går fram av et utsagn fra en av deltakerne på Soul Sessions som hadde forsøkt både ballett og teater, før han fant hiphop: «Det var veldig gøy, og hiphop, det var min ... jeg greide det med en gang, og det var skikkelig gøy».

Det kreves også ofte en viss grad av ferdigheter for å kunne kjenne seg som et fullverdig medlem av fellesskapet. For eksempel har det betydning å mestre improvisasjon når en er på en dansearena. Å mestre aktiviteten styrker dermed opplevelsen av å tilhøre fellesskapet. Dette var tydelig på flere av arenaene vi har studert. Deltakerne på Kulturskolen i Fredrikstads spillutviklingstilbud utvikler sakte men sikkert ferdigheter i faget. Læreren på spillutvikling erfarer at etter hvert som deltakerne mestrer faget, blir de opptatt av å vise fram det de har utviklet til hverandre, og de uttrykker fascinasjon og interesse for hverandres spillkonsepter. Å få positive tilbakemeldinger fra de andre deltakerne på noe de har utviklet med utgangspunkt i egne ideer, kreativitet og ferdigheter betyr mye for dem sosialt, mener læreren.

Å delta over tid på for eksempel en dansearena, kan handle om å dyrke en felles interesse og bli god på dette sammen med likesinnede – kanskje komme i flyt sammen med venner. En deltaker ved Soul Sessions fortalte at hun hadde deltatt på andre dansearenaer tidligere, uten å oppleve at de andre deltakerne var like interessert i dans som henne. Men på Soul Sessions, sa hun, har alle dans som sin «passion». På denne

måten gir det å dyrke dans som interesse sammen og det å utvikle danseferdigheter sammen *innbold* til vennskapet.

Å bli god på noe, kan altså være et grunnlag for å bygge sterke vennskap. Å utvikle ferdigheter, kan også gi sosial status. Dette har vi sett for eksempel på dansearenaene vi har studert. Det krever mye trening å bli en god hiphop-danser eller lausdanser, men når en har kommet opp på et høyt nivå gir det synlighet og sosial status i miljøet. Et eksempel på det er de eldste deltakerne på lausdans på Hugnadheim, som også har hevdet seg godt i nasjonal sammenheng.

Mestring av en aktivitet fremmer altså deltakelse, og kan også gi sosial anerkjennelse. Motsatt ser vi at mangel på mestring kan påvirke deltakelsen negativt, og i verste fall føre til at barn og unge slutter. Ved de ulike arenaene vi har studert har man utviklet en rekke ulike praksiser for å tilrettelegge for mestring. I korskammenheng har vi sett flere eksempler på hvordan kordirigent er nøye med å gi deltakerne passe store oppgaver; oppgaver som er utfordrende nok til å skape utvikling, men ikke så utfordrende at de ikke kjenner på mestring. Soul Children er en arena der man kan være med uansett ferdighetsnivå, men der kordirigenten plukker solister ut fra hva hun tror de kan få til. Kordirigenten forteller hvordan hun tenker rundt solistoppgaver:

Det er ingen som får synge solo før de har testsunget. Og jeg plukker jo veldig mange av solistene. Ikke fordi du er det beste vi har, men du skal få en sang du mestrer. At ikke du får noe som ikke du mestrer. For hvis du står der da, da ryker hele koret for deg. Så det er noe som jeg kjenner er viktig.

Også i barneoperakoret er det viktig for kordirigenten å tilrettelegge for mestring. I dette koret står imidlertid talentutvikling og det å utvikle de beste helt sentralt. Kordirigenten forklarer:

Vi utfordrer dem samtidig som vi tar hensyn til deres fysiske og psykiske muligheter for å gjøre det de skal. Så vi må forvalte dem sånn at de ikke får oppgaver som de ikke er rustet til fysisk og psykisk. Og det er en avveining hele tiden. Men vi forsøker å følge barnas tempo og de behovene som barna skal fylle på hovedscenen.

Kordirigenten jobber med å skape en balanse mellom det å ruste barna for den harde bransjen som koret er en del av, og å hjelpe dem med å bevare sårbarheten og fellesskapet. Deltakerne skal herdes som individuelle deltakere – de skal bli robuste for å tåle presset. Samtidig skal de lære å være snille med hverandre, som kordirigenten sier: de må «prøve å bevare det gode hjertet». Når barn har store roller på hovedscenen, krever dette individuell oppfølging og coaching gjennom prøveperioden og bak scenen gjennom hele forestillingen. Da er det ikke nok at barnet er dyktig til å synge, det er også nødvendig at det har scenisk trygghet. En annen informant fra ledelsen av barneoperakoret forteller hvordan de jobber med dette:

Så da er det bare å sette i gang og jobbe det barnet fram scenisk sånn at det fungerer. Og da er det å gå steg for steg. Jeg pleier å si det sånn morsomt i forhold til kontrasten til voksne. For de voksne kommer inn med kjempestor selvtillit, og er verdensmestere som regel. Så hvis du skal ha noe veldig spesielt ut av dem, så må du først rive dem ned, og så må du bygge dem opp. ... Mens barn må du bygge opp millimeter for millimeter og steg for steg, og så får de mer og mer mestringsfølelse. Og sånn i siste perioden så tar det helt av. Så en veldig morsom måte å følge den utviklinga på.

En annen sårbar situasjon i kor, som fort kan føre til manglende mestringsfølelse, er knyttet til gutters stemmeskifte. Denne perioden, når guttene ikke har kontroll på stemmen, kan være ganske vanskelig for en del. «Det er ikke lett å skulle være tenor, når du fremdeles er sopran», forteller en av de som jobber med barneoperakoret. Men det er viktig å klare å holde på guttene gjennom stemmeskiftet, selv om de ikke mestrer det sangtekniske så godt, både for deres egen og fellesskapets skyld. I barneoperakoret har de utviklet et eget sangpedagogisk opplegg for gutter når de kommer i stemmeskiftet, for å bygge opp stemmen på nytt. Selv om guttene ikke alltid kan inkluderes i alle oppsetninger, fortsetter de med sangtimer. Å få guttene til å synge seg gjennom stemmeskiftet er en strategi som, ifølge korets sangpedagog, står i skarp kontrast til tidligere praksis, da gutter ikke lenger fikk fortsette i koret da de kom i stemmeskiftet. Man trodde lenge det var skadelig, og det var vanlig å tenke at gutter i stemmeskiftet burde avholde seg fra å synge i tre år. I barneoperakoret ser de at mange gutter i stemmeskiftet ofte savner den gamle sopranstemmen sin. «Det har jo med identitet å gjøre», sier sangpedagogen. Dessuten er dette en periode hvor det også skjer mye annet i kroppen, og det kan være hardt. Da blir det ekstra viktig å inkludere dem i fellesskapet.

På arenaer der det drives aktiviteter som ikke alle har fysiske forutsetninger fra naturens side for å mestre, har vi møtt ledere og instruktører som forteller hvordan de forsøker å finne pragmatiske løsninger som gjør at deltakerne likevel kan delta, kjenne mestring og dermed fortsatt være del av det sosiale fellesskapet. Danselæreren ved Hugnadheim fortalte at han så langt ikke har møtt noen det ikke er mulig å inkludere i aktiviteten, men ikke alle vil oppleve å mestre å danse halling på høyt nivå. For eksempel kan deltakere som er overvektige streve med dette, da kan selv det «å stupe kråke være en uovervinnelig øvelse», som danselæreren sier. Danselærerens har en strategi for å holde på dem som ikke har fysikken til å danse halling:

Opp gjennom åra har det vært mange som har vært med på halling, og så har jeg fått lokket dem over på pardans. Så har de kanskje sluttet på halling, men fortsatt med pardans. Det er egentlig det jeg ønsker. For å bli en slik topp hallingdanser, det er én av hundre. Det er noen få.

Danselærerens strategi tar altså utgangspunkt i at de aller fleste *ikke* skal bli toppdansere, og han passer på å tilrettelegge for dette flertallet. Strategien skiller seg dermed fra den strategien som preger en del idrettsarenaer for barn og unge, og som kommer til uttrykk ved at kravene til sportslig utvikling og dedikasjon spisses gradvis oppover i alder. Denne eskalerende tilnærmingen fører til at færre opplever å passe inn, og flere og flere faller av med økende alder (Solstad et al., 2022).

Også ved kulturskolen i Kongsberg jobbes det med å tilpasse aktiviteter og opplegg slik at alle barn og unge, også de med ulike diagnoser eller funksjonsnedsettelse, kan kjenne mestring. For noen kan det for eksempel være viktig å tilrettelegge for nok øving før man skal fremføre det for et publikum, slik at man er trygg når man står på scenen. For andre er det å spille konsert i beste fall et langsiktig mål, hvis det i det hele tatt *er* et mål. Her er det ifølge rektor viktig å finne balansen mellom å inspirere og å forsiktig presse på:

Noen går i kulturskolen og spiller ikke konserter. Og det er greit, det òg. Og så kan det hende vi kan prøve å inspirere dem til å gjøre det og legge til rette. Og så er det noen som etter mange år spiller sin første konsert, for da var de klare. Men det er også greit. De skal være trygge på de tingene.

På arenaene vi har studert legges det altså inn mye innsats for å inkludere alle uansett talent, fysikk og funksjonsnivå. For eksempel sier danselæreren ved Hugnadheim at i prinsippet alle kan delta der, uansett fysiske forutsetninger. Samtidig kan vi anta at det finnes barn og ungdommer med funksjonsnedsettelse som ikke engang tenker tanken på å møte opp på Hugnadheim eller de andre arenaene.

Eksempelene over bidrar til å belyse en mer overordnet diskusjon om hvor grensene for inkludering går, i hvorvidt tilbudet skal rettes mot bestemte målgrupper og hvor langt man skal strekke seg for å tilpasse tilbudet til bestemte målgrupper. Et av spørsmålene som har kommet til overflaten i intervjuene er for eksempel om mål om mangfold og representasjon nødvendigvis må realiseres innenfor alle institusjoner og tilbud. For eksempel i intervjuer med ledere for barneoperakoret kommer dette til uttrykk i refleksjoner rundt rekruttering av deltakere med funksjonsnedsettelse. En av informantene beskriver en inkluderende pedagogisk tilnærming som tar utgangspunkt i barnets faktiske forutsetninger her og nå. Han understreker betydningen av å bygge mestring og trygghet før man stiller krav til kunstnerisk uttrykk:

Den morsomme innfallsvinkelen er nødvendigvis ikke å begynne med det man vil ha som uttrykk, men rett og slett finne ut hva det barnet får til. Og så gi positiv tilbakemelding på det. Og ta kontakt med ham og starte en sånn grunnleggende mestringsfølelse og støtte barnet. Hvis barnet føler mestring, så tør det litt mer. Og så kan du ta det barnet i den retningen som virkelig fyller den rollen med noe spennende. Men du må ta utgangspunkt i det. Det barnet der og da.

Ifølge denne informanten handler det om å stille kunstneriske krav om individuelle tilpasninger og mestringsopplevelser. Samtidig fastholder han at musikalitet og gehør er nødvendige forutsetninger for å kunne holde nivået som kreves i DNO&B. En av de andre lederne fra samme arena vurderer dette mer pragmatisk, og understreker at inkludering også må ses i lys av virksomhetens praktiske og organisatoriske rammer. Lederen peker på at selv om hun prinsipielt mener at alle bør ha mulighet til å delta i en kulturaktivitet, må det samtidig vurderes hvor funksjonelt og gjennomførbart det er innenfor deres egen institusjon. Eksempelene over illustrerer en spenning mellom idealet om bred inkludering og institusjonens kunstneriske og organisatoriske rammer. På den ene siden uttrykkes vilje til å tilrettelegge og arbeide inkluderende gjennom pedagogiske strategier som bygger på mestring og individuell tilpasning. På den andre siden innebærer virksomhetens tydelige kvalitetskrav og praktiske begrensninger, at ikke alle former for inkludering nødvendigvis kan realiseres innenfor akkurat denne institusjonen.

Ved kulturskolene, derimot, er det mulig å gå ganske langt i tilpassing og tilrettelegging for å realisere deltakelse. I noen tilfeller forutsetter deltakelse at det etableres aktiviteter som er spesielt tilrettelagt for bestemte målgrupper. Da vi besøkte kulturskolen i Kongsberg, var vi til stede på *Musikktreff*. Tilbudet ble

markedsført som et åpent tilbud for ungdom og unge voksne som er opptatt av musikk²⁵, og var lagt opp som et «null-terskeltilbud», som blant annet innebar at det ikke var knyttet forventninger til oppmøte eller hva deltakerne skulle bidra med. Noen hadde jobb, studie eller skole i tillegg, for andre var dette det eneste stedet de møtte andre eller deltok på noe som liknet på aktivitet. Aktiviteten ble ledet av to musikkterapeuter, og gikk ut på å samle ungdommer til felles musikklytting. Ungdommene valgte selv ut låter de likte å lytte til, og sendte forslagene inn til musikkterapeutene på forhånd. Noen gikk også til sangtimer hos den ene musikkterapeuten, og det hendte at de fremførte låter for hverandre på Musikktreffet. Da vi besøkte Musikktreff i kulturskolens bandrom, satt tre ungdommer og de to musikkterapeutene rundt et bord, omgitt av musikkinstrumenter og lydutstyr. Den ene terapeuten hadde koblet mobiltelefonen sin til lydanlegget, og etter litt innledende prat var det klart for lytting. I et feltnotat skriver en av forskerne:

Den første låten settes på, og det er tydelig at det er [deltakers navn] som har sendt inn den. Hun synger lavmælt med, men med innlevelse. De andre synger og nynner også litt med. Stemninga er rolig og avslappa. Selv om jeg kommer utenfra og er et fremmedelement, som i tillegg er der for å studere dem, føler jeg meg velkommen og inkludert i gruppa. Jeg kjenner en form for tilhørighet til de andre, at vi alle deler en opplevelse – vi tar oss tid til å lytte til den samme musikken. Vi hører på flere låter, i litt ulike sjangre, flere er remixer av eldre låter. Etter hver sang tar gruppelederen ordet og berømmer låtvalget, og noen ganger bemerker hun at den som har sendt inn låten også kan teksten.

Lavmælt samtale fylte inn mellom hver låt – om låtens kvaliteter, når den først kom ut, og hvem som spilte inn originalversjonen. Deltakerne var litt beskjedne og tilbakeholdne i begynnelsen; de hadde jo også besøk av forskere denne kvelden, som kanskje ga litt ekstra nerver med tanke på å fremføre låter selv. Men etter hvert tok en av dem motet til seg, og satte seg til pianoet og sang en låt, til stor anerkjennelse fra de andre i rommet. Senere sang også de to andre hver sin låt i mikrofon med playback. For en av dem var dette første gang hun fremførte noe på Musikktreff, og hun var så nervøs at hun skalv på hendene. Men hun var lettet og glad etterpå, og hun fikk mye støtte og varme fra de andre. I et annet feltnotat reflekterer en av forskerne:

Jeg kjenner at jeg synes musikktreff er et veldig fint konsept. Kulturskolen kaller dette for et nullterskeltiltak, og det tror jeg virkelig det er. Her kommer du hvis du klarer det, og du blir ikke bebreidet hvis du ikke klarer å komme hver gang. Her kan du bare komme og være og lytte, eller du kan få synge for et publikum du er trygg på.

Musikkterapeutene som ledet aktiviteten laget en trygg og vennlig stemning. De ledet samtalene inn på musikken, viste interesse for ungdommenes musikksmak, og anerkjente deres nervøsitet på en støttende og vennlig måte.

Aktivitetstilbudet er et eksempel på et tilbud der det legges vekt på at deltakerne skal oppleve mestring og få være en del av et fellesskap, selv om det ikke er aktuelt for de fleste av dem å delta i ordinære kulturskoleaktiviteter. Musikktreff er altså i prinsippet en åpen arena for unge som er interessert i musikk, men i

²⁵ <https://aimblob.blob.core.windows.net/aimfiles/0ad1c52d-335a-4b0e-b494-a00854c0b832.pdf>

praksis et tilrettelagt tilbud i et trygt rom. Selv om Musikktreff er en skjermet arena, finner det sted i kulturskolens lokaler og er slik sett en del av kulturskolefellesskapet.

7.4 Å kjenne seg hjemme i fellesskapet

Å være del av et sosialt fellesskap ser ut til å være en helt sentral motivasjon for å delta på en organisert kulturaktivitet. Dette ser vi at gjelder også i kulturaktiviteter der det primære målet er å tilegne seg ferdigheter eller utvikle talent. Deltakelse er med andre ord en inngangsport til å bygge relasjoner med andre mennesker. En deltaker fra Soul Sessions som også går på den tilknyttede danseskolen Subsdans, forteller om dette:

Jeg er veldig glad i Subsdans. Jeg kunne aldri tenkt meg å slutte. Ikke bare på grunn av dansen, men også fordi de vennskapene jeg har skapt på Subsdans. Det er ikke bare dans det handler om da lenger. Det er vennskap og familie det handler om.

Informanten sier videre: «For meg er dans noe av det viktigste i livet mitt. Og Subsdans og Soul Sessions er mitt andre hjem, på en måte». En deltaker fra Eastside Gamers har en lignende erfaring: «Det er noe som får meg til å føle at dette her rett og slett kan være et eller annet type del av en familie. At vi alle sammen er en familie».

Deltakerne over bruker betegnelsen «familie» for å beskrive kvaliteten og styrken i disse to fellesskapene, og en av dem omtaler arenaen som «mitt andre hjem». Deres motivasjon for å delta handler med andre ord ikke bare om aktivitetene, men om relasjonene. Og hva representerer en familie? Det er et fellesskap der man kan være seg selv, der man føler seg velkommen, der man kjenner seg hjemme, der man kan slappe av og senke skuldrene, der man bryr seg om hverandre og stiller opp for hverandre. Det er også et fellesskap der man tolererer hverandre selv om man er litt forskjellige.

Soul Children er et annet eksempel på en slik familie. Kordirigenten omtaler selv koret eksplisitt som «familien». Når du er med i koret, er du automatisk med i familien. Det gjelder alle, både barna og ungdommene i koret og alle rundt dem: «Fantastisk! Du er en like stor del av koret om du er med i lydcrewet. Vi er familien – for det er den vi kjører hele tiden, familien». Om en kordeltaker slutter i koret, vil alltid familien stå klar hvis vedkommende ombestemmer seg og vil begynne igjen, forteller kordirigenten. Og det sørger hun alltid for å formidle til dem: «Vi lukker ingen dører. 'Du er alltid i familien,' sier jeg». Når det skjer ekstraordinære og traumatiske hendelser i lokalsamfunnet, mobiliserer kor-familien. Det skjedde for eksempel da en familie i menigheten ble hardt rammet av en krise, og hele lokalsamfunnet var sterkt preget. Kordirigenten forteller hvordan korfamilien tok vare på både familien som var direkte rammet og de andre deltakerne og deres foresatte:

Da sa jeg bare: «Nå må vi oppbemanne!» Så ringte jeg kirka: «Nå må vi oppbemanne! Vi må kjøre på at vi har diakonen der». Og det var mange voksne som var som var shaky, ikke sant. Da prøvde vi å ta vare på denne

familien og hverandre. Og ungene, jeg snakket mye med dem: «Hva vil dere? Vil dere komme, vil dere ikke? Jeg synes dere skal komme og bare være sammen. Gjør det du orker. Vær med.» Det er lov å ha en dårlig dag, og det skal ungene lære. Og det er lov å ha en dårlig dag i koret. Sett deg ut på siden, men du er likevel med i familien vår. For det er godt å være med familien, sier jeg, når vi har dårlige dager. Vi bruker betegnelsen familien med koret hele tiden. Både med de store og de små. For det er det vi er.

Å bli del av det fellesskapet som utspiller seg på en kulturarena kan også være en inngangsport til et større sosialt fellesskap som strekker seg ut over den spesifikke arenaen – et fellesskap av likesinnede. Et eksempel er barna og ungdommene som er deltakere i barneoperakoret. Mange av disse har gjennom år møtt hverandre i flere ulike musikalske sammenhenger. En 17 år gammel deltaker forteller for eksempel at hun kjenner flere av de andre deltakerne fra musikklinja ved en videregående skole i Oslo og fra Barratt Due, og at hun møter dem ikke bare i operaen, men også i flere andre musikksammenhenger. Deltakere på Hugnadheim forteller at de kjenner ungdom fra andre steder i landet gjennom dansen. De møtes på kapp-leik og dansearrangementer som samler folk fra hele landet. Men deltakelse på en kulturarena kan også være en portal inn til et enda større fellesskap – for eksempel et stort, globalt kulturfellesskap av dansere, et «forestilt fellesskap» (jf. Anderson, 1991) der medlemmene ikke kjenner hverandre, og heller aldri kommer til å møtes, men forestiller seg at de hører til. På Soul Sessions møtte vi deltakere som fortalte om hvordan det å danse kunne gi dem en følelse av «connection» med alle verdens dansere.

Fellesskapet på en arena kan komme tydelig til syne gjennom samhandling, eller være mindre synlig og uttalt. På Soul Sessions snakket deltakerne om at det å danse i samme rom som andre, og kjenne andres danseenergi, gjorde at de kjente at de var «del av noe større»:

Man er i samme rom og i samme energi, og man feeder på hverandres energi, selv om man gjør forskjellige ting. Så jeg tror og håper, at når man har vært inne i et sånt rom, selv om man ikke har connectet med alle og danset sammen, at man stadig føler seg som en del av noe større.

Om man stikker nesen inn til spillutviklingsklassen ved Kulturskolen i Fredrikstad er det kanskje ikke fellesskapet man først får øye på. Spillutvikling tilbyr et fellesskap til barn som liker å gjøre ting alene. De jobber selvstendig og hver for seg, men de har en god venn ved siden av seg på nabopulten, og de er sammen i rommet, skulder ved skulder, slik vi alt har beskrevet. Selv om spillutviklingstilbudet ikke har et primært mål om å være en sosial arena for deltakerne, er det vesentlig at deltakerne sitter på rad og rekke i samme rom – de er sammen, selv om de ikke gjør ting sammen. Læreren forteller at aktivitetstilbudet tiltrekker seg det hun kaller «jobbe-alene-gutter». De er selvstendige, og vil helst ikke utføre aktiviteten som gruppearbeid. Likevel er det vesentlig at det sitter en venn ved siden av, og småpratene går hele tiden om spillene de sitter og lager. Med andre ord, selv om dette er et gruppetilbud, utgjør ikke deltakerne et lag eller et ensemble; de jobber i samme rom, men parallelt. Det er annerledes enn et dansefellesskap der man «feeder på hverandres energi», men det er like fullt et fellesskap.

Ved noen av arenaene vi har studert, er det, som vi har fortalt om tidligere, etablert praksiser der de eldre og erfarne deltakerne er gitt et ansvar for å bidra til at de yngre og mindre erfarne blir integrert i

fellesskapet og kjenner seg hjemme der. Kordirigenten ved Soul Children er opptatt av å ansvarliggjøre de eldste i å ivareta de som er litt alene eller faller litt utenfor. Etter hvert har de blitt så godt trent i dette at hun omtrent ikke behøver å si det til dem:

Når noen mangler den nærmeste vennen sin, da hiver jeg inn de eldste. Sann som nå, så vet jeg om en som har mistet den nærmeste som hun hadde i koret, og som av og til kan falle litt på utsiden. Men da er de faktisk ganske godt trent, mange av dem, så de tar det med en gang. Men det er det jeg sier, jeg forventer – dere er de eldste.

Også ved Soul Sessions forteller deltakere at de, da de var nye på arenaen, opplevde å bli aktivt inkludert av andre deltakere. En deltaker fortalte om hvordan hun opplevde å komme på Open Practice første gang. Da hun kom inn i rommet, kom det to personer bort til henne og fikk henne med seg ut på dansegulvet, der flere andre danset i en stor ring: «Og så fikk de meg til å hilse på de andre som var i ringen. Og så bare 'vibet' vi sammen og danset sammen. Ja, og så endte jeg opp med å bli kjent med dem, da». Fortsatt, selv etter å ha vært der mange ganger, kan hun kjenne seg litt alene på Open Practice hvis det ikke er noen hun kjenner der. Men:

Det kommer nesten alltid noen bort til deg og begynner å hilse. I hvert fall har jeg opplevd det sann. Jeg driver jo mest med hiphop, ikke med breakdans. Men jeg prøvde noe breakdans på gulvet fordi jeg så noen andre gjøre det, og det så kult ut. Og da kom det en av de veldig flinke breakerne bort og lærte meg hvordan man gjorde det trinnet. Det er veldig koselig.

Det er ikke en helt vilkårlig opplevelse denne deltakeren refererer her. Mange dansemiljøer kjennetegnes av denne type praksiser for å gi andre anerkjennelse – for eksempel gjennom at man lærer bort trinn og triks, og ikke minst gjennom at man tar seg tid til å hilse på andre deltakere når man kommer inn i rommet. Dette kan man tydelig se på Soul Sessions. I et intervju med en av de som driver arenaen, blir denne hilsekulturen beskrevet:

Det er en måte å se hverandre på. Og, ja, det er en måte å vise respekt på, kan man si, til sine medmennesker. Så jeg prøver å lære opp mine elever til at det er en god vane å hilse på folk når man kommer inn i et rom. Det er en icebreaker, jeg har sett deg, du har sett meg. Det er ikke så viktig om vi henger sammen hele kvelden, men vi har i hvert fall hilst på hverandre.

Denne hilsekulturen bidrar til trygghet og samhold, og gir deltakerne en følelse av å være del av noe større, først og fremst det lokale fellesskapet her og nå, men også det større globale kulturfellesskapet.

7.5 Trygge arenaer

Vårt materiale viser at det også har stor betydning for deltakelsen om en arena oppleves som trygg. Det er en forutsetning for deltakelse, utfoldelse og mestring (jf. Heian et al., 2025). Dette er også noe ledere og instruktører ved tilbudene vi studerte var opptatt av, noe vi skal se nærmere på i det følgende.

7.5.1 Regulering og disiplin

For å skape trygghet har flere av arenaene tatt i bruk synlige, fysiske virkemidler, i form av plakater på veggen der regler for oppførsel er kommunisert. Ved Soul Sessions, for eksempel, henger det plakater der danserne oppfordres til å ta kontakt med en leder dersom han eller hun opplever homofob, seksisme eller rasisme. Dette opplever en av danserne vi snakket med som positivt og betryggende.

I barneoperakoret er det nulltoleranse for negative kommentarer. Dette er ikke slått opp på veggen, men blant annet kommunisert i en håndbok for koret. Som vi viste i den innledende beskrivelsen av arenaen (kapittel 5) kan teksten i håndboka oppleves som streng og kanskje litt gammeldags. Samtidig kan dette strenge også ses som omsorg og trygghet. En annen liten, men viktig og synlig detalj, er at deltakerne i koret har nøkkelkort og tøyvesker med regnbuesymboler på. En av deltakerne, en jente på 17 år, opplever miljøet som tolerant og aksepterende overfor for eksempel skeive.

Ved flere arenaer er regler for oppførsel ikke kommunisert eksplisitt gjennom tekst eller symboler, men muntlig eller ved at ledere går foran som gode eksempler på hvordan man snakker til og om hverandre. Hos Eastside Gamers er det ikke slått opp regler på veggen, men noen uformelle regler praktiseres; ingen banning, ingen rasisme, ingen stygge kommentarer. Det er en uuttalt regel om at det er viktig å oppmuntre hverandre. Aktivitetslederen fortalte at han er opptatt av at det skal være mest mulig fritt og få regler. Samtidig var det klart at han, på en tydelig, men vennlig måte, slo ned på uønsket adferd. Under vårt besøk på gamingkvelden ble vi vitner til at aktivitetslederen grep inn i en situasjon der det hadde vært en uoverensstemmelse mellom to gutter.

7.5.2 Å skape rom for annerledeshet

Gamingtilbudet i Sarpsborg har vi tidligere beskrevet som særlig attraktivt for barn og unge som ikke trives i konkurransepregede aktiviteter. For noen er dette med på å gjøre at arenaen oppleves som trygg. Ved denne arenaen har man klart å skape et miljø hvor det er rom også for barn og unge som i en del andre sammenhenger kan kjenne seg annerledes eller utenfor. En deltaker vi møtte på gamingkvelden fortalte om mange opplevelser av å ikke passe inn på andre fritidsarenaer på grunn av en funksjonsnedsettelse. Eastside Gamers var derimot en arena som denne deltakeren kjente seg trygg på:

Det er jo et sted folk egentlig spiller veldig mye og har det gøy. Og er sammen og ... et sånt sted de liksom møter opp. På starten da jeg kom dit, så var jeg veldig sjenert. Men så begynte jeg å føle meg rett og slett som en familie der. Jeg følte meg trygg.

Samme informant forteller om mange fritidsaktiviteter som er prøvd ut, men som vedkommende har måttet slutte på, og i hovedsak på grunn av funksjonshemmingen. Videre fortalte informanten om mange venner, men at de fortrinnsvis møtes på arrangementer i regi av foreningen som samler personer med samme

type funksjonsnedsettelse, og de er derfor spredt over store deler av landet. Å finne gamingtilbudet førte til at denne deltakeren fikk en lokal arena å høre til på. Gamingtilbudet oppleves som et sted det er mulig å utfolde seg og kjenne seg trygg, og deltakeren har fått venner på denne arenaen, til og med en med samme diagnose. Å selv ha erfaring med å ikke kjenne seg inkludert og trygg på andre arenaer, mener deltakeren har betydning for hvordan man som erfaren deltaker tar imot andre:

Forsker: Men hvis det kommer inn noen her som kanskje er litt annerledes enn de andre, hvordan blir de tatt imot? Føler de seg velkommen?

Informant: Jeg ville tatt imot dem helt vanlig, for jeg vet litt hvordan det er å være annerledes ish. Jeg har noen ganger blitt oppfattet annerledes, for folk har rett og slett tatt meg slik.

Eastside Gamers fremstår som et sted der det er mulig å finne seg til rette om man er litt annerledes. Her blir man møtt med åpenhet og respekt, mener aktivitetslederen, og refererer til at det blant både deltakerne og de frivillige er personer som ikke opplever at de passer inn overalt:

Vi har jo mange her, og vi har hatt mange frivillige også, som kanskje ikke er helt A4. Ikke alle som har jobb. Og som har et litt annet syn på ... Ja, på livet kanskje. Det er fint å se hvordan noen av dem blomstrer her, da. Og vi tenker at de nok ikke har så mange andre steder hvor de passer inn. Og får lov til å ta ansvar.

Ved Eastside Gamers er det en glidende overgang mellom de som er i målgruppa som deltakere og de som er i målgruppa som voksne frivillige. Deltakerne er fra seks til 25 år, men de fleste er fra sju til tolv år. Enkelte av de frivillige er med mest fordi tilbudet treffer dem som deltakere, selv om de i prinsippet er for gamle. De skriver under på kontrakt og får utlevert frivillig-jakke. Rollen som frivillig gir dem en offisiell grunn til å delta. Som lederen for frivilligsentralen påpeker: «Da kan de på en måte forsvare det, uten at folk spør hvorfor de er så gamle».

I intervjuer med tre ansatte i interesseorganisasjonen Skeiv ungdom var det et tema at noen aktiviteter oppleves som mer tolerante for annerledeshet enn andre. Generelt sett oppleves, ifølge en av informantene, mange kulturaktiviteter ofte mer «skeive-vennlige» enn mange idrettsaktiviteter:

Generelt i sport, så har det vært veldig ille. Så akkurat innen kunst og kultur, så tror jeg det rent over er bedre, fordi det er bare en arena som tradisjonelt, sånn historisk, har vært mer inkluderende for det som har vært annerledes. Så jeg tror ikke det er like store problemer der.

Samtidig er det stor forskjell mellom ulike typer kulturarenaer. Ifølge informantene er det mange kulturaktiviteter som en del unge skeive ikke ser det som aktuelt å delta på, fordi de oppleves som utrygge arenaer. I den store og sammensatte gruppa som skeive utgjør, er det en andel som aldri vil oppsøke allmenne organiserte kulturtilbud som ikke retter seg eksklusivt til skeive, påpeker informantene fra Skeiv ungdom. Dette gjelder i særlig grad unge transpersoner. For mange unge skeive, og kanskje særlig transpersoner, vil det å delta på en kulturaktivitet ofte i stor grad handle om å endelig få møte likesinnede de kan identifisere seg med på en trygg arena som ikke er åpen for alle. Dette behovet for gjenkjennelse og trygghet kan i noen tilfeller være en viktigere grunn for deltakelse enn selve aktiviteten er. Samtidig understrekes det at

dette ikke nødvendigvis står i motsetning til deltakelse på åpne arenaer, men at slike arenaer må oppleves som trygge for å være reelt tilgjengelige. Spørsmål om deltakelse på henholdsvis allmenne eller segregerte arenaer går vi nærmere inn i senere i dette kapitlet.

Følelsen av å være annerledes på en arena henger ofte sammen med at det er få andre man identifiserer seg med. I flere av intervjuene i datamaterialet understrekes det at ungdom trenger å se mennesker som ligner dem selv for å oppleve at fritidstilbudet er for dem. En av informantene i gruppeintervjuet med Agenda X, som selv har innvandrerbakgrunn og erfaring fra kulturaktivitet i oppveksten, forteller hvordan har opplevd å tre inn på nye arenaer:

Hvis jeg kan se at dette er et rom hvor folk som meg er velkomne, og at det finnes andre der jeg kan kjenne meg igjen i, da føles det attraktivt. Det gir meg en følelse av at dette er mulig for meg. Men hvis jeg bare ser mennesker som ikke ligner på meg, kan jeg fort tenke at dette kanskje ikke er for meg, og at det kun er en bestemt type mennesker som holder på med dette. Derfor er representasjon viktig.

Denne informanten understreker hvilken betydning *representasjon* har for tilhørighet, altså hvordan synlighet og gjenkjennelse er avgjørende for hvordan vi forstår vår egen plass i sosiale sammenhenger (Hal 1997).

7.5.3 Når mor eller far kan være med

Noen barn og unge kan trenge at foreldre får være til stede på arenaen som en ekstra trygghet, kanskje spesielt i en første fase. Dette legges det til rette for på gamingkveldene som Eastside Gamers arrangerer på biblioteket. Her kan foreldre slå seg ned med en bok i stolene som står mellom de høye bokhyllene. De er dermed i umiddelbar nærhet til barna og aktivitetene, de kan følge litt med, men er likevel ikke så synlige. Foreldre som er til stede på biblioteket for å skape trygghet for sitt barn underveis i arrangementet stikker seg ikke ut fra foreldre som er der fordi barna trenger transport til og fra aktiviteten, og dermed unngår man at tilstedeværelse får en stigmatiserende effekt. I kapittel 6 skrev vi om en mor som hadde tatt med seg sin gutt på åtte år til Eastside Gamers for første gang. Denne moren var blant foreldrene som benyttet seg av muligheten for å være til stede mens gamingaktiviteten pågikk, og hun satt ute av syne for gutten i en sofa bak en av bokhyllene. Som beskrevet, hadde moren hatt utfordringer med å finne fritidsarenaer han kunne kjenne seg trygg på, og hun fortalte senere i et intervju at han hadde vært spent før de kom dit:

«Er det mange der?» Det var det første han spurte om. Og jeg sa, «jeg vet ikke, for jeg har heller ikke vært der.» Da lurte han på om det var inne. «Ja, det er det, det er inne på Skjeberg rådhus,» så da visste han hvor det var. Og det var masse spørsmål først, og han måtte liksom forsikre seg om at jeg skulle sitte der. Men da vi kom fram, så han jo ikke til meg ett sekund, så det gikk jo over all forventning i hvert fall.

Dette ble ikke siste gang gutten var med på gamingkveld – han telte ned dagene til neste gang på en kalender på veggen på rommet sitt. Moren var på sin side veldig takknemlig for muligheten til å være til stede

på biblioteket. Sønnen trengte henne ikke underveis, men det var avgjørende for hans opplevelse av trygghet og en forutsetning for at han var villig til å teste ut arenaen. Moren fortalte også om en motsatt opplevelse da sønnen var fire år og skulle være med på et teatertilbud, der det var lagt opp til at foreldrene skulle forlate stedet før aktiviteten begynte: «Så fort du kom inn i gangen, så skulle du levere dem, og så skulle du trekke deg tilbake som foreldre.». For så små barn kan det være vanskelig å bli forlatt i et helt ukjent miljø, påpekte hun, og hun savnet muligheten for en rolig fase med gradvis tilvenning, slik Eastside Gamers legger opp til.

Også i Vågsbygd, under korøvelsene i Soul Children, lar kordirigenten foreldre være til stede dersom det er det som gjør det mulig for et barn å delta. Kordirigenten legger vekt på å tilpasse til hvert enkelt barn gjennom fleksible løsninger. Hun forklarer hvordan hun snakker til engstelige barn:

Så sier jeg at «Hvis du vil være med opp i koret, så kommer du opp. Hvis du vil sitte og se på, så gjør du det. Hvis du vil ha mamma eller pappa ved siden, så kan de sitte i trappa.» Her er alt lov.

Å gi rom for foreldres innpass, spesielt i en innledende fase, er et tiltak som brukes på flere av arenaene.

For noen kan det være både trygt å nødvendig å ha med foreldre eller andre til å følge seg til fritidsarenaene, eller for rett og slett å finne fram til riktig rom hvor aktiviteten foregår. Under vårt besøk i Kongsberg gjorde vi oss følgende refleksjon:

Kulturskolen har flere bygg, med ulike innganger og innendørs er det bratte trapper og mange lange korridorer med dører og mange like rom. Hvordan er det for elever å finne fram? Hvordan er det for de minste eller de usikre som ikke tør å be om hjelp, eller hvis man har en funksjonsnedsettelse som gjør det vanskelig? (Utdrag fra feltnotat, Kongsberg kulturskole).

Mens noen mindre barn gjerne finner trygghet i å ha med foreldrene på fritidsaktiviteten, som i eksemplifisert over, ønsker eldre barn og ungdommer å møte uten mor eller far. Men for barn og unge med funksjonsnedsettelser kan manglende tilgang på ledsager eller assistanse gjøre det helt nødvendig å ha med seg foreldre på fritidsaktiviteten, for eksempel fordi ledsagerordningen kommunen de bor i ikke brukes til fritidsdeltakelse. En av informantene fra Unge funksjonshemmede argumenterer med at tenåringer bør kunne ha mulighet til å gå på kino, eller på kulturskolen venner, uten at foreldrene er med, slik andre jevnaldrende gjør. Dette er særlig viktig når de blir eldre og det er naturlig å løsrive seg mer fra foreldrene og bli mer selvstendige. Begrenset tilgang til BPA eller andre assistanseordninger kan med andre ord bidra til at fritidsdeltakelse sammen med venner enten uteblir eller skjer på andre premisser enn for jevnaldrende.

7.5.4 Individuelle tilpasninger

Ved flere av arenaene er ledere og instruktører vi har snakket med, villig til å strekke seg langt for å gjøre individuelle tilpasninger når det kan redusere barrierer for deltakelse. Ved Kongsberg kulturskole, for eksempel, jobber de aktivt med å trygge barn og unge med ulike funksjonsnedsettelser, slik at de føler seg

trygge i undervisningssituasjonen. Å stå på scenen er en viktig del av kulturskoledeltakelsen for mange. I konsertsituasjoner jobber de for eksempel med å tilpasse program og pausemuligheter, og de gjør også andre tilpasninger for at så mange som mulig kan få opptre. Kulturskolerektoren forteller at elever som trenger det for eksempel får mulighet til å være alene før eller etter konserter.

De er med andre ord opptatt av at arrangementene hvor elevene skal delta bør være fleksible, for eksempel at de organiserer konsertprogrammene slik at elever med behov for tilpasninger får reelle muligheter til å delta. Å bli plassert tidlig i konsertprogrammet, kan for eksempel være viktig for noen. For å forberede elevene mentalt kan de tas med til lokalene eller bli vist bilder av scenen og ellers få tydelig informasjon om hvordan det ser ut og om eventuell universell utforming. De har ellers en gradvis tilvenning til konsertsituasjonen, særlig for yngre eller uerfarne elever, gjennom debutkonserter med få deltakere i en trygg ramme. Her får elevene øve med akkompagnatører, lære hva en konsert innebærer, og oppleve feiring i etterkant for å skape positive assosiasjoner. Dette bidrar, ifølge informantene, til å redusere risikoen for å bli overveldet ved opptredener. Deres erfaring er at elevene som regel er godt forberedt og at de fleste opplever trygghet og mestring. Også i undervisningssituasjonen gjøres individuelle tilpasninger, for eksempel gjøres endringer i timeplaner, bytte av rom basert på fysiske eller sensoriske hindringer, og sosiale tilpasninger for elever med nevrodiversitet som for eksempel ADHD, autisme og Tourettes syndrom.

Eksempelet over, fra Kulturskolen i Kongsberg, viser at å skape et trygt og forutsigbart miljø er viktig for å få til god tilrettelegging. At tilrettelegging og inkludering ofte forutsetter trygghet, framheves også i materialet fra Unge funksjonshemmede. Trygghet gir rom for åpenhet, slik en av informantene illustrerte med et eksempel fra en fritidsarena hun hadde besøkt: «Da en med en synlig funksjonsnedsettelse kom inn og fortalte hva hun trengte av tilrettelegging, så var det plutselig tre-fire andre som turte å fortelle at de også egentlig kunne trengt noe tilrettelegging.» Å synliggjøre noens tilretteleggingsbehov kan med andre ord senke terskelen for at andre også gir uttrykk for hva de trenger for å delta på lik linje med andre. Dette illustrerer hvordan åpenhet kan ha en normaliserende effekt, og bidra til at flere opplever det som trygt å delta på egne premisser. Samtidig peker det på at inkludering ikke bare handler om individuelle tilpasninger, men om å skape et miljø der ulikheter anerkjennes som en naturlig del av fellesskapet.

At åpenhet ofte er en forutsetning for deltakelse knyttes også til utfordringen som flere ledere i vårt materiale har kjent på, nemlig at man ofte ikke har innsikt i de enkelte deltakernes utfordringer knyttet til for eksempel helse, familieforhold eller mobbehistorikk. På grunn av taushetsplikt er man gjerne avhengig av at deltakerne selv eller deres foresatte velger å formidle informasjon. Ved flere arenaer har vi hørt eksempler på at det kan være krevende å trygge barn og ungdom med ulike behov uten å sitte med informasjon som gir kontekst. En frivillig aktivitetsleder ved en av arenaene fortalte:

Jeg ser jo at noen av barna har utfordringer på ulike måter. Uten at vi vet noe mer om det, ikke sant? Noen virker på meg som de er et sted på autismespekterskalaen. Andre har sikkert noe ADHD, Tourette's. Noen er helt klart på autismeskalaen. Og andre er kanskje bare litt introverte. Og så er det, ja, en blanda gjeng.

En frivillig aktivitetsleder ved en annen arena fortalte at selv om hun ikke sitter på informasjon om deltakernes helsehistorikk og utfordringer, kan hun ofte «sense» at det er noe der hun må ta hensyn til – hun forklarer det med at hun i sitt profesjonelle yrkesliv er en erfaren barne- og ungdomsarbeider. I tilfeller der hun får en slik indikasjon, stiller hun gjerne de foresatte et åpent spørsmål: «Er det noe du tenker at vi bør vite»? Selv omtaler hun seg selv og de andre frivillige som «litt nabokjerringer» – for det er mye lettere å gjøre en god jobb for hvert enkelt barn hvis man har litt bakgrunnskunnskap.

Denne spesifikke aktivitetslederen har tilfeldigvis utdanning og erfaring som kommer godt med når hun skal håndtere ulike typer utfordringer på kulturarenaen. Ved arenaer som drives av frivillige, kanskje av andre foreldre, er det ikke selvsagt at lederne har slik kompetanse. En leder ved en av arenaene ga eksempler på flere tilfeller med deltakere som hadde hatt mange odds mot seg, der deltakelse ble vanskelig gjort enten på grunn av helsemessige eller sosiale utfordringer eller manglende foreldreressurser. Ett eksempel hadde gjort særlig inntrykk på ham. Det var en jente som han raskt skjønnte at hadde mange utfordringer. Han oppfattet henne som lettere utviklingshemmet, uten at han noen gang ble orientert om hennes situasjon fra foreldrenes side. Hun hadde heller ingen venner, opplevde mobbing, og, slik han oppfattet situasjonen, ble hun til dels utsatt for omsorgssvikt. Han la ned mye arbeid på arenaen for å inkludere henne så godt som mulig, og opplevde at de andre deltakerne aksepterte henne. Han stilte også krav til foreldrene hennes om et minimum av oppfølging knyttet til deltakelsen, selv om dette ikke lyktes helt. Eksempelen illustrerer hvor vanskelig det kan være å inkludere og trygge barn og unge som møter ulike utfordringer når man ikke har innsikt i det helhetlige bildet. Basert på vårt materiale har vi sett at dette kan være krevende på alle typer arenaer, men at det er aller mest krevende på enkeltstående arenaer som drives av frivillige, som ikke har tilgang på den kompetansen og forutsigbarheten som for eksempel kommunale kulturskoler er del av.

7.5.5 Deltakelse på allmenne eller egne arenaer

På mange aktivitetsarenaer kan man gjennom individuell tilpasning, fleksibilitet og løsningsorienterte tiltak skape trygghet for alle. Flere av informantene ved arenaene vi har besøkt forteller at å gi god og tilstrekkelig informasjon bidrar til å skape trygghet i deltakelsen. Det gjelder spesielt for barn som er sosialt utrygge eller har fysiske, kognitive eller psykiske utfordringer. Ved kulturskolen i Kongsberg har de for eksempel innført nye rutiner for å sikre at arrangementer er gjennomtenkte og inkluderende fra start til slutt, slik at alle elever kan delta på en eller annen måte. I gruppeintervjuet med kulturskoleledelsen og leder i Ung Kultur får vi høre at de har økt bevisstheten rundt funksjonsnedsettelse og diagnoser. De senere årene har Kongsberg kulturskole vært mer bevisst på usynlige funksjonsnedsettelse. Ved å tilpasse tiltakene fleksibelt og legge opp til gradvis deltakelse, søker de å bygge trygghet og mestring som grunnlag for varig og stabil deltakelse. De arbeider aktivt med tilpasninger for å sikre at alle elever føler seg trygge og kan delta. Et eksempel som illustrerer dette, er hvordan det jobbes på arenaen Heng igjen. Formålet med denne arenaen er ifølge informantene å skape en inkluderende arena der alle barn og ungdom kan føle

tilhørighet, oppleve mestring og utvikle trygge relasjoner til voksne. Det handler om å gi barn og ungdom mestringsopplevelser gjennom aktiviteter som dans, ballspill eller matlaging.

Å være med i en aktivitet hvor du føler at du kan koble deg på og få til noe. Og stå i det og lære de dansetrinnene eller være i hallen og få til ballspillet. Som du kanskje ikke har fått til i løpet av skolehverdagen. Så er det deilig for oss å komme med en fritidsarena hvor faktisk ... 'Herregud, du er jo kjempegod til å lage mat. Kan ikke du hjelpe til på kjøkkenet neste gang også?'

Informantene beskriver Heng igjen som et tiltak for tidlig forebygging gjennom å bygge gode relasjoner, slik at barna og ungdommene føler seg sett og har trygge voksne de kan henvende seg til ved behov. Tilbudet er åpent og utformet for alle, men beskrives som spesielt viktig for de som ikke opplever mestring på skolen, eller som mangler trygge voksne ellers i livet. Bred deltakelse anses likevel å bidra til et mer balansert og inkluderende miljø, der alle kan dra nytte av tilbudet. Heng igjen balanserer slik mellom å være tilgjengelig for alle og å ha en ekstra verdi for de som trenger det mest. En av aktivitetslederne ved Heng igjen formulerte det slik: «Formålet er jo å skape en arena for alle, hvor alle føler en tilhørighet som skaper mestring. Hvor man møter trygge voksne, og hvor vi skaper en relasjon tidlig». Dette tilbudet beskrives som et ledd i tidlig forebygging, der det å bli kjent med ungdommene, se dem og bygge trygghet står sentralt. Gjennom å utvikle relasjoner over tid håper de å komme i en posisjon der de kan veilede ungdommene dersom det oppstår behov. Flere av ungdommene har vist at de har tillit til de voksne som jobber på klubben, for eksempel ved at de har delt krevende livshistorier.

Ved spillutviklingstilbudet i Fredrikstad møtte vi en annen tilnærming til individuell tilpassing. På denne arenaen var læreren i utgangspunktet skeptisk til å lage særordninger for å imøtekomme ulike utfordringer. Hun hadde erfaring med å jobbe med ulike målgrupper, både barn, ungdom og voksne i arbeidstrening, og med pensjonister. Med bakgrunn i disse erfaringene ga hun uttrykk for en grunnholdning om at det ofte kan fungere bra å, på tross av utfordringer, behandle alle likt – i den forstand at det å bli gitt ansvar og bli stilt krav til på lik linje med andre kan gjøre at deltakere som kanskje ofte møter få forventninger og krav blomstrer opp. Hun nevnte et eksempel på en deltaker med en autisme-diagnose, der foreldrene hadde vært opptatt av at hun måtte ta spesielle hensyn, noe hun ikke ønsket å etterkomme. Deltakeren hadde sosiale utfordringer, men var flink i faget:

Men jeg behandler ikke folk så veldig annerledes, selv om de ... Jeg hørte jo på de foreldrene som ville at jeg skulle ta ekstra vare på han, men jeg gjorde ikke det noe mer med han enn med de andre. Og jeg utfordret han jo egentlig på det som han ... Han syntes det var vanskelig å være sosial eller å være på gruppe med noen. Jeg ba han jo alltid gå rundt og hjelpe folk, for han var mye flinkere enn de andre.

Det at han fikk ansvar for å hjelpe de andre, gjorde at han ble til nytte for alle, og det skapte bedre dynamikk i klassen. I dette tilfellet ga det god effekt å insistere på å behandle likt i stedet for å forskjellsbehandle. Når det er sagt, var spillutviklingslæreren bevisst på at det noen ganger er riktig å forskjellsbehandle.

Flere av arenaene har erfaring med individuell tilpassing for å gjøre deltakelse mulig for deltakere med ulike utfordringer. Vi har hørt mange eksempler på pragmatiske løsninger som fungerer bra. Noen ganger er det helt enkle forhold som må gjøres eller huskes, som for eksempel å legge til rette for ekstra pauser. Andre ganger krever det mer, for eksempel ressurser i form av oppfølging en-til-en. Korleiderne i Soul Children delte flere erfaringer med dette. I ett tilfelle hadde koret en nevrodivergent deltaker med mange utfordringer. Han var med i koret de gangene han klarte det, og det forutsatte at kordirigenten fulgte han opp en-til-en. I slike situasjoner har hun god bruk for utdannelsen sin som barne- og ungdomsarbeider, og erfaringen sin med å jobbe med traumbarn og det hun kaller «annerledesbarn». Denne gutten klarte koret å inkludere, til stor takknemlighet fra foreldrene. I et annet tilfelle hadde det kommet en gutt til korøvelse som verken hun eller den andre korleideren ikke kjente fra før. Dette viste seg å være en gutt som foreldre som var til stede kjente til fra skolekontekst, og som de hadde hørt var utagerende og vanskelig å håndtere. Den ene korleideren observerte at enkelte foreldre stivnet og at kordirigenten gikk rett «i jobbmodus», som han beskrev det som, fordi hun fornemmet at hun her måtte være i forkant av eventuelle hendelser. Under øvelsen ble det viktig å ta var på både gutten og de øvrige deltakerne. Korleideren sa det slik:

Det er jo det at vi prøver å få ting til, og det var det [kordirigenten] så med han, at hvis dette skader hele gruppa, så må jeg på en eller annen måte klare å isolere ham ut, uten å fjerne ham. Men nå ble det jo ikke noe problem, for han innså veldig fort at dette var ikke noe gøy.

Noen ganger er det, på tross av tilrettelegging og ressursforsterking, svært krevende å realisere deltakelse for alle. Ved kulturskolen i Kongsberg har de mye erfaring med å tilrettelegge for deltakere med ulike utfordringer, og rektor var helt ærlig på at det ikke alltid lar seg gjøre å inkludere alle i et ordinært gruppetilbud. En gang forsøkte de for eksempel å inkludere to elever som, med bakgrunn i kognitive utfordringer, hadde en krevende adferd. De kom med utbrudd og tok mye plass sammenlignet med de andre deltakerne, og det førte til at noen av de andre deltakerne sluttet. Da fant kulturskoleledelsen ut at dette ikke var måten å gjøre det på – å inkludere disse to i det ordinære tilbudet var, som rektor formulerer det, en «balansegang som er komplisert». Selv om det ofte lar seg løse gjennom pragmatiske tiltak, er det noen ganger riktig å la være. Inkludering har noen yttergrenser, og i dette tilfellet ble elevene tilbudt deltakelse i en gruppe for elever som trenger mer tilrettelegging.

Adferdsproblemer eller utviklingshemming kan altså være krevende å tilpasse for på allmenne arenaer hvis det preger opplevelsen for de andre deltakerne ut over det de kan akseptere. Grensa går hvis folk ødelegger for andre, som kordirigenten i Vågsbygd påpekte. Dette er en erfaring som flere ved de andre arenaene også deler.

I Kongsberg har de også erfart at det kan være krevende å inkludere med utgangspunkt i kulturell bakgrunn. Aktivitetstilbudet *Flere farger* er en multikulturell arena som samler deltakere med mange ulike kulturelle bakgrunner. Seksjonsleder ved Ung Kultur fortalte at de har opplevd at intensjonen med å inkludere bredt på *Flere farger* ikke alltid har fungert godt. Deltakerne har bestått av både nyankomne innvandrere, førstegenerasjons norske og andre. Hun fortalte også om UKM (Ung Kultur Møtes), der de har opplevd

utfordringer med å inkludere «spissede» kulturskoleelever – fordi det foregår i regi av fritidsklubben. Å skape tilbud som er attraktive for et mangfold av ulike kulturelle bakgrunner og klassebakgrunner er altså ikke bare lett.

Løsningen i Kongsberg, og ved mange andre kulturskoler i Norge, er å tilby segregerte aktivitetstilbud spesielt rettet mot spesifikke målgrupper, i tillegg til de allmenne aktivitetstilbudene. Et eksempel er aktivitetstilbud som retter seg mot deltakere med utviklingshemming. Disse kan det ofte være krevende å inkludere i allmenne aktiviteter, både av hensyn til deres utbytte og av hensyn til hvordan deres deltakelse vil virke inn på gruppas dynamikk og de andre deltakernes utbytte. Men også andre sårbare grupper kan ha nytte av segregerte arenaer. I noen tilfeller er det ikke mulig å skape den nødvendige tryggheten eller mulighetene for mestring og fellesskap på de allmenne arenaene. Da kan løsningen være å etablere arenaer som ikke er åpne for alle, og hvor man sikter seg inn mot målgrupper med behov for tilpasninger. Kongsberg kulturskole har lang erfaring med å skape trygge rom for ulike målgrupper. Aktivitetstilbudet Musikktreff er et eksempel.

Spørsmålet om hva som er den beste løsningen – allmenne eller segregerte fritidsarenaer – var også tema i intervjuene vi gjorde med ansatte i Unge funksjonshemmede. En av informantene understreker at det ikke er et generelt svar på det, men at det må vurderes i lys av hvilken gruppe det gjelder. Når det gjelder personer med funksjonsnedsettelse og kronisk sykdom varierer tilretteleggingsbehovene betydelig med type diagnose og livssituasjon, mener informanten. Hun trekker fram muskelsyke barn og unge som eksempel, som er en nokså liten gruppe barn og unge. Noen muskelsykdommer finnes det ikke medisiner mot, og mange med muskelsykdommer har også ofte kortere forventet levetid enn andre, og står i svært vanskelige livssituasjoner. Som andre barn og unge har disse et ønske om å være sammen med jevnaldrende, men opplever fort å bli satt på sidelinjen i ordinær aktivitet. Denne gruppa er et eksempel på en gruppe som har stort sosialt utbytte av samlinger som arrangeres gjennom året av organisasjonen Muskelsykes ungdom. På den annen side, dersom det er gode tilbud lokalt, vil kanskje behovet for å møte andre med samme sykdom reduseres. Informanten sier:

De aller fleste har jo lyst til å være som alle andre, være med på korpsøvelsen, eller teateroppsetninga, eller fotballturneringa, og fungere veldig fint, bare helt sånn – hva skal man si – man skal jo ikke merke at man er inkludert. Det er kanskje det viktigste.

Videre forteller informanten at de aller fleste som har behov for tilrettelegging har usynlige diagnoser, som for eksempel diabetes, ADHD eller ulike kroniske tilstander som nyresykdommer eller senskader etter kreft eller kreftbehandling. Slike diagnoser er ofte ikke synlige for omgivelsene. Mange av disse tilstandene innebærer behov for en annen type tilrettelegging enn det de fleste, ifølge informanten, vanligvis tenker på når det er snakk om universell utforming. Det er en utbredt oppfatning at det kreves omfattende endringer for å inkludere én person i et eksisterende tilbud:

For man tenker liksom at hele korpset må endevendes hvis vi skal ha med oss en til inn her. Men så er det sånn at det eneste de trenger å gjøre kanskje bare er å legge opp øvelsen med en ekstra pause, eller en fleksibilitet for at

den personen kan gå ut og ta medisinen når man har behov for det, eller få en ekstra toalettpause, hvis det er det vi snakker om. Og da er jo egentlig muligheten for å være inkludert i det ordentlige tilbudet veldig stor.

I praksis kan altså tilretteleggingen være relativt enkel, som å legge inn en ekstra pause i øvelsen, eller åpne for fleksibilitet.

En utfordring Unge funksjonshemmede peker på er at det ofte skjer en sammenblanding av ulike målgrupper, særlig at funksjonshemmede generelt inviteres inn i tilbud som er ment for utviklingshemmede. Dette henger ifølge informanten delvis sammen med at begreper brukes om hverandre, og at det ikke alltid er enkelt å skille mellom ulike undergrupper. Selv om dette ofte er gode tilbud som gir stort utbytte for barn og unge med utviklingshemming, er det ikke nødvendigvis slik at en tenåring med en kronisk sykdom ønsker å delta i et slikt tilbud. Selv om deltakerne kan være jevnaldrende, kan det være betydelige forskjeller i både kognitivt og fysisk funksjonsnivå.

En av de andre informantene fra Unge funksjonshemmede understreker at, uavhengig av om aktiviteten foregår på allmenne eller tilpassede arenaer, kan likestilt deltakelse bare realiseres i dialog med dem det gjelder og gjennom å ta barn og unges perspektiv på alvor:

Det å føle at du får delta på like linje med andre, betyr jo ikke nødvendigvis at du skal gjøre nøyaktig det samme. Det er jo mer å få lov til å ta den samme plassen, eller få ta del i det samme rommet, eller i det samme fellesskapet. Og likestilt deltakelse kan se helt forskjellig ut i samme aktivitet eller prosjekt. Så det handler om at du skal ha muligheten til å velge om du vil være med eller ikke, uavhengig av hva aktiviteten innebærer.

Videre får informanten spørsmål om hvordan organisasjonen forholder seg til likestilling som sjanselighet (like muligheter til å delta) og resultatlighet (lik deltakelse). Informanten svarer at de ikke har noe klart standpunkt til det; det sentrale er å ta hensyn til hvert enkelt menneske. Videre problematiserer hun forsøk på å lage helt like tilbud til alle, fordi det i praksis kan føre til segregering og utenforskap:

Man prøver å få til det samme, bare at det man egentlig får til er et slags utenforskap. Selv om tanken kanskje er god, men man ser at for å få til nøyaktig det samme tilbudet så må vi gjøre det på et annet sted eller på et annet tidspunkt. Og da er det ikke et likestilt tilbud. Jeg tenker at man ikke skal ha tanken om at alt skal være helt likt, men at man skal få muligheten til å delta på det man vil.

Spørsmålet om man skal tilby allmenne eller segregerte tilbud kan med andre ord ikke besvares på generelt grunnlag, men må vurderes konkret ut fra målgruppe, behov og kontekst. De fleste ønsker først og fremst å delta i ordinære aktiviteter på lik linje med jevnaldrende, men for noen vil tilhørighet i egne fellesskap være avgjørende for både sosial støtte og livskvalitet. At relativt enkle tilpasninger kan åpne for bred deltakelse i eksisterende tilbud, og at tiltakene må utvikles i dialog med barn og unge selv, er viktig kunnskap når det skal legges til rette for reell valgfrihet og deltakelse på egne premisser.

7.6 Oppsummering

I dette kapitlet har vi beskrevet hvordan fellesskap i organiserte kulturaktiviteter formes av spenningen mellom «å være» (trygghet, trivsel og sosial tilhørighet) og «å lære» (ferdighetsutvikling, kvalitet og progresjon). Ulike arenaer legger til rette for ulike former for deltakelse: noen tilbyr «skulder-ved-skulder»-fellesskap med lite konkurranse og lave prestasjonskrav, for eksempel gaming, mens andre er mer talent- og progresjonsorienterte, som barneopera, men likevel avhengige av sterke sosiale bånd. På tvers av tilbudene framstår muligheten til å dyrke egne interesser og oppleve mestring – kanskje også å oppleve å bli skikkelig god i noe – som nøkler for både videre deltakelse og tilhørighet, samtidig som manglende mestring kan føre til frafall. Ved de ulike arenaene er det utviklet ulike praksiser for å tilpasse krav, oppgaver og progresjon til den enkelte, og for å lette deltakelsen, skape mestring og dermed gi flest mulig tilgang til verdifulle sosiale fellesskap. Deltakelse i organiserte kulturaktiviteter handler om mer enn bare selve aktiviteten – det handler også om å være en del av et sosialt fellesskap. Mange deltakere beskriver sine kulturarenaer som «familier» eller «hjem», der de kan bygge sterke relasjoner, føle seg velkommen og være seg selv. Kapitlet viser også hvordan fellesskap bygges gjennom aktiv inkludering, hilse- og respektkulturer, ansvarliggjøring og lederutvikling, som kan styrke både kontinuitet og eierskap. Trygghet framstår som en grunnforutsetning, og skapes gjennom kombinasjoner av tydelige normer, fleksibilitet og pragmatiske individuelle tilpassninger. Til slutt har vi løftet et prinsipielt spørsmål om hvor langt inkluderingen kan og bør strekkes innenfor allmenne tilbud med kunstneriske og organisatoriske rammer, og når segregerte eller målrettede arenaer kan være nødvendig nettopp for å sikre reell trygghet og deltakelse.

8. Trygge voksenpersoner

Vi har sett at sosiale fellesskap har stor betydning for hvem som inngår i en kulturaktivitet og hvem som står utenfor. Det samme har enkeltpersoner. I dette kapitlet ser vi på slike enkeltpersoners rolle og betydning i deltakerpraksisene rundt organiserte kulturtilbud for barn og unge. Vi beskriver her hvordan ildsjeler og enkeltpersoners engasjement er avgjørende for å skape og opprettholde kulturarenaer og aktiviteter for barn og unge, og hvordan flere av arenaene vi besøkte er bygget opp rundt ildsjeler som ofte har sterk personlig drivkraft og karisma. Kapitlet belyser også hvordan større institusjoner klarer å sikre nøkkelpersoner nødvendig autonomi innenfor rammene av sine virksomheter.

8.1 Ildsjelen

En rekke kulturaktiviteter/kulturarenaer for barn og unge er initiert, drives og bæres av enkeltstående ildsjeler, ofte med sterke karismatiske egenskaper. Ildsjelen kan være en så sentral del av arenaen at den nesten er en speiling av ildsjelen. Aktivitetstilbudene ved Hugnadheim og Eastside Gamers er eksempler på slike arenaer, som i stor grad er formet av de respektive ildsjelene som står bak dem. Dette er arenaer som har få støttefunksjoner og eksplisitte retningslinjer rundt seg.

Slike ildsjeler som «alt» henger på, finner vi på mange arenaer, også som ansatte på kommunale arenaer, f.eks. kulturskoler. Også barneoperakoret, som inngår i en stor og kompleks institusjonell infrastruktur, er bygget opp av én eller noen få enkeltpersoner med et sterkt engasjement.

Ildsjeler som driver arenaer på frivillig basis er drevet av et personlig engasjement, ikke nødvendigvis en profesjonalitet (selv om noen frivillige selvsagt kan ha en profesjonell bakgrunn som er relevant). Et engasjement kan være et godt grunnlag for å bidra. Et eksempel på ildsjel er kordirigenten ved Soul Children, som for noen år siden hadde gått til ledelsen i menighetens musikksektor og tilbudt seg å ta oppgaven som kordirigent da behovet meldte seg:

Så da fikk jeg det. Men så sa jeg, 'jeg kan ikke en eneste note. Jeg har alt på gehør. Så jeg bruker aldri noter.' Så disse i bandet, de er så flinke, vet du, de skriver musikk og greier ... Så har de et brødhode av en dirigent, som står der og ikke skjønner noen noter i det hele tatt. Så de ler veldig av det. Vi har det veldig gøy med det.

Kordirigenten har altså ikke musikkutdanning, men hun har likevel vært villig til å ta på seg et stort og ubetalt arbeid med korledelsen. Hennes mann, som hun driver koret sammen med, mener at den energien som ligger i det frivillige engasjementet er en vesentlig grunn til at de har lyktes med ungdomsarbeidet. Han sier: «Vi har truffet på et eller annet, og det handler jo om at jeg og [kordirigenten] brenner for det. [Kordirigentens] engasjement, ikke minst, smitter veldig over». I tillegg er det selvsagt vesentlig at det er andre personer, med formell musikkkompetanse, som er involvert i arbeidet.

Kulturarenaer som er resultat av møysommelig gründervirksomhet eller dugnadsbaserte grasrotinitiativer kan være kjennetegnet av stor styrke. Subsdans, som er danseskolen som drives av de samme som driver Souls Sessions og Open Practice, er et eksempel på en slik arena, som har vokst fram over flere år fra en lidenskapelig dugnadsånd. I etableringsfasen jobbet initiativtakerne hardt for å mobilisere deltakere til et barnekurs i breaking og popping.²⁶ De markedsførte seg gjennom danseopptrinn i skolegårder. Det tok flere år å bygge opp en større kursportefølje, og det tok også tid før de kunne ta ut lønn til seg selv. Etter hvert hadde de ti danselærere og flere hundre elever. Noen av barna som var elever på danseskolen da de var små er nå i slutten av tenårene. En av initiativtakerne til Subsdans mente at dugnadsånden som har kjennetegnet institusjonen har smittet over på både elever og foreldrene deres på en positiv måte:

De barna har på en måte vokst opp på Subsdans. Vi bodde der nesten, kan man si. Vi har vært en del av deres liv helt fra de var små. Og foreldrene til veldig mange av de elevene som gikk hos oss, de ble veldig lidenskapelige fordi de så dugnadsånd hos oss, så de ble også dugnadsmennesker.

Engasjement kan ta slutt. En ildsjel som brenner ut og slutter kan være vanskelig å erstatte. Arenaer som står og faller på én eller noen få ildsjeler, er slik sett sårbare. Tidligere har vi beskrevet hvordan kontinuitet i et aktivitetstilbud bidrar til å skape trygghet for deltakerne.

Tilbud som i stor grad er basert på frivillige enkeltpersoners arbeid og engasjement er ofte mer sårbare enn tilbud som inngår i større organisatoriske strukturer. Her blir frivillige hjelpere, særlig foreldre, som støtter opp rundt aktiviteten, ekstra viktige. I tillegg kan eksterne samarbeidspartnere bidra til å gjøre tilbudene mer robuste. Større institusjoner, som kulturskolene og barneoperakoret ved DNO&B, er mer stabile av natur, men kan påvirkes av budsjetter i øvrig organisasjon, politiske prioriteringer og omorganiseringer. I disse organisasjonene pekes det på at profesjonalisering, tydelig arbeidsdeling og ryddige organisatoriske forhold er viktig for å holde tilbudene robuste over tid.

Når det gjelder ansatte og lederes roller og ansvar ved de ulike arenaene, viser materialet et stort spenn i tilknytningsformer, fra frivillige og deltidsansatte til midlertidige stillinger. Dette har betydning for både arbeidsmiljø og tilbudets stabilitet. En av lederne ved barneoperakoret beskriver arbeidsmiljøet ved DNO&B som preget av internasjonale standarder, med korttidskontrakter og høy grad av usikkerhet. Samtidig er dette et eksempel på en helprofesjonalisert institusjon der ledelsesrammene er styrt av arbeidsmiljølovgivning og HMS-krav. Dette er krav som også gjelder for barna, som i tillegg til at de er deltakere i en fritidsaktivitet, har status som lønnstakere. At barna delvis har fritidsaktiviteten sin som arbeid, gjør at de som har lederroller i forbindelse med koret har en type ansvar, som de andre arenalederne ikke har. Kulturskolene har på sin side mange faste ansatte, men i hovedsak i mindre stillinger. Hvilke tilknytningsformer som gjelder har betydning for både arbeidstider, arbeidsdeling og ansvarsfordeling, og det kan igjen ha betydning for kontinuiteten og stabiliteten i tilbudet, og hvordan det oppleves for barn og unge å delta.

²⁶ Breaking og popping er ulike undersjangre av dans.

I intervju med en av de ansatte i Unge funksjonshemmede var et av temaene hva som gjør at inkluderingsarbeidet fungerer godt enkelte steder, for eksempel om det skyldes enkeltpersoners erfaringer og engasjement, eller om det handler om en mer generell, strategisk bevissthet og prioritering av inkludering. Ifølge informanten handler dette om at det ofte er det hun betegner som ildsjeler, og her eksemplifiserer hun med offentlig ansatte ildsjeler hun har møtt:

De jeg møter i kommuner og fylker, det er – kanskje man vil kalle det ildsjeler – eller personer som av en eller annen grunn har en ekstra kompetanse på dette. Om det er fordi de har familiemedlemmer, eller selv har en kronisk sykdom, eller en funksjonsnedsettelse, det kan det være, og det er ikke sånn at jeg vet det alltid, når jeg møter disse menneskene. Men de har et engasjement for at alle skal delta, og de har en stor forståelse av viktigheten av det. Og de forstår hvordan det er, eller har i alle fall en viss forståelse av hvordan det må være å være utenfor. Hvorfor de har det, det vet jeg ikke. Men det er det som er gjennomgående. Både i organisasjoner, i kommuner, fylkeskommuner, at man har en person som virkelig setter dette på dagsordenen, som på en måte ikke gir seg.

Videre forteller informanten at dette ofte er personene som gjerne utfordrer beslutninger der man ellers ville akseptert begrensninger, og insisterer på å stoppe opp og vurdere alternative løsninger. De arbeider også ofte, ifølge henne, for å forankre inkluderingsarbeidet i planer, retningslinjer og styringsdokumenter, for at målene ikke kan fravikes gjennom enkeltvis unntak. Samtidig bidrar de til å opprettholde trykket i arbeidet, også når andre opplever kravene som krevende. Dette er ofte personer som er opptatt av å synliggjøre og forklare dersom man ikke lykkes med å gjennomføre for eksempel et tiltak. Hun oppsummerer med å si at dette er mennesker som av ulike grunner har spesifikk kompetanse på inkludering, og som føler at «det er viktig for dem at alle barn og unge skal delta.»

8.2 Voksne skaper trygge og inkluderende fritidsarenaer

Under et besøk ved en av fritidsarenaene i dette prosjektet, Heng igjen i Kongsberg, kommenterte en av forskerne at det var mange voksne til stede, hvorpå en av aktivitetslederne sa: «Ja, det er en nøkkelfaktor for suksess». Ved denne arenaen foregikk det mange aktiviteter parallelt over et stort areal, og deltakerne var mange. Da var det en forutsetning å ha mange nok voksne på plass, for å lede aktiviteter, men også for å passe på at alle har det bra og kjenner seg trygge. På andre arenaer vi besøkte, med færre deltakere, var det bare én eller noen få voksne til stede. Ved alle arenaene var de voksne – om de var mange eller få – helt sentrale for å skape trygge og inkluderende arenaer. Vi skal nå beskrive noen eksempler på hvordan voksne på de ulike arenaene vi har besøkt, jobber for å trygge og inkludere.

Flere aktivitetsledere i vårt materiale har etablert praksiser for å sikre at hver enkelt deltaker kjenner seg sett og inkludert. Både ved Hugnadheim og Eastside Gamers passer lederen på å ta imot alle i døra når de kommer, og ønske dem varmt velkommen. En mor til en fersk deltaker ved gamingklubben fortalte om dette fra et foreldreperspektiv:

Han som styrte det, han kom og tok imot, tok ham i hånden og tittet på ham, 'hei, jeg heter det, og hva heter du,' og liksom 'skal jeg vise deg rundt?' Så det var så hyggelig bare at han kom og tok oss alle i hånden og viste at 'her er jeg, og her fungerer det sånn og sånn, og er det noe, så spør oss'²⁷

Dette er en enkel, men betydningsfull praksis som gjør at hvert enkelt barn og foresatte som eventuelt er med, blir sett og anerkjent i det minste denne ene gangen i løpet av kvelden. Lederen for frivilligsentralen kommenterte i intervjuet med oss at denne praksisen med å ønske hver og en velkommen i døra, har etablert seg på den måten at alle ved Eastside Gamers nå forventer at aktivitetslederen står der når de kommer. Hun ser at måten han møter deltakerne på i døra bygger relasjoner og gir trygghet. Vi la merke til samme praksis da vi besøkte Hugnadheim, der danselæreren ønsket deltakerne velkommen i døra. Det å se hver enkelt ved oppstart av aktiviteten, er altså noe det legges vekt på ved flere av arenaene. Også underveis i aktivitetene observerte vi og fikk fortalt mange eksempler på hvordan voksne aktivitetsledere møter deltakere med varme og oppmerksomhet, og var gode til å bygge relasjoner. Ved Hugnadheim skaper danselæreren en trygg og inkluderende atmosfære gjennom sin væremåte og den nære måten han gir instruksjoner på. Her er et utdrag fra et feltnotat skrevet etter vårt besøk ved Hugnadheim, som beskriver hvordan danselæreren former aktiviteten gjennom sin væremåte og tilnærming:

Han er veldig tilstedeværende, oppmerksom på hver enkelt, følger med under alle aktiviteter og øvelser, bruker navnene på ungene og ungdommene, bruker humor, er rolig og tålmodig. Det virker som aktivitetene har lik struktur hver gang, og det virker som at ungene vet hva som skal skje når. Han bruker få instruksjoner i plenum, hver ikke stemmen, men ungene gjør som han gjør. Det virker forutsigbart, samtidig som alle aktiviteten er nokså lekpregete. Jeg tror ungene føler det er fritt og ikke så strengt, men det er faste rammer.

Danselæreren instruerer mer gjennom praktisk demonstrasjon enn gjennom verbale forklaringer. Han leder aktivitetene gjennom en nokså lavmælt praksis; danser ved siden av deltakerne, rusker dem i håret og gir dem en oppmuntrende klapp på skuldra. Dessuten kan han navnene på alle, og henvender seg direkte til hver og en. Den kvelden vi var til stede under treningsøktene, la vi for eksempel merke til at da de trente på å stå i hodestående og en jente gikk ut av køen og satte seg på benken ved veggen, henvendte han seg til henne med navn og spurte opp oppmerksomt: «Vil du prøve?». Ofte er instruksjonen helt «hands on», slik dette utdraget fra et feltnotat beskriver instruksjonen under pardans:

Alle står i ring, og de starter med en polka. Det virker som de kan den godt. Danselæreren setter sammen parene. Kobler hendene til ungene sammen og plasserer armene der de skal være. Noen virker kanskje litt motvillige, men ingen protesterer. Danselæreren instruerer mest ved å danse helt inntil, holde rundt og la dem kjenne på takta.

Denne nære, praktiske og nokså kontante måten å lære bort på ga ingen rom for diskusjon, og så ut til å skape både forutsigbarhet og trygghet for deltakerne.

Ved Heng igjen, Kongsberg, for eksempel, møtte vi også mange trygge voksne som viser interesser for den enkelte ungdoms liv, interesser og behov. I et feltnotat etter besøket der har vi skrevet:

²⁷ Urenset sitat, må sjekkes opp mot lydopptaket hvis det skal brukes.

En voksen viser oss inn til garderoben i 2. etasje. Her «hankes» elevene inn, får vi høre, de får litt frukt, før de fordele seg på de aktivitetene de vil. Her står klubblederen. Hun står og småprater med to jenter som tydeligvis har hatt gym, de er våte i håret. Før de legger merke til oss, hører jeg at de snakker om dusjing og pubertet. *(Dette virker ikke som en veldig intim samtale, men jeg tenker at det sier noe om relasjonen mellom denne voksne og jentene. Også måten klubblederen snakker med dem, og at hun står ganske tett på dem, legger handa på armen til den ene, tyder på at de er godt kjent).* Og videre: God stemning og mye energi. *(Inntrykket er at det er tillit mellom de voksne og ungene. De voksne er tett på, imøtekommande og i beredskap, og ungene ser ut til å ha lav terskel for å komme bort til og snakke med, eller bare være i nærheten av de voksne.)*

I intervjuet snakket rektor ved kulturskolen om hvor viktig det er å ha voksne som er nysgjerrige og interesserte i barna og ungdommenes liv, som møter dem der de er i livet, og ikke bare er opptatt av det faglige:

Det er jo en kjempeviktig ting det å ha gode og trygge voksne, uansett hva slags arena det er. Som er nysgjerrig på hvem de er, og som tar de imot på en god måte. Og som er gode på å skape relasjoner, i tillegg til det de skal gjøre. For skal du lære piano, så er det liksom ... Jeg vil påstå at relasjonen til læreren betyr noe for om du fortsetter eller ikke.

Da vi besøkte de ulike arenaene, møtte vi mange barn og unge som på ulike måter ga uttrykk for at de voksne på arenaene var viktige for dem – det var viktige relasjoner i seg selv, og det var viktig for deres deltakelse og trivsel på arenaene. En deltaker ved Soul Sessions, for eksempel, sa: «Lærerne på Subsdans er veldig flinke til å se deg. Det er litt klisjé å si det, men, å si hei til alle og være åpen for alle.» En annen informant konstaterte: «Du kan ha en veldig dårlig dag, og så komme til Subsdans, så blir det en god dag.»

En gutt på Eastside Gamers skrot av alle de voksne der, ikke minst lederen:

Han er veldig morsom og tullete. Alle de voksne her, liker jeg. At de er veldig morsomme, så jeg begynner å le. Og så elsker jeg å gjøre sånn at folk begynner å le. Når folk begynner å le, når jeg tuller, da blir jeg glad i hjertet mitt, liksom.

Mange deltakere forteller at de blir glade av å være til stede på arenaen, og at de får energi av det. I disse fortellingene blir det tydelig at de voksne lederne, deres organisering, tilrettelegging og væremåte, ofte bidrar sterkt inn til at aktiviteten er gøy, at det kjennes som lek og at det gir positiv energi. Deltakerne i et gruppeintervju ved Soul Children, for eksempel, omtalte de voksne som «snille», og en sa: «De har masse energi, jeg får energi av å være her, både av synginga og av kordirigenten». På noen av arenaene er det også vanlig at deltakerne kommer tidlig for å henge med venner.

Selv på arenaer der talentutvikling og prestasjoner står sentralt, har vi møtt voksne ledere som er opptatt av lek. I barneoperakoret jobber dirigenten aktivt for å gjøre øvelsene morsomme og mindre preget av det profesjonelle alvor som rammer inn aktiviteten. En deltaker, en jente på 17 år, fortalte hvordan kordirigenten tilnærmer seg og kommuniserer med barna og ungdommene:

Da er det en eller annen morsom historie man kan glede seg til, eller noe tull. Hun gjør det lekent, og så jobber vi gjennom. Hun er veldig positiv og jobber veldig, veldig bra med barn og unge. Hun har noe som gjør at alle har

respekt for henne. Så om det er fjas og tull, og hun sier: «Nå må dere være stille, fordi ...», så skjønner alle det, uten at hun må være spesielt streng. Jeg tror aldri noen har oppfattet henne som sur.

Deltakeren forteller at oppvarmingsøvelsene ofte er morsomme, og at noe av repertoaret er gøy, og at det som regel er «tull og tøys blandet med musikken». Samtidig aksepterer deltakerne ved denne arenaen at det ikke alltid kan tøyses og lekes. Den samme deltakeren forklarer:

Så kan hun være streng, men da skjønner vi det. Det er bare at hun må, og da skjønner folk at når vi får lov til å være ved en profesjonell institusjon, så må vi jo også gi tilbake og vise respekt. Hvis vi går forbi hovedscenen, og vi må være stille, så er vi stille.

I barneoperakoret er det viktig å redusere prestasjonsangst blant deltakerne. Er de unge for redde for å gjøre feil, vil det både prege kvaliteten og virke hemmende på deltakelse. Den samme deltakeren som vi har referert over fortalte at hennes inntrykk er at det er få som sliter med prestasjonsangst i koret, og at det har stor betydning at både de mest erfarne deltakerne og ikke minst kordirigenten går foran som gode forbilder og viser at de – som alle – kan gjøre feil:

Det er jo høyt nivå her, og det innebærer jo at det er en veldig sånn prestasjonskultur. Men heldigvis så tror jeg få sliter med prestasjonsangst innad i koret. De eldste, eller de som kanskje har kommet lengst teknisk, viser også at det er helt greit å gjøre feil. For eksempel voice cracks, da ler de selv. Og dirigenten er også lite selvhøytidelig, på den måten at hun viser at det er greit å tulle og gjøre feil, og det går helt fint. Selvsagt vil man jo prestere bra, men om man gjør feil, så kan jo det skje alle. Og det tror jeg folk her har erfart, at om man har en hovedrolle, så betyr ikke det at man gjør alt perfekt.

Likevel kan det skje at deltakere blir nervøse eller er skuffet over egne prestasjoner. Da, forteller deltakeren, trår de andre deltakerne støttende til. Hennes inntrykk er at alle vet at uansett hvordan en opptreden går, er hver enkelt viktig i koret. Dette er også kordirigenten nøye med å formidle til alle. Deltakeren forteller:

Og jeg tror egentlig ikke det er så mye prestasjonsangst på den måten, fordi man føler at uansett hva jeg gjør nå, så har det en verdi. Man har en verdi innad i koret, og det er også noe dirigenten er veldig flink til å formidle. At alle er viktige, og det er ikke noen som er mer viktig enn andre. Alter er ikke mindre viktig enn sopraner, for eksempel.

Så langt har vi beskrevet hvordan inkluderende lederskap som utøves av voksne som jobber på fritidsarenaer, både lønnede og frivillige, har stor betydning for om barn og unge deltar på arenaene, og for deres mestring og trivsel. For sårbare barn og unge kan en voksen på arenaen være enda viktigere; som den ene trygge voksne de har tillit til i livet. «Jeg har nok hatt den funksjonen for en del», sa danselæreren ved Hug-nadheim ettertenksomt. I fritidsfeltet er det mange både ansatte og frivillige som blir slike ankerfester. Det kan være krevende for alle, men er kanskje spesielt krevende hvis man er frivillig leder på en liten arena med lite institusjonell støtte og infrastruktur.

Da vi spurte en av de voksne lederne ved Soul Sessions om hvilket råd hun ville gi andre som jobber med inkludering av barn og unge i organisert kulturaktivitet, var svaret:

Jeg tror kanskje det er å utvise mer tålmodighet enn du tror og egentlig har tid til. Liksom tålmodighet til å lytte, da. Vi har det ofte veldig travelt. For travelt til å tenke oss om både tre og fire-fem ganger. Om hvordan vi ordlegger oss og snakker til ungdommen. Og hva vi gjør. Ja, den tålmodighetsbiten. Altså, vi jobber jo mye frivillig, da. Så det er liksom noe med å ikke tenke at, «nei, men nå har jeg jobba arbeidstiden min, og jeg skal hjem.» Det er liksom ... Det kan man faktisk ikke tenke.

Det er med andre ord nødvendig å være en ildsjel, i betydningen en person som strekker seg lenger enn strengt tatt forventet. Informanten refererte en hendelse der det var nødvendig å bli igjen på arenaen for å følge opp noen ungdommer i en krevende situasjon:

Jeg var ferdig på jobb den kvelden, for å si det sånn. Men det kunne jeg bare ikke være, da hadde jeg ødelagt resten av uka deres. Det hadde vært helt uakseptabelt om jeg hadde gått hjem. Da skjønte jeg at jeg må faktisk ... Jeg må bli her. Det må man bare.

De frivillige ildsjelene i vårt materiale blir gjerne omtalt som en kjær ressurs. Frivilligsentralen i Sarpsborg har hundre personer som er tilknyttet sentralen som frivillige. Lederen ved sentralen er opptatt av at de frivillige trenger autonomi, og at de trenger å bli sett.

8.3 Enkelpersoners plass i organisasjonen

Som beskrevet, er det et tydelig funn i vårt materiale at enkelpersoners engasjement og kompetanse er helt sentralt for at aktivitetene fungerer og utvikles, og at mange tilbud bæres av ildsjeler som i stor grad skaper og driver aktivitetene alene, ofte over mange år. Dette er særlig tydelig ved små, frivillig drevne arenaer, som dansetilbudene ved Hugnadheim og Souls Sessions og gaming-tilbudet i Sarpsborg. Samtidig viser empirien at også større institusjoner, som barneoperakoret ved DNO&B, kulturskolen i Kongsberg og Soul Children ved menigheten i Kristiansand, i betydelig grad påvirkes og er avhengig av enkelpersoners initiativ, engasjement og evne til å utnytte handlingsrommet innenfor eksisterende systemer. Klare organisatoriske rammer kan dermed kombineres med smidighet og handlekraft når ledere og aktivitetsansvarlige gis tillit og autonomi. Samlet sett fremstår enkelpersoners innsats og kompetanse både som en betydelig styrke for tilbudene og som en mulig sårbarhet, særlig der aktivitetene i liten grad er institusjonelt forankret.

Arenaene vi har besøkt representerer organisatorisk sett noen ytterpunkter: Kongsberg kulturskole er en stor organisasjon preget av tverrfaglig og tverrsektorielt samarbeid, der inkludering fungerer som et felles overordnet mål, i tillegg til kulturskolens visjon om å være for alle, og med både fordypnings- og breddetilbud. Ifølge informantene fungerer organiseringen godt fordi de ansatte har både relevant formal- og realkompetanse på og engasjement for barna og ungdommene som deltar. Det gjelder på alle nivå i organisasjonen – både kulturskolerektor, ledere for ulike tilbud og arenaer, kulturskolelærere og andre fagpersoner. Et suksesskriterium som trekkes fram er at alle ansatte, inkludert ledelsen, er tett på deltakerne. I Kongsberg er erfaringen videre at kulturskolens aktive og systematiske arbeid med inkludering, med fokus på

tilpasning, relasjonsbygging og justering av praksis underveis, har gitt resultater. Selv om ikke alt de setter i gang lykkes, ser de at ved å se på rekruttering og inkludering som en pågående prosess med kontinuerlig arbeid, kan de få til framgang. De jobber dessuten bredt med nettverksarbeid med andre som jobber tilsvarende systematisk med tematikken. De to lederne av henholdsvis Ung Kultur og Kulturskolen i Kongsberg understreker at inkluderingsarbeid er komplekst og noe som krever tilpasninger både i organisering og innhold. Som ledd i dette strategiske arbeidet har de tatt videreutdanning i mangfoldsledelse, og de har gode erfaringer med å holde seg oppdatert på relevant forskning. Blant annet viser de til at forskning om kulturskolebruk blant innvandrere har avdekket nye perspektiver, som behovet for informasjon på flere språk og tilpasning av tilbud for å gjøre dem mer relevante og tilgjengelige.²⁸ Som eksempel på at de bruker ulike tilnærminger til å overkomme språkbarrierer og hindringer knyttet til usikkerhet og lite innsikt i tilbudet forteller kulturskolerektoren hvordan de har jobbet for å inkludere tre jenter fra et afrikansk land, hvor foreldrene i utgangspunktet var skeptiske til deltakelsen. Ved å invitere foreldrene til kulturskolen, vise dem rundt og skape trygghet gjennom relasjoner, lyktes de med å få jentene til å delta.

Også kulturskolen i Fredrikstad er en stor organisasjon med ansatte som representerer ulike kompetanseområder. Spillutviklingstilbudet ved kulturskolen i Fredrikstad er tett knyttet til kulturskolelærernes spesialiserte fagkompetanse. Spillutvikling er et teknologisk og kunstnerisk felt som krever særskilt kunnskap, og aktiviteten er i praksis avhengig av lærere med denne kompetansen. Lærernes spesialkompetanse gir henne betydelig innflytelse over både innhold og gjennomføring. Samtidig innebærer dette en strukturell sårbarhet, ettersom tilbudet i stor grad hviler på denne enkeltpersonens kvalifikasjoner.

Barneoperakoret er på sin side del av en stor statlig institusjon med mange ansatte, politiske føringer, et sterkt regelverk og krav om høy kunstnerisk kvalitet i alle ledd. Til tross for det kordirigenten beskriver som begrenset budsjett og tydelige rapporteringslinjer, har hun i stor grad på egen hånd, over mer enn to tiår, skapt et handlingsrom for å bygge opp tilbudet (se intervjusammendrag fra 6e, s. 6). I starten manglet både administrativ støtte og praktiske ressurser; hun måtte håndtere både kunstneriske, pedagogiske og organisatoriske oppgaver alene. Gradvis er tilbudet blitt bygget opp til en egen avdeling med pedagoger, administrasjon og støttefunksjoner. Gjennom langsiktig arbeid forteller kordirigenten at hun har klart å holde på – og forhandle fram – en autonomi i arbeidet. En viktig del av dette har vært å arbeide for økt anerkjennelse av arbeid med barn og unge, som kordirigenten beskriver som et felt som tradisjonelt har hatt lavere status enn kunst for og med voksne.

Vi har hatt forståelse for at det koster å drive med barn og unge. Vi har fått en mye høyere respekt med de prosjektene vi har gjennomført. Hver forestilling, hver dag er en ny kamp for barn og unge. Og også når det gjelder de praktiske rammevilkårene, som har vært helt annerledes for veldig mange år siden. Da det ble opprettet, var det bare meg. Ingen administrasjon. Jeg fikk ikke påkleddere. Hadde ikke maskoravdeling. Måtte gjøre alt selv. Måtte passe på barna selv. Hadde ingen korvakter. Så nå er avdelingen med sangpedagoger, med administrasjon, med korvakter, med garderobes, med kontorer. E-post, PC. Jeg hadde 20 prosent stilling. Og nå er det en

²⁸ Her viste lederne til rapporten Kultur møter kulturmøter. Kulturskolebruk blant innvandrere, utgitt av Telemarksforskning i 2013 (Kleppe, 2013).

avdeling. Så det er jeg veldig stolt av. At det er produsent. Vi har bygget opp noe. Og det er jeg veldig stolt av. Og det er barna som faktisk er den beste PR-en for prosjektet.

Kordirigenten beskriver her en relativt stor utvikling, fra etablering i det små i pionerfasen til institusjonalisert virksomhet, som et samspill mellom endringer i organisatoriske/administrative forhold og personlige egenskaper ved kordirigenten selv. I sitatet beskriver dirigenten hvor sårbart og personavhengig tilbudet opprinnelig var, samtidig som det gradvis ble profesjonalisert parallelt med en institusjonell anerkjennelse av satsingen på barn og unge gjennom barneoperakoret. Samtidig understreker hun at det krever kontinuerlig innsats og tilrettelegging å opprettholde barneoperakorets posisjon, også etter at tilbudet er profesjonalisert.

Selv i store og tilsynelatende robuste organisasjoner viser eksemplene over at tilbudene i betydelig grad er prisgitt enkeltpersoner med spesialisert kompetanse og stort handlingsrom, som gjennom relativt autonom praksis former, utvikler og i noen tilfeller bærer virksomheten over tid. Det samme gjelder for korleiderne i Soul Children i Vågsbygd. Selv om korene er en del en større organisasjon med mange ansatte og rundt 300-400 frivillige, beskriver korleiderne organisasjonsmodellen som både robust og fleksibel. Det er kort vei mellom frivillig ledelse og menighetens overordnede ledelse, og kordirigentene har betydelig frihet til å forme kortilbudet både organisatorisk og innholdsmessig. Tilbudet er personavhengig i praksis ved at det bæres av ledernes engasjement, kontinuerlige innsats, kompetanse og måten de bygger relasjoner til både ledelse, frivillige, foreldre og deltakere. Den relativt store og komplekse organisasjonsstrukturen utelukker dermed ikke fleksibilitet, men gir rom for tilpasning og initiativ fra korleiderne. I intervjuene påpeker korleiderne i Soul Children at det også er flere andre enkeltpersoner som er viktige. Den ene er en transperson som jobber som frivillig i menigheten, som beskrives som et forbilde for barn og unge når det gjelder åpenhet og toleranse. Den andre personen som trekkes fram er en ungdomsarbeider med muslimsk bakgrunn som er ansatt i menigheten. Han beskrives som en brobygger til barn og unge som ellers ikke ville kommet til menigheten eller kortilbudet. Dette er eksempler på hvordan synlige rollemodeller med ulike bakgrunn kan bidra til økt inkludering. Som omtalt i forrige kapittel, i et sitat fra en av de ansatte i Agenda X handler dette om representasjon. Ifølge denne informanten påvirkes deltakelsen av hvem det er som sitter i nøkkelposisjoner. Han peker på at det å se personer med lignende bakgrunn i roller som beslutningstakere og portvoktere kan være avgjørende for om ungdom opplever at et tilbud er relevant for dem. Samtidig fremheves det at manglende mangfold blant dem som for eksempel definerer kvalitet, kan bidra til å opprettholde eksisterende skjevheter i hvem som slipper til. Dette understreker betydningen av representasjon ikke bare blant deltakere, men også på strukturelt nivå i organisasjonene.

Soul Sessions er en organisasjon med flere ansatte. Samtidig er finansieringen ikke langsiktig, stillingene er små, og flere av de ansatte lederne har vært sykemeldt for utbrenthet. Slik vi tolker lederne, har både oppstart og utvikling av Soul Sessions vært båret av enkeltpersoners sterke engasjement og vilje til å ta risiko. Oppstarten var preget av frivillig arbeid, økonomisk usikkerhet og personlig innsats utover ordinær arbeidstid, der grunnleggerne selv tok økonomiske sjanser og arbeidet uten fast lønn over flere år. Også i

senere faser har sentrale ledere hatt begrenset lønnsuttak og kombinert kunstnerisk, administrativt og strategisk ansvar. Engasjementet har muliggjort etablering av møteplasser, nettverk og profesjonalisering, men har samtidig gjort tilbudet sårbart. Ikke bare er det avhengig av uforutsigbar offentlig støtte, det er også avhengig av de sentrale ildsjelene og deres evne og vilje til å tåle stor arbeidsbelastning. Dette illustrerer dermed hvordan ildsjelers innsats både er en drivkraft for kulturtilbudets eksistens og en strukturell risiko i fravær av stabile rammevilkår.

Folkedanstilbudet ved Hugnadheim har vært drevet av én enkeltperson i rundt 30 år og er bygget opp rundt hans personlige engasjement for både folkedans, og kompetansen han har fått gjennom erfaring som profesjonell danser og danselærer. Det er han som står for både organisering og innhold – han gjør i stor grad alt selv. Hvilken betydning driveren av dansetilbudet ved Hugnadheim har hatt, kommer også fram i intervjuer med deltakere og foreldre, som beskriver tilbudet som uløselig knyttet til danselæreren. «Uten han hadde det nok ikke vært denne aktiviteten og denne rekrutteringa, og alle medaljene på kapplekene», får vi høre. Men både danselæreren selv og deltakerne er bevisste på at dette også innebærer en sårbarhet i tilbudet.

Eastside Gamers oppsto under pandemien, drevet frem av en ildsjels erfaringer med barns behov for sosial kontakt gjennom gaming, og av frustrasjon over manglende lokale tilbud. Tilbud drives i praksis fortsatt av denne ene initiativtakeren, med støtte fra frivilligsentralen og et lite antall frivillige ungdommer og foreldre. Samtidig er organiseringen lite formalisert, det finnes få skriftlige rutiner, og tilbudets videre eksistens fremstår i stor grad knyttet til initiativtakerens kapasitet og engasjement. Eastside Gamers er slik et eksempel på hvordan personlig drivkraft og relasjonell kompetanse er avgjørende for både oppstart og daglig drift. Lav terskel for deltakelse og en uttalt ambisjon om at «alle skal bli sett» fungerer som bærende prinsipper, snarere enn formelle inkluderingsstrategier. Samtidig innebærer det å være så avhengig av en person en sårbarhet, særlig med hensyn til kapasitet til systematisk og målrettet å rekruttere underrepresenterte grupper. Dette peker igjen mot en mer generell utfordring for tilbud der enkeltpersoner står så sentralt, engasjement kompenserer for begrensede ressurser, men setter også klare grenser for videre utvikling av tilbudet.

8.4 Oppsummering

I dette kapitlet har vi beskrevet hvordan ildsjeler og enkeltpersoners engasjement er avgjørende for å skape og opprettholde kulturarenaer og aktiviteter for barn og unge. Ikke minst er slike enkeltpersoner avgjørende for å skape trygge og inkluderende rom, noe som er en avgjørende forutsetning for at de er relevante for et så bredt spekter av barn og unge som mulig. Flere av disse arenaene er bygget opp rundt ildsjeler som ofte har sterk personlig drivkraft og karisma. Disse enkeltpersonene spiller en sentral rolle i både det praktiske og organisatoriske arbeidet, noe som kan gi aktivitetene en unik styrke, men samtidig gjøre dem sårbare dersom ildsjelen slutter. Kapitlet belyser også hvordan større institusjoner som

kulturskoler og barneoperakoret ved DNO&B kombinerer klart definerte strukturer med fleksibilitet og autonomi for nøkkelpersoner, noe som kan bidra til stabilitet. Trygge voksenpersoner, både lønnede og frivillige, og både de med og uten profesjonell kompetanse, spiller en stor og viktig rolle for barn og unges deltakelse og trivsel på arenaene, gjennom å organisere, tilrettelegge og være til stede for deltakerne.

9. Deltakelsens kulturelle forankring

Etter hvert som vi arbeidet med å dokumentere praksiser for deltakelse og inkludering ved de sju arenaene vi besøkte, ble vi oppmerksomme på hvordan de på ulike måter forankret virksomheten sin til spesifikke verdier, normer og tradisjoner – det vil si en *kulturell forankring* (jf. Larsen, 2012). Dette ga seg for eksempel uttrykk i føringer for hvordan ledere organiserer og kommuniserer aktivitetene, hvordan aktiviteten legitimeres internt og eksternt, hvilke styringsmodeller, prinsipper, rammer og infrastrukturer som foretrekkes eller velges (jf. Alford og Friedland, 1991). Det kunne også være forventninger om hvordan sosiale fellesskap etableres og vedlikeholdes, og hvordan individuelle handlingsvalg og egenskaper ble vurdert og sanksjonert. Noen ganger var dette eksplisitt uttalt, gjerne skrevet ned i planer eller strategier i form av konkrete verdier eller regler. Andre ganger var det uuttalt, og noe deltakerne lærer over tid. I dette kapitlet skal vi se nærmere på hvordan den kulturelle forankringen gjør seg gjeldende, og påvirker praksisene rundt deltakelse.

9.1 Sentrale verdier

Arenaene og de aktivitetene som foregår der, bygger på ulike verdigrunnlag. Ved mange av arenaene er disse eksplisitte og uttalte. Svært mange av informantene snakket direkte eller indirekte om slike verdier da vi intervjuet dem, og datamaterialet inneholder dermed mange eksempler der disse kommer til uttrykk.

I Kongsberg og Fredrikstad, der vi studerte ulike kulturskole- og kulturskolerelaterte tilbud, så vi eksempler på det vi kan kalle et institusjonalisert verdigrunnlag. Det utgår ikke fra enkeltpersoner eller bevegelser, men har vokst fram over tid som resultat av institusjonelle og politiske forhold. Et karakteristisk trekk ved arenaer der verdigrunnlaget er institusjonalisert, er at de i stor grad er skriftliggjort, gjennom å være del av kulturskolenes planer og strategier, både internt og som del av kommunens planverk. Den kanskje aller sterkeste kulturelle føringen er uttrykt igjennom kulturskolens visjon om å «være for alle», som er nedfelt i Kulturskolerådets rammeplan, og som både Kongsberg og Fredrikstad styrer etter.²⁹ Både i Fredrikstad og Kongsberg fortalte informantene at det å ta imot og være inkluderende sto sterkt i deres organisasjonskultur. Rektor ved en av kulturskolene vi besøkte, fortalte at han mente det lå i *ryggmargsrefleksen* til kulturskoleansatte å inkludere elever av alle typer. Denne refleksen er nettopp koblet til et verdigrunnlag, som alle er enige om og tilslutter seg. Han fortalte:

Vi skal være åpne for alle. Ja, og det føler jeg at vi i hele verdigrunnlaget vi har, som vi har jobba oss gjennom med resten av ansattgruppa, så føler jeg at vi snakker det samme språket, vi har det samme type perspektivet inn.

²⁹ <https://www.kulturskoleradet.no/rammeplanen>

Så er det jo hundre forskjellige perspektiver, men man prøver å åpne det samme ... Vi prøver å ha den åpne døra, den store takhøyden, gi det rommet for vekst.

Denne rektoren bruker metaforer som *åpne dører* og *stor takhøyde*, som illustrerer en inkluderende grunnholdning, selv om han erkjenner at ulike kulturskoleansatte kan ha ulikt syn på hva det innebærer. Verdier knyttet til å være inkluderende og åpen har, som beskrevet i rapportens innledningskapittel, over flere tiår preget den nasjonale norske kulturpolitikken, ikke minst den rettet mot barn og unge (Mangset & Hylland, 2017). Slik sett kan man si at kulturen som ligger til grunn for kulturskolen, ligger tett på det verdigrunnlaget som preger denne politikken, slik det ble gjort rede for innledningsvis. Det er ikke gitt at en kulturskole, som blant annet har som oppgave å dyrke fram talenter til framtidige roller i norsk kulturliv, har inkludering av alle som kjerneverdi. Det har den imidlertid, det en sentral del av hva kulturskolen selv oppfatter som sitt samfunnsoppdrag. Man kan anta at det kommer av at kulturskolenes felles interesseorganisasjon, Norsk kulturskoleråd, i stor grad har jobbet for å skape en kultur i kulturskolen som skal være nettopp inkluderende, og som har blitt innlemmet bredt i organisasjonsleddene.

Et annet eksempel på at kulturskolen er preget av en institusjonell, kulturpolitisk forankret kultur, er verdien dannelse gis her. En viktig verdi i begge de to kulturskolene vi besøkte, var å være en arena for individuell vekst og utfoldelse. Ikke bare i form av å dyrke talent, og fremme ferdigheter, men også på et dypere individuelt plan. Denne ambisjonen bunner i en kulturell forankring som ofte knyttes til kunst og kultur i bredere forstand, og med røtter helt tilbake til romantikken på 1700-tallet. Det sentrale kulturelle tankegodset – trosforestillingen – kulturskolen slik bygger på og styres av, vil dermed være troen på at kunnskap om og opplevelser av kunst er grunnleggende viktig for å være menneske. Denne verdien er nettopp knyttet til, og forsterker, verdien «å inkludere alle». Når virksomheten ses som viktig for å utvikle mennesker, er det et sentralt ønske å ville nå alle. I tillegg til verdier forankret i kulturpolitiske tradisjoner, ses kulturskoler ofte også som del av en mer instrumentell agenda. På Ung kultur i Kongsberg så vi mange eksempler på at virksomheten rund kulturskoletilbudet, både den som er en sentral del av dette tilbudet og den som forholder seg mer indirekte til den, som for eksempel Heng igjen, er forankret i sosialpolitiske verdier og logikker. Ved å koble sammen kulturtilbudet med andre offentlige tjenester og tilbud knyttet til psykisk helse og oppfølgende sosialt arbeid, ønsket man dessuten å bygge bro mellom ulike fagtradisjoner og ansvarsområder.

Der kulturskolen forsøker å balansere dyrkingen av mestring, talent og ferdigheter med å være åpen og inkluderende for alle – verdier som potensielt kan stå i konflikt – bygger Eastside Gamers i Sarpsborg på litt andre verdier. De ønsker nemlig å være et tilbud som særlig retter seg mot barn og unge som ikke er så glade i konkurranse og prestasjoner. Her er det altså motstand mot prestasjonsjag og konkurranse som er en viktig verdi. Denne verdien er ikke skrevet ned noe sted, så tilbudet framstår utad som åpent for alle. Samtidig var lederen for tilbudet klar på denne prioriteringen i intervjuet med oss, og vi fikk inntrykk av at dette synet ble delt av de andre frivillige i tilbudet. Ved Eastside Gamers er kjerneverdiene fundert både i enkeltpersoners ideer og visjoner for aktiviteten og i den lokale frivilligsentralens verdigrunnlag, som

handler om å bygge ned tersklene for deltakelse gjennom involvering av frivilligheten. Dette er igjen forankret i felles nasjonale mål og retningslinjer for norske frivillighetssentraler som institusjon, slik de er formulert i *Forskrift om tilskudd til frivilligsentraler* (2022, §1) og høringsnotatet som fulgte med forslaget til ny forskrift om tilskudd til frivilligsentraler (Kultur- og likestillingsdepartementet, 2021). Her beskrives hovedformålet med frivilligsentralene, som er å stimulere til frivillig innsats og deltakelse, være møteplasser som styrker sosial inkludering og tilhørighet, og å bidra til å utvikle lokalt fellesskap og samarbeid mellom frivillig, offentlig og privat sektor. Dette innebærer at sentralene skal være åpne og inkluderende arenaer, med lav terskel for deltakelse, og bidra til å mobilisere ressurser i lokalsamfunnet. Koblingen til frivilligheten ses godt i den omfattende involveringen av frivillige, og vi fikk høre at dette var en bevisst strategi for å skape inkluderende møteplasser, på tvers av generasjoner. Flere foreldre – stort sett fedre – var med i viktige funksjoner, og flere av dem var med selv om deres egne barn hadde sluttet eller de selv ikke hadde stor interesse for gaming.

Danseøvingene på Hugnadheim i Hallingdal kunne minne om et kulturskoletilbud, og deler nok mange av kulturskolens verdier og kultur. Her har mange av dagens fremste profesjonelle dansere trått sine barne-sko. Mestring og vekst, både som danser og som menneske er viktig, og ikke minst preppes man her for konkurranseelementet som er så sentralt i det norske kappleikssystemet. Likevel har dette tilbudet også andre sider, som bygger på helt andre verdier og logikker. Først og fremst er det tydelig at det bygger på en folkekulturell tradisjon, der det å bringe tradisjoner videre står sentralt. Å ivareta kulturtradisjoner er selvsagt også viktig i mange kulturskoletilbud, men på Hugnadheim er dette eksplisitt uttalt og delt blant deltakerne. Å sikre levende kulturarv til neste generasjon, samtidig som man tilpasser den slik at den forblir relevant, er viktig. I dette ligger en stolthet over tradisjonene og en glede over å bringe den videre til stadig nye deltakere – kanskje særlig til barn og unge, ut ifra en tanke om at slike verdier er noe man tar med seg hele livet, uavhengig av om man fortsetter med folkedans eller ei.

Der det å misjonere for gleden over å danse er symbolsk i folkemusikk- og folkedansmiljøet, danner det et mer konkret bakteppe i den kristne menigheten som organiserer barne- og ungdomskoret Soul Children i Vågsbygd. Opplevelsene i koret skal både løfte de enkelte deltakerne, koret som fellesskap og menigheten. I mye av det informantene våre snakket om, ser vi imidlertid at de verdslige og religiøse verdiene og normene går om hverandre. For eksempel brukte kordirigentene en svært vanlig metafor for samhold, da hun fortalte at i Soul Children hører alle til i *familien*. Hvert barn har sin plass, og alle er viktige. Videre er også selvtillit og tro på seg selv, mulighet for å vokse som mennesker og evnen til å se andre viktige verdier å formidle for kordirigenten og koret. Dette er verdier vi kjenner igjen fra de andre arenaene vi besøkte, og som på mange måter danner et felles verdisett som bygger opp under kulturaktiviteter for barn og unge helt generelt. Det som likevel er særegent for kirken, er den religiøse dimensjonen. For i tillegg til alle de andre verdiene korlederen trakk fram som viktige, la hun også til, «så skal vi gi de sangglede, og så skal vi gi de Guds ord.» Hvorvidt denne religiøse verdien er med på å styrke også de andre, mer allmenne delene av verdigrunnlaget, er ikke så lett å si, men det gir kanskje et åndelig rammeverk som kan ha en slik

funksjon eller effekt. Og det byr på konkrete arenaer for å vedlikeholde og reproducere verdier. Kordirigenten sier:

Så har vi en liten samling, der jeg bare sier noen tanker eller gudsord. Vi snakker veldig mye om dette med å ta vare på hverandre, være gode venner. Hvordan kan vi gjøre hverandre gode? Hvordan kan vi invitere folk med? Hva er viktig med å være en venn? Det er mye sånne ting det går i. Jeg ønsker også inderlig å bygge mennesker av disse barna. Og så ber vi alltid en bønn. Da ber vi gjerne for alle barna som ikke har det godt.

Soul Children bygger på religiøse verdier, men praktiserer dem pragmatisk, og er helt åpne for deltakere som ikke er religiøse. Verdien av å rekruttere til det sosiale fellesskapet ses altså som viktigere enn det å rekruttere til trosfellesskapet. Det henger kanskje sammen med troen på at bare man klarer å holde på barna og ungdommene over tid, så vil de modnes og slutte seg til etter hvert. Det er nemlig noe vi hørte om også på flere av de andre arenaene vi besøkte. Lysten til å delta er ikke bare noe man har, men noe som kommer. Både på Hugnadheim, på Soul Sessions og i barneoperakoret i Oslo fortalte sentrale ledere om hvor gunstig det er at deltakernes indre motivasjon og «drive» styrer interessen og aktiviteten, mer enn ytre motivasjon eller press. En viktig del av dette er å holde på deltakerne lenge nok, og her er trivsel og samspill med fellesskapet viktige faktorer. Slik kobles det individuelle og kollektive sammen, og ofte blir de ivrigste deltagerne med høy indre motivasjon gode ambassadører for aktiviteten, som selv sikrer trivsel, vennerekuttering og lyst til å bli værende i aktiviteten.

I koret i Vågsbygd sto ikke prestasjoner og høy kvalitet i sentrum, i alle fall ikke kunstneriske prestasjoner. Det gjør det derimot i barnekoret ved DNO&B i Oslo. De tenker på inkludering og likestilt deltakelse på en helt annen måte enn flere av de andre arenaene. Koret praktiserer opptaksprøve, så allerede i rekrutteringsfasen blir deltakelsen eksklusiv. Det betyr ikke at barneoperakoret ikke har fokus på likestilling og ønsker å slippe ulike typer barn og unge til. Likevel er kravet om prestasjoner av høy kvalitet og målsettingen om å utvikle talent en viktig komponent i driften av denne kulturaktiviteten. Det å være med som deltaker i det store maskineriet en operaoppsetning er, stiller krav til kordeltakerne, som går ut over det kunstneriske. En slik oppsetning har på mange måter en industriell karakter; den er som en komplisert byggeplass der stram logistikk, HMS-hensyn og krav til leveranse på mange nivå parallelt er viktig for at man skal komme i mål. Her er det ikke rom for uoppmerksomhet eller manglende interesse. Følger du ikke med, som en av lederne påpekte, rygger du kanskje rett ned i en seks meter dyp scenebrønn. En slik oppmerksomhet forutsetter engasjement og ambisjoner, ifølge lederen. Oppfyller man det, kan deltakeren ellers være hvem som helst eller komme fra hvor som helst.

Hva er så de kulturelle forutsetningene bak dette tilbudet? På samme måte som folkedanstilbudet i Hallingdal, springer også barneoperakoret ut fra en kulturarvstradisjon med lange røtter. Den klassiske skolen, som har oppnådd en svært høy grad av institusjonalisering, setter tydelig preg på hva som oppfattes som meningsfullt blant både ledere, foreldre og deltakere i barnekoret. Sentrale verdier er først og fremst å bli en så god sanger og skuespiller som mulig, med mål om å bidra til DNO&Bs generelle kunstneriske om-dømme, men også indirekte å se deltakelsen som del av en mer generell dannelses. Det handler, som en av

lederne på operaen fortalte, for det første om å få deltakerne til å forstå at selv om en kunstform er «smal», så kan den likevel appellere til mange. For det andre handler det om at den klassiske musikken, ifølge lederen, gir tilgang til en felles-europeisk kultursfære, som gir deltakerne «en høyere himmel og opplevelsen av å være del av noe større enn seg selv». En annen av lederne i operakoret la vekt på en annen type dannelses-

Det er ikke noe viktig for meg at de nødvendigvis ender opp som utøvere innenfor kunstmusikken. Men det er viktig for meg at de går inn i voksenverdenen med en respekt, kanskje, og forståelse. Og kanskje en kjærlighet til det å bruke seg selv i samspillet med andre, og også foran andre. At de utvikler trygghet og kompetanse som jeg mener at vi trenger.

Samtidig som operakoret er kvalitetsbevisst og ser seg selv som en del av en tradisjonsrik europeisk kunstform, ser de seg også som del av en norsk samfunnsmodell der sosialdemokratiske verdier står sterkt (Larsen et al., 2021). Dette skiller dem fra andre europeiske nasjonaloperaer. En viktig del av dette er skepsis til talentutvikling fra for tidlig alder. Selv om koret har opptaksprøver og strenge kvalitetskriterier i utvelgelsen av rekrutter, er rekrutteringsmodellen i operaen også basert på en annen logikk: For å oppdage de talentene som virkelig kan gå videre, må flest mulig få sjansen til å delta. Ifølge en av informantene vi snakket med, vet man ofte ikke hvem disse talentene er før de har fått mulighet til å utvikle seg, oppleve trygghet og kjenne mestring; for eksempel forstå hva opera er og oppleve at de kan beherske det. Ifølge informanten ligner det på hvordan man i idretten i utgangspunktet tar inn mange, og der noen få utvikler seg til toppnivå:

Det er veldig mange vi har tatt inn der man tenker ... Ja, de er et ålreit bidrag. De har en avgrensa funksjon, men de synger greit, og dette kommer til å være bra for koret. Og så utvikler de seg kolossalt og kanskje endrer opp med å gå videre med opera og studer sang. Og det er ikke alltid vi ser det i starten. De må ha en musikalitet og et gehør, og de må kunne ha et stemmepotensial. Men så er det å prøve å få dem til å utvikle seg både musikalsk, selvfølgelig, som pedagogene holder på med, men også scenisk. Og det å kunne uttrykke seg gjennom hele kroppen, sånn som man gjør i musikkteatersammenheng.

Denne holdningen, som springer ut av en særnorsk fortolkning av verdigrunnlaget i klassisk musikk, påvirker arbeidet med inkludering, siden det åpner for at mange flere får mulighet til å prøve seg enn hvis opptaksprøven var eneste seleksjonsmekanisme. Eksemplet illustrerer derfor på en god måte hvordan forhandlinger rundt kulturelle føringer kan åpne eller lukke for hvem som får delta.

En annen arena og praksis som er kulturelt forankret i en global kulturform, er Soul Sessions og Open Practice, som bygger på hiphop-kulturens verdigrunnlag. Men der klassisk musikk på mange måter representerer det etablerte, utviklede og institusjonaliserte, fikk vi i møte med Souls Sessions se og høre hvordan hiphop har sine røtter i motkultur og underdog-status, både til kulturfeltet og samfunnet generelt. Til tross for at hiphop som danseform i dag er godt etablert og institusjonalisert, blant annet som del av tilbudet i dans ved svært mange kulturskoler og danseskoler, framheves kulturens opphav i gatene i New York og Paris' forstadsområder fremdeles som en helt sentral del av hiphop-ens mytologi. På Soul Sessions fikk vi høre mange vitnemål på hvordan de mytologiske sidene ved hiphop synes å forplikte de som driver

med denne kulturformen. Ikke minst gjaldt dette synet på deltakelse og likestilling. En viktig faktor her er hvordan hiphop fortolkes som en kulturform for de som står utenfor det etablerte. En av danserne på Soul Sessions forteller:

Men hele greia med hiphop er at det var laget for de som var outcasts. Det er hele poenget med at folk danset i gatene, fordi de var fattige og ikke hadde så mye annet å gjøre. Og så kom de opp med noe som de kunne gjøre. Da føler jeg det blir feil av meg å komme og kaste det bort igjen.

Litt paradoksalt gir leken med utenforskapsrollen, som er basert på de mytologiske sidene ved hiphop-kulturen, seg utslag i at denne kulturformen på sett og vis dyrker et image som jo i seg selv kan ses som ekskluderende – man må være *ekskludert* fra andre sosiale sammenhenger for å bli *inkludert* her. Samtidig bidrar den kollektive erfaringen knyttet til utenforskap samtidig til at de selv er bevisste på å ikke ekskludere. Her virker altså to kjerneverdier – selvbildet som underdog og minoritetssensitivitet – parallelt, selv om de er delvis motstridende. Dette inkluderingsparadokset finner vi også i en annen praksis relevant for likestilt deltakelse, nemlig i spørsmål om kjønn og kjønnsroller, og synet på homofili og mangfold i kjønnsuttrykk. Det at hiphop mange steder er en macho-kultur med tilspissede kjønnsroller, der blant annet homofili har lav status, er noe både ledere og deltakere i Soul Sessions oppfatter som svært problematisk. I den utgaven av hiphop-kultur som vi finner ved Soul Sessions, er denne delen av mytologien tonet kraftig ned. På Soul Sessions nettsider³⁰ vises det i stedet til en annen side av hiphopens opphavsmyte, nemlig til sjangerens afrikanske, karibiske og latinamerikanske kulturarv, og hvordan denne legger vekt på inkludering og trygghet:

Vi setter det høyt på agendaen å jobbe for å ivareta kulturarven og de trygge rommene disse kulturene har gitt oss. Gjennom dette arbeidet skaper vi også rom for tilhørighet, deltagelse og fellesskap – særlig for dem som ofte faller utenfor etablerte strukturer. Sosial inkludering er ikke alltid det uttalte målet, men det er et gjennomgående og viktig resultat av vår praksis – og noe vi kontinuerlig er bevisste på å sikre og styrke.

Soul Sessions forhandler slik fram noe tilsvarende operakorets dyrking av en særegen norsk, sosialdemokratisk variant av den klassiske europeiske musikkulturen, med betoning av enkeltdeler av en global kultur, pragmatisk tilpasset fellesnorske verdier (Larsen et al., 2021; Gullestad, 2002).

Men først og fremst ligger et annet og mer forsonende sett av kjerneverdier til grunn for danseaktivitetene på Soul Sessions og Open Practice. Det kunne en av de sentrale lederskikkelsene i miljøet fortelle om:

Hiphop-kulturen har mottoet 'Peace, love, unity and having fun.' Det høres jo veldig sånn enkelt og litt cheesy ut, men så er det veldig sant. Vi skal ha det moro. Det skal være fredlig. Og det skal være kjærlighet der. Og så har vi sånne prinsipper som 'each one, teach one', som kan høres ut som en klisje, men det former virkelig hva det er vi driver med. Folk tar det skikkelig seriøst.

³⁰ Årsrapport for 2024. <https://cdn.sanity.io/files/gemz1tia/production/001fc9096aa6aa89dc80b53c2efec0179bebbd82.pdf>

Prinsippet *each one, teach one*, som det refereres til i sitatet, er en uformell forpliktelse enhver danser har til å inspirere og lære videre det man kan til andre dansere, uavhengig av ferdighetsnivå.³¹ Aktiviteten forankres med andre ord i idealer om fredelig samhandling, fellesskap og glede, som en bevisst motvekt til forestillinger om hiphop som konfliktorientert. En annen i det samme miljøet knytter verdiene i hiphop-miljøet helt eksplisitt til inkluderingspraksiser, når hun sier:

Det er jo på en måte en sosial forankring i at det er mennesker som deler kunnskap mellom hverandre i et rom, eller utendørs. Og forankra i kultur og historie, mener jeg. Sånn at man har kunnskapen om hvor det kommer fra med seg. Det handler egentlig om å bli sett, og føle at man har en plass.

En annen verdi, som nok kan knyttes til hiphopens bakgrunn, er å framstå som tilbakelemt, avslappet og kul uansett hvilket nivå eller hvilken scene man utøver dansen på. Ifølge en av danserne, skal man jobbe, men ikke «pushe», ikke «overdo it». Her skiller dansen seg fra for eksempel idrett, som har mer uttalte krav til progresjon og prestasjoner. Samtidig er dette skillet kanskje mest knyttet til hvordan deltakerne selv framstiller og fortolker det, det kan godt hende at danserne i realiteten trener like hardt og at prestasjonspresset er like stort her. Men det rammes altså inn på en annen måte. Siden også hiphop-miljøet arrangerer konkurranser, kan det å både blande inn estetikk og litt kledelig motvillighet i prestasjonene kanskje markere en ønsket distanse til idrettens konkurransemodell. Kravet om autenticitet er ellers godt kjent fra mange av kunst- og kulturfeltets subkulturer.

En side ved autenticitetsidealet som berører inkluderingspraksisene i Hiphop, er synet på hva som er god dans. Alle vi snakket med sa det samme, at god dans ikke måles etter en felles norm, men etter hva den enkelte danseren gjør det til på dansegulvet. Ros fortjener den som gjør ting som er kult, og ting som er skummelt. Å utfordre egne grenser er høyt verdsatt, noe som for eksempel gjør at flere av de vi snakket med mente at en person med funksjonshemming lett kunne inkluderes i deres aktivitet. Alder var heller ikke noen hindring, og ikke kjønn, i alle fall ikke i Soul Sessions. Å rose er en verdi i seg selv. Man skal ikke rose noe uten grunn, da blir det platt, men man skal alltid rose det som er verdt det. Særlig unge og uerfarne dansere. Som en informant fortalte, blir man stadig minnet på å bygge hverandre opp og passe på at alle er inkludert.

Verdiene Soul Sessions bygger på framstår integrert i aktivitetenes deltakerpraksiser, i form av omgangsformer, hilseritualer, ros og estetiske vurderingssystemer. Flere av lederne vi snakket med var opptatt av dette, at disse verdiene skal komme til uttrykk i hva de gjør mer enn hva de sier eller skriver. Heller enn å lage byråkratiske planer og strategier, der for eksempel inkludering er en god intensjon, viste de til mottoet «show, don't tell». En av lederne sa for eksempel at:

³¹ Ifølge danseren B-Boy Navid, er det «først når du skjønner at du må lære bort og inspirere, at du blir en ekte hiphoper. Each one, teach one. Uttrykket har eksistert helt siden slavetiden, da alle som kunne lese, var forpliktet til å lære det videre. Siden ble det også en grunnleggende filosofi i det første hiphopmiljøet i Bronx i New York ...»
Kilde: <https://www.dansenshus.com/forestillinger/each-one-teach-one>

Vi har aldri reklamert for at vi er mangfoldige. Vi bruker ikke ordet 'mangfoldig' i våre tekster. I søknadstekstene gjør vi det, men aldri på en nettside eller Instagram. Det handler om hvordan vi fronter tilbudet. Bildene vi bruker. Hvordan vi bruker ordet *alle*. At vi sørger for at prisene ikke er så høye, eller helst at det er gratis. Så jeg tror grunn tanken siver igjennom. Vi sørger for at den siver igjennom, sånn at folk tenker, 'Å ja, her kan jeg komme og være, liksom. Uten at noen sjekker meg.'

I intervjuene med lederne i organisasjonen fikk vi inntrykk av at man her distanserer seg fra det å skulle planlegge og organisere seg fram til inkludering, og at dette var i tråd med hiphop-miljøets øvrige motkulturelle idealer.

9.2 Verdihierarkier og -konflikter

Arenaenes kulturelle forankring er som beskrevet ofte kompleks, og det er ikke sjelden at underliggende verdier og normer delvis eller helt strider mot hverandre. Tydeligst kommer slike forhold til uttrykk i målkonflikter, der det gjerne oppstår forhandlinger rundt hvilke verdier som er viktigst og hvordan de skal balanseres med tanke på hvilke målsettinger som skal gjelde for kulturtilbudet. Det gjelder ikke minst hvordan de forholder seg til mangfold, inkludering og likestilt deltakelse.

Et eksempel er i korvirksomheten i Vågsbygd. Her arbeider man med å forene et lokalt forankret verdisyn, der inklusjon og mangfold er viktige parametere, med kirkens og religionens globale verdier og normer. Det er et arbeid som ifølge en av de vi intervjuet krever en pragmatisk, tålmodig, og kanskje modig tilnærming. Vågsbygd er en menighet som ifølge han ønsker alle velkomne, samtidig som de er tydelige på hva de tror på, og hva de synger om. Likevel kan det være vanskelig å gjøre det man sier om til praksis, både fordi man kommer i konflikt verdimessig, men også fordi det *er* vanskelig – det er en grunn til at verdiene er i konflikt, «For kirken er tosidig. Selvfølgelig er vi en institusjon som skal ta vare på andre, og være inkluderende, samtidig som vi også skal drive misjonen vår.» Likevel lander han på følgende: «I forhold til mange av disse litt ømfintlige temaene i kirken, så er det stor spredning. Men det er en veldig klar holdning om at kirka er for alle, og det kommer egentlig før alt det andre.»

Et annet beslektet eksempel er hentet fra Soul Sessions i Oslo. Samtidig som Hiphop-kulturen er internasjonal, forsøker man hele tiden å komme fram til en lokal kultur som både ivaretar ulike lokale behov og som bygger på globale grunnprinsipper. En av lederne i tilbudet forteller at man ønsker å holde på det motkulturelle i hiphop-en, men uten diskrimineringen av skeive som følger med i deler av den samme kulturen:

Altså, jeg kan jo først si at når det gjelder det å være skeiv, hvis jeg skal generalisere, så er en av hiphopkulturens store utfordringer ironisk nok nettopp åpenhet. Fordi hiphop er en motkultur som på mange måter er politisk og aktivistisk i seg selv, gjennom sitt arbeid for likestilling og borgerrettigheter. Likevel kommer hiphop fra en veldig gammeldags og tradisjonell kultur. Der er for eksempel det skeive fortsatt tabu. Så dette er et av de områdene hvor hiphop som kultur har et stort gap som virkelig burde jobbes med. På en måte burde hiphop bli mer woke i

denne sammenhengen. Og så er det jo slik at en enkelt skeives positive opplevelser fra vårt miljø kan være veldig fine, men det er liksom ikke normen.

Å ønske å inkludere alle, betyr at man også åpner for deltakelse som er krevende for fellesskapet. Det å inkludere en deltaker eller en gruppe deltakere kan i noen tilfeller bety at man samtidig ekskluderer andre. Også dette er utfordringer som ofte henger sammen med balansering og hierarkisering av ulike verdier aktiviteten er tuftet på. I Kongsberg fikk vi høre at kulturen som lå til grunn for kulturskole- og Ung kulturtilbudet hadde fokus på å nettopp innlemme de som ikke så lett finner seg til rette andre steder. Samtidig hadde de erfart at det av og til førte med seg noen spesielle utfordringer; enkelte deltakere med atferdsproblemer knyttet til diagnoser hadde gjort det utrygt for de øvrige deltakerne. Vi spurte en av informantene i Kongsberg hvor yttergrensen går, for hvor inkluderende man kan gjøre et tilbud:

Nei, altså, det er den der normale oppførselen som de fleste kan godta, da. Altså hvis noen sitter her med veldig heavy diagnose, og kaster rundt seg og forstyrrer og søler og ødelegger utstyr, så må vi ha lov til å si at dette ikke er greit. 'Kanskje ikke dette er plassen for deg? Kom tilbake når ting har roet seg.' Det synes jeg må være lov å si. Vi kan ikke lage et tilbud som passer alle. Og jeg vet at i veldig mange av de aktivitetene vi har, så kommer det inn nye som sier 'kan dere ikke gjøre sånn, sånn, sånn.' Og så har vi kanskje brukt ti år på å finne en form som passer de fleste, og da tenker jeg at, 'OK, jeg hører hva du sier, men kanskje ikke denne aktiviteten er det som passer deg? For til lags å alle kan ingen gjøre, men vi må tenke på at det kan passe flest mulig, på en OK måte.

Verdihierarkier og -konflikter kommer også til syne i andre konkrete former, med innvirkning på hvor inkluderende aktiviteten oppleves. Særlig fant vi dette i aktiviteter der deltakerne på et tidspunkt forventes å prestere på et visst nivå. Det å skulle prestere er, som vi har beskrevet, i seg selv et hinder for enkelte deltakere. Både i gamingtilbudet og dansetilbudet til Soul Sessions fortalte enkelte om et ambivalent forhold til konkurranse. Selv om det å bli pushet fram kan gi en veldig mestringsfølelse, om det blir gjort riktig, eller av de riktige personene, kan det samtidig gjøre at enkelte trekker seg. Som en informant på DNO&B fortalte, kan for eksempel ikke alle få en hovedrolle:

Nå ser vi nok ikke alt som foregår, men det virker som det er veldig godt miljø, veldig godt samhold, og at de backer hverandre og hjelper hverandre. Men det er klart det vil være noe rivalisering, og alle får kanskje ikke samme type rolle. Det er jo ikke et demokratisk institusjonsbarnekor. Vi skal jo vise forestillinger med høyt kunstnerisk nivå, så vi er nødt til å plukke etter nivå. Så alle kan ikke få en hovedrolle.

Samme sted fikk vi dessuten høre at siden oppsetningene i operaen var teknisk og logistisk kompliserte, ville det å ta med for eksempel en korist i rullestol ikke alltid være så enkelt, dersom den problemstillingen skulle bli aktuell. Dette poenget kom også fram i en av kulturskolene vi besøkte. For mange er felleskonserterne før jule- eller sommerferien et av kulturskoleårets høydepunkter, og noe som er med å strukturere resten av skoleåret, for eksempel når det gjelder krav om progresjon og øving. Ifølge informanter fra kulturskolen er samtidig dette en arena som har et klart potensial som en ekskluderende praksis, siden det ikke alltid er så enkelt å tenke mangfold og inkludering av alle i en slik konsert, med krav til kjøreplan og logistikk.. Det kan av og til være et ressurs spørsmål. Men dette dilemmaet bunner også i en dypere verdikonflikt i kulturskolesystemet, knyttet til hva som skal være kulturskolens hovedprofil. Skillelinjen går litt

forenklet mellom to syn: kulturskolen som et sted å *være* eller et sted å *lære* (Heian & Berge, 2024). Mange er opptatt av at den skal være et sted for læring, der progresjon og kunstnerisk utvikling er en hovedverdi. Andre ønsker at det skal være et rom der man mer uforpliktende bare kan få være, men innenfor en ramme preget av tradisjonelle kunst- og kulturuttrykk. En av lærerne vi snakket med i Fredrikstad fortalte om det å skulle balansere de to verdiene:

For det er det at de skal lære noe, det skal ikke bare være en fritidsklubb, men at de kommer og kan møtes, og jobbe og ha det morsomt i en friere form, men uten at det sklir helt ut. For det er en sånn trade-off det der.

Rammene knyttet til en mer skole-lik form kan være inkluderende for noen, men samtidig ekskluderende for andre. Å skulle nå «alle», som kulturskolen har som mål, blir imidlertid umulig med et slikt dobbelt verdigrunnlag.

Verdihierarkiene som er beskrevet over kommer ikke bare til uttrykk på et overordnet nivå, men får også konkrete konsekvenser for hvordan ulike grupper opplever sin plass i ulike kulturaktiviteter. I intervjuet med ansatte i Agenda X beskriver en av informantene hvordan ungdom som gruppe ofte blir møtt med stereotype forestillinger, og hvordan enkelte uttrykksformer kan tillegges lavere verdi enn mer etablerte kunstformer:

Jeg snakket med en eldre dame om graffiti, om graffiti-kurs, og da synes hun det var veldig bra, for da kan du få de rampungene til å være med på kunst- og kulturprosjekter. Altså, hun på det som hærverk, ikke sant? Og da kan de utvikle seg og ødelegge og herje der, og så gjør det ikke det andre steder. Det var synet hennes på graffiti.

Eksempelet illustrerer at vurderinger av hva som er «god» eller «legitim» kultur ikke er nøytrale, men preget av makt og historisk og kulturelt forankrede normer. Når unges egne uttrykk og erfaringer i mindre grad anerkjennes, kan dette bidra til å svekke opplevelsen av tilhørighet og relevans. Spørsmålet om inkludering handler slik ikke bare om tilgang til arenaer, men også om hvilke uttrykk og perspektiver som gis status og legitimitet i kulturfeltet.

9.3 Oppsummering

I dette kapitlet har vi beskrevet hvordan ulike arenaer for organiserte kulturaktiviteter for barn og unge er forankret i distinkte kulturelle rammeverk – det Alford og Friedland (1991) kaller *institusjonelle logikker* – som former deres praksiser for deltakelse og inkludering. Gjennomgangen av datamaterialet synliggjør en lang rekke verdier som ledere og deltakere forteller om og som de mener kjennetegner og ligger til grunn for tilbudet de representerer. Mange av disse verdiene finner vi igjen på tvers av tilbud og praksiser, selv om det varierer hvor eksplisitt de kommer fram.

Kulturskolene i Kongsberg og Fredrikstad er preget av et institusjonalisert og kulturpolitisk forankret ideal om å være åpne for alle, kombinert med vekt på dannelses, individuell vekst og kunstens egenverdi.

Samtidig oppstår det spenninger mellom inkludering, talentutvikling og krav til læring og progresjon. Andre arenaer bygger på andre kulturelle logikker. Eastside Gamers legger vekt på lav terskel, frivillighet og motstand mot prestasjonsjag, mens Hugnadheim forankrer deltakelsen i folkekulturell tradisjon og videreføring av kulturarv. Soul Children kombinerer allmenne verdier som fellesskap, omsorg og personlig vekst med et kristent verdigrunnlag, men praktiserer dette pragmatisk ved å prioritere sosial inkludering framfor trosmessig tilslutning. Barneoperakoret ved DNO&B er tydeligere orientert mot kvalitet, seleksjon og kunstnerisk nivå, selv om også dette tilbudet forsøker å forene talentutvikling med bredere samfunnsverdier om tilgjengelighet og mestring. Soul Sessions illustrerer en annen form for kulturell forankring, knyttet til hiphopens motkulturelle røtter. Her står verdier som fellesskap, kunnskapsdeling, autentisitet og trygg inkludering sentralt, samtidig som miljøet aktivt forhandler bort ekskluderende sider ved hiphop-kulturen.

Gjennomgangen viser at kulturelle verdier både åpner og lukker for deltakelse. Verdihierarkier og målkonflikter oppstår særlig når inkludering kolliderer med hensyn til trygghet, kvalitet, logistikk og prestasjonsfokus. Slik framstår inkludering som et kontinuerlig forhandlingsarbeid. En akse i slike forhandlinger går mellom retorikk og handling, eller et «diskursivt» og et praksisorientert plan. I alle de ulike institusjonelle logikkene som ligger til grunn for de aktivitetene vi har studert, finner vi en samstemthet og oppslutning rundt likestilling, mangfold og inkludering. Samtidig bidrar denne retoriske, diskursive dimensjonen lite, dersom den ikke følges opp i praksis og handling.

10. Diskusjon

I dette kapitlet følger en overordnet diskusjon av funn og analyser presentert i kapitlene fram til nå. Diskusjonen går på tvers av aktører, arenaer og aktiviteter, og tar for seg følgende problemstilling: *Hva hemmer og hva fremmer likestilt mulighet til deltakelse blant barn og unge i organiserte kulturaktiviteter, og hva kan gjøres for en mer mangfoldig kulturdeltakelse?* Det siste besvares i hovedsak gjennom en diskusjon av hvilke forutsetninger som må være til stede ved en aktivitet for at den har mulighet til å være inkluderende, og i neste omgang likestilt.

Men først: hva innebærer *likestilte muligheter*? Likestilt mulighet til deltakelse er et sentralt politisk mål, men hva dette innebærer i praksis, er ikke entydig. Like muligheter kan på den ene siden forstås med utgangspunkt i formell, rettighetsfestet tilgang, for eksempel i tråd med likestillings- og diskrimineringsloven. Men som kapitlene foran har vist, innebærer ikke nødvendigvis en slik formell tilgang til deltakelse en *reell* mulighet til å delta. Selv der tilbudene er åpne, økonomiske barrierer er redusert og ambisjonen om inkludering er tydelig, er det fortsatt slik at noen blir stående utenfor. Dette peker mot at det er hensiktsmessig å skille mellom det å ha *tilgang* til et tilbud og det å *faktisk delta*.

Å forstå hva skillet mellom tilgang og faktisk deltakelse innebærer krever at man har innsikt i hvilke mekanismer som bidrar til at enkelte grupper deltar mindre enn andre. Et sentralt utgangspunkt for diskusjonen i dette kapitlet er derfor at det vi noe forenklet kaller *ikke-deltakelse* kan forstås som et resultat av samspill mellom individuelle erfaringer, sosiale relasjoner og strukturelle betingelser. Riktignok er det først og fremst deltakelse vi har studert i arbeidet med å identifisere hemmere og fremmere for deltakelse (jf. kapittel 2.2). Men i tillegg til at både deltakelse og ikke-deltakelse kan forstås som resultat av aktive valg, er dette også et resultat av mer eller mindre ubevisste prosesser knyttet til sosial bakgrunn, erfaringer og forventninger. For noen handler det om praktiske hindringer, for andre om manglende relevans, tilhørighet eller opplevelse av mestring. Tilsvarende kan barrierene for deltakelse være synlige eller usynlige. Noen er konkrete og lett identifiserbare, som økonomi, universell utforming, transport eller organisering. Andre er mer subtile, som normer, forventninger og kompetanse. Slike usynlige barrierer kan bidra til at enkelte barn og unge ikke opplever tilbudene som relevante eller tilgjengelige for dem, uavhengig av om de ønsker å delta. Denne typen barrierer er ofte vanskeligere å sette fingeren på, men kan ha stor betydning for hvem som deltar. Ikke-deltakelse kan dermed være både et aktivt valg og et uttrykk for mer grunnleggende begrensninger i handlingsrommet. At fritidsdeltakelsen generelt og deltakelse i kulturaktiviteter spesielt er ulikt fordelt, har konsekvenser både på individnivå og samfunnsnivå. For den enkelte kan deltakelse gi tilgang til fellesskap, mestring og anerkjennelse, mens manglende deltakelse kan bidra til opplevelser av utenforskap. På samfunnsnivå kan skjev deltakelse bidra til å opprettholde og forsterke sosiale og kulturelle ulikheter.

Likestilte muligheter til deltakelse i organiserte kulturaktiviteter kan med andre ord ikke reduseres til en forventning om at alle tilbud skal gjøres tilgjengelige for alle, men i hvilken grad barn og unge faktisk har reelle forutsetninger for å delta og bli værende over tid.

10.1 Rekruttering, relevans og sosial ulikhet

Et gjennomgående funn ved arenaene vi har studert er at rekruttering av underrepresenterte grupper er krevende. Særlig strever arenaene med å rekruttere barn og unge fra lavinntektsfamilier, familier med innvandrerbakgrunn og familier uten tilknytning til kulturfeltet. Ulikheten i rekrutteringen gjør seg fortsatt gjeldende når økonomiske barrierer reduseres, for eksempel gjennom å redusere eller fjerne deltakeravgift. Lederne ved arenaene beskriver et sammensatt bilde av barrierer for rekruttering og deltakelse, der økonomiske ressurser spiller sammen med kulturelle og sosiale ressurser i familien, med tilhørende ulike forventninger om foreldreinvolvering, kjennskap til aktivitetene og oppfølging hjemme. Vårt materiale indikerer med andre ord det tidligere litteratur har pekt på, at deltakelse ikke primært bestemmes av økonomi alene, men også barn, unge og deres familiers tilgang til andre ressurser (Hjalmarsson, 2022; Behtoui, 2019; Gravesen et al., 2021; Sjödin & Roman, 2018). I litteraturgjennomgangen konkluderer vi nettopp med at forskningen særlig framhever noen spesifikke grupper som vanskelige å nå. Barn og unge fra familier med høyere inntekt og utdanning deltar oftere og mer stabilt enn jevnaldrende fra lavere sosiale lag, noe som antas å henge sammen med både økonomiske ressurser, foreldres erfaringer og preferanser, samt tilgang til informasjon og støtte.

I tråd med dette, beskrev ledere ved flere av kulturtilbudene vi studerte deltakerne der som typiske barn av middelklassen, som gjerne hadde foreldre som selv var opptatt av kunst og kultur. En av informantene ansatt ved DNO&B, brukte begrepet *kulturell kapital* da hun fortalte om hva som kjennetegnet barneoperakoristene. Dette begrepet, som kan se ut til å inngå i dagligtalen til mange av de som arbeider i kultursektoren, stammer fra Bourdieu (1995; 2011), og handler nettopp om hvordan samfunnets verdsetting av høyere utdanning, språkferdigheter og kulturell kompetanse bidrar til reproduksjon av sosial ulikhet. Barn av foreldrene med høyere utdanning har høyere sannsynlighet for selv å ta høyere utdanning (Bourdieu & Passeron, 1990). Og er man vokst opp med foreldre med høyere utdanning, er det høyere sannsynlighet for at man har lært å verdsette kunst og kultur med høy status i samfunnet. Dette er kunst- og kulturuttrykk som ofte inngår i organiserte kulturaktiviteter, og det gjelder i stor grad også tilbudene som inngår i denne studien. Den skjeve rekrutteringen til de organiserte kulturaktivitetene kan videre forstås i lys Lareau (2011), som blant annet bygger på Bourdieus forståelse av kulturell kapital. I følge Lareau er også foreldres syn på barneoppdragelse, og dermed om barna skal delta i kulturaktiviteter med sosial status, knyttet til klasse, der det å legge til rette for at barna blir med i aktiviteter som gir sosial kompetanse og status, er en viktig del.

Foreldres holdninger til en kulturaktivitet er dermed viktige fremmere for noen barns deltakelse, samtidig som de er viktige hemmere for andres. Samtidig er dette forhold knyttet til samfunnsstrukturer som ikke er så enkle for kulturtilbudene å få gjort noe med. Økt kunnskap om de strukturelle faktorene kan bidra til å skape bevissthet rundt problemet, og hvor dypt det stikker. Kunnskapen bereder også grunnen for å finne fram til tiltak som kan bidra til endring. Vårt materiale viser blant annet hvordan proaktiv oppsøkende virksomhet kan være med på å endre foreldres syn på enkelte kulturtilbud, slik for eksempel kulturskolen i Kongsberg har vist er mulig. Men erfaringene til denne typen arbeid er delte. For eksempel ga ledere både ved DNO&B og Soul Sessions, som begge har hatt oppsøkende virksomhet i bydeler øst i Oslo, uttrykk for at de har blitt overrasket over hvor utfordrende slikt arbeid er. Ifølge dem bør man ikke undervurdere hvor seige de underliggende strukturene er.

Til tross for dette, har vi i løpet av studien sett flere eksempler på at oppsøkende arbeid og tett voksenoppfølging kan være avgjørende for å nå nye grupper og bidra til varig deltakelse. Skal tilbudene bli reelt tilgjengelige for flere, krever det langsiktig relasjonsbygging, systematisk innsats og samarbeid på tvers av arenaer og tjenester. Denne måten å drive oppsøkende arbeid på kan, i tråd med begrepet om sammenkoblende kapital – eller linking (Szreter & Woolcock, 2004), skape bindeledd mellom ulike sosiale miljøer og institusjoner, og slik bidra til å styrke mulighetene for deltakelse for barn og unge som i liten grad oppsøker kulturtilbudene på egen hånd. Vårt materiale tyder på at arenaene lykkes best med å nå nye eller underrepresenterte grupper når de driver oppsøkende arbeid i samarbeid med skoler og fritidsklubber, eller når de på andre måter driver relasjonsbygging over tid. I Kongsberg bygger arenaene opp en form for sammenbindende kapital som bidrar med å etablere forbindelser mellom barn og unge og kommunens fritidsarenaer. Gjennom disse forbindelsene får barn og unge dermed tilgang til ressurser, kompetanse og ulike tilbud de kan dra nytte av. Når kulturarenaer, fritidsklubber, skoler og andre tjenester samarbeider om å nå ut til nye grupper, kan med andre ord slike relasjoner åpne kanaler inn til aktiviteter og fellesskap som ellers kan være vanskelig tilgjengelige. Slike sammenkoblende relasjoner kan fungere som innganger til arenaer der barn og unge møter jevnaldrende og over tid etablerer tettere sosiale bånd (bonding) (Putnam 2000). I Kongsberg har man dessuten positive erfaringer med at ansatte i Utekontakten følger ungdom til arenaene. Eksemplet viser at inkludering gjennom nettverk og oppsøkende arbeid kan være nokså effektivt, samtidig som det er svært ressurskrevende. Det er dermed ikke noe alle kulturarenaer har ressurser til.

10.2 Kjønnede mønstre i rekruttering og deltakelse

Kjønn er en gjennomgående strukturerende faktor for deltakelse i det empiriske materialet, særlig når det gjelder hvem som rekrutteres til ulike arenaer og hvilke aktiviteter som framstår som attraktive eller tilgjengelige. Enkelte av arenaene som inngår i studien er tydelig kjønnsdelte, som for eksempel noen kulturskoletilbud eller barneoperakoret, der jenter dominerer. Tilsvarende var gutter i klart flertall ved

spillutviklingstilbudet og folkedanstilbudet. Basert på det empiriske materialet, antar vi at kjønnsrelaterte forestillinger om interesser og egnethet også har betydning for rekrutteringsarbeidet, for eksempel ved at kulturaktiviteter generelt omtales som «typiske jenteaktiviteter», som vi hørte om ved kulturskolene og barneoperakoret eller i utsagnet om at jenter i mindre grad enn gutter er interessert i spillutvikling. Slike utsagn kan tyde på at kjønnsstereotyper fortsatt påvirker barns valg og deltakelse (se også NOU 2019: 19, 2019), og samsvarer med tidligere forskning som viser at fritidsdeltakelse ikke bare formes av individuelle preferanser, men også sosiale og kulturelle forhold (Balling & Kann-Christensen, 2013; Seland et al., 2019).

Samtidig har vi funnet flere eksempler på at de som tilbyr kulturaktivitetene vi besøkte har bevissthet rundt skjev kjønnsbalanse, særlig der jenter er i flertall. På disse arenaene framstår gutter som en gruppe det er utfordrende å rekruttere og beholde, blant annet på grunn av terskler knyttet til å være i mindretall (for eksempel slik vi beskrev i kapittel 6.1.2). På flere arenaer framstår det imidlertid som viktigere å tiltrekke seg de som fra før er interessert i aktiviteten, enn å arbeide systematisk med å inkludere for eksempel gutter (kapittel 7.1). Dette kan tolkes dithen at flere av informantene forklarer den skjeve kjønnsrekruttering som individuelle valg og egenskaper. Slike forklaringer kan imidlertid problematiseres, slik Seland et al. (2019) gjør når hun peker på at preferanser formes i samspill med strukturelle forhold. Tilsvarende peker utredningen *Politikk for likestilling* (NOU 2012: 15) på behovet for å motvirke strukturelle barrierer for deltakelse.

Videre er det eksempler i materialet på hvordan forventinger knyttet til kjønn virker i samspill med familiepraksiser og sosiale roller, slik det er eksemplifisert ved spillutviklingstilbudet (kapittel 7.1). Dette peker mot at kjønn ikke bare påvirker barn og unges deltakelse direkte, men også indirekte gjennom familiens engasjement og støtte. Funnene viser at kjønn får betydning for deltakelse og mestring over tid, blant annet gjennom kroppslige og utviklingsmessige forhold. Et eksempel på det er barneoperakoret, som har strategier for å motvirke frafall som følge av gutters stemmeskifte (kapittel 7.3).

Materialet viser med andre ord at kjønn ikke bare er en bakgrunnsfaktor: Kjønn påvirker hvilke aktiviteter som framstår som relevante, hvem som rekrutteres, og hvilke erfaringer deltakerne gjør seg. Samtidig tyder funnene i rapporten på at kjønn i stor grad tas for gitt i praksisfeltet, og i mindre grad adresseres eksplisitt som en del av inkluderingsarbeidet. Dette reiser spørsmål om hvordan aktører kan arbeide mer systematisk med å utfordre kjønnsdelte mønstre.

10.3 Institusjonelle barrierer og organisatoriske rammer

En faktor som viser seg viktig for deltakelse i vårt materiale, er de organisatoriske rammene rundt kulturaktivitetene. Både hvordan aktiviteten er organisert i seg selv, og hvilke betingelser organiseringen gir for menneskene som jobber i organisasjonen, spiller inn. Materialet vårt peker mot at inkludering og likestilling

deltakelse krever institusjonell tilpasning. Som vi kommer tilbake til, er menneskene den viktigste ressursen for slik inkludering, men institusjonelle forhold vil kunne aktivere eller dempe hvilke muligheter de ansatte eller frivillige har. Slike forhold er ikke nødvendigvis tuftet på bevisste strategiske valg, de kan bunne i det man kan kalle institusjonelle logikker (Alford & Friedlands, 1991). Å møte en utfordring, som arbeid med likestilt deltakelse er, tar ifølge denne teorien ofte utgangspunkt i hva som virker logisk og nødvendig ut fra verdier, normer og styringsprinsipper som dominerer virksomheten. Når hiphop-danserne er opptatt av flat lederstruktur og prinsippet om å gjøre heller enn å forklare, bunner det i kulturelle forhold. På samme måte, når kulturskolen har tro på at de kan mobilisere for mangfold gjennom å slutte seg til Fritidserklæringen, så er det fundert i byråkratiets tro på planverk. Som vi så i kapittel 9, er det ofte flere institusjonelle logikker i sving samtidig på en arena, og det kan være konflikt mellom dem eller mellom tolkninger av dem. Det kan man anta er en av grunnene til at en organisasjon kan ha motstridende og spenningsfylte strategier for inkludering. En aktivitet kan både være preget av ønsker om kvalitet og inkludering. Dette er institusjonaliserte normer som er vanskelig å snu med planer. Vårt materiale har mange eksempler på hvordan enkeltpersoner og ildsjeler kan etablere en logikk som gjennomsyrrer en organisasjon og påvirker inkluderingen positivt. Men, etablerte logikker som hindrer inkludering kan samtidig hindre enkeltpersoners mulighet for å jobbe effektivt med inkludering. Et eksempel på det siste er hvordan byråkratiske systemer, for eksempel for påmelding, kan skape utilsiktede eksklusjonsmekanismer.

Datamaterialet viser også at forhold som krav til oppmøte, byråkratiske påmeldingssystemer, ventelister og spenninger mellom kvalitet og inkludering kan påvirke hvem som faktisk deltar. Alle disse forholdene er knyttet til institusjonelle logikker. Når barnekoret vet at de skal prestere på en kompleks oppsetning på Den Norske Opera & Ballett, foran et forventningsfullt og kvalitetsbevisst publikum, tones ønsket om mangfold ned. I de daglige øvingene, derimot, kan andre institusjonelle logikker få forrang, som heller trekker fram verdier som bred inkludering og motvilje mot unødvendig spissing og talentsatsing.

Å virke på tvers av etablerte institusjonelle logikker er krevende. Dette er normer og verdier som har stor styringskraft. Å identifisere hvilke logikker som er styrende i en organisasjon kan derfor være nyttig i arbeidet med å bli mer inkluderende. Samtidig viser vårt materiale at enkeltpersoner kan få til mye på tross av de institusjonelle rammene de opererer innenfor. Ofte er det fordi de innenfor de komplekse institusjonelle rammene har fokus på det som er enkelt å få til.

10.4 Flertydige fellesskap

De ulike aktivitetene ved arenaene vi har studert, foregår innenfor sosiale fellesskap som kan ta ulike former. Alle arenaene gir rom for å utvikle mer eller mindre nære relasjoner, og alle arenaene er sentrert rundt spesifikke interesser, ferdigheter og glede ved selve aktiviteten. Men de skiller seg fra hverandre når det gjelder om det er selve aktiviteten eller fellesskapet det fokuseres på, og dermed hvordan relasjonene oppstår og utvikles. Noen steder er fellesskapet tydelig og eksplisitt, andre steder mer indirekte. Hiphop-

dansetilbudet ved Soul Sessions og gamingtilbudet er eksempler på det siste, og kan beskrives som et aktivitetsbasert fellesskap, der relasjoner i stor grad utvikles gjennom selve aktiviteten. En av informantene ved Soul Sessions beskriver for eksempel hvordan relasjoner utvikles gjennom å danse sammen, heller enn gjennom samtaler. Gamingtilbudet i Sarpsborg legger på sin side til rette for samhandling i form av det kulturskolelæreren betegner som «skulder-ved-skulder-aktivitet». Ved andre arenaer utvikles fellesskap der trygghet, inkludering og trivsel gjerne står mer sentralt enn innholdet i selve aktiviteten. Ved Soul Children i Vågsbygd er det sosiale fellesskapet mer eksplisitt integrert i aktiviteten, gjennom støtte fra både andre barn og voksne og det kordirigenten omtaler som en «utrolig backing-stemning». Her forsterkes også eksisterende relasjoner, siden mange av deltakerne allerede kjenner hverandre fra skolen eller annen aktivitet i menigheten. Også ved noen av tilbudene vi har studert i Kongsberg legges det særlig vekt på å skape trygge miljøer og stabile relasjoner til både jevnaldrende og voksne. Dette gjelder i særlig grad ved musikkterapitilbudet, som er etablert nettopp med formål om å være et trygt rom der en kan få øve seg på å utfolde seg musikalsk. En tredje type fellesskap finner vi ved barneoperakoret og i fordypningstilbudet i klassisk musikk ved kulturskolen i Kongsberg. Disse to er eksempler på mer prestasjonsorienterte fellesskap. Ved disse arenaene knyttes deltakelsen i større grad til ferdigheter, kunstnerisk kvalitet eller faglig utvikling. En fjerde form for fellesskap finner vi ved spillutviklingstilbudet i Fredrikstad, der deltakerne samles rundt en helt spesifikk interesse og kompetanse. På tvers av arenaene, uavhengig av om det er selve aktiviteten, den kunstneriske kvaliteten eller det sosiale som står i fokus, utvikles det sosiale bånd mellom deltakerne, og mellom deltakerne og aktivitetslederne – det som Putnam (2000) betegner som *bonding*. Samlet sett peker materialet med andre ord på at ulike typer aktiviteter og måter å organisere aktivitetene på kan gi grobunn for at deltakerne kan knyttes sammen og gi tilhørighet.

Ved enkelte av arenaene beskrives fellesskapene med metaforer som «mitt andre hjem» (Soul Sessions) eller en «familie» (Soul Children og Eastside Gamers), som altså går på tvers av typologien/inndelingen over. Et gjennomgående trekk er at fellesskapene opprettholdes gjennom sosiale praksiser som å inkludere nye deltakere, ta ansvar for andre i gruppa eller vise gjensidig respekt gjennom små handlinger som å hilse på hverandre.

Beskrivelser av kulturaktivitet som et alternativ til prestasjonsorienterte og konkurransedrevne aktiviteter og i kontrast til i idretten, er gjennomgående i datamaterialet. Dette er mest uttalt ved gamingtilbudet i Sarpsborg og kortilbudet i Vågsbygd, men også i beskrivelsen av noen av tilbudene ved de to kulturskolene vi har besøkt. Samtidig finner vi at flere av arenaene er preget av konkurranse, om enn i ulik grad. Konkurransespektet er mest uttalt ved folkedanstilbudet ved Hugnadheim, der kappleik og tevling er en sentral del av den tradisjonen som tilbudet er tuftet på. Den mest uttalt prestasjonsorienterte arenaen er barneoperakoret, hvor barna skal prestere på høyt kunstnerisk nivå både i DNO&Bs egne barneforestillinger og i operaens hovedproduksjoner. Arenaene kan i denne sammenhengen forstås langs to analytiske akser: graden av konkurranseorientering og graden av prestasjonsorientering. Flere av tilbudene framstår som arenaer med lav konkurranse og begrensede prestasjonskrav, der hovedvekten ligger på deltakelse i

det sosiale fellesskapet og tilhørighet. Dette gjelder for eksempel ved Eastside Gamers og Soul Children, hvor aktivitetene først og fremst fungerer som rammer for fellesskap og trygge relasjoner, selv om det selvsagt ikke er uten betydning at det er gaming- og koraktivitet som foregår der. Samtidig finnes det arenaer med tydeligere prestasjonsorientering, uten at konkurranse nødvendigvis er et sentralt element. Det tydeligste eksempelet på dette er barneoperakoret ved DNO&B, der musikalitet og gehør er nødvendig for å kunne holde nivået som kreves. Men det gjelder også deler av kulturskolens virksomhet, for eksempel for elevene ved Kulturskolen i Fredrikstad og ved det klassiske musikktilbudet i Kongsberg. Selv om det kan foregå konkurranse mellom deltakerne i denne typen miljøer, er det ikke direkte uttalt. I hiphop-tilbudet ved Soul Sessions og folkedanstilbudet ved Hugnadheim sammenfaller prestasjonsorientering og konkurranse i større grad.

Det er viktig å understreke at det ikke nødvendigvis er noen motsetning mellom konkurranse- eller prestasjonsorienterte aktiviteter på den ene siden, og det å ha gode sosiale fellesskap og trygge relasjoner på den andre siden. Alle arenaene balanserer på ulike måter mellom prestasjoner, utvikling, mestring, trygge relasjoner og fellesskap. Vårt poeng er at de ulike elementene tillegges ulik vekt. Dette poenget er for eksempel illustrert med et sitat fra en av lederne ved barneoperakoret, som var opptatt av å etablere mestring og trygghet før det stilles tydelige krav til kunstnerisk kvalitet. Ifølge han må man alltid ta utgangspunkt i det barnet faktisk får til, for å bygge selvtillit og motivasjon, og etter hvert hjelpe barnet gradvis til å utfordre og utvikle seg videre.

Dette forholdet mellom sosiale fellesskap, mestring, prestasjons- og konkurransefokus i barn- og ungdomsaktiviteter er hyppig beskrevet i forskningen på barne- og ungdomsidrett. I følge Strandbu et al. (2021) preges ungdomsidretten av flere grunnleggende spenninger, blant annet mellom konkurranse og fellesskap. Konkurranse, som er en grunnleggende del av idrettens logikk, kan på den ene siden skape motivasjon, mening og samhold. På den andre siden kan konkurransen skape forskjeller mellom utøvere og true fellesskapet, særlig når laget skal spisses og man skal satse på de beste. Heian et al. (2025) har vist at konkurransekultur i idretten kan virke ekskluderende på skeive, spesielt hvis idrettsfellesskapet preges av maskuline verdier eller ikke oppleves som et trygt rom der annerledeshet anerkjennes. Konkurranse kan med andre ord både virke samlende og splittende, og fungerer slik som et flertydig fellesskap der deltakerne kan tillegge aktiviteten ulike betydninger. Strandbu et al. (2021) knytter videre forståelsen av konkurransens betydning til Huizingas forståelse av *lek*, og at konkurranse ofte er et element i lek. Huizinga (1938, s. 38-40) beskriver konkurranse³² grunnleggende og historisk sett som en form for lek. Idrett og kamp kan være dypt alvorlige, uten at det nødvendigvis opphever karakteren av lek. Tvert imot deler slike konkurransebaserte aktiviteter lekens kjennetegn, mener han: de foregår innenfor avgrensede rammer, følger regler og er et mål i seg selv, snarere enn i praktisk nytte. Å vinne handler derfor ikke bare om å lykkes i selve

³² Når Huizinga (1938:38) skriver om konkurranse, tar utgangspunkt i det greske ordet *agón* som betyr kamp eller kappestrid, for eksempel i sport, retorikk eller juridiske debatter. Agonistisk er avledet av dette begrepet, og brukes om situasjoner, praksiser eller relasjoner som er preget av konkurranse eller kamp.

konkurransen, men også om å oppnå ære og sosial anerkjennelse. Dette viser, ifølge Huizinga, hvordan konkurranse fungerer som en meningsskapende og kulturbærende form for lek.

Aktiviteten som foregår på arenaene vi har besøkt, kan sies å utfordre en vanlig dikotomi mellom lek og fellesskap på den ene siden og konkurranse og prestasjon på den andre siden. Selv om kulturaktivitetene ofte beskrives som et alternativ til konkurranse, og særlig i kontrast til idrett, viser empirien at konkurranse er til stede i mange av aktivitetene om enn i ulik grad. Konkurranseselementet ved Hugnadheim og kappeltradisjonen som hører til i folkedanskulturen, er den mest uttalte agoniske praksisen blant arenaene vi har besøkt, men vi finner tydelige elementer av den også i de andre arenaene. Barneoperakoret og deler av kulturskolens tilbud rommer agoniske elementer i form av nivåkrav, vurdering og streben etter kvalitet. Der er konkurransen mindre uttalt, men kan forstås som rettet mot standarder, idealer eller egen utvikling. Samtidig understrekes det ved barneoperakoret at prestasjonen har betydning i kraft av den kunstneriske utførelsen, ikke bare som et middel for et ytre mål. Det kan tolkes som det Huizinga referer til som lekens egenverdi.

Våre funn om at konkurranse og trygge fellesskap ikke nødvendigvis står i motsetning til hverandre samsvarer videre med Huizingas forståelse av lek som en sosial praksis der deltakerne deler regler, rammer og en felles forståelse av hva som står på spill. Også prestasjonsorienterte arenaer kan dermed forstås som lek-fellesskap, hvor utvikling, mestring og anerkjennelse inngår i en felles og meningsfull sammenheng. Kanskje peker materialet også mot en nyansering av Huizinga: Der han vektlegger lekens egenverdi, viser materialet at organiserte kulturaktiviteter samtidig er tett knyttet til læring, utvikling og institusjonelle krav, som for eksempel kunstnerisk nivå. Dette tyder på at slike aktiviteter kombinerer lekens egenlogikk med mer instrumentelle hensyn, der konkurranse, prestasjon og fellesskap inngår i sammensatte og glidende relasjoner.

10.5 Mestring og tilhørighet

Materialet fra de ulike arenaene viser tydelig at opplevelsen av mestring spiller en sentral rolle for barn og unges deltakelse i kulturaktivitetene. Opplevelsen av å få til noe, utvikle ferdigheter og bli god på en aktivitet har betydning for motivasjon og utholdenhet. Som beskrevet over, å prestere på høyt nivå eller gjøre det godt i mer eller mindre uttalte konkurransesituasjoner, gir ofte en sterk følelse av mestring. Tilsvarende vil følelsen av å ikke utvikle ferdigheter eller prestere like godt som andre være demotiverende.

Mestring har også betydning for deltakernes opplevelse av tilhørighet og posisjon i fellesskapet. Å utvikle ferdigheter og oppleve mestring sammen med andre, kan bidra til det som Collins (2004) betegner som emosjonell energi. Slik energi er en sosialt produsert drivkraft som oppstår gjennom vellykkede samhandlingsritualer, og som gir en følelse av styrke, selvtillit, entusiasme og handlekraft. Som vi har vist eksempler på, foregår samhandling på arenaene i hovedsak gjennom selve aktiviteten, og i mindre grad gjennom

samtaler. Å samles om en spesifikk aktivitet – enten det er å danse på samme gulv til den samme musikken, å sitte skulder ved skulder foran pc-skjermene eller å stå midt i et syngende kor, kan gi deltakerne emosjonell energi (Collins, 2004; Barstad, 2010). Når deltakerne behersker for eksempel en danseaktivitet, sang eller spillutvikling, og kjenner at de passer inn, blir de i stand til å inngå i formene for samhandling som skaper fellesskapet på arenaen. Med Collins begreper kan vi si at fellesskapet styrkes når deltakerne samles om felles aktiviteter, deler oppmerksomhet og fylles av en felles emosjonell energi. Deltakerne på arenaene forteller at aktivitetene de er med på, gjør dem engasjert, gir selvtillit og tilknytning til de andre deltakerne, som igjen gjør at de ønsker å fortsette. Samtidig, hvis en deltaker ikke kjenner på mestring, for eksempel ikke får det til i konkurranse, eller ikke opplever å komme inn i aktivitetens «rytme» eller å være i «utakt» med de andre, kan dette føre til tap av selvtillit. Å være med i aktiviteten, men oppleve å befinne seg i utkanten av fellesskapet, svekker opplevelsen av å være inkludert. Mestring kan med andre ord ikke forstås som et rent individuelt anliggende, men som et sosialt og relasjonelt fenomen. Når barn og unge finner en aktivitet de kjenner de behersker, blir det lettere å tre inn i fellesskapet som en legitim deltaker. Motsatt kan manglende mestring svekke både motivasjonen for videre deltakelse og opplevelsen av å høre til.

I Collins perspektiv er det vektlagt at ressursene til å delta i samhandlingsritualer er sosialt skjevfordelt. Deltakelsen påvirkes dessuten av tidligere erfaringer fra samhandling. Personer som gjentatte ganger deltar i vellykkede ritualer lades opp av emosjonell energi som styrker deres posisjon, synlighet og innflytelse. Det betyr at erfaring med vellykket samhandling som har gitt mestring og en opplevelse av å høre til i fellesskapets sentrum, gjør at en entrer nye samhandlingsritualer med selvtillit, som igjen forsterker muligheten for å kjenne på emosjonell energi og tilhørighet. Motsatt kan erfaringer med ekskludering eller mislykket samhandling svekke muligheten for mestring og tilhørighet også i neste samhandlingsrituale. Gjennom å rette oppmerksomheten mot hvordan ulike samhandlingsprosesser kan styrke eller svekke motivasjon, selvtillit og tilhørighet, åpner Collins' (2004) perspektiver for å forstå hva som skal til for å realisere reell inkludering for underrepresenterte grupper. Collins representerer her et prosessuelt perspektiv, der positive erfaringer med interaksjon kan skape emosjonell energi og åpne for motivasjon til videre deltakelse. Med det utfordrer Collins mer strukturorienterte tilnærminger, der deltakelse på fritidsarenaer i større grad tenkes formet av etablerte disposisjoner og dermed er seigere å endre. Hvis man med ulike grep, som for eksempel oppsøkende virksomhet, tverrsektorielt samarbeid, relevante aktivitetstilbud og individuelle tilpasninger, kan rekruttere bredere og gi underrepresenterte grupper av barn og unge bedre tilgang til organiserte kulturaktiviteter, kan dette få positive implikasjoner. Som Collins er opptatt av, vil gode erfaringer fra ett samhandlingsrituale gi selvtillit og handlekraft å ta med seg inn i påfølgende kjeder av samhandlingsritualer. Men positive erfaringer fra fritidsarenaer forutsetter at aktiviteten oppleves relevant og at man kjenner på mestring og inkludering. Å mestre en aktivitet og kjenne tilhørighet til et sosialt fellesskap på en åpen arena vil gi muligheter for å bygge relasjoner. Det gjelder med andre ord å bidra til at underrepresenterte grupper av barn og unge kommer inn i en god sirkel når det kommer til fritidsdeltakelse.

Perspektivet om emosjonell energi gir oss også mulighet til å forstå hvordan deltakelse, mestring og sosial anerkjennelse henger sammen. Vi har beskrevet hvordan eldre, erfarne deltakere på noen av arenaene blir forbilder for yngre uerfarne deltakere. Eldre ungdommer som har nådd et høyt nivå innen f.eks. hiphop eller hallingdans, får både synlighet og sosial status i miljøet. Gode ferdigheter gir mestringsopplevelse, men også en sentral posisjon i gruppa – som igjen befester opplevelsen av tilhørighet. Det bidrar til følelsen av å bety noe for andre i gruppa. Til sammen handler mestring gjennom deltakelse da både om opplevelsen av å bli verdsatt og å kunne bidra med noe til andre – det som i forskningslitteraturen har blitt betegnet med begrepet *mattering*. *Mattering* forstås som et grunnleggende begrep for å forklare både individuell trivsel og sosial rettferdighet (Prilleltensky, 2020), og viser til de to komplementære opplevelsene av å føle seg verdsatt og å ha verdi for andre. Begrepet vektlegger sik det relasjonelle og kontekstuelle ved deltakelse. I følge Prilleltensky (2020) kommer det konkret til uttrykk gjennom erfaringer av deltakelse og anerkjennelse. Fravær av slike erfaringer forstås som sentralt i marginaliserings- og ekskluderingsprosesser. Som beskrevet over, når deltakerne opplever mestring i aktivitetene, styrker dette ikke bare selvtillit og motivasjon, men også opplevelsen av å bli anerkjent av andre i fellesskapet. Samtidig åpner mestring for muligheter til å bidra aktivt – for eksempel ved å delta på lik linje med andre, inspirere og være rollemodeller for mindre erfarne deltakere. Motsatt kan *antimattering* gi opplevelse av å bli usynliggjort eller nedvurdert av andre og føle seg ubetydelig (ibid.). Manglende mestring vil da for eksempel kunne svekke opplevelsen av å være verdsatt og redusere muligheten til å bidra, noe som igjen kan forsterke marginalisering og opplevelse av å stå utenfor. Deltakernes erfaringer kan da forstås som uttrykk for hvordan *mattering* utvikles i sosiale praksiser, og hvordan denne erfaringen er tett knyttet til både individuelle og kollektive vilkår for deltakelse.

Disse funnene støttes også av annen, beslektet forskningslitteratur, som viser at ungdom som opplever høy grad av *mattering* i forbindelse med aktiviteten rapporterer høyere nivåer av emosjonelt, sosialt og psykologisk velvære. Williams et al. (2025) sin studie av ungdomsidrett, finner at *antimattering* er tydelig knyttet til lavere selvfølelse og dårligere psykisk helse. De finner også at ulike relasjoner har ulik betydning: å bety noe for trenere er særlig viktig for emosjonelt velvære, mens å bety noe for jevnaldrende har sterkere sammenheng med sosialt og psykologisk velvære. Samlet understreker funnene at opplevelsen av å være viktig for andre er en sentral mekanisme for trivsel blant unge i idrett (se også Heian et al., 2025). Det er noe vi antar er overførbart til kulturaktiviteter, og noe som fremmer deltakelse.

Mestring kan altså forstås og oppleves på både individuelt og kollektivt nivå. Dette er aktivitetslederne ved arenaene vi har besøkt bevisste på. Materialet har mange eksempler på aktivitetsledere som legger til rette for at hver enkelt deltaker skal kunne erfare mestring, uavhengig av talent, fysikk eller funksjonsnivå. De forsøker å tilpasse oppgaver, senke terskler og finne alternative deltakelsesformer slik at barn og unge kan oppleve mestring og utvikling ut fra sine forutsetninger, og sammen med de andre deltakerne. Det ses på som utslagsgivende for at så mange som mulig ønsker å bli værende i fellesskapet. Eksempelet fra Hugnadheim er særlig illustrerende, der danselæreren har en strategi om at deltakere som ikke har forutsetninger for å lykkes i halling på høyt nivå, kan ledes over i pardans og på den måten fortsatt oppleve

utvikling, deltakelse og ta del i fellesskapet. Dette peker mot en grunnleggende breddeorientering: Aktiviteten innrettes ikke først og fremst mot de få som kan bli best, men mot majoriteten som skal kunne finne en plass i fellesskapet. Her skiller flere av fritidsarenaene vi har studert seg fra mer typiske prestasjonsarenaer, slik vi ofte kjenner dem fra idretten.

10.6 Medbestemmelse, ansvar og betydningen av rollemodeller

En gjennomgående erfaring, som flere av aktivitetslederne i materialet forteller om, er at reell involvering av deltakerne kan virke motiverende og styrke fellesskapet. Når barn og unge ikke bare *deltar* i aktiviteter, men også får *innflytelse* over form og innhold, kan det bidra til økt eierskap til arenaen. I eksemplene fra Kongsberg ser vi at involvering skjer både gjennom formelle og mer uformelle former for medbestemmelse. Elever har blitt trukket inn i planlegging av prosjekter og i praktiske beslutninger, som utforming av fellesrom i det nye kulturskolebygget. Samtidig understreker lederne at medvirkning også kan være mer hverdagslig: å spørre deltakerne hva de ønsker, hvordan de opplever tilbudet, og hva som eventuelt kan gjøres annerledes. Slike dialogbaserte praksiser kan bidra til at deltakerne opplever seg sett og tatt på alvor. Når unge får mulighet til å påvirke rammene rundt aktivitetene, kan dette styrke motivasjonen for å bli værende over tid, fordi tilbudet i større grad oppleves som «deres».

Et annet aspekt ved involvering handler om ansvarliggjøring og utvikling av lederroller blant deltakerne selv. Ved flere av arenaene gis særlig de eldste eller mest erfarne deltakerne mulighet til å bidra aktivt i gjennomføringen av aktiviteter. Eksemplet fra Sommerskolen i Kongsberg illustrerer dette ved at erfarne kulturskoleelever får sommerjobb som assistenter og fungerer som mentorer for yngre deltakere. Dette kan forstås både som en form for læring og som en sosial mekanisme for å bygge fellesskap. Når kompetansen de eldre deltakerne har opparbeidet seg over tid, tas i bruk til å hjelpe andre i gang, synliggjøres også en progresjon i miljøet: man kan gå fra å være ny deltaker til å bli en ressurs for andre. Slike ordninger kan dermed bidra til å knytte sammen bredde- og talentorienteringer samtidig som de styrker fellesskapsfølelsen i miljøet.

Samhandling mellom eldre og yngre deltakere har vi sett eksempler på også ved flere av de andre arenaene. I Soul Children får for eksempel de eldste deltakerne ansvar for å ta vare på og trygge de yngre medlemmene. Gjennom gruppen Soul Teens får de i tillegg mulighet til å utvikle lederkompetanse og erfaring med ansvar i fellesskapet. De eldre deltakerne fungerer dermed ikke bare som musikalske forbilder, men også som støttende rollemodeller for de yngre. Også i barneoperakoret får noen av de eldre deltakerne ansvar gjennom å være korvakter som blant annet har som oppgave å følge opp de yngre barna før og under forestillinger. Selv om mange aktiviteter er organisert og inndelt etter alder, oppstår det altså i praksis ofte situasjoner der deltakerne møtes på tvers av alderstrinn, og der de eldste fungerer som forbilder og støttepillere for de yngre. Ved Hugnadheim er danseklassene riktignok organisert etter alder, men de er lagt opp slik at klassene tidvis overlapper. Dette gjør at eldre og yngre dansere av og til danser sammen. Ifølge

informantene bidrar de eldre deltakerne til å inspirere og motivere de yngre, samtidig som deltakerne blir kjent på tvers av alder. Slik skapes også en form for kontinuitet i miljøet.

At aktiviteter med blandede aldersgrupper kan ha verdi finner også Heian et al. (2025) i sin studie av skei- ves erfaringer i idretten. Der kommer det fram at idrettslag og klubber der deltakere trener sammen på tvers av generasjoner ofte kan bidra til et inkluderende miljø. Når barn, ungdom, voksne og eldre møtes – i garderoben, på trening eller i konkurranser – er opplevelsen at tonen ofte er mer respektfull og mildere enn når man kun møter utøvere på sin egen alder. Familiebaserte idretter, der foreldre og barn trener sammen og blir godt kjent med alle aldre og på tvers av kjønn gir ofte, ifølge flere informanter i denne studien, et godt miljø.

Denne typen samhandling mellom barn og unge i ulike aldre kan forstås i lys av det Gray (2013) beskriver som aldersblandet lek (age mixed play). Gray viser til at barns lek i et lengre evolusjonært og historisk perspektiv i stor grad har foregått i aldersblandede grupper. I slike grupper lærer yngre barn ferdigheter gjennom å observere og delta sammen med eldre barn, mens de eldre utvikler ansvar og lederegenskaper gjennom å ta vare på og veilede de yngre. Gray peker også på at barn lære like mye – eller mer – fra andre barn som de leker sammen med, enn fra voksne. Sett i lys av Grays (2013) perspektiv kan slike aldersblandede praksiser bidra til både læring og motivasjon: de yngre får konkrete eksempler på hva de kan strekke seg mot, mens de eldre får erfaring med å ta ansvar og bidra til fellesskapet. Slik kan samhandling på tvers av alder være med på å styrke kontinuiteten i miljøet og bidra til et fellesskap der deltakerne selv spiller en aktiv rolle i hverandres utvikling. Å gi barn og unge reell innflytelse og mulighet til å ta ansvar, slik flere av arenaene gjør, kan slik også bidra til mattering (Prilleltensky, 2020). Erfaringer med å bli involvert, være rollemodeller eller bli sett opp til av yngre barn, kan styrke deltakernes opplevelse av å bli verdsatt og å kunne bidra med noe betydningsfullt i fellesskapet. Dette kan igjen være avgjørende for å opprettholde deltakelse over tid, ved at deltakerne ikke bare er til stede i aktivitetene, men opplever at de har en meningsfull plass i fellesskapet.

10.7 Inkluderende lederskap for trygghet og tilhørighet

Et gjennomgående funn i materialet er at de voksne enkeltpersonene som leder aktiviteter og arenaer har stor betydning i arbeidet med å skape trygge og inkluderende arenaer. Kapittel 8 beskriver hvordan disse enkeltpersonene møter nye og gamle deltakere i døra når de ankommer arenaen, og hvordan de legger stor innsats ned i å gi hver enkelt deltaker oppmerksomhet, med mål om at alle skal kjenne seg sett. Ofte handler det om relativt enkle ting, for eksempel å lære seg alle deltakernes navn, gi dem et oppmuntrende klapp på skulderen etter en god eller mindre vellykket prestasjon, og å gå foran og vise at ingen er ufeilbarlige. Å gi rom for å gjøre feil, og å vise i praksis at det er plass til alle i den «familien» som fellesskapet utgjør, uansett dagsform, ferdighetsnivå eller særegenheter, skaper psykologisk trygghet og sosial tilhørighet. Dette er grunnleggende elementer i det som betegnes som *inkluderende lederskap*, som har vist seg å være av

betydning for inkludering av alle, men spesielt ulike minoriteter og marginaliserte grupper (jf. Shore & Chung, 2022). Flere av aktivitetslederne på de studerte arenaene tar i bruk raffinerte og subtile instruksjonsmetoder der de gjennom praktisk demonstrasjon, fokusert tilstedeværelse og tilrettelegging for lek og morsomme øvelser og ritualer virvler alle inn i aktiviteten og skaper inkluderende stemning og opplevelse av tilhørighet.

Ledelse av organiserte kulturaktiviteter omtales ofte som «kulturarbeid». Men i praksis, på arenaene der aktivitetene utspiller seg, finnes det knapt kulturarbeid i ren form. Arbeidet er nesten alltid også pedagogisk og sosialt, ofte også forebyggende og integrerende (Hylland & Haugsevje, 2016). Selv om det er forskjeller mellom kulturarbeidet til barneoperakorets dirigent og det primært sosiale og relasjonelle arbeidet som utøves av en leder ved en fritidsklubb, vil også kordirigenten lykkes best dersom kormedlemmene har en god relasjon til dirigenten og hverandre. Et funn i dette prosjektet er at aktivitetslederne ved de ulike arenaene gjennomgående møter deltakerne med empati og ektefølt interesse for deres liv og hverdag. Deltakerne på sin side fremhever betydningen av at de voksne de møter på arenaen er snille, energiske morsomme og tøysete, men også tilstedeværende og interesserte voksne som bryr seg på ordentlig – med andre ord, at de oppleves som *ekte* og *autentiske* mennesker som tar hele seg i bruk når de er sammen med deltakerne på arenaen. I lys av dette har kulturarbeidet til disse sentrale enkeltpersonene flere likhetstrekk med sosialt arbeid på andre arenaer, gjennom å være både kroppslig, emosjonelt og relasjonelt. Fergusons (2011) analyser av ansatte i det britiske barnevernet viser hvordan relasjoner skapes gjennom nærvær, sensitivitet og situert skjønn i de konkrete møtene mellom barnevernansatte og barn og familier. Tillit, anerkjennelse, emosjonell støtte og kontinuitet i samhandlingen har, ifølge Ferguson, avgjørende betydning for kvaliteten på dette arbeidet.

Det finnes forskning også på fritidsfeltet som understreker betydningen av relasjonen mellom ansatte og ungdom. Ansatte på fritidsarenaer kan potensielt være svært viktige personer i de unges liv, og ha en annen rolle enn de rollene lærere i skolen eller foreldre har (Eriksen & Seland, 2021; Rhodes, 2004). Rhodes (2004) har analysert betydningen av relasjoner mellom ungdom og ansatte på fritidsarenaer, og finner at omsorgsfulle og støttende relasjoner mellom ungdom og ansatte er den viktigste faktoren for vellykkede fritidstiltak. Selv om mange tiltak fokuserer på aktiviteter eller opplæring, er det relasjonen mellom ungdom og voksne som er den kritiske faktoren for om ungdom deltar over tid og om de får noe ut av deltakelsen. Rhodes konklusjoner bygger på studier i en amerikansk kontekst, men våre data indikerer at dette er overførbart også på norske forhold. Forskning på skeives erfaringer i norsk breddeidrett viser at relasjonen til trenere er svært viktig for skeives deltakelse i idrett. Trenere som jobber aktivt med å skape trygge rom og som slår kontant ned på hets og trakassering har positiv innvirkning på skeives deltakelse. Trenere som unnlater å sanksjonere dårlig oppførsel og som, i verste fall, selv trakasserer, kan være en viktig årsak til at skeive ikke deltar i idrett (Heian et al., 2025). Vi har ingen tilsvarende eksempler i vårt empiriske materiale, men det er rimelig å anta at dette er mekanismer som også kan gjøre seg gjeldende på kulturarenaer.

Arenaene som er case i dette forskningsprosjektet, representerer som beskrevet i kapittel 10.5 ulike tilnærminger til prestasjonskrav og konkurranseorientering. Barneoperakoret, som er en del av en større profesjonell yrkesarena for voksne, representerer areaen der dette er tydeligst og mest uttalt. Lederskap på denne arenaen har paralleller til lederskap for voksne der det står mye på spill. Hemmestad og Røyseng (2024) har analysert lederskap i høytpresterende miljøer, nærmere bestemt kvinnelandslaget i håndball og Nasjonalballetten. I begge disse miljøene er det hard kamp om plassene og en konstant forventning om at spillerne og danserne må prestere på et høyt nivå, noe som kan oppleves risikofylt og utrygt. Dette stiller store krav til ledere:

På den ene siden står hensynet til fellesskap, tillit og gode relasjoner. På den andre siden står usikkerhet, for eksempel om plass på laget eller rolle i en oppsetning, og et løsere fellesskap som konkurranse drivende prinsipp (Hemmestad & Røyseng, 2024, s. 102).

På håndballandslaget og ved Nasjonalballetten er det derfor sentralt at det ikke skal bli så trygt og komfortabelt at utøverne ikke er skjerpet og utvikler seg. Samtidig er trygghet og tillit viktig for å ha mot til å prøve og feile – som også er viktig for å skape ønsket utvikling. Selv om denne balansen mellom hva som er passe trygt og passe utrygt ikke er helt overførbart til en barne- og ungdomsarena som barneoperakoret, er denne arenaen likevel integrert i de voksnes profesjonelle kontekst, og lederne for koret er opptatt av å ruste deltakerne for å tåle den røffe konkurransesituasjonen og prestasjonskravene som preger bransjen. Deltakerne i barneoperakoret møter dette allerede i dag når de deltar i voksenoppsetninger, og dette legger et grunnlag for de av dem som går videre med sang i utdannings- og yrkesvalg. Selv om alle former for kulturaktivitet for barn og unge har et iboende potensial for å kunne utvikles til karrierevei senere i livet, preger dette potensialet noen arenaer mer enn andre. Dette setter store krav til inkluderende lederskap.

10.8 Ildsjelen – autonom drivkraft, sårbar alene

I kapittel 8 har vi beskrevet hvordan flere av arenaene vi har studert i dette prosjektet er bygget opp og drives av en eller noen få enkeltpersoner, i noen tilfeller som frivillige og dugnadsbaserte initiativer. Disse nøkkelpersonene har vi omtalt som *ildsjeler*. Begrepet peker mot at arbeidet disse utfører er motivert av et personlig engasjement, og er særlig egnet for å beskrive nøkkelpersoner i frivilligheten som stiller opp uten økonomisk kompensasjon. Men ildsjeler finnes også i lønnede stillinger i offentlige og private organisasjoner, som materialet i dette prosjektet viser. I den klassiske sosiologien er begrepet *karismatisk autoritet* (Weber, 1978) brukt for å analysere personer som utøver makt og legitimerer styring og ledelse. I vår sammenheng kan det forstås som ledelse gjennom å mobilisere andre, både andre involverte voksne, deltakere og deres foresatte, gjennom personlig engasjement og overbevisning med utspring i karisma, forstått som ekstraordinære personlige kvaliteter. Denne rapporten har beskrevet hvordan slike ildsjeler, gjennom sine ofte karismatiske væremåter, kan stå så sentralt både for arenaenes omdømme og i selve aktivitetene, at

man knapt kan tenke seg arenaene uten disse ildsjelenes tilstedeværelse og kraft. For aktivitetstilbudets eksistens – og kvalitet – kan ildsjelens innsats altså være en sentral forutsetning.

Men aktiviteter og arenaer som i stor grad er avhengig av en ildsjel, er sårbare. Hvis ilden slukner og engasjementet tar slutt, kan det være vanskelig å opprettholde aktivitetstilbudet. I noen tilfeller står andre klare til å ta over arbeidet. Hvis disse også er ildsjeler, som drives av sitt eget engasjement, kan det skje at aktiviteten transformeres til å bli noe annet. Det at et tilbud dabber av eller transformeres til noe annet er ikke nødvendigvis negativt. En viss dynamisk utvikling i aktiviteter og arenaer kan være bra. Ikke minst kan fornying og variasjon i kulturaktiviteter skape relevans for nye grupper av barn og unge. Samtidig har vi sett at organiserte kulturaktiviteter som tilbyr kontinuitet og stabilitet, der tillitsfulle relasjoner til autentiske voksne kan utvikles over tid, er verdifullt for deltakelse. Derfor kan det være hensiktsmessig å gjøre seg noen tanker om hva som skal til for at ildsjelene ikke brenner ut.

Vårt materiale indikerer at det særlig handler om to forhold. Ildsjelene har for det første behov for en viss grad av autonomi. For eksempel gir kordirigenten i Soul Children uttrykk for at hun har behov for et handlingsrom som gjør at hun selv kan forme sine egne praksiser. Hun understreker dette ved å si at «Jeg er sjef, og det vet de. Jeg gjør dette fordi det er gøy, og da må det være my way». Med «de» henviser hun her til styret og deltakernes foreldre. Forskning på frivillig arbeid har vist at en sentral motivasjon for slik innsats er å få handle i tråd med egne verdier (Wollebæk et al. 2015). Hvis omgivelsene i for stor grad forsøker å regulere frivilliges arbeidsoppgaver på en måte som bryter med deres verdier eller interesser, kan det føre til at innsatsen ikke lenger oppleves meningsfull, og i verste fall gjøre at frivillige ikke orker å yte mer. Dette har i motivasjonsforskning blitt omtalt som brudd på den «psykologiske kontrakten» mellom den frivillige og organisasjonen (Farmer & Fedor, 1999; Vantilborgh et al., 2012; Wollebæk et al. 2015). Dette gjelder dessuten heller ikke bare arbeid i frivilligheten. Også i arbeidslivet er autonomi viktig for ansatte som motiveres av det å ha meningsfulle arbeidsoppgaver (Knardahl & Christensen, 2024).

Autonomi er likevel ikke det eneste viktige. For enkeltpersoners lederskap har ikke kraft alene; det «virker gjennom det sosiale landskapet og samspillet de inngår i» (Hemmestad & Røyseng, 2024, s. 17). Selv om kordirigenten i Soul Children er «sjef» med stor autonomi, er hun ikke alene. Hun har mange andre frivillige rundt seg i det såkalte «crewet». Crewet er en gjeng voksne som arbeider med koret, og som beskrives som både samkjørte og handlekraftige. I tillegg er det flere ansatte i menigheten. Det bringer oss over til det andre forholdet som, basert på vårt materiale, ser ut til å være viktig for ildsjelens brenntid, nemlig grad av institusjonell forankring og støtte i omgivelsene. Dette kan handle både om sosial og emosjonell støtte og verdsettelse, og om kompetanse, økonomi og organisering. Den daglige lederen ved frivilligsentralen i Sarpsborg påpekte for eksempel at en av de viktigste oppgavene hennes er å sørge for at hver enkelt frivillig kjenner seg sett og verdsatt. I tillegg er selvsagt frivilligsentralens bidrag i form av økonomi, organisering og praktisk tilrettelegging fundamentalt. Ildsjelene ved arenaene i dette prosjektet har alle sine respektive «crew» rundt seg, og vårt inntrykk er at det er slik ved mange kulturarenaer. Ved de frivillig organiserte arenaene består crewet av andre frivillige samt enkelte ansatte. Ved kulturskolene og

barneoperakoret består det av andre ansatte og ledere. Som beskrevet i kapittel 9, varierer det mellom arenaene hvor omfattende denne støtten er. En solid institusjonell struktur, for eksempel et fagmiljø i en kulturskole som igjen inngår i en større kommunal organisasjon, er selvsagt mindre sårbar og har mer å spille på enn en liten og uavhengig frivillig drevet organisasjon. Samtidig er det nødvendig med en viss grad av autonomi også for ildsjeler i formaliserte strukturer. Dette er særlig viktig dersom lederen er styrt av en annen institusjonell logikk (Alford & Friedlands, 1991) enn det som ellers gjelder i organisasjonen. Selv lederen for barneoperakoret har forhandlet seg fram til et handlingsrom som er viktig for at hun skal oppleve sitt arbeid meningsfylt over tid. Handlingsrommet trengs også for å håndtere dilemmaer og ta beslutninger i møte med individuelle barn og unge og familiene deres. Ledere og ansatte ved flere av arenaene kan forstås som «bakkebyråkrater» (Lipsky, 2010) som opererer innenfor strukturelle rammer og logikker, og arbeidet deres er preget av komplekse, uforutsigbare og noen ganger motstridende krav. Derfor trenger de et handlingsrom og anledning til å utøve skjønn. En kulturskoleleders skjønnsutøvelse kan for eksempel, som vi har beskrevet, resultere i at vedkommende velger å «glemme» å sende faktura for kontingent. Eller det kan resultere i andre individuelle tilpasninger og pragmatiske løsninger som må til for å realisere deltakelse. Basert på det samlede materialet argumenterer vi for at både autonomi og sosial og institusjonell støtte fra omgivelsene er vesentlig for å ivareta nøkkelpersoner ved arenaene.

10.9 Inkluderings grenser

Materialet vårt peker mot et grunnleggende spenningsforhold mellom et normativt ideal om inkludering på den ene siden, og aktivitetenes egenart og rammer på den andre siden. Samtidig som bredde- og inkluderingsstenkningen er gjennomgående ved de fleste arenaene vi har studert, har det også kommet opp en diskusjon rundt hvor langt inkluderingspraksisene kan eller skal strekke seg.

På arenaer med høye kunstneriske krav, som barneoperakoret er det tydeligste eksempelet på, må idealet om bred deltakelse balanseres mot institusjonelle og kunstneriske rammer. Dette kommer for eksempel til uttrykk ved at det benyttes opptaksprøve for å sikre at kormedlemmene har et grunnleggende musikalsk og scenisk utgangspunkt. Dette peker mot et mer generelt poeng: Inkludering i organiserte kulturaktiviteter skjer alltid innenfor noen strukturelle rammer. Disse rammene kan være knyttet til kunstneriske eller andre innholdsmessige mål, tilgjengelige ressurser, gruppestørrelse og organisatoriske og administrative krav. Når disse rammene gjør seg gjeldende, blir inkludering et spørsmål om hvordan man kan balansere ønsket om å åpne fellesskapet med behovet for å opprettholde aktivitetens kvalitet og innhold og mulighet til å gjennomføre de ønskede eller planlagte aktivitetene. Et sentralt poeng er derfor at gode intensjoner ikke automatisk gjør alle former for inkludering realiserbare innenfor én og samme arena. Diskusjonen handler da ikke først og fremst om at alle skal kunne inkluderes på alle arenaer, men om hvordan ulike arenaer kan utvikle former for deltakelse der flere får erfare mestring, anerkjennelse og tilhørighet.

Dette peker videre mot spørsmålet om hvor langt arenaene skal strekke seg i møte med individuelle tilpasninger og tilrettelegging. For eksempel viser erfaringene fra Kongsberg kulturskole at individuell tilrettelegging ofte kan gjøre deltakelse mulig. Fleksible konsertopplegg, tilpasning av rom og tidspunkt, ekstra pauser og gradvis tilvenning framstår som tiltak som kan redusere barrierer og styrke opplevelsen av trygghet og mestring. Slike pragmatiske løsninger gjør det mulig for mange barn og unge med behov for tilpasninger å delta i ordinære kulturaktiviteter. Samtidig er ikke alltid tilrettelegging tilstrekkelig eller mulig å få til. Et sentralt funn i materialet er at inkluderingsarbeid også innebærer grensesetting. Vi har for eksempel sett husregler som kan oppleves som strenge, men som samtidig er erfaringsbaserte normer som sikrer trygghet for alle. Et annet eksempel er informanter fra flere av kulturtilbudene vi har studert, som har påpekt at grensa for inkludering går ved om man ødelegger for andre. I enkelte tilfeller kan altså deltakere ha en atferd som påvirker gruppa negativt i så stor grad at det går ut over andre deltakers utbytte eller opplevelse av trygghet. Dette er et dilemma flere av informantene beskriver. Erfaringene fra både Kongsberg og Vågsbygd peker på at inkludering ikke kan innebære å akseptere atferd som i praksis ødelegger aktiviteten for andre. Dersom én deltakers deltakelse systematisk svekker andres trygghet, tilhørighet eller mulighet for deltakelse, oppstår det et reelt dilemma der hensynet til den enkelte og gruppa ikke uten videre lar seg forene.

Slike dilemmaer kan forsterkes av at aktivitetslederne ofte mangler informasjon om barnas situasjon, for eksempel at de har det vanskelig hjemme, opplever mobbing på skolen eller har en diagnose. Både i Vågsbygd og på Hugnadheim fikk vi høre historier om at lederne har sett at barn strever, uten å vite hvorfor, og at det har gjort det vanskelig å tilrettelegge på hensiktsmessige måter. Inkludering er dermed ikke bare et spørsmål om vilje, men også om informasjon. Når informasjon mangler, blir inkluderingsarbeidet mer sårbart.

Samtidig finner vi at tilrettelegging ikke alltid betyr særbehandling. Eksempelet fra spillutviklingstilbudet i Fredrikstad, som vi beskrev i kapittel 7.5.5, illustrerer at lik behandling i noen tilfeller kan være mer inkluderende enn omfattende forskjellsbehandling. Her beskriver læreren hvordan en deltaker med sosiale utfordringer ble møtt med forventninger og ansvar på linje med de andre, og hvordan dette bidro positivt både for deltakeren selv og for gruppedynamikken. Dette nyanserer forestillingen om at inkludering alltid krever individuelle særordninger. Et sentralt poeng er da at likestilt deltakelse ikke nødvendigvis innebærer at alle skal møtes med samme tiltak, men heller at hver deltaker skal få en reell mulighet til å delta som et fullverdig medlem av fellesskapet. I noen sammenhenger kan dette forutsette særskilte tilpasninger; i andre tilfeller kan det innebære å bli møtt med de samme forventningene som alle andre. Inkludering må altså forstås som kontekstavhengig, og det finnes derfor ikke én tilnærming som er hensiktsmessig i alle situasjoner.

I materialet reises også spørsmålet om forholdet mellom allmenne og segregerte arenaer. På et overordnet nivå trekker idealet om inkludering ofte i retning av at barn og unge skal delta sammen i ordinære aktiviteter. Samtidig viser empirien at allmenne arenaer ikke alltid gir de beste forutsetningene for trygghet,

mestring og tilhørighet for alle deltakere. Erfaringene fra Kongsberg kulturskole illustrerer dette. Her har man i noen tilfeller valgt å etablere egne tilbud for bestemte målgrupper, for eksempel deltakere med utviklingshemming. Musikkterapitilbudet for unge voksne med psykiske utfordringer er et annet eksempel. Begrunnelsen for denne typen tilbud er at enkelte deltakere kan ha større utbytte av et tilbud som er bedre tilpasset deres behov, både innholdsmessig og sosialt. Refleksjonene fra en av informantene i Unge funksjonshemmede og Skeiv ungdom peker i samme retning: For noen grupper kan egne arenaer være avgjørende for å oppleve fellesskap med andre i lignende livssituasjon. Segregerte tilbud bør derfor ikke uten videre forstås som et brudd med inkluderingsambisjonen. I noen tilfeller kan de tvert imot være en forutsetning for reell deltakelse, trygghet og mestring. Å delta på en allmenn arena uten å kjenne på mestring eller fremgang eller uten å kjenne seg som en viktig del av gruppa, er ikke med på å skape tilhørighet. Det kan snarere virke nedbrytende på selvillit og opplevelse av utenforskap. I slike tilfeller kan det noen ganger være bedre å delta på en segregert arena der en kanskje kan oppleve å befinne seg i sentrum av gruppa. Dette åpner for en mer pragmatisk og deltakerorientert forståelse av inkludering, der spørsmålet ikke først og fremst er om tiltaket oppfyller prinsipielle idealer, men om det faktisk gir barn og unge mulighet til å høre til, oppleve mestring og delta på en måte som fungerer for dem.

Samtidig bør en slik argumentasjon ikke romantisere segregerte løsninger. Materialet vårt viser også at egne tilbud for enkelte målgrupper kan bidra til å befeste skiller og gjøre det vanskeligere å realisere ambisjonen om fellesskap på tvers. Dilemmaet er derfor ikke om man skal velge enten allmenne eller segregerte arenaer, men hvordan disse kan forstås som komplementære snarere enn gjensidig utelukkende. En viktig innsikt i materialet er at likestilt deltakelse ikke nødvendigvis handler om å gjøre «nøyaktig det samme», som en av informantene uttrykte det, men om å kunne ta del i et meningsfullt fellesskap og ha reelle valgmuligheter.

Med Putnams (2000) begreper kan vi si at segregerte tilbud kan bidra til *bonding*, der deltakere får tilgang til tette og trygge fellesskap med andre i lignende situasjoner. Samtidig kan allmenne arenaer legge til rette for *bridging*, ved å skape relasjoner på tvers av bakgrunn og erfaringer. Våre funn peker på at begge former for sosial kapital kan bygges på fritidsarenaene, men at de ivaretar ulike sider ved deltakelse og inkludering. Men, som Putnam også understreker, kan begge former for sosial kapital også ha potensielle baksider. Tette, homogene fellesskap kan styrke trygghet og tilhørighet, men også bidra til å forsterke grenser mot andre og begrense kontakt på tvers. Som vist i diskusjonen av segregerte arenaer, kan egne tilbud gir gode rammer for mestring og fellesskap, men samtidig bidra til å opprettholde skiller mellom grupper. På den andre siden kan arenaer som legger til rette for relasjoner på tvers av ulike grupper, skape muligheter for bredere deltakelse og inkludering, men også innebære svakere bånd og mindre forutsigbarhet for enkelte deltakere. Dette kan komme til uttrykk i de dilemmaene informantene beskriver, der hensynet til fellesskapet og aktivitetens gjennomføring noen ganger begrenser muligheten for individuell tilrettelegging.

Samlet sett viser materialet at det å «kjenne seg hjemme i fellesskapet» (som er overskriften til kapittel 7.4), forutsetter mer enn adgang til en aktivitet. Det krever trygge relasjoner, fleksibilitet, tydelige grenser og

voksne som både vil og kan balansere hensynet til hver enkelt mot hensynet til fellesskapet. Diskusjonen bør derfor framheve at inkludering på fritidsarenaer ikke er en statisk tilstand, men et kontinuerlig arbeid. Nettopp i dette spenningsfeltet – mellom åpenhet og grenser, mellom individuell tilpasning og fellesskaps levedyktighet, og mellom allmenne og segregerte løsninger – blir det tydelig at inkludering er et praktisk, relasjonelt og institusjonelt arbeid, snarere enn et ideal som kan realiseres én gang for alle.

Som vi startet dette diskusjonskapitlet med å slå fast, handler inkludering i praksis ikke bare om å åpne dørene. Det handler også om hvilke ressurser deltakerne tar med seg inn, og om hvilke ferdigheter, uttrykk og erfaringer som faktisk blir verdsatt i aktivitetene. Som vi også beskrev innledningsvis i kapitlet, peker datamaterialet tydelig på at økonomiske, kulturelle og sosiale ressurser i familien har betydning for hvem som deltar, hvordan de deltar, og hvilke aktiviteter som oppleves som relevante. Barn og unge fra familier med kjennskap til kunst og kultur og ressurser til å følge opp deltakelse, har ofte et fortrinn. Dermed kan også aktiviteter med gode intensjoner om inkludering bidra til å reproducere sosial ulikhet. Samtidig viser materialet at hvordan aktivitetene organiseres og det som skjer i selve aktiviteten kan bidra til å løse opp i slike reproduserende mønstre. Å oppsøke underrepresenterte grupper direkte og legge til rette for aktivitet der deltakerne kan mestre, få anerkjennelse og føle tilhørighet, kan styrke motivasjon og åpne for videre deltakelse. Også for de som i utgangspunktet møter flere strukturelle barrierer for deltakelse. Inkluderingsarbeid handler derfor ikke om å fjerne alle grenser, men om å være bevisst hvordan både strukturelle forutsetninger og aktivitetenes egne rammer påvirker hvem som får delta – og om å utvikle praksiser som i større grad kan motvirke, snarere enn å forsterke, reproduksjon av ulikhet.

11. Fra mulighetsrom til handlingsrom

I dette avsluttende kapitlet vender vi tilbake til utgangspunktet for forskningsoppdraget. Målet med oppdraget har vært å utvikle kunnskap om hva som hemmer og fremmer barn og unges deltakelse i organiserte kulturaktiviteter, i et likestillingsperspektiv. Dette er gjort gjennom analyser av relevant forskningslitteratur og studier av praksiser for deltakelse i kulturlivet. Slik skal dette prosjektet bidra til å omsette det eksisterende mulighetsrommet til et reelt handlingsrom for økt likestilling. Med handlingsrom mener vi her hva som i praksis kan gjøres innenfor gitte strukturelle, økonomiske og institusjonelle rammer. Likestilt kulturdeltakelse for barn og unge forutsetter at mange aktører – på ulike samfunnsnivåer – aktivt bruker sine respektive handlingsrom. Noe er opp til politikere og byråkrater på nasjonalt nivå, noe kan iverksettes og håndteres av kommunene, noe hører til kulturarenaenes handlingsrom, og en hel rekke forhold handler om hvordan den enkelte ansatte og frivillige tenker, kommuniserer og handler i sine møter med barn og unge og deres foresatte.

Kapitlet sammenfatter rapportens hovedfunn og drøftinger med sikte på å besvare oppdragets overordnede problemstilling: *Hva hemmer og hva fremmer likestilt mulighet til deltakelse blant barn og unge i organiserte kulturaktiviteter, og hva kan gjøres for en mer mangfoldig kulturdeltakelse?*

11.1 Hva hemmer likestilt deltakelse?

Manglende relevans og eksponering

- Barn og unge må ofte bli kjent med en aktivitet før de utvikler interesse for den. Hvis de ikke eksponeres for tilbudet, vil de heller ikke oppfatte det som aktuelt.
- Formell tilgang gir ikke nødvendigvis reell deltakelse. Selv når tilbud er åpne for alle og rimelige eller gratis, kan barn og unge falle utenfor fordi de ikke opplever tilbudet som relevant, trygt eller mulig å mestre.
- Usynlige barrierer som normer, forventninger, manglende tilhørighet, lav mestringsfølelse og opplevelse av at arenaen «ikke er for meg» eller «ikke er for mitt barn» kan være like viktige barrierer som økonomi, transport og krav til kjøring eller annen dugnad.

Sosial ulikhet og familienes samlede ressurser

- Deltakelse påvirkes ikke bare av faktorer som økonomi, transport og krav til utstyr, men også av foreldres kulturelle og sosiale ressurser, kjennskap til kulturfeltet, forventninger til fritid og mulighet til å følge opp barna.

- Mange arenaer strever særlig med å nå barn fra lavinntektsfamilier, familier med innvandrerbakgrunn og familier uten tilknytning til kulturfeltet, noe som fører til svak rekruttering av underrepresenterte grupper.

Ekskluderende fellesskap

- Hvis miljøet ikke oppleves trygt, anerkjennende eller sosialt inkluderende, blir terskelen høy for å delta og bli værende.
- Barn og unge som opplever manglende mestring, svak tilhørighet eller som kjenner seg i utkanten av fellesskapet, har større risiko for å slutte. Det samme gjelder dersom venner slutter, venner har andre preferanser, eller dersom det mangler forbilder å identifisere seg med.
- Manglende informasjon om barns og unges bakgrunn og livssituasjon hemmer deltakelse. Aktivitetsledere vet ikke alltid nok om deres livssituasjon eller utfordringer, og det kan gjøre god tilrettelegging vanskelig.

Institusjonelle og organisatoriske barrierer

- Kompliserte påmeldingssystemer, krav til oppmøte, ventelister, rigide rutiner og spenninger mellom kvalitet og inkludering kan stenge noen ute. Det samme kan manglende universell utforming.
- Tilbud der drift og inkluderingsarbeid i stor grad er bygget opp rundt enkeltpersoners engasjement og arbeidskapasitet, kan være sårbare. Et tilbuds mangel på stabilitet kan hemme deltakelse.

11.2 Hva fremmer likestilt deltakelse?

Reell opplevelse av relevans, mestring og tilhørighet

- Barn og unge deltar når de opplever at aktiviteten passer for dem, at de får det til, og at de hører til i fellesskapet.

Omgivelsenes verdsettelse av arenaen

- Foreldre, venner, jevnaldrende og eldre deltakere og andre forbilder er viktige både for rekruttering, motivasjon og det å bli værende, og dermed en viktig fremmer for å delta.

Oppsøkende arbeid, tverrsektorielt samarbeid og relasjonsbygging

- Aktiv kontakt med skoler, fritidsklubber og lokalmiljø, kombinert med tett voksenoppfølging, ser ut til å være særlig effektivt for å nå nye grupper.

Trygge sosiale fellesskap

- Fellesskap preget av respekt, støtte, gjenkjennelse og omsorg gir motivasjon og styrker deltakelse over tid.
- Inkluderende lederskap fremmer deltakelse. Voksne som ser deltakerne, bygger relasjoner, setter grenser og skaper psykologisk trygghet, har stor betydning for inkludering.

- Medbestemmelse og ansvar er en viktig fremmer. Når barn og unge får påvirke tilbudet og ta ansvar, styrkes motivasjon, eierskap og opplevelsen av å ha en meningsfull plass i fellesskapet.
- Rollemodeller og aldersblandede fellesskap er også en fremmer for deltakelse. Eldre eller mer erfarne deltakere kan inspirere, støtte og motivere yngre deltakere, og bidra til kontinuitet i miljøet.
- Tilrettelegging som tar utgangspunkt i den enkelte kan være avgjørende. Når aktivitetene justeres etter ulike forutsetninger, øker muligheten for at flere kan oppleve mestring og varig deltakelse.

Fleksibel og inkluderende organisering

- Universell utforming, muligheter for assistanse og fleksible løsninger for tidspunkt, lokaler, innhold og måter å delta på kan gjøre det enklere for flere å bli med.
- Enkeltpersoner og ledes arbeid, engasjement og væremåter kan være viktige fremmere for deltakelse i seg selv. Det trengs bærekraftige strukturer rundt nøkkelpersoner. Ildsjeler virker best når de støttes av et fagmiljø, en organisasjon eller et «lag» som gir dem både handlingsrom og avlastning.

Kunnskap og holdningsskapende arbeid

- Å spre kunnskap om underrepresenterte grupper, deres behov og hvilke tiltak som kan virke inkluderende for dem, er viktig for å sikre trygg inkludering og for å motvirke berøringsvegring og fordommer.

11.3 Handlingsrommet for mangfoldig kulturdeltakelse

Denne rapporten har flere ganger beskrevet ulike strukturelle faktorer som hindrer likestilt deltakelse. Dette er økonomiske, sosiale og institusjonelle faktorer som består over tid, og som endres langsomt. For et enkeltstående fritidstilbud kan det virke umulig å forsere slike hindringer i arbeidet med rekruttering og inkludering av underrepresenterte grupper. Vi vil derfor minne om det flere av interesseorganisasjonene vi har samarbeidet med i dette forskningsprosjektet legger vekt på: Det er ofte relativt små justeringer som skal til for å gjøre et tilbud mer inkluderende for alle, og dermed på sikt mer likestilt. Det kanskje viktigste tiltaket det pekes på er å øke kunnskapen om, og bevisstheten rundt, hvilke behov grupper som ofte er underrepresentert har. Det bidrar til å bryte ned fordommer som barn og unge i disse gruppene ofte møter. Økt kunnskap om, og interesse for, hvilke justeringer som er nødvendig for at barn og unge fra lavinntektsfamilier, familier med innvandrerbakgrunn og familier uten tilknytning til kulturfeltet samt barn og unge med ulike funksjonsnedsettelse, skal kunne å delta hvis de ønsker, er startpunktet for inkludering og mangfold. Her er det viktig å si at det å inkludere bredt representerer en mulighet for alle kulturtilbud; likestilling er en ressurs for alle, ikke bare for de som eventuelt får en plass de tidligere ikke fikk.

Men inkludering skapes ikke bare av mangfoldskompetanse og -interesse. En rekke andre tiltak inngår i det handlingsrommet vi finner. Proaktivt, oppsøkende arbeid, som er langsiktig og systematisk, virker å

øke sjansen for å nå fram til underrepresenterte grupper. Vi var inne på at inkludering forutsetter kjennskap til hva som hindrer deltakelsen. Mye av det oppsøkende arbeidet vi har vist eksempler på i denne studien, har handlet om å aktivt oppsøke slike grupper, bli kjent med dem og deres behov, skape tillitsbaserte forhold over tid og opprettholde relasjonene på tvers av ulike sosiale arenaer. Slikt arbeid er ressurskrevende – også med tanke på kompetanse – og ikke noe alle så lett kan sette i system. Samtidig kan det å søke møter og dialog på en arena der man vet underrepresenterte grupper holder til være et tiltak med relativt lav terskel for kulturtilbudene, altså en omvendt lav terskel. Både vår og tilsvarende forskning viser at dette virker inkluderende.

Oppsøkende virksomhet er bra, men det meste av inkluderingsarbeidet skjer i tilbudene. Vi vender igjen tilbake til dette med å utføre inkluderende praksiser, gjerne helt i det små: Møte deltakerne i døra og hilse på alle. Åpne for at utvikling og læring må skje på individets premisser med bakgrunn i den enkeltes forutsetninger. Slå raskt og konsekvent ned på rasisme og annen krenkende atferd. Der inkluderingsarbeidet foregår innenfor byråkratiske institusjoner: å jobbe helhetlig, tverrfaglig og tverrsektorielt. Være åpen for og nysgjerrig på læring og akseptere at inkludering – siden det er vanskelig – også kan bety at man gjør feil. Dette er praksiser alle som deltar har ansvar for, men som ofte særlig ligger hos lederne. Trygge voksne er en nøkkelfaktor for inkludering og mangfold.

Representasjon er en viktig faktor for inkludering. Å kjenne seg igjen i andre som deltar i kulturtilbud øker sjansen for både å begynne og å fortsette på aktiviteten. Dette er noe kulturtilbudene kan utnytte, særlig i sin markedsføring av tilbudet. I slikt arbeid vet vi også at forbilder spiller en viktig rolle. Vis fram mangfold; det skaper mer mangfold. Samtidig skal man være oppmerksom på at denne typen markedsføring eller tiltak kan virke påklistret som følge av pålegg fra myndighetene. Et godt motto kan være «show, don't tell». Å ha et bevisst forhold til det å utnytte forbilder som en ressurs, kan være en viktig del av et kulturtilbuds mangfoldsstrategi.

Mange barrierer kan reduseres gjennom relativt enkle tiltak, som tydelig informasjon om oppmøtested, toalettfasiliteter, mulighet for hvile eller pauser, hvem man møter, og hvordan man kommer seg dit. Også unødige kompliserte påmeldingssystemer, krav til oppmøte, ventelister og byråkratiske rutiner kan skape utilsiktede barrierer. Usikkerhet og uforutsigbarhet er generelle barrierer som gjelder for mange ved oppstart i nye aktiviteter, og god og tydelig informasjon kan bidra til å senke terskelen for deltakelse. Erfaring viser at det kan være lett å glemme informasjon eller gjøre feil. Da er det viktig å tenke inkludering som en prosess, der det er rom for å prøve, feile, beklage og prøve igjen. Interesseorganisasjonene som deltok på workshopene var alle opptatt av berøringsvegring og redsel for å gjøre feil, og vår tolkning er at de ofte så det som et større problem enn det at noe faktisk blir feil.

Våre funn indikerer at prestasjonskrav og krav til å forplikte seg kan være en barriere for deltakelse. Samtidig står ikke trygge fellesskap og prestasjonskrav nødvendigvis i motsetning til hverandre. Ulike deltakere tiltrekkes av både konkurransepreg og konkurransefrihet, forpliktelse og fleksibilitet. Samtidig har

mestring betydning for trivsel. Det viktigste er at kulturarenaer er bevisste i arbeidet med å kombinere krav til forpliktelse, kvalitet, utvikling og prestasjon med gode relasjoner og trygghet. Vi finner at det avgjørende er hvordan krav og forventninger balanseres, og om deltakerne får støtte til å mestre og føle tilhørighet. Videre har inkludering noen yttergrenser, og må forstås pragmatisk: Det er ikke alltid mulig eller riktig at alle deltar på samme måte på de samme arenaene. Noen ganger er individuell tilrettelegging nok, andre ganger kan egne tilbud være den beste løsningen for å sikre trygghet, mestring og reell deltakelse.

Til nå har mye av handlingsrommet vi har utforsket dreid seg om det som kulturtilbudene selv kan ta ansvar for. Men også andre aktører har et tilsvarende handlingsrom. Særlig er det lett å peke mot myndighetene både på nasjonalt, regionalt og lokalt nivå. Oppdaterte lover og forskrifter som er bredt forankret, er viktig. Samtidig må kommuner, som skal følge disse opp, gis ressurser til det. Dette er ikke minst viktig i oppfølgingen av CRPD, som framover skal implementeres i kommunale planer og politikk. Videre kan myndighetene, på alle forvaltningsnivå, utnytte det handlingsrommet de har som virkemiddelapparat og tilskuddsytere. Innenfor rammene av armlengdes avstand-prinsippet finnes det et stort handlingsrom for å signalisere i hvilken retning de ønsker at mottakerne av offentlige tilskudd og bevilgninger skal gå, uten å svekke praksisfeltets autonomi. Til sist har offentlige myndigheter, særlig på nasjonalt nivå, en viktig funksjon knyttet til det å signalisere retning. Vi vet fra tidligere forskning, blant annet om kulturskolen, at kulturaktørene følger godt med på slike signaler. Godt kommuniserte utredninger, stortingsmeldinger og strategidokumenter er klare marsordrer for mange aktører på kulturfeltet, også kulturtilbud.

Helt til slutt: Hva er barn og unges handlingsrom? Vi har i rapportens innledningskapittel skrevet at de har en rekke rettigheter, basert både på formelle konvensjoner og lover, og på mer uformelle idealer og normer om dannelse og livsmestring. Men har *de* noe ansvar for inkludering? Svaret er selvsagt ja. For det første hviler et slikt ansvar på vårt felles ansvar for å gi andre mulighet til å delta, slik vi selv ønsker å delta. Prinsippet om at et individs rett til deltakelse slutter der et annets begynner, spores ofte tilbake til Kants filosofi om frihet, og er fundamental i liberal politisk filosofi, menneskerettigheter og etikk. Men barn og unges ansvar hviler også på en annen nødvendighet. Vi har flere ganger, med støtte fra forskningslitteraturen, pekt på viktigheten av barn og unges medvirkning og medbestemmelse i arbeidet med å utforme inkluderende arenaer. Dersom slik medvirkning skal bli reell, er det at også barn og unge selv tar ansvar en betingelse.

11.4 Videre forskningsbehov

Som beskrevet i innledningskapitlet, er ikke arbeidet med likestilling og mangfold nytt. Tvert om har det over tid vært gjenstand for omfattende engasjement. Det har også resultert i en omfattende forskningslitteratur. Likevel mener vi det fortsatt er kunnskapshull som trenger å dekkles, ikke minst i arbeidet med enkelte underrepresenterte gruppers deltakelse. For å understøtte et fortsatt forskningsbasert arbeid, i tråd

med etablerte praksiser for politikkutforming i Norge og Norden, avslutter vi derfor kapitlet med en vurdering av sentrale forskningsbehov framover.

På overordnet nivå retter forskningslitteraturen oppmerksomheten mot hvilke barrierer som hindrer deltakelse i kulturaktiviteter. Langt færre studier har undersøkt eller følgeevaluert *fremmere* for likestilt deltakelse i organisert kulturaktivitet. Dette understøtter vårt syn at vi vet mye om hva status er for ulike gruppers deltakelse, men mindre om hvordan enkelte tiltak kan settes ut i livet og med hvilke implikasjoner. Mer forskning på dette vil bidra til å heve kunnskapsnivået i feltet, samtidig som det vil gi innsikt i de reelle effektene av tiltakene, inkludert de vi diskuterer i denne rapporten.

Et annet underforsket felt av overordnet karakter, er den rollen fritidsfeltet, inkludert kulturaktiviteter, har i arbeid med generelt utenforskap. Utenforskap knyttes ofte til utdanning, arbeidsliv og helse. Fritid har til nå fått lite oppmerksomhet i forskning som en mulig arena for å utvikle innenforskap på tvers av andre samfunnssektorer. I forlengelsen av dette er det behov for mer forskning om hvordan det kan legges til rette for at fritidsarenaer kan inngå i tverrsektorielt arbeid.

Vi finner videre, med støtte i den øvrige forskningslitteraturen, at de ulike gruppene som er underrepresentert i organiserte kulturaktiviteter er ulikt omhandlet i forskningslitteraturen. Vi anbefaler særlig at det skaffes mer inngående kunnskap om hva som hemmer og fremmer deltakelse blant funksjonshemmede og skeive, og hva som kan gjøres for å sikre like deltakelsesmuligheter for dem. Her er det behov for forskning både på hva som kan gjøres av aktører på fritidsfeltet, men også av andre tjenestetilbydere. Særlig vil det være viktig med forskning på hvordan CRPD forstås og implementeres i norske kommuner. Her vil et videre delforskningsbehov være å se på hvordan utforming og organisering av tjenester i kommunene kan fungere som en barriere for deltakelse. Dette inkluderer hvordan kommuner tar i bruk ordninger med for eksempel fritidskontakt, støttekontakt og borgerstyrt assistanse (BPA) for å inkludere barn og unge i fritidsaktiviteter. Tidligere forskning, som blant annet er omtalt i utredningen *På høy tid. Realisering av funksjonshindredes rettigheter* (NOU 2023: 13) har pekt på at kommunenes sektorinndeling kan begrense både forventninger til deltakelse og utviklingen av inkluderende tilbud, og bidra til at barn og unge ikke nås av aktiviteter som ellers er tilgjengelige for jevnaldrende. Det er derfor behov for å følge dette og andre relaterte spørsmål opp, med mer kunnskap om hvordan man kan jobbe mer tverrsektorielt med kultur og fritid i kommunene.

Referanser

Aase, T. H., & Fossåskaret, E. (2014). *Skapte virkeligheter: Om produksjon og tolkning av kvalitative data* (2. utg.). Universitetsforlaget.

Almqvist, C. F. (2019). Towards offering equal learning opportunities for female students in popular music ensemble education: Relate, respond, and re-do. *Music Education Research*, 21(4), 371–386.
<https://doi.org/10.1080/14613808.2019.1633293>

Anderson, B. (1991). *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*. Verso.

Bakken, A. (2019). *Idrettens posisjon i ungdomstida: Hvem deltar og hvem slutter i ungdomsidretten?* (NOVA Rapport 2/2019). NOVA, OsloMet – storbyuniversitetet.

Bakken, A. (2022). *Ungdata 2022: Nasjonale resultater* (NOVA Rapport 5/2022). NOVA, OsloMet – storbyuniversitetet.

Bakken, A. (2025). *Ungdata 2025: Nasjonale resultater* (NOVA Rapport 4/2025). NOVA, OsloMet – storbyuniversitetet.

Bakken, A., Abildsnes, M., & Sletten, M. A. (2024). *Fritidsprofiler blant ungdom: Fritid, sosial ulikhet, livskvalitet og endringer over tid* (NOVA Rapport 12/2024). NOVA, OsloMet – storbyuniversitetet.

Bakken, A., Frøyland, L. R., & Sletten, M. A. (2016). *Sosiale forskjeller i unges liv: Hva sier Ungdata-undersøkelsen?* (NOVA Rapport 3/2016). NOVA, OsloMet – storbyuniversitetet.

Balling, G., & Kann-Christensen, N. (2013). What is a non-user? An analysis of Danish surveys on cultural habits and participation. *Cultural Trends*, 22(2), 67–79. <https://doi.org/10.1080/09548963.2013.783159>

Barnekonvensjonen. (1989). *Konvensjon om barnets rettigheter* (20. november 1989 nr. 1, multilateral traktat). Lovdata. <https://lovdata.no/traktat/1989-11-20-1>

Barstad, A. (2010). Ritualer og energi. *Samfunnsspeilet*, 24(1), 70–72.

Behtoui, A. (2019). Swedish young people's after-school extra-curricular activities: Attendance, opportunities and consequences. *British Journal of Sociology of Education*, 40(3), 340–356.
<https://doi.org/10.1080/01425692.2018.1540924>

Berge, O. K., Angelo, E., Heian, M. T., & Emstad, A. B. (2019). *Kultur + skole = sant: Kunnskapsgrunnlag om den kommunale kulturskolen i Norge* (TF-rapport 489). Telemarksforskning.

- Bjørnsen, E. (2012). Norwegian cultural policy – A civilising mission? The Cultural Rucksack and abstract faith in the transforming powers of the arts. *Poetics*, 40(4), 304–323. <https://doi.org/10.1016/j.poe-tic.2012.05.005>
- Bourdieu, P. (1995). *Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Pax.
- Bourdieu, P. (2011). *The forms of capital*. Wiley-Blackwell.
- Bourdieu, P., & Passeron, J.-C. (1990). *Reproduction in education, society and culture*. SAGE Publications.
- Brattbakk, I., & Andersen, B. (2017). *Oppvekststedets betydning for barn og unge: Nabolaget som ressurs og utfordring* (AFI Rapport 02/2017). Arbeidsforskningsinstituttet.
- Brinkmann, S., & Tanggaard, L. (Red.). (2015). *Kvalitative metoder: Empiri og teoriutvikling*. Gyldendal.
- Bruselius-Jensen, M. & Nielsen, A. M. W. (2020). *Veje til deltagelse: Nye forståelser og tilgange til facilitering af børn og unges deltagelse*. Aalborg Universitetsforlag.
- Böhler, K., & Huang, L. (2021). *Hvordan har ungdom, ungdomskultur og ungdomsarbeid blitt påvirket av pandemien?* (NOVA Notat 7/2021). NOVA, OsloMet – storbyuniversitetet.
- Collins, R. (2004). *Interaction ritual chains*. Princeton University Press.
- Cornwall, A. (2008). Unpacking “participation”: Models, meanings and practices. *Community Development Journal*, 43(3), 269–283. <https://doi.org/10.1093/cdj/bsn010>
- Crenshaw, K. (1989). Demarginalizing the intersection of race and sex: A Black feminist critique of anti-discrimination doctrine, feminist theory and antiracist politics. *University of Chicago Legal Forum*, 1989(1), 139–167.
- Dahl, H. F., & Helseth, T. (2006). *To knurrende løver: Kulturpolitikens historie 1814–2014*. Universitetsforlaget.
- Den norske kyrkja. (2021). *Våge, tru og bevege: Om frivillig teneste i kyrkjelydane*. Bjørgvin bispedømme. <https://ressursbanken.kirken.no/contentassets/805a02ed18824b4ea661cee7b0065ffa/new%20folder/handlingsplan%20bj%C3%B8rgvin%20bisped%C3%B8me%20web%20-%20endelig.pdf>
- Departementene. (2022). *Fritidserklæringen*. https://www.regjeringen.no/content-assets/547fc860cfc1403d97e842a61024dc48/fritidserklaeringen_2022_uu.pdf
- Dolva, A. S., Kollstad, M., & Kleiven, J. (2019). Friendships and patterns of social leisure participation among Norwegian adolescents with Down syndrome. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 32(5), 1184–1193. <https://doi.org/10.1111/jar.12609>

Eggebo, H. (2020). Kollektiv kvalitativ analyse. *Norsk sosiologisk tidsskrift*, 4(2), 106–122.

<https://doi.org/10.18261/issn.2535-2512-2020-02-03>

Ennis, G. M., & Tonkin, J. (2018). It's like exercise for your soul: How participation in youth arts activities contributes to young people's wellbeing. *Journal of Youth Studies*, 21(3), 340–359.

<https://doi.org/10.1080/13676261.2017.1380302>

Enstad, F., & Bakken, A. (2022). *Ungdata junior 2022: Nasjonale resultater* (NOVA Rapport 6/2022). NOVA, OsloMet – storbyuniversitetet.

Erdvik, I. B., & Ervik, R. (2022). *Frivillige organisasjoners arbeid for inkludering av barn og unge: Barrierer, virkemidler og samspill med kommunene i inkluderingsarbeidet* (Rapport 2022:02). Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.

Eriksen, I. M., & Seland, I. (2021). Conceptualizing well-being in youth: The potential of youth clubs.

Young, 29(2), 175–190. <https://doi.org/10.1177/1103308820937571>

Eriksson, B., Nielsen, A. M. W., Sørensen, A. S., & Falch Yates, M. (2022). *Kunst i almene boligområder: Mellem udsathed, inddragelse og forandring*. Aalborg Universitetsforlag.

European Commission, Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture, & ECORYS.

(2023). *Culture and democracy, the evidence: How citizens' participation in cultural activities enhances civic engagement, democracy and social cohesion: Lessons from international research*. Publications Office of the European Union.

<https://doi.org/10.2766/39199>

Farmer, S. M., & Fedor, D. B. (1999). Volunteer participation and withdrawal. *Nonprofit Management and Leadership*, 9(4), 349–368. <https://doi.org/10.1002/nml.9402>

Ferguson, H. (2011). *Child protection practice*. Palgrave Macmillan.

Finnvold, J. E. (2018). School segregation and social participation: The case of Norwegian children with physical disabilities. *European Journal of Special Needs Education*, 33(2), 187–204.

<https://doi.org/10.1080/08856257.2018.1424781>

Fløtten, T., & Grødem, A. S. (2014). *Helhetlige tiltak mot barnefattigdom: En kunnskapsoppsummering* (Fafo-rapport 2014:18). Fafo.

Forskrift om tilskudd til frivilligsentraler. (2022). *Forskrift om tilskudd til frivilligsentraler* (FOR-2022-06-30-1272). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2022-06-30-1272>

Fredriksson, I., Geidne, S., & Eriksson, C. (2016). Fritiden som arena för hälsofrämjande arbete – exempel från två ungdomsverksamheter. *Socialmedicinsk tidskrift*, 93(2), 138–153.

<https://doi.org/10.62607/smt.v93i2.42422>

Friedland, R., & Alford, R. R. (1991). Bringing society back in: Symbols, practices, and institutional contradictions. I W. W. Powell & P. J. DiMaggio (Red.), *The new institutionalism in organizational analysis* (s. 232–267). University of Chicago Press.

Gotfredsen, A. C., & Linander, I. (2023). Young trans people's experiences of leisure and mental health: Belonging, creativity, and navigation. *Wellbeing, Space and Society*, 4, 1–7.
<https://doi.org/10.1016/j.wss.2023.100139>

Gravesen, D. T., Mikkelsen, S. H., & Frostholm, P. H. (2021). Participation and democratization in youth research—To what extent? Critical reflections on current pathways in qualitative youth research. I T. Wulf-Andersen, R. Follesø, & T. Olsen (Red.), *Involving methods in youth research* (s. 215–240). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-030-75941-4_9

Gray, P. (2013). *Free to learn: Why unleashing the instinct to play will make our children happier, more self-reliant, and better students for life*. Basic Books.

Gullestad, M. (2002). *Det norske sett med nye øyne: Kritisk analyse av norsk innvandringsdebatt*. Universitetsforlaget.

Gunvén, Å., & Johansson, M. (2025). *Leisure – An anchor when it storms*. Nordic Welfare Centre.

Hansson, L., & Straume, S. (2021). Jentebevisst byplanlegging: Aktivitet, inkludering og trygghet i byrommet. I L. Longvanes (Red.), *Stadutvikling: Fjordantologien 2021* (s. 46–65). Universitetsforlaget.

Haugsevje, Å. D., Hylland, O. M., & Stavrum, H. (2016). Kultur for å delta – Når kulturpolitiske idealer skal realiseres i praktisk kulturarbeid. *Nordisk kulturpolitisk tidsskrift*, 19(1), 78–97.
<https://doi.org/10.18261/ISSN2000-8325-2016-01-05>

Heath, S. B., & Roach, A. (1999). Imaginative actuality: Learning in the arts during nonschool hours. I E. Fiske (Red.), *Champions of change: The impact of the arts on learning* (s. 19–34). Arts Education Partnership & President's Committee on the Arts and Humanities.

Heian, M. T., & Berge, O. K. (2024). *Kulturskolen: Fritidsarena og kulturpolitisk mikrokosmos*. Universitetsforlaget.

Heian, M. T., Strandbu, Å., Berge, O. K., Sogn, H. E., & Haugsevje, Å. D. (2025). *Trygge arenaer? Skeives erfaringer i idretten* (TF-rapport 902). Telemarksforsking.

Hemmestad, L., & Røyseng, S. (2024). *Klokskap og ledelse i høytpresterende miljøer*. Cappelen Damm Akademisk.

- Hickey-Moody, A., Kelly, P., Brook, S., Hulbert, T. W., Cornell, C., & Khan, R. (2022). Youth arts as popular education: Cultural studies at the edges of the creative industries. *Continuum*, 36(5), 699–710. <https://doi.org/10.1080/10304312.2023.2197572>
- Hjalmarsson, S. (2022). Pay to play? Economic constraints and participation in extracurricular activities. *European Sociological Review*, 39(4), 586–600. <https://doi.org/10.1093/esr/jcac061>
- Hoffart, A. R. (2021). *Intersectional intersectionality? Interpretative politics in metacommentaries on intersectionality* (Doktorgradsavhandling, Örebro University). Digitala Vetenskapliga Arkivet. <https://www.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A1572673&dswid=6720>
- Holm, G. T., Elkjær, L., Andersen, M. S., Nielsen, T. S., & Mørck, L. L. (2015). Hiphopkulturen: Et fællesskabende og frigørende mulighedsrum. *Social Kritik*, 27(142), 80–93.
- Holst, C. (2017). Kunnskapsbasert politikk – Et demokratisk problem? *Stat & Styring*, 27(3), 6–9. <https://doi.org/10.18261/ISSN0809-750X-2017-03-03>
- Howard, F. (2022). *Global perspectives on youth arts programs: How and why the arts can make a difference*. Policy Press.
- Howard, F., & Nielsen, A. M. W. (2025). Categories and dilemmas of youth arts programmes in Denmark and England. *International Journal of Art & Design Education*, 44, 628–643. <https://doi.org/10.1111/jade.12571>
- Huizinga, J. (1955). *Homo ludens: A study of the play-element in culture*. Beacon Press.
- Hyggen, C., Brattbakk, I., & Borgeraas, E. (2018). *Muligheter og hindringer for barn i lavinntektsfamilier: En kunnskapsoppsummering* (NOVA Rapport 11/2018). NOVA, OsloMet – storbyuniversitetet.
- Hylland, O. M., & Haugsevje, Å. D. (2016). *Kultur for å delta: Kulturbruk og kulturarbeid blant barn og unge i Drammen* (TF-rapport 383). Telemarksforskning.
- Hylland, O. M., & Haugsevje, Å. D. (2019). *Fritid, frihet og fellesskap: Kunnskap og løsninger i lokalt kulturarbeid blant barn og unge*. Cappelen Damm Akademisk.
- Hylland, O. M., & Haugsevje, Å. D. (2023). Barn og unges kulturliv: Kommunalt handlingsrom mellom nasjonale føringer og lokal praksis. I T. E. Lunder & H. Haukelien (Red.), *Hvordan kommuner tenker: Politikk- og praksisnær forskning i kommunale virkeligheter* (s. 210–230). Universitetsforlaget. <https://doi.org/10.18261/9788215054544-23-10>
- Hylland, O. M., Haugsevje, Å. D., Schnell, A. J., & Miland, K. P. (2019). *Ung kultur: Et kunnskapsgrunnlag* (TF-rapport 493). Telemarksforskning.
- Hylland, O. M., Stavrum, H., & Kleppe, B. (2011). *Gi meg en K: En evaluering av Kunstløftet*. Fagbokforlaget.

- Jacobsen, S. E., Andersen, P. L., Nordø, Å. D., Sletten, M., Arnesen, D., & Sivesind, K. H. (2021). *Sosial ulikhet i barn og unges deltakelse i organiserte fritidsaktiviteter*. Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.
- Jenhaug, L., & Askheim, O. P. (2018). Empowering parents as co-producers: Personal assistance for families with disabled children. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 20(1), 266–276.
<https://doi.org/10.16993/sjdr.57>
- Jeppsson, C., & Lindgren, M. (2018). Exploring equal opportunities: Children's experiences of the Swedish community school of music and arts. *Research Studies in Music Education*, 40(2), 191–210.
<https://doi.org/10.1177/1321103X18773153>
- Juncker, B. (2017). Arts in education? A critical view on Nordic cultural policies addressing children and young people. *Nordisk Tidsskrift for Informationsvidenskab og Kulturformidling*, 2.
- Kallunki, J. (2023). Cultural reproduction in Finland: Symmetric intergenerational transmission of cultural orientations. *Acta Sociologica*, 66(1), 26–43. <https://doi.org/10.1177/00016993211070980>
- Katznelson, N., Pless, M., Görlich, A., Graversen, L., & Sørensen, N. B. (2021). Ny udsathed: Nuancer i forståelser af psykisk mistrivsel. *Nordisk Tidsskrift for Ungdomsforskning*.
<https://doi.org/10.18261/issn.2535-8162-2021-02-01>
- Kinnunen, A. M., & Holopainen, L. (2023). A journey of discovery: Modelling participation to enhance multifunctional collaboration among children with disabilities. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 25(1), 256–268. <https://doi.org/10.16993/sjdr.976>
- Kittelsaa, A., Kristensen, G. K. & Wik, S. E. (2016). *Kjønn i forskning om funksjonsbemming. En litteraturstudie*. NTNU Samfunnsforskning
- Kitterød, Ragni Hege & Bringedal, Kristin Horn (2012): «De fleste små barn går i barnehage», *Samfunnsspeilet*, 26(1), 2–12
- Kleppe, B., & Holmboe, L. E. (2025). *Kutt, kutt, kutt over hele linja: Kommunal kultursektor 2025* (TF-rapport 914). Telemarksforskning.
- Knardahl, S., & Christensen, J. O. (2024). Individual work-motive values: Determinants and consequences for the appraisal of specific health-related work characteristics. *Frontiers in Psychology*, 15, 1–12.
<https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1332687>
- Kommunal- og distriktsdepartementet. (2024). *Handlingsplan mot antisemittisme (2025–2030)*.

Konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne. (2013). *Konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne* (13. desember 2006 nr. 34, multilateral traktat). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/TRAKTAT/traktat/2006-12-13-34>

Krogh, S. C., & Madsen, O. J. (2024). Dissecting the achievement generation: How different groups of early adolescents experience and navigate contemporary achievement demands. *Journal of Youth Studies*, 27(5), 706–722. <https://doi.org/10.1080/13676261.2022.2162812>

Kulturdepartementet. (2019). *Et samfunn for alle: Likestilling, demokrati og menneskerettigheter: Regjeringens handlingsplan for likestilling av personer med funksjonsnedsettelse (2020–2025)*.

Kulturdepartementet. (2020). *Like muligheter i oppveksten: Regjeringens samarbeidsstrategi for barn og ungdom i lavinntektsfamilier (2020–2023)*.

Kulturdepartementet. (2021). *Høringsnotat: Ny forskrift om tilskudd til frivilligsentraler*. <https://www.regjeringen.no/contentassets/96d700af4f454271b5b9b25c66df0ba2/horingsnotat-forskrift-for-tilskudd-til-frivilligsentraler-revidert-versjon-200821.pdf>

Kultur- og likestillingsdepartementet. (2023a). *Regjeringens handlingsplan for kjønns- og seksualitetsmangfold (2023–2026)*.

Kultur- og likestillingsdepartementet. (2023b). *Rom for deltakelse: Regjeringens kulturfrivillighetsstrategi (2023–2025)*.

Kultur- og likestillingsdepartementet. (2024a). *Alle inkludert: Handlingsplan for like muligheter til å delta i kultur-, idretts- og friluftslivsaktiviteter (2024–2026)*.

Kultur- og likestillingsdepartementet. (2024b). *Handlingsplan mot muslimfiendtlighet (2025–2030)*.

Kultur- og likestillingsdepartementet. (2025). *Handlingsplan mot bets og diskriminering av samer (2025–2030)*.

Kulturdepartementet. (2021c). *Meld. St. 18 (2020–2021): Oppleve, skape, dele: Kunst og kultur for, med og av barn og unge*.

Kulturtanken. (2019). *Barn og unges stemmer – kunst og kultur: Innspill til Meld. St. 18 (2020–2021)*. Kulturtanken.

Lalander, P., & Johansson, T. (2017). *Ungdomsgrupper i teori og praksis*. Studentlitteratur.

Lareau, A. (2011). *Unequal childhoods: Class, race, and family life* (2. utg.). University of California Press.

Larsen, E., Moss, S. M., & Skjelsbæk, I. (Red.). (2021). *Gender equality and nation branding in the Nordic region* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003017134>

- Larsen, H. (2012). Kulturbegrepets historie i den nye kulturpolitikken. *Tidsskrift for kulturforskning*, 11(4), 27–41.
- Latour, B., & Schultz, N. (2022). *Notat om den nye økologiske klasse: Hvordan man skaber en selvbevidst og stolt økonomisk klasse*. Gyldendal.
- Leahy, A., & Ferri, D. (2022). Barriers and facilitators to cultural participation by people with disabilities: A narrative literature review. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 24(1), 68–81.
<https://doi.org/10.16993/sjdr.863>
- Lehikoinen, K., & Turpeinen, I. (2022). Fear, coping and peer support in male dance students' reflections. I D. Risner & B. Watson (Red.), *Masculinity, intersectionality and identity* (s. 207–226). Palgrave Macmillan.
https://doi.org/10.1007/978-3-030-90000-7_10
- Lie Andersen, P., & Seland, I. (2019). *Fritidsklubber i et folkebelseperspektiv: Ungdataanalyser 2015–2017 og analyse av statlige dokumenter 2007–2017* (NOVA Notat 1/2019). NOVA, OsloMet – storbyuniversitetet.
- Lipsky, M. (2010). *Street-level bureaucracy: Dilemmas of the individual in public service* (30th anniversary ed.). SAGE Publications.
- Lovdata. (2022). *Lov om likestilling og forbud mot diskriminering (likestillings- og diskrimineringsloven)* (LOV-2021-06-11-77, ikraftttredelse 01.01.2022).
- Madsen, O. J. (2018). *Generasjon prestasjon: Hva er det som feiler oss?* Universitetsforlaget.
- Mangset, P. (2012). *Demokratisering av kulturen? Om sosial ulikehet i kulturbruk og -deltakelse* (Notat 7/2012). Telemarksforsking.
- Mangset, P. (2020). The end of cultural policy? *International Journal of Cultural Policy*, 26(3), 398–411.
<https://doi.org/10.1080/10286632.2018.1500560>
- Mangset, P., & Hylland, O. M. (2017). *Kulturpolitikk: Organisering, legitimering og praksis*. Universitetsforlaget.
- Mateos-Moreno, D., & Høglert, A. (2023). Why did you (not) choose your main musical instrument? Exploring the motivation behind the choice. *British Journal of Music Education*, 41(1), 74–85.
<https://doi.org/10.1017/S0265051723000025>
- McCrindle, M., & Wolfinger, E. (2009). *The ABC of XYZ: Understanding the global generations*. UNSW Press.
- Mikkelsen, S. L. S. (2020). *Målstyring, lærerarbejde og undervisningskvalitet: Resultater fra en spørgeskemaundersøgelse blandt folkeskolelærere i Århus og Københavns Kommune*. UCL Erhvervsakademi og Professionshøjskole.
- Myndigheten för kulturanalys. (2017). *Barn och ungas kulturaktiviteter*.

- Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor. (2021). *Ung i dag*. <https://ungidag.se/>
- Møller-Skau, C., Lorentzen, C. A. N., Moradi, S., & Bauger, L. (2026). Leisure time patterns of children with and without disabilities: A cross-sectional latent class analysis. *Frontiers in Sports and Active Living*, 7, 1712055. <https://doi.org/10.3389/fspor.2025.1712055>
- Nielsen, A. M. W., & Cortsen, R. P. (2025). *Kreative læringsprocesser og nye fællesskaber: En undersøgelse af betydningen af scenekunstforløb i folkeskolen* (CeFU-rapport).
- Nielsen, A. M. W., & Sørensen, N. U. (2017). *Når kunst gør en forskel: Unges deltagelse i kunst- og kulturprojekter som alternativ arena for sociale indsatser*. Aalborg Universitetsforlag.
- NIM (2025). *Veileder for utredning av menneskerettslige problemstillinger. Kilder, tolkning, metode*. 2. utg. Norges institusjon for menneskerettigheter. <https://www.nhri.no/wp-content/uploads/2025/12/Veileder-NIM-V-2025-001.pdf>
- Norsk kulturskoleråd. (2016). *Rammeplan for kulturskolen: Mangfold og fordypning*. Norsk kulturskoleråd.
- Norsk kulturskoleråd, Ungdom og Fritid, & UKM. (2022). *Koordinert kulturarbeid for barn og unge*.
- NOU 2012: 15. (2012). *Politikk for likestilling*.
- NOU 2019: 19. (2019). *Jenterom, gutterom og mulighetsrom: Likestillingsutfordringer blant barn og unge*.
- NOU 2023: 13. (2023). *På høy tid: Realisering av funksjonshindredets rettigheter*.
- NOU 2024: 8. (2024). *Likestillingens neste steg*.
- Pitcan, M., Marwick, A. E., & Boyd, D. (2018). Performing a vanilla self: Respectability politics, social class, and the digital world. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 23(3), 163–179. <https://doi.org/10.1093/jcmc/zmy008>
- Prilleltensky, I. (2020). Mattering at the intersection of psychology, philosophy, and politics. *American Journal of Community Psychology*, 65(1–2), 16–34. <https://doi.org/10.1002/ajcp.12368>
- Proba samfunnsanalyse. (2023). *Barn og unges erfaringer med rasisme og diskriminering* (Proba-rapport 2023–19). Proba analyse.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon & Schuster.
- Reckwitz, A. (2019). *Singulariteternes samfund*. Hans Reitzels Forlag.
- Redd Barna. (2021). *Fritid for alle – uten fordommer*. https://www.reddbarna.no/content/uploads/2021/06/ReddBarna_fritid_for_alle_2021.pdf

- Rhodes, J. E. (2004). The critical ingredient: Caring youth-staff relationships in after-school settings. *New Directions for Youth Development*, 2004(101), 145–161. <https://doi.org/10.1002/yd.75>
- Richardson, W. S., Wilson, M. C., Nishikawa, J., & Hayward, R. S. (1995). The well-built clinical question: A key to evidence-based decisions. *ACP Journal Club*, 123(3), A12. <https://doi.org/10.7326/ACPJC-1995-123-3-A12>
- Roaldsnes, A. (2025). Blind to culture: How classed cognition prevents cultural policy initiatives from increasing cultural participation for children. *International Journal of Cultural Policy*, 31(2), 230–252. <https://doi.org/10.1080/10286632.2024.2329262>
- Rosa, H. (2024). *Akselerasjon og resonans: Artikler om livet i senmoderniteten*. Cappelen Damm Akademisk.
- Røyseng, S. (2007). *Den gode, hellige og disiplinerte kunsten: Forestillinger om kunstens autonomi i kulturpolitikk og kunstledelse* (Doktorgradsavhandling). Universitetet i Bergen.
- Seland, I., & Andersen, P. L. (2020). Hva kjennetegner ungdom som går på norske fritidsklubber og ungdomshus? *Nordisk tidsskrift for ungdomsforskning*, 1(1), 6–26. <https://doi.org/10.18261/issn.2535-8162-2020-01-02>
- Seland, I., Andersen, P. L., & Eriksen, I. M. (2021). *Fritidsklubber i det lokale folkehelsearbeidet* (NOVA Rapport 1/2021). NOVA, OsloMet – storbyuniversitetet.
- Seland, I., Persson, M., & Eriksen, I. M. (2019). *Barn og unges fritid i et kjønns- og likestillingsperspektiv: Litteraturgjennomgang* (NOVA Rapport 5/2019). NOVA, OsloMet – storbyuniversitetet.
- Shore, L. M., & Chung, B. G. (2022). Inclusive leadership: How leaders sustain or discourage work group inclusion. *Group & Organization Management*, 47(4), 723–754. <https://doi.org/10.1177/1059601121999580>
- Sjödin, D., & Roman, C. (2018). Family practices among Swedish parents: Extracurricular activities and social class. *European Societies*, 20(5), 764–784. <https://doi.org/10.1080/14616696.2018.1473622>
- Sletten, M. A., Strandbu, Å., & Gilje, Ø. (2015). Idrett, dataspilling og skole – konkurrerende eller «på lag»? *Norsk pedagogisk tidsskrift*, 99(5), 334–350. <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-2987-2015-05-03>
- Smette, I., Hyggen, C., & Bredal, A. (2021). Foreldrerestriksjoner blant minoritetsungdom: Omfang og mønstre i og utenfor skolen. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 62(1), 5–26. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-291X-2021-01-01>
- Sol, S. L., & Ekholm, D. (2021). Integrating cultural and social policy through family home visits in suburban areas of exclusion: Examining the rationalities of Bookstart Göteborg. *International Journal of Cultural Policy*, 27(7), 952–966. <https://doi.org/10.1080/10286632.2020.1860031>

Solstad, G. M., Sandvik, M. R., & Sletten, M. A. (2022). *Deltakelse, trivsel og inkludering i barne- og ungdomsidretten: Delrapport fra forskningen om idrett for alle i Oslo* (NOVA Rapport 1/2022). NOVA, OsloMet – storbyuniversitetet.

Stavrum, H. (2013). Begeistringsforskning eller evalueringstyranni? Om kunnskap om kunst for barn og unge. *Nordisk kulturpolitisk tidsskrift*, 16(1), 154–170. <https://doi.org/10.18261/ISSN2000-8325-2013-01-11>

Stefansen, K., & Farstad, G. R. (2008). Småbarnsforeldres omsorgsprosjekter. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 49(3), 343–372. <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-291X-2008-03-02>

Storgaard, D. S. (2020). *Undervisningspraksis i udskolingen*. EVA.

Szreter, S., & Woolcock, M. (2004). Health by association? Social capital, social theory, and the political economy of public health. *International Journal of Epidemiology*, 33(4), 650–667. <https://doi.org/10.1093/ije/dyh013>

Sørensen, N. U., & Nielsen, M. L. (2021). “In a way, you’d like to move with them”: Young people, moving away from home, and the roles of parents. *Journal of Youth Studies*, 24(4), 547–561. <https://doi.org/10.1080/13676261.2020.1747603>

Tangen, R. (2010). «Beretninger om beskyttelse» – Etiske dilemmaer i forskning med sårbare grupper – barn og ungdom. *Norske pedagogiske tidsskrift*, 94(4), 318–329. <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-2987-2010-04-07>

Tawell, A., Thompson, I., Daniels, H., Elliott, V., Dingwall, N., Rubtsova, O., & Munk, K. (2015). *Being other: The effectiveness of arts-based approaches in engaging with disaffected young people*. University of Oxford.

Tellmann, S. M. (2024). Om forskerroller og metodevalg i oppdragsforskningen. I M. Mangset, H. M. Ihlebæk, T. Nordberg, & A. B. Leseth (Red.), *Tett på profesjon, arbeid og politikk: Kvalitative metodeutfordringer og verktøy for å løse dem*. Cappelen Damm Akademisk.

Tillborg, A. D., & Ellefsen, L. W. (2021). Policy and leadership discourses in Sweden’s art and music schools: The inclusion of refugee children. *Music Education Research*, 23(3), 348–361. <https://doi.org/10.1080/14613808.2021.1929138>

Unge funksjonshemmede. (2022). *Barrierefri fritid*.

Vantilborgh, T., Bidee, J., Pepermans, R., Willems, J., Huybrechts, G., & Jegers, M. (2012). Volunteers’ psychological contracts: Extending traditional views. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 41(6), 1072–1091. <https://doi.org/10.1177/0899764011427598>

- Vassenden, A. (2018). Produktive anomalier: Theory development in empirical sociology. *Norsk sosiologisk tidsskrift*, 2(2), 145–163. <https://doi.org/10.18261/issn.2535-2512-2018-02-03>
- Vogt, K. (2019). Barn og unges hverdagssteder i endring. *Nordic Journal of Comparative and International Education*, 3(3), 8–23. <https://doi.org/10.7577/nicie.3293>
- Vogt, K. C. (2017). Vår utålmodighet med ungdom. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 58(1), 105–119. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-291X-2017-01-05>
- Vogt, K. C. (2020). Prosessuell interseksjonalitet: Gutter, posisjoner og prosesser. *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 44(2), 118–131. <https://doi.org/10.18261/issn.1891-1781-2020-02-03>
- Weber, M. (1978). *Economy and society: An outline of interpretive sociology* (Originalt publisert 1922). University of California Press.
- Williams, R. E., Blanton, J. E., Pacewicz, C. E., & Habeeb, C. (2026). Relationships among mattering, self-esteem, and well-being in youth athletes. *Journal of Clinical Sport Psychology*, 20(1), 1–19. <https://doi.org/10.1123/jcsp.2025-0056>
- Wold, L. C., Broch, T. B., Vistad, O. I., Selvaag, S. K., Gundersen, V., & Øian, H. (2022). *Barn og unges organiserte friluftsliv: Hva fremmer gode opplevelser og varig deltakelse?* (NINA Rapport 2084). Norsk institutt for naturforskning.
- Wollebæk, D., Sætrang, S., & Fladmoe, A. (2015). *Betingelser for frivillig innsats: Motivasjon og kontekst* (Rapport 1/2015). Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.
- Woolcock, M. (1998). Social capital and economic development: Toward a theoretical synthesis and policy framework. *Theory and Society*, 27(2), 151–208.
- Woolcock, M. (2001). The place of social capital in understanding social and economic outcomes. *Canadian Journal of Policy Research*, 2(1), 11–17.
- Wøien Hansen, D., Stoltenberg, D., Bugge Solheim, Ø., & Thau, M. (2024). *Økonomiske barrierer for barn og unges deltakelse i kulturfrivilligheten* (Rapport 2024:7). Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.
- Žižek, S. (2023). *Freedom: A disease without cure*. Bloomsbury Academic.

Appendiks 1

Systematisert søk i tidsskriftdatabaser

Den fagfelleleurderte litteraturen i dette prosjektet ble dels kartlagt med systematiserte søk i tidsskriftdata-baser og dels med snøballmetoden, der vi lette etter relevant litteratur i utvalgte tidsskrifter og referanselis-ter i nøkkellitteratur. Søkene ble gjort med utgangspunkt i følgende søkespørsmål: *Hva hemmer og fremmer barn og unges mulighet til likestilt deltakelse i organisert kulturaktivitet?*

Med dette som grunnlag utarbeidet vi et skjema for å samle og systematisere aktuelle søkeord. Vi tok utgangspunkt i den såkalte PICO-modellen (Population, Intervention, Comparison, Outcome) (Richardson, 1995), og endret det slik at det passet til vårt formål.

Vi endte med fire kolonner i skjemaet. Nedenfor er det listet opp noen eksempler på søkeord fra de første testsøkene. Særlig den tredje kolonnen (problem/likestillingsfokus) inneholdt langt flere ord enn dem vi har listet opp her.

Tabell 2. Eksempler på søkeord, systematisert søk.

Målgruppe/hvem	Fenomen/kulturaktivitet	Problem/likestillingsfokus	Outcome/deltakelse
child*	cultur*	gender*	equalit*
young*	leisure*	ethnicit*	access
youth*	Choir	disabilit*	participat*
teen*	Theatre	queer*	diversit*
"young people"	Recreation	man*	marginal*
adolescen*	voluntar*	woman*	hegemon*
boy*	instrument*	power*	differen*
girl*	drama*	stereotyp*	integrat*
	photo*	roles	empower*
	film*	male*	inclusion*
	book*	female*	exclusion*
	librar*	sex*	barrier*
	architect*	feminine	
	design*	masculine	
	heritage	islam*	
	museum	minorit*	

I de første testsøkene søkte vi etter artikler og bøker publisert i tiårsperioden 2014–2023 der minst ett ord fra hver kolonne var inkludert. Disse søkene genererte trefflister på flere hundre tusen referanser. For å komme fram til et mer håndterlig omfang treff, var det nødvendig å avgrense søkene. Vi gjorde flere tiltak

for å redusere antall treff. For det første fjernet vi flere søkeord som så ut til å generere svært mange og ofte lite relevante treff, for eksempel stereotyp*, roles, power* m.fl. For det andre gjorde vi innskrenkninger for enkelte av kolonnene, slik at vi ikke søkte i fulltekst, men bare i tittel, abstract og keywords, og vi testet også ut å bare søke i keywords for ordene i tredje kolonne. For det tredje gjorde vi tiltak for å ekskludere treff innenfor disipliner utenfor samfunnsvitenskap og humaniora. For det fjerde begrenset vi søkene til publikasjoner fra perioden 2018–2023. Et raskt gjennomsyn i trefflistene ga også et inntrykk av at et stort flertall av treffene var lite relevante for vårt søkespørsmål. Vi la også merke til at artikler som vi kjente fra før, og som vi mente burde kommet med i trefflistene ikke fantes der. Vi undersøkte disse artiklene, og la til noen søkeord, som for eksempel non-participat* og «social exclusion» for å gjøre søkene mer relevante.

Etter disse tiltakene fikk søk i tre databaser en samlet treffliste på 1222 unike referanser etter fjerning av duplikater. Dette vurderte vi at fortsatt var en i overkant omfattende liste. To siste innskrenkende tiltak var å begrense søkene til publikasjoner med tilknytning til en nordisk kontekst.

Etter flere runder med testing og revidering, gjorde vi endelige søk i tre databaser: Scopus, Web of Science og Social Science Premium Collection (ProQuest). Disse søkene genererte en samlet liste med totalt 815 treff. Disse eksporterte vi til Endnote, og fjernet duplikater, da stod vi igjen med 705 referanser. Fram til nå hadde én av forskerne stått for det praktiske arbeidet med litteratursøkene, mens hun underveis var i dialog med resten av prosjektgruppa om søkestrategier og foreløpige resultater. På dette tidspunktet tok vi i bruk det nettbaserte verktøyet Rayyan³³ for å gjøre den videre silingen av referansene på en mer kollektiv måte. Etter import til Rayyan og ytterligere en runde med fjerning av duplikater, hadde vi en liste på 647 referanser. Fire av forskerne i prosjektgruppa gikk gjennom alle referansene og vurderte hver enkelt referanses relevans for vårt søkespørsmål, dvs. om de burde inkluderes eller ekskluderes. Det var også mulig å gi dem vurderingen «maybe». Vurderingene var basert på opplysninger om forfatter, tittel, tidsskrift og abstract, ikke fulltekst, og hver enkelt forsker gjorde sin vurdering «blindt» – uten å kjenne til de andres vurderinger.

Etter denne øvelsen, gjorde forskeren som hadde hovedansvaret for litteratursøket en sammenstilling av alles vurderinger. Referanser der alle eller et flertall av forskerne hadde vært samstemte i sine vurderinger, ble sortert i kategoriene inkludert og ekskludert. Referanser vi hadde vært noe mindre samstemte om, men der tendensen var en positiv vurdering, ble samlet for seg til en «potensielt relevant»-kategori. Referansene alle eller et flertall hadde vært usikre på, ble studert nærmere, før de fikk sin endelige vurdering. Vi satt da igjen med en liste med 45 referanser. 17 av disse mente vi var relevante, mens 28 referanser mente vi *kunne* være relevante. Forskeren med hovedansvar gikk så gjennom alle de 45 bidragene i fulltekst for en dypere gjennomgang. Etter en ny vurdering, satt vi igjen med 19 referanser med høy eller middels relevans for dette prosjektoppdraget, og som er gjengitt i rapportens kapittel 2.

³³ <https://www.rayyan.ai/>

Oversikt over informanter, arenaer og organisasjoner

Tabellen under viser hvilke arenaer og organisasjoner vi besøkte, hvor mange informanter vi snakket med, og hvilken posisjon de ulike informantene hadde.

Tabell 3: Oversikt over hvilke arenaer og interesseorganisasjoner som inngår i datagrunnlaget

Organisasjon	Minoritet	Informant	Rolle	Alder
Unge funksjonshemmede	Funksjonsnedsettelse	1.1	Prosjektleder	Voksen
		1.2	Leder	Voksen
		1.3 WS ³⁴	Leder	Voksen
		1.4 WS	Leder	Voksen
Skeiv ungdom	Kjønn, seksuell orientering, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk	2.1	Leder	Voksen
		2.2	Ungdomsrepresentant	Voksen
		2.3	Ungdomsrepresentant	Voksen
		2.4WS	Ungdomsrepresentant	Voksen
		2.5WS	Ungdomsrepresentant	Voksen
AgendaX	Kjønn, etnisitet, religion, livssyn	3.1	Leder	Voksen
		3.2	Leder	Voksen
		3.3	Leder	Voksen
		3.4	Leder	Voksen
		3.5 WS	Ungdomsrepresentant	Voksen
		3.6 WS	Ungdomsrepresentant	Voksen
		3.7 WS	Ungdomsrepresentant	Voksen
		3.8 WS	Ungdomsrepresentant	Voksen
		3.9 WS	Ungdomsrepresentant	Voksen
Samisk hus	Etnisitet, religion, livssyn	4.1	Leder	Voksen
Arena	Kulturtilbud	Informant	Rolle	Alder
Ung kultur/ Kongsberg kulturskole	Musikk, dans, visuell kunst, kreativ skriving, gaming, teknologi/vitenfabrikk	5.1	Seksjonsleder	Voksen
		5.2	Seksjonsleder	Voksen
		5.3	Ungdomsarbeider	Voksen
		5.4	Musikkterapeut	Voksen
		5.5-13 ³⁵	Ikke-deltakere	10-13
		5.14-34 ³⁶	Deltakere	8-19
Eastside gamers	Gaming	6.1	Leder	Voksen
		6.2	Frivillig	Voksen
		6.3	Frivillig leder	Voksen
		6.4	Ikke-deltaker	11
		6.5	Ikke-deltaker	12
		6.6	Ikke-deltaker	11

³⁴ Enkelte av informantene møtte vi først under en eller flere av workshopene vi arrangerte i prosjektets del 3, der tre av interesseorganisasjonene og tre av arenaene ble rekruttert til å delta for å utvikle verktøy for mer likestilt deltakelse. Disse er merket med forkortelsen *WS*.

³⁵ Barn vi snakket med på «Heng igjen», som er et frivillig fritidstilbud med blant annet kulturaktiviteter etter skoletid. Disse var ikke elever ved Kongsberg kulturskole.

³⁶ Elever (deltakere) ved tilbudene Kunstfag, Flere farger og Musikktreff ved Kongsberg kulturskole.

		6.7	Ikke-deltaker	11
		6.8	Deltaker	12
		6.9	Deltaker	13
		6.10	Deltaker	10
		6.11	Foresatt til deltaker	Voksen
		6.12 WS	Frivillig	Voksen
Kulturskolen i Fredrikstad	Koding	7.1	Lærer	Voksen
		7.2	Lærer	Voksen
		7.3	Leder	Voksen
		7.4-11 ³⁷	Deltakere	11-12
Vågsbygd Soul Children og Soul Teens	Musikk	8.1	Leder	Voksen
		8.2	Leder	Voksen
		8.3	Deltaker	16
		8.4	Deltaker	16
		8.5	Deltaker	13
		8.6	Deltaker	13
Hugnad ungdomslag	Folkedans	9.1	Ikke-deltaker	11
		9.2	Ikke-deltaker	11
		9.3	Ikke-deltaker	10
		9.4	Leder	Voksen
		9.5	Leder	Voksen
		9.6	Deltaker	19
		9.7	Deltaker	17
		9.8	Deltaker	17
Barneoperakoret ved Den Norske Opera & Ballett	Musikk	10.1	Deltaker	17
		10.2	Leder	Voksen
		10.3	Deltaker	16
		10.4	Deltaker	14
		10.5	Administrasjon	Voksen
		10.6	Lærer	Voksen
		10.7	Leder	voksen
Soul Sessions Oslo	Dans	11.1	Deltaker	16
		11.2	Deltaker	13
		11.3	Foresatt til deltaker	Voksen
		11.4	Deltaker	14
		11.5	Deltaker	15
		11.6	Deltaker	15
		11.7	Leder	Voksen
		11.8	Leder	Voksen
		11.9	Administrasjon	Voksen
		11.10	Deltaker	18
		11.11	Deltaker	16
		11.12	Deltaker	20
		11.13-20	Deltakere	
		11.21 WS	Leder	Voksen

³⁷ Elever ved Kulturskolen i Fredrikstads koding-tilbud.

